

კულტურათაშორისი კომუნიკაციები
INTERCULTURAL COMMUNICATIONS
МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ КОММУНИКАЦИИ

INTERCULTURAL RELATIONS SOCIETY

ISSN 1512-4363

*საერთაშორისო სამეცნიერო-პერიოდული გამოცემა
International scientific periodical edition
Международное научно-периодическое издание*

კულტურათაშორისი კომუნიკაციები

INTERCULTURAL COMMUNICATIONS

МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ КОММУНИКАЦИИ

№ 11

**თბილისი – Tbilisi – Тбилиси
2010**

UDC (უაკ) 008 (100)
კ-897

მთავარი რედაქტორი
Editor-in-chief
Главный редактор

ინდირა ძაგანია
Indira Dzagania
Индира Дзаганя

რედაქტორები
ლირა გაბუნია
ოლღა პეტრიაშვილი
მარინე ტურავა
ირინე ჯობავა

Editors
Lira Gabunia
Olga Petriashvili
Marina Turava
Irina Jobava

Редакторы
Ли́ра Габу́ния
Ольга Пётриашвили
Ма́рина Турава
Ири́на Джобава

**კომპიუტერული
რედაქტირება**
რობერტ მესხი

**Computer
Editing**
Robert Meskhi

**Компьютерное
редактирование**
Роберт Месхи

**პასუხისმგებელი
მდივანი**
ლიანა გვასალია

**Executive
Secretary**
Liana Gvasalia

**Ответственный
секретарь**
Лиана Гвасалия

სარედაქციო საბჭო

ჯონი აფაქიძე (საქართველო), დელვინ ჰარნიშჩი (აშშ), ბილალ დინდარი (თურქეთი), ქემალ აბდულა (აზერბაიჯანი), ენდრიუ ჰარისი (დიდი ბრიტანეთი), ღორის ფოგელი (ავსტრია), სვეტლანა ტერ-მინასოვა (რუსეთი), პეტრე კონონენკო (უკრაინა), ილონა მანელიძე (საბერძნეთი), ილიას უსთუნერი (თურქეთი), ანა აგრანატი (ისრაელი), ლალა ახმედოვა (აზერბაიჯანი), ნათავან მუსტაფაევა (აზერბაიჯანი), დავით გოცირიძე (საქართველო), ლეონიდე ჯახაია (საქართველო), მიხეილ ბოგუცკი (პოლონეთი), მარზაბო ჯაბაროვა (ტაჯიკეთი), ვილემ ჰენდრიკ დე ბოფორტი (ნიდერლანდების სამეფო), ვენტა კოცერე (ლატვია), სვეტლანა ფერხო (ყაზახეთი), ჟანა ტოლისბაევა (ყაზახეთი), ზაირინისო იუსუფი (ტაჯიკეთი), მერი მადარშაჰი (საფრანგეთი), მარია კონსოლატა პრიასკო (იტალია), იორდან ლუცკანოვი (ბულგარეთი), ქემალ მაკილიალიევი (აზერბაიჯანი).

Editorial Board

Joni Apakidze (Georgia), Delwyn Harnisch (USA), Billal Dindar (Turkey), Kamal Abdulla (Azerbaijan), Andrew Harris (Great Britain), Doris Fögel (Austria), Svetlana Ter-Minasova (Russia), Peter Kononenko (Ukraine), Iona Manelidu (Greece), Ilyas Ustunyer (Turkey), Ann Agranat (Israel), Lala Akhmedova (Azerbaijan), Natavan Mustafaeva (Azerbaijan), David Gotsiridze (Georgia), Leonid Jakhiaia (Georgia), Mikhael Bogutski (Poland), Marhabo Jabbarova (Tajikistan), Willem Hendrik de Beaufort (the Netherlands), Venta Kotsere (Latvia), Svetlana Ferho (Kazakhstan), Jhana Tolisbaeva (Kazakhstan), Hairiniso Yusufi (Tajikistan), Mehri Madarshahi (France), Maria Consolata Priasco (Italy), Yordan Lyutskanov (Bulgarian), Kamal Makili-Aliyev (Azerbaijan).

Редакционный совет

ჯონი აფაქიძე (გურჯია), დელვინ გარნიშჩი (საშა), ბილალ დინდარ (ტურცია), კამალ აბდულა (აზერბაიჯან), ენდრიუ ჰარისი (ბრიტანეთი), დორის ფეგელი (ავსტრია), სვეტლანა ტერ-მინასოვა (რუსეთი), პეტრე კონონენკო (უკრაინა), ილონა მანელიძე (გრეცია), ილყას უსტუნყერი (ტურცია), ანნა აგრანატ (იზრაილ), ლალა ახმედოვა (აზერბაიჯან), ნათავან მუსტაფაევა (აზერბაიჯან), დავიდ გოცირიძე (გურჯია), ლეონიდ ჯახაია (გურჯია), მიხაილ ბოგუცკი (პოლშა), მარხაბო ჯაბბაროვა (ტაჯიკისტან), ვილემ ჰენდრიკ დე ბოფორტ (ნიდერლანდები), ვენტა კოცერე (ლატვია), სვეტლანა ფერხო (ყაზახსტან), ჯანნა ტოლყსბაევა (ყაზახსტან), ზაყრინისო იუსუფი (ტაჯიკისტან), მერი მადარშაყი (ფრანცია), მარია კონსოლატა პრიასკო (იტალია), იორდან ლყუცკანოვ (ბოლგარია), კამალ მაკილი-ალიევი (აზერბაიჯან).

EAN 9771512 43 6007

ასმათ არქენაძე

(საქართველო)

გენდერი და ენობრივი მანიპულირება

ლინგვისტური გენდეროლოგია უკვე გაფორმდა, როგორც მეცნიერული მიმართულება ენათმეცნიერებაში, რომელიც იკვლევს ენისა და კომუნიკაციის გენდერულ ასპექტებს. ჩამოყალიბდა გენდერული კვლევების მეთოდოლოგიური და თეორიული ბაზა, რომელმაც სოციალურ მეცნიერებაში მიიღო კონკრეტული დისციპლინური მიმართულება.

ენათმეცნიერების თვალსაზრისით, ქალებსა და მამაკაცებს სხვადასხვა სამეტყველო სტილი აქვთ. არსებობს ინტონაციური, რიტმული, ფონეტიკური, მორფოლოგიური და ლექსიკური სტილი. ფაქტობრივად, ყველა დონეზე ასოცირდება სამეტყველო ფორმები. ქალებს შეუძლიათ ისაუბრონ უფრო მეტი და უფრო ლამაზად, ვიდრე მამაკაცებს. ქალები განსაკუთრებული ინტონაციით საუბრობენ. ისინი ხშირად გადადიან ერთი თემიდან მეორეზე, აწვევებინებენ მოსაუბრეს საუბარს.

გენდერული კვლევები, უდავოდ, მნიშვნელოვანია კომუნიკაციური თვალსაზრისით. აქ თავს იჩენს გენდერის ენისა და მეტყველების თავისებურებანი. ამ ურთიერთობებში კი მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს მანიპულაცია. მანიპულაცია წარმოადგენს ფსიქოლოგიური ზემოქმედების განსაკუთრებულ სახეს, რომელსაც ახასიათებს მიზნის, სურვილის, განზრახვის ფარული ჩანერგვა ადამიანის ფსიქიკაში. ეს მიზანი, სურვილი და განზრახვა არ ემთხვევა იმას, რის ფორმულირებასაც ადრესატი დამოუკიდებლად შეძლებდა. გარდა ამისა, მანიპულაცია ფარული ზემოქმედებაა, რომელიც შეუმჩნეველი უნდა დარჩეს მანიპულაციის ობიექტის მიერ. ბოლოს და ბოლოს, მანიპულაცია, ესაა ზემოქმედება, რომელიც მოითხოვს დიდ ოსტატობასა და ცოდნას. ადამიანებს, რომელთა ცნობიერებითაც მანიპულირებენ, ექცევიან როგორც ობიექტებს, ნივთებს და არა როგორც პიროვნებებს.

გენდერული თავისებურებების სამეტყველო კვლევის შესწავლისას დიდი ყურადღება უნდა მივაქციოთ ენის ხასიათს, რომელიც გამოიყენება გავრცელებულ კომუნიკაციურ პროცესში [2,7].

მიღებულია, რომ ქალებმა მათ გარშემოყოფთა კეთილგანწყობა რომ მოიპოვონ, ეტიკეტის ყველა წესი უნდა დაიცვან. მაგალითად: საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებში მეტყველების და ქცევის წესები, მაგიდასთან ქცევის წესები და სხვა.

დროთა ცვალებადობასთან ერთად იცვლება ქალისა და მამაკაცის როლები და, შესაბამისად, იცვლება მათი სამეტყველო თავისებურებანიც. აქედან გამომდინარე, აღნიშნული პრობლემის სრული განხილვისათვის მოცემული მასალა საკმაოდ მწირია და მოითხოვს პრობლემის უფრო ღრმად შესწავლას. ამ ეტაპისთვის კი, მხოლოდ ის შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ქალები მათზე გავრცელებული სტერეოტიპული შეხედულების თანახმად, რჩებიან ნაზ და ნორჩ არსებებად, რომლებსგანაც ყოველთვის ელოდებიან ქცევასა და მეტყველებას ეტიკეტის სრული დაცვით. მაშინ, როცა მამაკაცებს საზოგადოება იგივე პრეტენზიებს არ უყენებს. თუმცა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მათ საზოგადოდ მიღებული წესები არ უნდა გაითვალისწინონ.

ქალების სამყაროში, სადაც მთავარია თანხმობის მიღწევა, ძირითადი პრინციპი სიახლოვეა, ხოლო მამაკაცების სამყაროში, სადაც საზოგადოებრივი სტატუსია მნიშვნელოვანი, ძირითადი დამოუკიდებლობაა. თუმცა, ორივე თვისება აუცილებელია ადამიანისათვის. ქალებისთვის მნიშვნელოვანია პირველი, მამაკაცებისთვის – მეორე.

საზოგადოებაში შესასვლელად ადამიანს ამზადებენ ბავშვობიდანვე, თუმცა, მშობელი ქვეცნობიერად იმთავითვე გრძნობს, რომ სხვადასხვა სქესის შემთხვევაში ერთსა და იმავე შედეგს ვერ მიიღებს. ბიჭებს უფრო ადვილად პატიობენ ეტიკეტის ნორმებიდან გადახვევას ცნობილი მოტივით – „ბიჭი მაინც ბიჭია“, ქართულ ეროვნულ ხასიათში ქალს მეტი კდემამოსილება, მამაკაცს კი მეტი „ვაჟკაცობა“ მართებს. საბედნიეროდ, აღნიშნული როლების მოდელები სტერეოტიპის თვალსაზრისით უფრო განიხილება. თუმცა, ტენდენცია, გამოიყენო ზრდილობიანი მეტყველების ფორმები, ქალების მიმართ კვლავაც ძალაშია. ქალის მიერ უშვერი სიტყვების გამოყენება არა თუ ეტიკეტის დარღვევაა, არამედ უღამაზო და არასასიამოვნო მოსასმენია, რასაც მამაკაცებზე ნაკლებად ვიტყვი. აღნიშნული კი იმაზე მიუთითებს, თუ რამდენად მნიშვნელოვან როლს თამაშობს საზოგადოება ენის სოციალურ ფუნქციაზე.

ჩვენ შეგვიძლია შევადაროთ, როგორ მიმართავენ დედას ბიჭი და გოგო:

დედა, წყალი მომიტანე, რა.

დედა, შეგიძლია პატივი დამდო და წყალი მომიტანო?

დედანი ისეთი თავხედი.

მე ვფიქრობ, რომ დედანი ცოტა თავხედი ბიჭია.

მამარი მანქანაა.

აუ, რა ლამაზი მანქანაა.

მოყვანილი მაგალითებიდან ადვილი ამოსაცნობია, კონკრეტული ფრაზის ატორი ბიჭია თუ გოგო. მოკლე, უემოციო და ლაკონურ ფრაზებს იყენებს მამაკაცი, მაშინ, როცა შედარებით უფრო გრძელ, ემოციით აღსავსე ფრაზებს იყენებენ ქალბატონები. პასუხზე თავის არიდების მიზნით ქალები გამოიყენებენ შემდეგ სიტყვებს: „ვთქვათ“, „შესაძლოა“, „თუკი“, „მე, უბრალოდ, მაინტერესებდა“, „ვფიქრობ, რომ“ და მისთ.

ჩვენ ვცხოვრობთ სამყაროში, სადაც ყველა მანიპულირებს ყველათი. დღეს ბევრი ამჩნევს, რომ მანიპულაციის მსხვერპლია. ცივილურ საზოგადოებაშიც კი ადამიანები ძნელად აცნობიერებენ, რომ მათით მანიპულირებენ.

განსაკუთრებული ინტერესი სამანიპულაციო ტექსტების მიმართ გამოიჩინეს ისეთმა მეცნიერებმა, როგორებიც არიან: ჟ. ვანდრიესი, ვილჰელმ ფონ ჰუმბოლდტი, ა. ს. ბარხუდაროვი, ნ. ვ. კრუშევსკი, ვ. ვუნდტი, ა. მ. პეშკოვსკი, ლ. პ. იაკუბინსკი, ე. სეპირი, ფერდინანდ დე სოსიური, ა. ა. პოტებნია, ე. დ. პოლივანოვი, მ. მ. ბახტინი, ა. ა. ლეონტიევი, ვ. ვ. ბიბიხინი, უ. ვ. როუდესტვენსკი, მ. კ. პეტროვი და სხვ.

საინტერესოა, რა როლს ასრულებს მანიპულირება გენდერულ ურთიერთობებში.

მანიპულატორს შეუძლია გამოიყენოს როგორც კეთილი განზრახვები, ასევე კომუნიკანტის იდეალებიც. მაგალითად, თუ თვლით, რომ ხართ ადამიანი, რომელიც არასოდეს არავის უღალატებს და ყოველთვის ყველას დაეხმარება, მანიპულატორი ამას გამოიყენებს საკუთარი ინტერესების, იდეალებისა თუ მიზნების განხორციელებისათვის შემდეგი სამეტყველო ფორმებით: „შენ ხომ ძლიერი ხარ“, „შენ ხომ ამის გაკეთებას შეძლებ“, „შენი იმედი რომ არ მქონოდა, არც ვთხოვდი“. ამ ფრაზების გამოყენება უფრო ქალისთვისაა დამახასიათებელი, ვიდრე მამაკაცისთვის. შედეგიც სახეზეა: საკუთარი საქმის კეთების ნაცვლად, სხვის თხოვნას

ასრულებ და მის საქმეს აკეთებ. როცა მანიპულირებას განვიხილავთ, უნდა ვისაუბროთ სამეტყველო ზემოქმედების ფაქტორებზე (რაც გულისხმობს მოსაუბრის გარეგნობას, კომუნიკაციური ნორმების დაცვას, თანამოსაუბრესთან კონტაქტის შენარჩუნებას, მზერას, გამოსხედვას, მეტყველების პროცესში ფიზიკურ ქცევას (მოქმედება, პოზა, ჟესტი), ხმას, ურთიერთობის სტილს, ურთიერთობის სივრცეს, მეტყველების შემადგენლობას, ენობრივ გაფორმებას, შეტყობინების მოცულობას, ფაქტების, არგუმენტებისა და იდეების განლაგებას, მდებარეობას, ხანგრძლივობას, ადრესატს) და ზემოქმედების ხერხებზე. სამეტყველო ზემოქმედების მიზანია მეტყველების საშუალებით თანამოსაუბრის აზრისა თუ ქცევის შეცვლა. არსებობს სამეტყველო ზემოქმედების შემდეგი საშუალებები: დამტკიცება, დარწმუნება, დაყოლიება, ხვეწნა-მუდარა, ჩაგონება, შთაგონება, თხოვნა, ბრძანება, იძულება, ძალდატანება [3,10-11].

ლინგვისტიკის თვალსაზრისით ჯერ კიდევ გაურკვეველია, ქალს ანიჭებენ უპირატესობას თუ მამაკაცს. არის თუ არა ქალი კონსერვატული ენობრივი ნორმების შეცვლასთან დაკავშირებით. ზოგიერთი ლინგვისტი ქალური მეტყველების დიდი ნორმატიულობისაკენ იხრება იქიდან გამომდინარე, რომ ქალი ყოველთვის დიდ როლს თამაშობს მოზარდი თაობის აღზრდაში, რის გამოც მიისწრაფვის ისაუბროს ნორმების შესაბამისად, ლიტერატურული ენით. „ლაბოვმა თავის ადრეულ გამოკვლევებში საკუთარი თავი შემოფარგლა ენობრივ ვარიაციებზე გენდერისა და სქესის გავლენის განსაზღვრით, მაგრამ არ უცდია გამოერკვია ამ გავლენის მიზეზები. შემდეგ ლაბოვმა გამოთქვა აზრი, რომ ქალის განსაკუთრებული მგრძნობელობა პრესტიჟის საკითხებისადმი გამოწვეულია მისი საზოგადოებრივი როლის სპეციფიკით. კერძოდ, ირანსა და ინდოეთში, სადაც ქალები არ მონაწილეობენ საჯარო დისკურსში, მათი მიდრეკილება უფრო სტანდარტული მეტყველების გამოყენებისაკენ ნაკლებად შესამჩნევია“ [1,63].

თანამედროვე დროში გენდერულ ლინგვისტიკაში განიხილება როგორც ქალების, ისე მამაკაცების ენა. ცოცხალი მეტყველება უშუალოდ უკავშირდება ურთიერთობას, კლასიკურ და თანამედროვე კომუნიკაციურ თეორიას, რადგანაც კომუნიკაცია, პირველ რიგში, არის საშუალება, რომლის დახმარებითაც ჩვენ ვიგებთ ამაგს.

განსხვავება ქალისა და მამაკაცის მსოფლმხედველობას შორის მნიშვნელოვნად იჩენს თავს კომუნიკაციისას, რომლის განხილვა შეუძლებელია ენის გარეშე. ენის საშუალებით გამოიხატება მსოფლმხედველობა, მაშასადამე, გენდერული თავისებურებანიც. ენის კვლევა გენდერული ლინგვისტიკის თვალსაზრისით აჩვენებს, რომ მამაკაცების ენა და მეტყველება ხასიათდება აგრესიულობით, ლაკონურობით. ქალების ენა და მეტყველება კი გამოირჩევა სინაზით, ემოციურობით, გრძნობების სიუხვით. ქალური მეტყველება ხორციელდება კონკრეტული ლინგვისტური საშუალებებით: შემფასებლური სიტყვების სიუხვით, შორისდებულების გამოყენებით, ძახილის წინადადებების სიჭარბით, წამქეხებლური წინადადებებით, კითხვითი წინადადებებით. ქალების მეტყველება მამაკაცების მეტყველებასთან შედარებით გააქვლენილია დამარწმუნებელი გამონათქვამებით.

ქალისა და მამაკაცის ენას შორის სხვაობა ნათლად იჩენს თავს თარგმანზე მუშაობისას. ინგლისური, რუსული და სხვა ენებიდან თარგმნისას აშკარად ვლინდება სქესის კატეგორია.

გენდერული სისტემები სხვადასხვა საზოგადოებაში განსხვავებულია. ნებისმერ საზოგადოებაში ეს სისტემები ასიმეტრიულია – მამაკაცი და ყველაფერი მამაკაცური განიხილება როგორც პირველადი, საწყისი, მნიშვნელოვანი და დომინან-

ტი, ხოლო ქალი და ყველაფერი ქალური მისდამი დაქვემდებარებულად, სოციალური თვალსაზრისით უმნიშვნელოდ.

ლიტერატურა:

1. ლადარია ნ., სოციოლინგვისტიკა, თბ., 2002.
2. Кирилина А., Лингвистические гендерные исследования. М., 1999.
3. Стернин И.А., Практическая риторика. М., 2003.

Asmat Ardzenadze
Gender and Language Manipulation
Summary

The concept of "gender" has appeared in a modern linguistic paradigm much later than in other human sciences, namely in the second half of XX century.

Gender, taking into account the natural person's gender and his social "consequences" is one of the essential characteristics of the individual and during the whole life it in certain way affects the realization of its identity. Gender relations are fixed in the language as a culturally conditioned stereotype, imposing mark on the behavior, including speech, personality and the processes of language socialization.

Асма́т Ардзена́дзе
Гендер и языковое манипулирование
Резюме

Понятие «Гендер» вошло в современную лингвистическую парадигму гораздо позже, чем в другие гуманитарные науки, а именно во второй половине XX столетия.

Гендерный фактор, учитывающий природный пол человека и его социальные «последствия», является одной из существенных характеристик личности и на протяжении всей жизни определенным образом влияет на осознание своей идентичности. Гендерные отношения фиксируются в языке в виде культурно-обусловленных стереотипов, накладывая отпечаток на поведение, в том числе и речевое, личности и на процессы ее языковой социализации.

სალომე ჯინჭარაძე

(საქართველო)

სატირული კრიოლიზებული ტექსტის სემიოტიკური ბუნება

იკონიკური კომპონენტით გაჯერებული კრიოლიზებული, ანუ სემიოტიკური გართულებული ტექსტების მეცნიერულად გააზრებას დასაბამი ეძლევა სემიოტიკის შესახებ ნაშრომებში, რაც განპირობებულია გამოსახულების, როგორც განსაკუთრებული ნიშნური სისტემის კვლევით. აღნიშნული პრობლემის კვლევის ცენტრალურ საკითხებს წარმოადგენს ვიზუალური სემანტიკის პრობლემები, გამოსახულების დისკრეტული ერთეულების გამოყოფა, იკონიკური ნიშნური სისტემის ურთიერთქმედება სხვა სისტემებთან და, უპირველეს ყოვლისა, ვერბალურ სემიოტიკურ სისტემასთან.

გამოსახულების სემიოტიკაში როდესაც ბარტი გამოყოფს დენოტატიურ და კონოტატიურ მნიშვნელობებს. რეკლამის ტექსტში ის შეტყობინების სამ სახეობას განასხვავებს: ლინგვისტურს, ვიზუალურად კოდირებულს, ან სიმბოლურს და სიტყვიერს. იკონიკური კომპლექსი, ავტორის აზრით, შეიცავს ორი სახის აღსანიშნავ: აღსანიშნავ არის რეალური საგნები ან იდეები, სახეები, ეგვორისტული ფასეულობანი და ა.შ. [3].

კრიოლიზებული ტექსტის აღქმისა და გაგების პროცესში გამოსახულების როლი არაერთგვაროვანია. ლ. გოლოვინა, მხატვრული ტექსტების მასალაზე კრიოლიზებული ტექსტების გამოკვლევისას, წერს, რომ ვერბალურ ტექსტთან მიერთება ამცირებს მის ემოციურობას, ინფორმაციულობასა და დამაჯერებლობას. ამის მიზეზს ავტორი კრიოლიზებული ტექსტების აღქმის ფსიქოლოგიურ თავისებურებებში ხედავს [1,12].

კრიოლიზებული ტექსტის მთლიანობა განპირობებულია ერთიანი თემით, რაც აიხსნება ვერბალური, იკონიკური და სხვა პარალინგვისტური საშუალებებით. მეტყველებაში კრიოლიზებული ტექსტი რთული ტექსტულური წარმონაქმნია, რომელშიც ვერბალური და იკონიკური ელემენტი ქმნიან ერთიან ვიზუალურ, სტრუქტურულ, აზრობრივ და ფუნქციურ მთლიანობას, მიმართულს ადრესატის კომპლექსურ პრაგმატულ ზემოქმედებაზე. ვერბალური და იკონიკური საშუალებების როლი ავტორის ჩანაფიქრის რეალიზებაში არაერთგვაროვანია. ბ. კარლავარისი ტექსტში ილუსტრაციების ოთხი ტიპის განსხვავებას გვთავაზობს: 1) დომინირებული ილუსტრაცია; 2) ტოლფასოვანი ილუსტრაცია, იყენებენ ტექსტებში, სადაც ინფორმაციის ნაწილი გადმოცემულია ძირითადად იკონიკური საშუალებებით; 3) თანმხლები ილუსტრაცია, რომელსაც დამატებად იყენებენ; 4) დეკორატიული ილუსტრაცია, რომელსაც ურთიერთობის ესთეტიკური მიზნებისათვის იყენებენ [4,97].

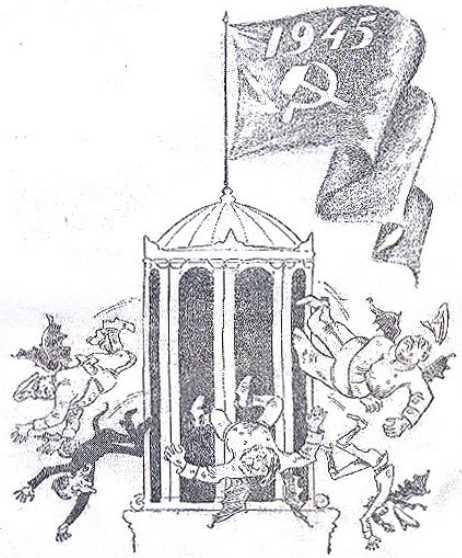
საერთოდ, მეტ-ნაკლებად ნებისმიერი ტექსტის ინფორმაციული აღქმა ეფუძნება ფონურ ცოდნას, რომელიც გააჩნია მკითხველს. ვ. ვინოგრადოვის აზრით, „ფონური ინფორმაცია წარმოადგენს სოციო-კულტურულ ცნებას, რომელიც დამახასიათებელია მხოლოდ გარკვეული ერისათვის, გამოხატული ეროვნულ ენაში და რომელსაც ფლობენ ამ ერის წარმომადგენლები“ [2,187]. მკითხველმა იცის, რომ კრიოლიზებულია პატარა მოცულობის ტექსტი, რომლის შინაარსის ნაწილიც ნახატით გადმოიცემა. ფონურ ცოდნას საკმაოდ ძლიერი დატვირთვა აქვს ჩვენ მიერ გაანალიზებულ მასალებში.

განსაკუთრებულ მნიშვნელობას კრიოლიზებული ტექსტის არავერბალური ნაწილის აღქმაზე ისტორიული ფაქტორი იძენს. მაგალითად, მხატვარმა დონმა, კრე-

ოლიზებული ტექსტის, კარიკატურული ტექსტების მთელი რიგი მიუძღვნა საბჭოთა კავშირის გამარჯვებას სამამულო ომში (იხ. ქართული კარიკატურა და მხატვარი დონი. თბილისი, 1969). ყველა ამ ტექსტში ინფორმაციის ნაწილი ვერბალური ხერხებით გადმოიცემა, გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანი წილი კი ნახატზე მოდის. ნახატში გამოყენებულია უამრავი სიმბოლო, რომლებიც არა მხოლოდ ქართველი ერისთვის, არამედ საბჭოთა კავშირის ნებისმიერი მოქალაქისთვის იყო ცნობილი. თავისთავად ცხადია, რომ თითოეულ ამ ტექსტში, თითოეულ ნახატში დადებითი სიმბოლო იმარჯვებს, უარყოფითი კი მარცხდება.

ბორის სკლია კვიტილვაძე, ანდრას მისი ვაკეობა. შ. რუსთაველი.

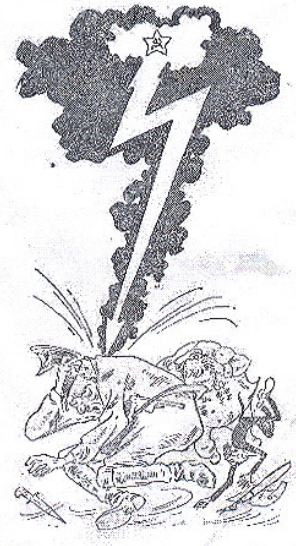

ანისხაბას კოჟის დაშორება

ვინაიდან კარიკატურა სატირულია, როგორც იკონიკურ, ასევე ვერბალურ ნაწილში მხატვარი ეყრდნობა საქვეყნოდ ცნობილ ფაქტებს, რაც იმდროინდელი მკითხველისათვის იყო გასაგები. საესებით ბუნებრივია, რომ გასული საუკუნის, საბჭოთა სინამდვილისათვის დამახასიათებელი არა მხოლოდ რეალიები, არამედ ფასეულობებიც კი გაურკვევლობას ბადებს. მაგალითად, ახალგაზრდა თაობამ უკვე არ იცის, რომ გერმანიის მიერ საბჭოთა კავშირის დასამარცხებლად შემუშავებულ გეგმას ერქვა ბარბაროსთა ელვისებური გეგმა, რომლის კარიკატურადაც იქცა ნახატი და რომელსაც აღეკვებურად იმ ეპოქის წარმომადგენლები აღიქვამენ.

ელვისებური ომი...

ენის დატვირთვით დაშორება

მიუხედავად იმისა, რომ ვერბალური ნაწილი მცირეა, მოცემულ კარიკატურებში ავტორი აქტიურად იყენებს სიტყვათა თამაშს.

იყენენ პასუხისმგებელი პირები. . .

და ახლაც პასუხის მცემბელებია არიან. . .

წარსულის ზიზით
 — შედავო, მერ შეაინ! რუსები ტყის დღეს ატარებენ!
 — ო, ნუ გამახსენებთ, მასტერ, რუსეთის ტყე, იქ ღებკარგე თვალი
 ღა ფეხა.

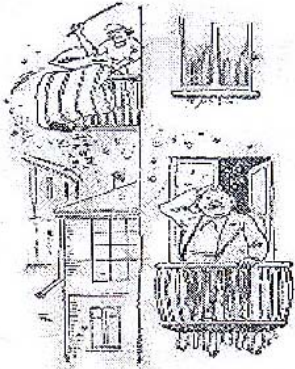
ამ კარიკატურაში ასახულია ომის შემდგომი პერიოდი. მხატვარი, გარდა იმისა, რომ გამოხატავს კონკრეტულ ინფორმაციას, ასევე გადმოცემულია მისი და მთელი ერის შეხედულება მოლაპარაკე გვარში.

ნებისმიერი საბჭოთა ადამიანისთვის იყო ცნობილი სიტყვა *შეაინ* (*Schwein* — ღორი). გერმანელები ამ სიტყვით ტყვეებს მოიხსენიებდნენ. ამიტომაც არ არის გასაკვირი, რომ ამ ტერმინს ავტორი მათვე „უბრუნებს“: *პერ* თავაზიანი მიმართვაა. შედეგად კი ვღებულობთ მიმართვას: „ბატონო ღორ“.

ასევე განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს კარიკატურისტ დონის ის თემატური ჯგუფი, რომელიც ქართულ ეროვნულ ხასიათს ასახავს. საუბარია არა მხოლოდ ქართველის ბუნებაზე, მისი ხასიათის ნიშნებზე, როგორებიც არის, მაგალითად, სიზარმაცე და მედიდურობა, არამედ მის ჩაცმულობაზე.

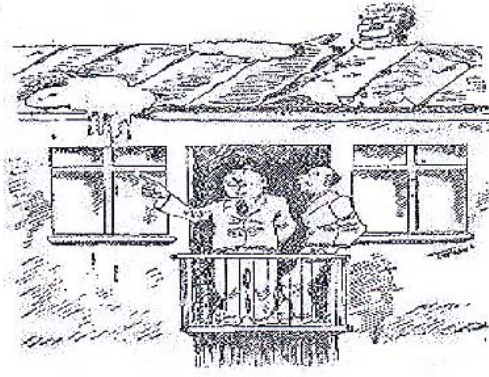

ფრიადონსვი
 — შაშა, გამოცდები ფრიადზე ჩავაბარე!
 — მუც, ფრიადზე ჩავაბარე. შევილო, შთავრობას მოსავალი!

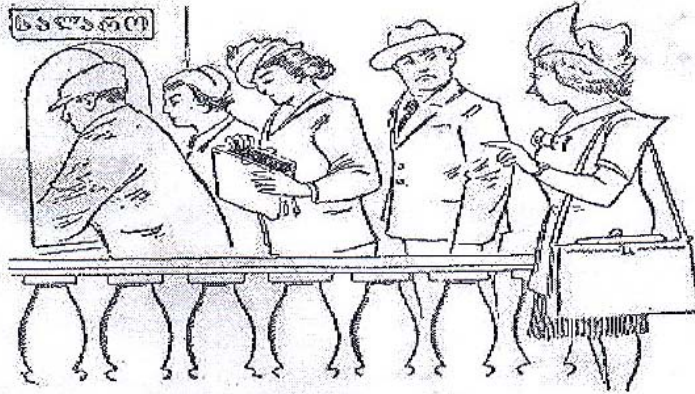
„ნიმანი“ მიხედვით

— ეს მგონი თოვლი მოდის და შეგი შეშა არა მაქვს მზად-

იმაღი

— თუ ღმერთმა ქნა, ამის შეტი თოვლი არ მოვიდა, ჩვენს სახურავს ამ წელიწადში შეკელება არ დახჭირდება.

მიგნებული ხარხი

- თქვენ რიგში დგებართ?
- დიახ.
- მაშ დამიხსოვით, თქვენს წინ შე ვიდგომები!

ენის, აზროვნებისა და კულტურის ურთიერთქმედების პრობლემა განსაკუთრებულ სიმძაფრეს იძენს საერთაშორისო კონტაქტების, სხვადასხვა ქვეყნის ხალხების ინტენსიური კულტურული და საინფორმაციო გაცვლის გაფართოების პერიოდში.

თანამედროვე კულტურათმორის კომუნიკაციაში მუდმივად იზრდება კრეოლიზებული ტექსტების როლი, სადაც იკონიკური საშუალებები ვერბალურთან ერთად ქმნიან სამყაროს სურათს, ფასეულობათა სკოლას, ერის ესთეტიკურ იდეალებს.

ლინგვისტური ცოდნის თანამედროვე კომუნიკაციურ-კოგნიტურმა პარადიგმამ მნიშვნელოვნად გააფართოვა ლინგვისტიკის ინტერესების სფერო, ენათმეცნიერების წინაშე ახალი ამოცანები დასახა. მათგან უმნიშვნელოვანესს მიეკუთვნება:

- ენის ადგილის განსაზღვრა სემიოტიკურ კონტინუუმში;
- ენისა და სხვა ნიშანთა სისტემების ურთიერთქმედების გამოვლენა;
- სემიოტიკურად გართულებული ელემენტების გამოვლენა სხვა ნიშნობრივ სისტემებთან მიმართებაში;

– სემიოტიკურად გართულებული ტექსტის, როგორც ინფორმაციის გადაცემის საშუალების კვლევა და ადამიანის მიერ გარე სამყაროს შეცნობა.

კრეოლიზებული ტექსტების სემიოტიკურმა თავისებურებამ, ლინგვისტურმა და ფუნქციონალურმა არსმა ტექსტის ლინგვისტიკაში საკმაოდ ღრმა გააზრება დღემდე ვერ შეიძინა. კომუნიკაციის თეორიები ძველებურად არაერთგვაროვნად ფასდება. იგივე შეიძლება ითქვას მათი განვითარების პერსპექტივებზე თანამედროვე საზოგადოებაში.

აშკარაა ის ფაქტი, რომ ტექსტში იკონიკური და სხვა პარალინგვისტური საშუალებების გამოყენება არა უბრალოდ მატებენ მას მგრძობელობით – აღქმად თვალსაჩინოებას, არამედ თავად არიან მისი ინფორმაციული გაჯერებულობის უმრავლესი წყარო.

კრეოლიზებული ტექსტების შემდგომი შესწავლა მოითხოვს კომპლექსურ მიდგომას, მათ გამოკვლევას სხვადასხვა დისციპლინის – სემიოტიკის, კოგნიტოლოგიის, ტექსტის ლინგვისტიკის, ფსიქოლინგვისტიკისა და სხვათა მიჯნაზე.

ლიტერატურა:

1. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованный текстов. М., 2003.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М., 2001.
3. Barthes R. Rhetorik des Bildes// Alternative. 1964. № 54.
4. Karlavaris B. Semiotische Aspekte bei der Illustration von Schulbüchern // Didaktische Typographie. Leipzig. 1984.

Salome Jincharadze

The Semiotic Nature of Satiric Creolized Text

Summary

The article deals with the semiotic nature of satiric creolized text. In the text figurative means not only added the text perceptible visual methods, but it is the informational source. Exactly, the semiotic ally difficult text is the main point for information transmission and for world cognize.

Саломе Джинчарадзе

Семиотическая природа сатирических креолизованных текстов

Резюме

В статье речь идет о семиотической природе креолизованных текстов сатирического характера. Данные типы текстов представляют особый интерес с той точки зрения, что иконические средства в них не просто служат для иллюстрации смысла, содержащегося в высказывании, но и сами являются информативно насыщенным неисчерпаемым источником. Именно семиотически осложненный текст является одним из самых интересных средств познания действительности.

იგორ კეკელია

(საქართველო)

„ტყაჩირის“ ისტორია-ეტიმოლოგიისათვის

ტყაჩირი წყალტუბოს რაიონში, რიონის ხეობაში, ზღვის დონიდან 70მ-ის სიმაღლეზე მდებარე სოფელია. წყალტუბოს 33კმ. აშორებს, ხოლო ქუთაისს – 17 კმ. სოფელი მოხსენიებულია XVIII საუკუნის მეცნიერისა და მოგზაურის – იოჰან ანტონ გიულდენშტედტის ნაშრომში. ხალხური მოტივაციით, კომონიმი „ტყაჩირი“ ქართველთა მიერ ტყვედ აყვანილი მტრის რაზმის უფროსის – ჩირის სახელიდან წარმოსდგა. ისტორიკოს ციალა ღვინიაიძის თვალსაზრისით, სოფელში ძველად გაუვალი ტყე ყოფილა და სახელწოდებაც ხშირი ტყის არსებობას („ტყე ხშირი“) უკავშირდებაო [2,11]. მკვლევარი თავის არგუმენტს ხალხური გადმოცემითაც განამტკიცებს, რომ თითქოს XVII-XVIII საუკუნეთა მიჯნაზე სამეგრელოდან წამოსულ კახიას გვარის კაცს უსიერ ტყეში მასავით ბატონს გამოქცეულ, სამი გვარის სამ ოჯახთან (გიგატიძე, ჩხობაძე, ჯანელიძე) დაუდვია ბინა. კახიას გაკვირვებით უთქვამს – „ჰაუ, რა ტყახშირიაო“, როგორი ხშირი ტყეაო [2,13].

პატივცემული მეცნიერის ეს თვალსაზრისი არადამაჯერებელია შემდეგ გარემოებათა გამო:

1. ხალხური მოტივაცია სახელდებული ობიექტის ონიმის დადგენისას ნაკლებ სარწმუნოა, ვინაიდან მნიშვნელობაგაუჩინარებული (დეეტიმოლოგიზებული) ონიმის ხალხში გავრცელებული თავისებური ახსნა-განმარტება, პ. ცხადაიას თქმით, ბგერათა მხოლოდ შემთხვევით მსგავსებაზეა დამყარებული და გათვალისწინებული არ არის ფონეტიკურ გადასვლათა კანონზომიერებები, მორფოლოგიური სტრუქტურა და ისტორიულ-გეოგრაფიული რეალიები [3,130];

2. კახია მცირერიცხოვანი გვარია. 1995 წლის 1 თებერვლის მდგომარეობით, საპასპორტო მონაცემებისა და მეტრიკული ამონაწერის მიხედვით, საქართველოში ამ გვარის 131 წარმომადგენელი დაფიქსირდა. ამთგან უმრავლესობა ქუთაისსა (46 სული) და წყალტუბოს მუნიციპალიტეტშია განსახლებული (37 სული) [1,107]. სამეგრელოში კი ორიოდ კომლია აღრიცხული. სავარაუდოდ, კახია ორი მრავალრიცხოვანი გვარის – კახაძის ან კახიანის მეგრული (კოლხური) ვარიანტი უნდა იყოს.

ორივე გვარი ძირითადად სწორედ იმერეთშია (სამტრედიის მუნიციპ.) გავრცელებული [1,107]. ამიტომ გადმოცემას XVII-XVIII საუკუნეთა მიჯნაზე სამეგრელოდან კახიას გვარის კაცის იმერეთში ჩამოსვლისა და ტყაჩირის მიწაზე დამკვიდრების შესახებ, ვფიქრობთ, დამაჯერებლობა აკლია.

რატომ დაერქვა სოფელს „ტყაჩირი“? საქმე ისაა, რომ ჩირე მეგრულში იგივეა, რაც ღია (სულხან-საბას მიხედვით – „საფლობი ტალახი“); ღრმა ტალახი, ან მცირე ჭაობი, სადაც ისლი ხარობს (შდრ. ლაზ. მჩირე – ფართო).

ჰიდრონიმიული ტერმინი ჩირე გამოიყოფა სამეგრელოს რამდენიმე ტოპონიმში, რომლის ძირითად ნაწილს აქვე ვასახელებთ:

ბახვაშ ჩირე – გუბურა უტორის ნაპირას (სოფ. ცაცხვი, ცაიშის თემი);

ბიგვეფიშ ჩირე – ტლაპო ჭანისწყლის ჭალაში (ნარაზენი);

გონიშ ჩირე – გუბე ხამისკურის საზღვართან, უტორის ნაპირზე (ცაცხვი, ცაიშის თემი);

ნაჩურუ/ჩირე – ნატყევარი საჯღარკოში (ჩხოუში, ცაიშის თემი). უწინ ტლაპო ყოფილა;

დიდჩირე – ჭაობი რეყეში (ანაკლიის თემი, ზუგდიდის რაიონი);

ნაჩურუ // ოხარკალე // ხარკალუ – ტბა ზუგდიდის რაიონში, სოფ. თიქორში;

ნოჩურია // ნოჩირია // ნოჩურელა // ნაჩურა // ნაბურჭუფუ – ლენჭყი დიდ ინ-ჩხურში, მდ. აბაშის მარცხენა მხარეს („სადაც ლენჭყი, ან სადაც ღრმა ტლაპო იყო“).

ღაჩერე // ღაჩირე – „ღელის ტლაპო“, ან „ღელე-ტლაპო“ – ჭაობიანი ღელე ლესიჭინესა და მონგირში. აკონკრეტებენ: დიდი ღაჩირე, ჭიჭე ღაჩირე.

ფართო ჩირე „ფართო ტლაპო“ – ქვიშილის მარჯვენა შენაკადი დიდი ნეძის თემში (ზუგდიდის მუნიციპ.);

ჩიბორძალ(იშ) ჩირე – საჩაიე (დარჩელის თემი). უწინ ღელე-ჭაობი და ტყე ყოფილა;

მანჩაშ ჩირე // ჩირე – ტლაპო ნარაზენის თემში (ზუგდიდის მუნიციპ.).

ჩირე – 1. ტლაპო-ღელე ანაკლიაში; ენგურის ტოტი იყო საყორშიოში, რომელიც შემდეგ დააშრეს; 2. ჭაობიანი ტყე გაღვენწყარსა და ჭიჭე ინგირს შუა (ზუგდიდის მუნიციპ.); 3. ჭაობი ქვედა ჩხოროწყეში; 4. ღელე, შაშიკვარის მარცხენა შენაკადი აკვარიქვაში (რეფი-შეშელეთის თემი, გალის მუნიციპ.); 5. ტლაპო ნაბაკევიში, ქირწყარის მარჯვენა მხარეს (გალის მუნიციპ.); 6. ღელე-ტლაპო დარჩელში, გაღვენწყარის შენაკადი; 7. ღელე-ტლაპო საქობალიოში, მერეწყარის შენაკადი (დარჩელის თემი); 8. ჭეჭეობი ინგირის თემში, კუნხობონუს მარჯვენა მხარეს; 9. ჩირე/ოღებე-ფერდობი საკუკავოში, გობოგილის სათავესთან (ხამისკურის თემი, ხობის მუნიციპ.).

ჩირეშდული – ღელე ნაბაკევიში, სათავე აქვს ჩირეში (გალის მუნიციპ.) [4, 199; 5, 62, 65, 67, 80, 117, 122, 127, 151, 203; 6, 29, 259...].

ტოპონიმთა ამ რიგს უნდა მიეკუთვნოს წყალტუბოს მუნიციპალიტეტის სოფელ ტყაჩირის სახელწოდებაც. ტყაჩირი ქვემო იმერეთში, ზანური ენის უწინდელი გავრცელების არეალში მდებარეობს. თვით სახელწოდებაც აბორიგენი მოსახლეობის – ზანების მიერ უნდა იყოს შექმნილი. ქართიზაციის შემდეგ პერიოდში სოფელს უწინდელი სახელი შეუნარჩუნდა. „ტყაჩირი“ ორ ობიექტს შორის გეოგრაფიულ-სივრცითი მიმართების გამომხატველია. ატრიბუტული მსაზღვრელის პოსტპოზიციურობა თვით სახელწოდების სიძველეზე მეტყველებს (შდრ. „ჭყონდიდი“, „ჭყონმიოხვამური“, „ჭუბურხინჯი“, „ღალდიდი“, „სქურჩე“ და ა.შ.).

ამგვარად, კომონიმი „ტყაჩირი“ შეიძლება გავიაზროთ როგორც „წყალჩამდგარი, ნესტიანი ადგილი; რბილი, წყლით გაჯერებული მიწა; ნაჭაობარი, ლენჭყი ან ჭაობიანი ტყე; ჭეჭეიანი ვაკე, სადაც ნაწვიმარი წყალი დიდხანს არ შრება“.

ლიტერატურა:

1. ა. სილაგაძე, ა. თოთაძე, გვარ-სახელები საქართველოში, თბ., 1997.
2. ც. ღვინიაძე, ტყაჩირი, ქუთ., 2008.
3. პ. ცხადაია, ონომასტიკურ ტერმინთა განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1988.
4. პ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, სამურზაყანოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2003.
5. პ. ცხადაია, სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, II, ზუგდიდის რაიონი, ფოთი, თბ., 2007.
6. პ. ცხადაია, სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, III, ხობის რაიონი, ფოთი, თბ., 2007.
7. ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბ., 1960.

Igor Kekelia
The question of “Tkachiri” ethymology
Summary

The name of the village Tkachiri in the Tskaltubo municipality probably comes from the aborigine population – zani. The toponym “Tkachiri” itself means “damp place, stillwater; the ground drenched with water; a place, where the water after the rain doesn’t evaporate for a long time”.

Игорь Кекелия
К вопросу истории – этимологии «Ткачири»
Резюме

Название села Ткачири Цкалтубского муниципалитета вероятно происходит от аборигенского населения – занов. Сам топоним «Ткачири» понимается как «сырое место, стоячая вода; мягкая, пропитанная водой земля; место, где дождливая вода долго не сохнет».

ქეთევან სვანიძე

(საქართველო)

სამეცხველო ურთიერთობა, როგორც ენობრივი ეტიკეტის ფორმა

თანამედროვე ლინგვისტური მეცნიერების სამი საყრდენის – ენის, მეტყველებისა და ურთიერთობის შესახებ საუბრისას აუცილებელია წარმოვიდგინოთ მშობლიური ენის მომხმარებლისა და ენის მკვლევრის სხვადასხვა პოზიცია.

მომხმარებელი ახორციელებს ურთიერთობის აქტს, უგზავნის რა სამეცხველო ნაწარმოებს ადრესატს. ამასთან, ურთიერთობის სინკრეტული ინფორმაციული ბლოკი მოლაპარაკის ცნობიერებაში არ არის დაყოფილი ენობრივ დონეებად და ცალკეულ ერთეულებად, არამედ ბგერების, სიტყვებისა და გრამატიკული სტრუქტურის ერთობლიობაა, რომელთა არჩევაც გონებიდან ხდება კომუნიკაციური ურთიერთობის შესაბამისად. შერჩევის ეს პროცესი კი ქმნის გამონათქვამის პროპოზიციონალურ და ინტერნაციონალურ აზრს. სამი გლობალური ინტენცია – შეტყობინება, შეკითხვა, შეგულებიანება, რომელთა დიაპაზონი და რეპერტუარი შემდგომში გაფართოვდა, როგორც ჩანს, საფუძვლად დაედო ურთიერთობის, მეტყველებისა და ენის არსს. ამგვარად ყალიბდებოდა ენა: ერთი მხრივ, ურთიერთობაში, მეორე მხრივ, ურთიერთობისთვის. ადრესატისათვის გაგზავნილი ნაწარმოების საშუალებით კი, ენაში რეალურ და ვირტუალურ სინამდვილეში აღნიშნული საგნების, ნიშნების, მოქმედების, მდგომარეობის, ფაქტებისა და მოვლენების ლექსიკური მარაგი გროვდება.

საკითხი იმის შესახებ, თუ როგორ არსებობს და მოქმედებს ადამიანის მშობლიური ენა და რას „უკეთებს“ ის „ენას – მეტყველებას – ურთიერთობას“, ბოლო დროს წარმატებით განიხილება ორ კონცეფციად, რომლებიც ერთმანეთს არ უპირისპირდებიან და ყურდნობიან აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით კლასიკოსთა განსჯის მდიდარ გამოცდილებას.

პირველი კონცეფცია წარმოდგენილია ბ. მ. გასპაროვის ფუნდამენტურ გამოკვლევაში. მშობლიური ენა, ავტორის აზრით, პიროვნების მიერ გარემომცველი სამყაროს შეცნობისა და სოციალიზაციის პროცესში, მეხსიერებაში ერთიანი ბლოკების სახით გროვდება, სადაც აზრობრივი, ლექსიკურ-გრამატიკული ბგერითი კონსტრუქციები, რომლებიც მიესადაგება სიტუაციურ გამოყენებას, აღიბეჭდება ტვინის უჯრედებში და თანდათან იქცევა ადამიანის ენობრივ-სამეცხველო-კომუნიკაციურ-პრაგმატულ თეზაურუსად [2,304].

მეორე კონცეფცია ეკუთვნის ბ. მ. მორკოვინს, რომელიც განიხილავს სამ განუწყვეტელ ფენომენს „აზროვნებას – ცნობიერებას – ენას“ მენტალურ-ლინგვისტური კომპლექსის სახით, რაც ადამიანს თანდაყოლილი აქვს დაბადებიდან გენეტიკურ დონეზე და განკუთვნილია სოციალიზაციის პროცესში ეთნიკური ენის, როგორც ეროვნულად ორიენტირებული ურთიერთობის დაუფლებისათვის. აზროვნებას განუწყვეტლივ მიეწოდება სიგნალები აღქმის ორგანოებიდან, ცნობიერება აფასებს და არჩევს სასარგებლო ინფორმაციას, აგზავნის რა „ფასეულს“ ქვეცნობიერში, ენა ნიშნებსა და წესებში აფიქსირებს ცნობიერების მუშაობას. ცხოვრების განმავლობაში გროვდება ურთიერთობაში, ენის ბაზაზე აგებული სამეცხველო ნაწარმოებების გაცვლის კანონების ცოდნა. ამგვარად, „აკადემიკოსიც“ და „მწვემსიც“ თავისუფლად ფლობენ მშობლიურ ენას, მაგრამ აქვთ თემატური და, შესაბამისად, ლექსიკონური შეზღუდვები და გამოიჯენები, რომლებიც უკავშირდება ენობრივი პი-

როვნების სხვადასხვა ენობრივ, სამეტყველო, კომუნიკაციურ კომპეტენციას. მკვლევარი მომხმარებლისაგან განსხვავებით, აწარმოებს ანალიზს, მიისწრაფვის გამიჯნოს ენის, მეტყველებისა და ურთიერთობის არსებითი ნიშან-თვისებები [4,296].

დღეისათვის ყოველი ეთნიკური ენა მკვლევრების წინაშე წარსდგება ნიშანთა სისტემის სახით, მათი შეერთების ფორმებით, ფუნქციებითა და მექანიზმებით.

აქსიომატურია დებულება იმის შესახებ, რომ ენა გვეძლევა, გამოვლინდება და იგრძნობა მხოლოდ მეტყველებაში. განმარტებით ლექსიკონებში მოცემულია ამ კონცეპტების განსაზღვრება სამყაროს როგორც მეცნიერულ, ასევე მიამიტ სურათებში.

განმარტებით ლექსიკონებში „ენა“ არის: 1. ორგანო პირის ღრუში 2. ლაპარაკის, აზრების გამოთქმის, მეტყველების უნარი 3. აზრის სიტყვიერი გამოხატვის სისტემა, რომელიც ფლობს ბგერით და გრამატიკულ წყობას და წარმოადგენს საზოგადოებაში ადამიანთა ურთიერთობის საშუალებას 4. მეტყველების სახესხვაობა, რომელსაც აქვს ესა თუ ის დამახასიათებელი ნიშან-თვისება, სალაპარაკო ენა, სალიტერატურო ენა, ქურდული ენა. „მეტყველება“: 1. სიტყვების გამოყენების უნარი, მეტყველება განასხვავებს ადამიანს ცხოველისაგან. 2. ჟღერადი ენა, ენა წარმოთქმის მომენტში. 3. წარმოთქმის ტიპი, არამკაფიო ლაპარაკი. 4. ენის ესა თუ ის სტილი, მხატვრული ენა, საქმიანი ენა. 5. სიტყვები, საუბარი, ის, რასაც ლაპარაკობენ, მაგალითად, მესმის არა ბიჭის საუბარი, არამედ ქმრის.

სამყაროს როგორც მიამიტ, ასევე სამეცნიერო სურათებში, მხედველობაში აქვთ რა „ურთიერთობა – მეტყველება – ენა“, გამოიყენება შესიტყვებები: *მშობლიური ენის ფლობა, უცხო ენის შესწავლა, იღებენ რა მხედველობაში ენის-მეტყველების-ურთიერთობის განუყოფლობას, ამბობენ: სამეტყველო ურთიერთობა, სამეტყველო აქტი, სამეტყველო ეტიკეტი*. ამიტომაც გასაგებია, თუ რატომ არ თვლის მნიშვნელოვნად ზოგიერთი მსხვილი მეცნიერი კვლევისას ენის მეტყველებისაგან გამიჯვნას.

ენისა და მეტყველების უფრო სრული და დამაჯერებელი გამოჯვნა წარმოადგინა ნ. დ. არუთინოვამ. იგი განსაზღვრავს მეტყველებას, როგორც კონკრეტულ საუბარს, რომელიც მიმდინარეობს დროის პერიოდში და ბგერითი ან წერილობითი ფორმით გამოსახება [1,412-413]. ენა არის ფორმალური, პოტენციური, ობიექტური. მეტყველება კი – კონკრეტული, აქტიური, დინამიური, კონსტექტითა და სიტუაციით განპირობებული. ეს განსხვავებები საკმარისია იმისათვის, რომ ენა და მეტყველება ლინგვისტური განხილვის ორ განსხვავებულ ობიექტად ჩავთვალოთ.

ფსიქოლინგვისტიკაში ფართოდ გამოიყენება სამეტყველო საქმიანობის ცნება სახელწოდებით „მეტყველებათმცოდნეობა“. მეტყველებათმცოდნეობა აანალიზებს სამეტყველო ნაწარმოებებს იმ თვალსაზრისით, თუ რომელი ენობრივი საშუალება როგორ ქმნის ტექსტს ნორმატიულობის, სისწორის (მეტყველების კულტურა), მისი გამოყენების სპეციფიკიდან გამომდინარე, სოციალური საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში.

თუმცა, ზოგიერთი ლინგვისტი პრინციპულად არ განასხვავებს ენასა და მეტყველებას, სხვები არ განასხვავებენ მეტყველებას და ურთიერთობას. მაგალითად, მ.ნ. კოჟინა, რომელმაც სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოიტანა ტერმინი „მეტყველებათმცოდნეობა“, განსაზღვრავს რა ამ მიმართულებას როგორც თანამედროვე ლინგვისტიკის ობიექტს, წერს: „ამგვარად მეტყველებათმცოდნედ გვევლინება მოლაპარაკე ადამიანი, მისი სამეტყველო საქმიანობის პროცესებსა და სოციოკულტურულ სფეროში ურთიერთობისას“ [3,27]. ამასთან, მეტყველებათმცოდნეობის ობიექტია სამეტყველო საქმიანობა და ურთიერთობა, რომელიც განიხილება გარე

სფეროში კომუნიკანტების ურთიერთქმედების თვალსაზრისით ანუ ფუნქციონირების კანონზომიერებებში ურთიერთობების სხვადასხვა სფეროსა და სიტუაციაში, ფართო ექსტრალინგვისტურ კონტექსტში, ე.ი. ექსტრალინგვისტური ფაქტორების ზეგავლენით. განიხილება, ასევე, მთელი ტექსტის სტილი და გამოთქმების კომპოზიცია, მოლაპარაკეთა ქცევისა და მეტყველების წესები.

სამეტყველო ურთიერთობის „მოცულობა“ ურთიერთობას განეკუთვნება, თავად სუპოზიცია კი „ადრესანტი-ადრესატი“ ურთიერთობის თეორიას.

ურთიერთობა, როგორც სოციალური საქმიანობა, არეგულირებს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ, საწარმო-ეკონომიკურ, სოციალურ-კულტურულ, სამეცნიერო, საგანმანათლებლო, საქმიან, ყოფით და საზოგადოების ცხოვრების სხვა სფეროებს. განმარტებით ლექსიკონებში სიტყვას „ურთიერთობა“ უძღვნიან ერთ ხაზს: „დამოკიდებულება, კავშირი“. აღსანიშნავია 2005 წელს გამოცემული ლექსიკონი-ცნობარი „ეფექტური კომუნიკაცია“, რომლის მესამე ნაწილი ეძღვნება კომუნიკაციის ლინგვისტურ საფუძვლებს (Эффективная коммуникация; история, теория, практика: Словарь-справочник. М., 2006).

ამრიგად, ურთიერთობაში ორი მოქმედი სუბიექტია – ადრესანტი და ადრესატი, რომლებიც მკვლევრების მეცნიერულ ყურადღებას იპყრობენ. ადრესატის აქტუალურობა მრავალგვარად ვლინდება. მისი უნებლიე ყურადღება უკვე იმაში გამოიხატება, რომ ადრესანტი თავის სამეტყველო ნაწარმოებს ადრესატის შესაძლებლობებისა და ინტერესების გათვალისწინებით აგებს: თემატურად, პროფესიულად, სტატუსის, როლის და სხვა ფაქტორების გათვალისწინებით.

ადრესატი არის ფიგურა, რომელიც განსაზღვრავს ურთიერთობის, როგორც კომუნიკაციური ურთიერთობის ბუნებას. ასეთი ზემოქმედების კოგნიტური, კონცეპტუალური, თემატური, სოციალური, ფსიქოლოგიური და სხვ. სპეციფიკა წარმოქმნის ტექსტების დისკურსების ურიცხვ რაოდენობას [6,174].

ადრესაცია მრავალგვარ გამოხატულებას პოულობს ენობრივ ერთეულებსა და სტრუქტურებში, ამიტომაც მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ადრესატის სამი ძირითადი ფუნქციის გამოყოფა: 1) ადრესატი – დისკურსის, ტექსტის თავისებური თანაავტორი; 2) ადრესატი, რომელიც აღიქვამს, იგებს და ადრესანტის კომუნიკაციური პროდუქტის ინერპრეტაციას ახდენს; 3) ადრესატი, რომელიც მსმენელის კომუნიკაციურ როლს მოსაუბრის როლზე ცვლის და ამგვარად, წარმოდგენილ ვერბალურ და არავერბალურ დისკურსზე, ტექსტზე დამოკიდებული ხდება.

დაწვრილებით განვიხილოთ ადრესატის ეს გამოვლინებები:

I. ადრესატი, როგორც ტექსტის უნებური თანაავტორი, რომელიც სპონტანურად და ავტომატურად შედის სამეტყველო კონტაქტში.

1. გარე დიალოგური, ზოგჯერ ვირტუალური. ამგვარი სიტყვით მიმართავენ ღვთაებებს, ზეძალებს და არ ელოდებიან საპასუხო რეპლიკას, მაგრამ ქმედითი დახმარების იმედი აქვთ, მაგალითად, ლოცვებში; შელოცვების, წყევლის ჟანრი და ა.შ. საკუთარ თავთან საუბრისას შესაძლებელია თვითადრესაცია ან სხვა პირისადმი მიმართვა. აღსანიშნავია ასევე პირობით-დიალოგური ურთიერთობა შინაურ ცხოველებთან.

2. პროგნოზირებადი, განზოგადებული ადრესატი. ასეთია მხატვრული, სამეცნიერო, პუბლიცისტური და სხვა ნაწარმოების ადრესატი. ნებისმიერი ტექსტის შესაქმნელად აუცილებელია ბიბლია, იმის მიუხედავად, ტექსტს უშუალოდ აღიქვამენ თუ ავტორსა და მკითხველს შორის მნიშვნელოვანი სივრცე და დრო აღმოჩნდება. ადრესატის თავისებურება, მისი სოციალური თავისებურებები, ფონური ცოდნა და სხვა ტექსტის რეალიზაციის ადრესატის შესაბამის მიდგომას საჭიროებს: სამეცნი-

ერო სტატია, საქმიანი დოკუმენტი, საბავშვო ზღაპარი, საბავშვო რომანი და ბევრი სხვა.

3. მასობრივი ადრესატი: ესენი არიან სასწავლო აუდიტორიის, მშრომელთა კრების წარმომადგენლები, კონფერენციისა და მიტინგის მონაწილეებიც კი.

4. კონკრეტული, პერსონალური ადრესატი, რომელიც კონტაქტურ, უშუალო ურთიერთობაში იღებს მონაწილეობას.

ადრესატის პრობლემასთან დაკავშირებით მიზანშეწონილი იქნება, ე.წ. ირიბი ადრესატის ხსენება. ეს არის ურთიერთობის ისეთი მონაწილე, რომელსაც უშუალოდ არ მიმართავენ, მაგრამ სწორედ მის გამო აგებენ დისკურსსა თუ ტექსტს. ასევე ხდება სატელევიზიო ინტერვიუების, რადიო საუბრების, მრგვალი მაგიდის დროს და სხვა პუბლიცისტურ ჟანრებში, როდესაც ძირითად (მაგრამ ირიბ) ადრესატებს ტელემაყურებლები, რადიომსმენელები წარმოადგენენ. ასეთ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე მაშინ, როცა ორი ადამიანი, მესამე დამსწრები პირისთვის ინფორმაციის მიწოდების მიზნით, ხმამაღლა საუბრობს. მაგალითად, დედა და მამა მაგიდასთან საუბრობენ იმის შესახებ, რომ მეზობლის ვაჟი ძლიერი და ჯანმრთელია, რადგანაც სპორტულ სექციაში დადის. ეს საუბარი განკუთვნილია შვილისთვის, რომელსაც სპორტით დაკავების ირიბი შეგულიანება ეგზავნება.

მნიშვნელოვანია ასევე დამკვირვებლის პოზიცია, რომელიც კომუნიკაციის პროცესში არ არის ჩართული. თუმცა, მას, როგორც სხვისი საუბრის პასიურ მსმენელს, სხვადასხვა გადაწყვეტილების მიღება შეუძლია. მაგალითად, გაჩერებაზე ორი ადამიანი უახლოეს მაღაზიაში კარგი საქონლის შეძენის შესახებ საუბრობს. დამკვირვებელი, რომელსაც სიტყვით არ მიმართავენ, ორი პირის ურთიერთობის საფუძველზე საჭირო ნივთის ყიდვის გადაწყვეტილებას იღებს.

II. ადრესატი, როგორც დისკურსის/ტექსტის აღქმის, გაგებისა და ინტერპრეტაციის სუბიექტი. აღქმა, როგორც ფსიქოლოგიური პროცესი, გრძნობის ორგანოებს უკავშირდება. გაგება და ინტერპრეტაცია კი ცოდნისა და ინტუიციის საფუძველზე რთული კოგნიტური ოპერაციებით განისაზღვრება. მაგალითად, *არ გინდა ხვალ კონცერტზე წამოსვლა? ზევ ინგლისურში გამოცდას ვაბარებ.*

ელემენტარული პიროვნებათაშორისი დისკურსი საშუალებას გვაძლევს გამოვიტანოთ წინადადების ინტენცია მოქმედების შესრულების შესახებ და უარის თქმის ინტენცია დაკავშირების გამო, რომელიც გამოხატულია კონტექსტუალურ-სიტუაციური არაპირდაპირი სამეტყველო აქტით (რადგანაც ცალკე აღებული გამონათქვამი უარის თქმის აზრს არ შეიცავს). აქ, გარდა ენის ცოდნისა, საჭიროა პრესპოზიციისა და იმპლიკაციის, სოციალური და კულტურული ფონის, მენტალური სტერეოტიპების გათვალისწინება.

III. ადრესატი მოსაუბრის პოზიციიდან, ანუ როცა მსმენელის კომინიკაციურ როლს მოსაუბრის როლზე ცვლის, ურთიერთობისას ორიენტაციას ახდენს ზემოხსენებულ მთელ რიგ პირობებსა და კომუნიკაციური საქმიანობის გარემოებებზე, მათ შორის, დროსა და ადგილზე, მოტივებსა და მიზნებზე, ურთიერთობის ტიპებზე და ა.შ.

ამასთან, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება წინამდებარე ტექსტებზე, დისკურსზე, ვერბალურ და არავერბალურ ურთიერთქმედებაზე ორიენტაციას (ზეპირი უშუალო კონტაქტის დროს). წინმაველ ინფორმაციაზე რეაგირება პირდაპირ უკავშირდება ამ ინფორმაციის გაგებას საკუთარ ცხოვრებისეულ და ენობრივ გამოცდილებასთან, ინტელექტუალურ და ეროვნულ-კულტურულ თეზაურუსთან, საკუთარ აზრებთან, შეფასებებთან, ურთიერთობებთან, კონცეპტებთან მიმართებაში. წარმოიქმნება დიალოგი, რომლის შესწავლას ბოლო დროს საინტერესო ნაშრომები მიეძღვნა.

ადრესაციის, როგორც კომუნიკაციური კატეგორიის ძირითად საშუალებებად გვევლინება პირის ფორმები, ნაცვალსახელები, ადრესატის დეიქსისი, მიმართვები და სხვ.

როგორც ცნობილია, მიმართვა ა) ადრესატის ფუნქციას ანიჭებს იმას, ვისთანაც ხდება ურთიერთობა; ბ) მიმართავს ადრესატს სახელის ამა თუ იმ ფორმით ნაცნობობის, სქესის, ასაკის, სოციალური სტატუსის, როლის და სხვა ნიშნის გათვალისწინებით; გ) ადრესატს ურთიერთობისკენ მოუწოდებს. ურთიერთობაში ძირითადი სამეტყველო ინტენცია არის მოწოდება, საწყის პოზიციაში ყურადღების მიპყრობა შემდგომი ურთიერთობისთვის, ან ყურადღების გაგების, კონტაქტის ეტიკეტური დადასტურება, ეთიკური და ემოციური ურთიერთქმედება არასწყის პოზიციაში (*Вот я и говорю, Пал Палыч, чмо*). ამრიგად, ურთიერთობა – მოწოდების თავისებური სამეტყველო აქტია.

დიექტური ფორმები *შენ, თქვენ* (თავაზიანი), *თქვენ* (მრავლობითი) ასახავენ კომუნიკანტთა ნაცნობობის ხასიათს, ურთიერთობის ოფიციალურ/არაოფიციალურ გარემოს, სტატუსისა და როლების თანასწორობა/არათანასწორობას, პირადი ურთიერთობის ფაქტორს. ამგვარად, *თქვენ* ფორმით მიმართვისთვის დამახასიათებელია არასაკმარისი ნაცნობობა, ან ადრესატი ავტორისთვის უცნობია; გარემოს ოფიციალურობა, სიტყვა ამაღლებული და საზგასმული, მშრალი თავაზიანობა, ხოლო *შენ* ფორმით მიმართვისთვის დამახასიათებელია კარგი ნაცნობობა; სიტუაციის არაოფიციალურობა; პარტნიორთან თანასწორობა ან მისი უფრო დაბალი სტატუსი და როლი; მეგობრულობა, სითბო, ინტიმურობა, ურთიერთობის ფორმალურობა.

მეტყველების ადრესატი ნაწარმოების ავტორს ტექსტისა და დისკურსის გარკვეული სახით აგებას აიძულებს. ამ შემთხვევაში იგი ადრესანტის თავისებურ თანაავტორად შეიძლება მოიაზრებოდეს. ურთიერთობის ადრესატი ადრესატთან ურთიერთობის უფრო აქტიური სუბიექტია, ის იღებს, იგებს, მიღებული ინფორმაციის ინტერპრეტაციას ახდენს და მარტივ შემთხვევაში დიალოგში საკუთარი რეპლიკით გამოდის.

მხატვრული, სამეცნიერო, სასწავლო, პუბლიცისტური, საქმიანი, გასართობი და სხვა ნაწარმოების განზოგადებული პროგნოზირებადი ადრესანტი წარმოსდგება როგორც მომავალი მკითხველი, ამასთან, ადრესანტსა და ადრესატს შორის შეიძლება აღმოჩნდეს მნიშვნელოვანი მანძილი და დრო. ტექსტის სტილის, ჟანრის ენობრივი საშუალებების არჩევანი პირდაპირ არის დამოკიდებული იმაზე, თუ ზუსტად რომელი ადრესატისათვის არის განკუთვნილი ტექსტი.

ადრესატი ნამდვილად აქტიურია, როგორც ტექსტის, დისკურსის აღქმის, გაგების და ინტერპრეტაციის სუბიექტი. აღქმისათვის არსებობს მხედველობის, სმენის განსაკუთრებული ორგანოები. გაგება და ინტერპრეტაცია ცოდნის საფუძველზე რთულ კოგნიტურ ოპერაციებს უკავშირდება. გაგებაში, როგორც წესი, იხსნება პირველადი მნიშვნელობა, ინტერპრეტაცია აღწევს ქვეტექსტში, კონტექსტში, მოიცავს ფონურ ცოდნას, ვარაუდებსა და იმპლიკაციას. უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ორიენტაციას წინმავალ დისკურსზე, ტექსტზე, ვერბალურ და არავერბალურ ურთიერთქმედებაზე. წინმავალ ინფორმაციაზე რეაგირება უკავშირდება ამ ინფორმაციის გაგებასა და ინტერპრეტაციას საკუთარ ცხოვრებისეულ გამოცდილებასთან, ინტელექტუალურ და ეროვნულ-კულტურულ თეზაურუსთან, საკუთარ აზრებთან, შეფასებებთან, ურთიერთობებთან მიმართებაში. წარმოიქმნება სამეტყველო ურთიერთქმედების უქველესი პირველადი ფორმა.

სამეტყველო აქტების თეორიამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა კომუნიკაციური ლინგვისტიკის განვითარებაზე. პერფორმატიული გამოთქმა – ქმედების

ილოკუტორმა ძალამ (ფუნქცია) და პერლოკუტორმა ეფექტმა, როგორც ადრესატის რეაგირებამ, მაშინვე განსაზღვრეს სამეტყველო აქტი, როგორც ურთიერთობის ძირითადი ერთეული.

აქტიურია სამეტყველო ინტერესის – სამეტყველო აქტებში რეალიზებული მოსაუბრის კომუნიკაციური განზრახვის კვლევის საკითხი. არაიშვიათად გამონათქვამის ინტენციონალური მნიშვნელობა განსაკუთრებულ აქტუალურობას იძენს და აზრის მნიშვნელობის დენოტაციურ/პროპოზიციონალურ მნიშვნელობას ფარავს. უმარტივესი დიალოგური ურთიერთქმედება: *კინოში არ წამოხვალ? თავი მტკივა*. პირველი რეპლიკა მოქმედების შესრულების წინადადებას აღნიშნავს, ხოლო მეორე – უარს, რაც ჯანმრთელობის მდგომარეობაზე მითითების, როგორც უარის თქმის არგუმენტით აიხსნება. აზრის/მნიშვნელობის ინტენციონალური მნიშვნელობის გამოხატვის საშუალებები, ისევე როგორც თავად ინტენციების ჩამონათვალი და მათი კლასიფიკაცია, კომუნიკაციური ლინგვისტიკის კვლევის სფეროს განეკუთვნება [6,22].

კომუნიკაციურ ლინგვისტიკაში დიდი ყურადღება ეთმობა ურთიერთობის პრაგმატულ პრინციპებს, რიტორიკულ უფლებებს, მსმენელისა და მოსაუბრის მოვალეობებს, რადგან გარკვეული პოსტულატებისა და წესების დარღვევას მიყვარტ კომუნიკაციურ წარუმატებლობამდე და კონფლიქტამდეც კი.

სამეტყველო გაუგებრობების შერბილებასა და ხანდახან მოხსნას მნიშვნელოვანწილად უზრუნველყოფს სამეტყველო ეტიკეტისა და თავაზიანობის რთული სისტემის გამოყენება. სამეტყველო ეტიკეტი, რომელიც თავაზიანობის ვერბალიზაციას წარმოადგენს, ხშირად არ ემთხვევა ეთიკური კომუნიკაციის კატეგორიას. თავაზიანობის ძირითადი ფუნქციაა ადრესატისადმი პატივისცემის დემონსტრირება, ხოლო სამეტყველო ეტიკეტის ფუნქციაა კომუნიკაციური კონტაქტის დადგენა და მხარდაჭერა საზოგადოებრივი კონვენციების შესაბამისად, ამიტომაც ყველაფერი, რაც თავაზიანობას გამოხატავს, არ არის ეთიკური, მაგრამ ყველაფერი, რაც არაეთიკურია, უდიერია. სამეტყველო ეტიკეტის გამოთქმებში საუკუნეების განმავლობაში დაგროვილი ნაციონალურ-კულტურული გამოცდილება აისახება.

აღნიშნულ პრობლემას სამეტყველო აქტის ძირითადი ასპექტების განხილვის აუცილებლობამდე მიყვარტ.

ტიპურ სამეტყველო სიტუაციაში, რომელიც მოიცავს მოსაუბრეს, მსმენელსა და მოსაუბრის გამონათქვამს, გამონათქვამთან სხვადასხვა ტიპის მოქმედებებია დაკავშირებული. აზრის გამოთქმისას მოსაუბრეს მოქმედებაში მოჰყავს სამეტყველო აპარატი, წარმოთქვამს ბგერებს. ამავე დროს, ის სხვა მოქმედებებსაც ასრულებს: მსმენელს აწვდის ინფორმაციას ან მათ გაღიზიანებას იწვევს, ამასთან, ის სვამს კითხვას, გასცემს ბრძანებას, აკეთებს მოხსენებას, აფრთხილებს ან ილოცავს, ანუ ასრულებს ერთ-ერთს იმ აქტთაგან, რომელსაც ჯონ ოსტინმა ილოკუტორი უწოდა. შეიძლება მოვიყვანოთ ინგლისური ენის მაგალითები, რომლებიც უკავშირდება ილოკუტორ აქტებს: *state – მტკიცება, assert – განცხადება, მტკიცება, warn – გაფრთხილება, command – ბრძანება, request – თხოვნა, apologise – ბოდიშის მოხდა*.

სერლის აზრით, ნებისმიერი ენობრივი ურთიერთობისთვის დამახასიათებელი ნიშანი არის ის, რომ იგი საკუთარ თავში მოიცავს ენობრივ აქტს. გავრცელებული აზრის საწინააღმდეგოდ, ენობრივი ურთიერთობის ძირითადი ერთეული არის არა სიმბოლო, სიტყვა, წინადადება და არც სიმბოლოს კონკრეტული ეგზემპლარი, არამედ ამ კონკრეტული ეგზემპლარის წარმოქმნა სამეტყველო აქტის შესრულების პროცესში. უფრო ზუსტად, გარკვეულ პირობებში კონკრეტული წინადადების

წარმოქმნა არის ილკუციური აქტი, რომელიც ენობრივი ურთიერთობის მინიმალური ერთეულია [5,67].

ილკუციური აქტის შესრულება ქცევის ისეთ ფორმებს ეხება, რომლებიც წესების საშუალებით რეგულირდება. სერლი ცდილობს გვიჩვენოს, რომ ისეთი მოქმედებები, როგორებიცაა კითხვის დასმა ან მტკიცებულების გამოთქმა, ისევე რეგულირდება წესებით, როგორც ექვემდებარება წესებს, მაგალითად, ძირითადი დარტყმა ბეისბოლში ან ცხენით სვლა ჭადრაკში. სერლი ცდილობს ახსნას ილკუციური აქტის ცნება, გამოყოს კონკრეტული ილკუციური აქტის შესრულებისათვის აუცილებელი და საკმარისი პირობები და გამოავლინოს ამ გამოთქმების გამოყენების მრავალი სემანტიკური წესი, რომელიც გამოარჩევს გამოთქმას, როგორც სწორად მოცემული ტიპის ილკუციურ აქტს.

ბოლო წლებში ფილოსოფიაში არაერთგზის განიხილებოდა გამოთქმების გამოყენების წესების ცნება. ზოგიერთი ფილოსოფოსი აღნიშნავდა კიდევ, რომ სიტყვის მნიშვნელობის ცოდნა არის უბრალოდ მისი გამოყენების წესების ცოდნა. როგორც სერლისათვის არის ცნობილი, არცერთ ფილოსოფოსს არ შემოუთავაზებია თუნდაც ერთი გამოთქმის გამოყენების წესის ფორმულირება. თუ მნიშვნელობა გამოყენების წესებამდე დაიყვანება, მაშინ ჩვენ უნდა შეგვეძლოს გამოთქმების გამოყენების წესების ფორმულირება იმგვარად, რომ ავხსნათ ამ გამოთქმების მნიშვნელობა. ფილოსოფოსთა სხვა ჯგუფმა საერთოდ უარყო მოდური თვალსაზრისი, რომლის თანახმადაც, მნიშვნელობა დაიყვანება წესებამდე და განაცხადეს, რომ ასეთი სემანტიკური წესები საერთოდ არ არსებობს. მაგრამ სერლის აზრით, მათი სკეპტიციზმი ნაადრევია და ამის საფუძველი მდგომარეობს მათ უუნარობაში ერთმანეთისაგან გამიჯნონ სხვადასხვა ტიპის წესები.

სერლი განასხვავებს ორი ტიპის წესებს: წესების ერთი ჯგუფი არეგულირებს ქცევის ფორმებს, რომლებიც ამ წესების მიღებამდე არსებობდა, მაგალითად, ეტიკეტის წესები არეგულირებს პიროვნებათაშორის ურთიერთობას, მაგრამ ეს ურთიერთობები არსებობს ეტიკეტის წესებისაგან დამოუკიდებლად. სხვა ტიპის წესები არა მარტო არეგულირებენ, არამედ ქმნიან და განსაზღვრავენ ქცევის ახალ ფორმებს, მაგალითად, საფეხბურთო წესები არა მხოლოდ არეგულირებენ ფეხბურთის თამაშს, არამედ ქმნიან ასეთი საქმიანობის საშუალებას და განსაზღვრავენ მას.

პირველი ტიპის წესებია რეგულაციური, ხოლო მეორე – კონსტიტუციური. რეგულაციური წესები მათ მიღებამდე არსებულ საქმიანობას არეგულირებენ, რომელიც ამ წესების არსებობისაგან დამოუკიდებელია. კონსტიტუციური წესები არეგულირებენ საქმიანობას, რომლის არსებობა ლიგიკურად ამ წესებზეა დამოკიდებული.

ლიტერატურა:

1. Арутюнова Н.Д. Речевой акт // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцева. М.: Советская энциклопедия, 1990.
2. Гаспаров Б.М. Язык.память.Образ. Лингвистика языкового существования. М., 1996.
3. Речеведческий аспект теории языка // Stylistyka. YII. Opole. 1998.
4. Морковкин В.В., Морковкина А.В. Русские агнонимы. (Слова, которые мы не знаем.) - М.: Институт русского языка РАН, 1997.
5. Серль Дж.Р. Что такое речевой акт?; Косвенные речевые акты; Классификация речевых актов. – В кн.: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. М., 1986.
6. Формановская Н.И. Коммуникативная категория адресации и адресат. М., 2007.

7. Эффективная коммуникация; история, теория, практика: Словарь-справочник. М., 2006.

Ketevan Svanidze
Verbal Communication as a Form of Linguistic Etiquette
Summary

Speaking about the three pillars of modern linguistic science - language, speech and communication it is necessary to present different positions of the user of the native language and a researcher of the language.

Consumer language, sending a speech product recipient, performs an act of communication. Moreover, syncretic information block of communication is a unity of sounds, words and grammatical structures, the selection of an author of the text of his thesaurus, in accordance with its communicative intent.

Three global intentions - the message, question, and incentive formed the basis of communication, speech and language. Thus was formed language - to communicate and for communication.

Кетеван Сванидзе
Речевое общение, как форма языкового этикета
Резюме

Говоря о трех основах современной лингвистической науки – языке, речи и общении необходимо представить разные позиции пользователя родного языка и исследователя данного языка.

Потребитель языка, отправляя речевое произведение адресату, осуществляет акт общения. К тому же, синкретичный информационный блок общения представляет собой единство звуков, слов и грамматических структур, выбор которых осуществляется автором текста из его тезауруса, в соответствии с его коммуникативным намерением.

Три глобальные интенции – сообщение, вопрос, побуждение – легли в основу общения, речи и языка. Таким образом формировался язык – в общении и для общения.

თამარ დიასამიძე

(საქართველო)

კომუნიკაციის ვერბალური და არავერბალური ასპექტები

ადამიანის არავერბალური ქცევა მისი ფსიქიკური მდგომარეობითაა განპირობებული. სწორედ ამით აიხსნება პიროვნების შინაგანი სამყარო, მისი ინდივიდუალური და სოციალური თვისებები. შეცვლილი ვითარებიდან გამომდინარე ადამიანი ახალ ვერბალურ ქცევას გაცილებით ადვილად და სწრაფად ითვისებს (ანუ სხვაგვარად მეტყველებს). ვერბალურისგან განსხვავებით, არავერბალური კომუნიკაცია (სხეულის ენა) კი ნაკლებად პლასტიკური და მოქნილია. ერთი შეხედვით შეიძლება მოგვეჩვენოს, თითქოს არავერბალური საშუალებები ნაკლებად მნიშვნელოვანია, მეორეხარისხოვანია, მაგრამ რეალურად ეს ასე არ არის. თუ ინფორმაციის ამ ორ წყაროს, ვერბალურ და არავერბალურ საშუალებებს შორის წინააღმდეგობა წარმოიშვება, ეი ადამიანი ერთს ამბობს, მის სახეზე კი მეორე იკითხება, მაშინ მეტ ნდობას არავერბალური ინფორმაცია იმსახურებს.

არავერბალური და ვერბალური კომუნიკაციის ელემენტები შეიძლება ავსებდნენ ერთმანეთს, ან ცვლიდნენ ერთმანეთს. ამ ურთიერთობათა რამდენიმე ვარიანტი არსებობს [3,319]. კომუნიკაციის ვერბალურ და არავერბალურ ასპექტთა შემდეგ შესაბამისობებს ვხვდებით:

I. არავერბალური კომუნიკაცია შეიძლება ავსებდეს ვერბალურ კომუნიკაციას. მაგალითად, თუ ჩვენ ვიღიმიებით და ვამბობთ: *სალამი, როგორაა საქმეები?* მაშინ ეს ორი მოქმედება, ღიმილი და მისალმება, ერთმანეთს ავსებს. დამატება გულისხმობს, რომ არავერბალური ელემენტები უფრო მხატვრულს ხდიან მეტყველებას, აზუსტებენ და განმარტავენ მათ. ღიმილი მეგობართან შეხვედრისას ენობრივ შეტყობინებას ავსებს. მეტყველება უფრო გასაგებია, თუკი მას თან ახლავს ჟესტები. მაგალითად, თუ ყურადღების მიქცევა გვინდა რაიმე ინფორმაციის გადასაცემად, შეგვიძლია მალლა ავწიოთ საჩვენებელი თითი.

II. არავერბალური ქცევები შეიძლება ეწინააღმდეგებოდეს ვერბალურ შეტყობინებებს. თუ თვალეში არ უცქერით მოსაუბრეს და ეუბნებით, რომ *სასიამოვნოა მასთან საუბარი*, მაშინ ასეთი არავერბალური მოქმედება ეწინააღმდეგება თქვენს პოზიტიურ ვერბალურ შეტყობინებას. უარყოფა, უგულვებელყოფა გულისხმობს, რომ არავერბალური ინფორმაცია ეწინააღმდეგება ადამიანის სიტყვებს. თუ ამბობთ, რომ გიხარიათ ვინმეს ნახვა და თან იტმუნებით, ლაპარაკობთ ცივად და მშრალად, თქვენი მოსაუბრე ალბათ დაეჭვდება თქვენს გულწრფელობაში. თუ, მაგალითად, ბანქოს თამაშის დროს მოთამაშე ეწევა სიგარეტს და თან ამ დროს მას მოუვა კარგი ბანქო, ის სიგარეტის კვამლს ზემოთ უშვებს, ცუდი ბანქოს მოსვლის შემთხვევაში კი პირიქით, კვამლს დაბლა უშვებს. ბევრმა კარგმა მოთამაშემ თამაშთან ერთად ისწავლა ის ფანდები, რითაც შეუძლია თავის „დაცვა“. მათ შეუძლიათ კონტროლი გაუწიონ სხეულს, რომელსაც შეუძლია მათი გაცემა. ზოგი მსახიობურ ნიჭსაც კი იჩენს. ისინი „ტყუილ“ მოძრაობებს ჩადიან, სხეულის დაძაბული მოძრაობებით ცდილობენ დაარწმუნონ სხვა მოთამაშეები იმაში, რომ თითქოს, ცუდი ბანქო მოუვიდათ, რომ თამაშს აგებენ. აგრეთვე, თუკი მოთამაშეს მოუვიდა ოთხი ტუზი, მაგრამ უნდა მოატყუოს სხვა მოთამაშეები, ასეთ შემთხვევაში იგი ტუნს მოიკვნეტს ან კარტს ძლიერ დაანარცხებს მაგიდაზე, გადაწვება და თავს გაიქნევს, მაგრამ ამის შემდეგ მოთამაშეს შეუძლია მოწიოს სიგარეტი და კვამლი

მალღა (ჭერში) გაუშვას. დაკვირვებებმა ცხადყო, რომ კარგი ბანქოს მოსვლის შემთხვევაში სიგარეტის კვამლს ზევით უშვებენ, ცუდი კარტის მოსვლის შემთხვევაში კი – ქვევით. ამ მაგალითიდან შეიძლება გავიგოთ, რომ არის სიტუაციები, როდესაც ვერბალური და არავერბალური ქმედებები ერთმანეთს არ ეთანხმება. არავერბალური ჩვევების შეუცნობელი, გაუაზრებელი გამოყენებით, რომელიც ცუდად იმართება აზროვნების მიერ, შეიძლება სრულიად უარყოფით ნათქვამი. თუკი ადამიანს საკუთარი არავერბალური ქმედებების გაკონტროლება შეეძლება, მაშინ იგი საკუთარი ქვეცნობიერის მართვასაც შეძლებს.

III. არავერბალური ქცევები შეიძლება ცვლიდნენ ვერბალურ შეტყობინებებს: ბავშვმა შეიძლება მიგვითითოს სათამაშოზე ნაცვლად იმისა, რომ თქვას: *ეს სათამაშო მინდა*. ეს ნიშნავს, რომ არავერბალურმა ქცევამ შეიძლება ჩაანაცვლოს ვერბალური ქცევა. თქვენ შეგიძლიათ ხმაურიან აუდიტორიაში უესტით აჩვენოთ ახლობელს, რომ გინდათ გამოვიდეს და დაგეგმაპარაკოთ. მაღაზიაში შეიძლება მიუთითოთ გამყიდველს იმ საგანზე, რომელიც გაინტერესებთ.

IV. არავერბალური ქცევები ვერბალური კომუნიკაციის მარეგულირებელი ელემენტი შეიძლება იყოს: საუბრისას ხშირად გამოიყენება უესტები, პოზის ცვლილება, შეხება. მაგალითად, თავის დაქნევის გამოხატვის, ინტონაციის მიხედვით შეიძლება მივხვდეთ, რომ საუბარში მონაწილეობის ჩვენი რიგი დადგა (მაგ., ყველა თანამოსაუბრემ შემოგვხედა). რეგულირება წარმოადგენს ადამიანთა შორის ურთიერთქმედების კოორდინაციას. საუბრის თემის მხარდასაჭერად ხშირად გამოიყენებენ სიტყვების შემცვლელ ნიშნებს: უესტებს, პოზის შეცვლას, რაღაცაზე ან ვიღაცაზე შეხებას და სხვა. მაგალითად, თავის დაქნევით, შეხედვით, ინტონაციით და სხეულის გადახრით ჩვენ შეიძლება მივხვდეთ, რომ დადგა ჩვენი საუბარში ჩართვის დრო.

არავერბალური ქმედება შესაძლებელია იმეორებდეს ვერბალურ შეტყობინებას: თხოვნა ხმადაბლა ისაუბრონ და საჩვენებელი თითის ტუჩებთან მიტანა.

ადამიანები არავერბალურ ურთიერთობებს მიმართავენ იმისათვის, რომ ზუსტად და გასაგებად გადმოსცენ თავიანთი აზრები, გრძნობები, ემოციები. ეს საერთოა ყველა კულტურისათვის, თუმცა სხვადასხვა კულტურისათვის სხვადასხვა მნიშვნელობებია დამახასიათებელი. ამგვარად, სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენელთა ურთიერთობისათვის აუცილებელია ურთიერთობათა იმ არავერბალური ფორმების ცოდნა და გაგება, რომლებიც დამახასიათებელია მოცემული კულტურისათვის.

ეჭვს არ იწვევს ისიც, რომ სიტყვების დახმარებით სხვადასხვა ინფორმაციას ვლტულობთ, მათ შორის ისეთსაც, რომელიც მოსაუბრის კულტურაზე მიგვითითებს. ამავე დროს, ინფორმაციას იმის შესახებ, თუ რას წარმოადგენს ეს ადამიანი, ჩვენ ვგებულობთ მიმიკით, უესტებით, ინტონაციით. მიმიკის, უესტების, პოზების საშუალებით ადამიანის სულიერი ენერგია გამოიხატება. ის, ვისაც უნდა კარგად შეისწავლოს თავისი პარტნიორის ხასიათი, კარგად უნდა გაერკვეს მისი გრძნობების გამოხატვის სხვადასხვა საშუალებაში, შეიძლოს მათი ადეკვატური შეფასება.

ურთიერთობის სხვადასხვა საშუალების ბუნება და ფორმები საშუალებას გვაძლევს ვისაუბროთ ვერბალური და არავერბალური კომუნიკაციების არსებით განსხვავებაზე. არავერბალური ურთიერთობანი ყოველთვის სოციალურია, მათი საშუალებით შეიძლება გავიგოთ კომუნიკაციის მონაწილეთა ახლანდელი მდგომარეობა, მაგრამ ვერ შევძლებთ გავიგოთ სხვაგან მომხდარი მოვლენების შესახებ.

არავერბალური ცნობები სინთეზურია. ძნელია მათი დიფერენცირება. კომუნიკაციის ვერბალური ელემენტები (სიტყვა, წინადადება, ფრაზა) ერთმანეთისაგან მკაფიოდაა გამიჯნული.

განსხვავებულია ვერბალური ცნებები. თუკი ადამიანებს სურთ დამალონ თავიანთი განზრახვები, მათ შეუძლიათ კონტროლი გაუწიონ საკუთარ მეტყველებას, მაგრამ არავერბალური ქცევები პრაქტიკულად კონტროლს არ ექვემდებარება. ამიტომ კომუნიკაციის რეალურ პრაქტიკაში ხშირად შეცდომები, რომლებიც გამოწვეულია მხოლოდ არავერბალური მოქმედებებით. მაგალითად, ერთ-ერთმა პარტნიორმა საუბრისას ცხვირი მოიქექა, ეს რომ შეამჩნია მეორე პარტნიორმა, დაასკვნა, რომ მოსაუბრე ტყუის, თუმცა პირველს მართლაც ექავებოდა ცხვირი.

მეცნიერი ალბერტ მერაბიანი მიიჩნევს, რომ არავერბალურ ენას ადამიანები, როგორც წესი, ადვილად ითვისებენ ბუნებრივ პირობებში დაკვირვებების, კოპირების, მიბადვის საშუალებით. ბავშვებს კი საუბარს სპეციალურად ასწავლიან. ამას ყურადღებას აქცევენ ოჯახი და სოციალური ინსტიტუტები [2,45]. მაგალითად, როცა ჩვენ ვამჩნევთ ადამიანის, ჩვენი მოსაუბრის არაგულწრფელობას, ჩვენ ძირითადად ვეყრდნობით ჩვენს ინტუიციას, ვსაუბრობთ მეექვსე გრძნობაზე. სინამდვილეში მოსაუბრის გამოცნობაში ჩვენ გვეხმარება ყურადღება, ხშირად შეუცნობლად მცირე არავერბალური ნიშნებით ვამჩნევთ, კვითხულობთ, სიტყვათა შეუსაბამობას ვხვდებით.

ამრიგად, არავერბალური კომუნიკაცია მრავალგანზომილებიანი, მრავალფეროვანი, ვერბალურის პარალელური პროცესია, რომელიც ძირითადად ქვეცნობიერად მიმდინარეობს.

არავერბალური კომუნიკაციის ზოგიერთ ნორმას ზოგადი ეროვნული ან ეთნიკური ბუნება აქვს: ევროპაში მისაღმებისას ხელს ართმევენ, ხოლო ინდოეთში მისაღმებისას ორივე ხელს მკერდთან მიიტანენ და ოდნავ იხრებიან. სხვა ვიწრო პროფესიულ სფეროში მიღებულია სიგნალები, რომლითაც ურთიერთობენ წყალმაშველები და მყვინთავეები.

არავერბალური კომუნიკაციის ორმაგი ბუნება უნივერსალურია, ყველა ნიშნის გასაგები სპეციფიკური სიგნალების არსებობით აიხსნება, რომელიც მხოლოდ ერთი კულტურისთვისაა გასაგები.

არავერბალური კომუნიკაციის განზრახული ნიშნების საფუძველზე, პროფესორი ალან პიზი გამოყოფს ვერბალური საშუალებების სამ ტიპს:

1. ქცევითი ნიშნები ფიზიოლოგიურ რეაქციაზე დაფუძნებული: გაფითრება ან გაწითლება. აგრეთვე, მღელვარების გამო ოფლის გამოყოფა, სიცივის ან შიშისაგან კანკალი და სხვა.

2. წინასწარ განუზრახველი ნიშნები (მათ თვითადაპტორებს ეძახიან) – ცხვირის მოქექვა, ფეხის უმიზეზოდ ქნევა, ტუჩის მოკვნეტა და სხვა.

3. განსაკუთრებული კომუნიკაციური ნიშნები: სიგნალები, რომლებიც გვაწვდიან ინფორმაციას ობიექტის შესახებ, ასევე მოვლენები ან მდგომარეობები [1,191].

ამრიგად, კომუნიკაციაში არავერბალური საშუალებების გამოყენება სპონტანურად ხდება. ეს გამოწვეულია როგორც ცენტრალური ნერვული სისტემის დაბალი მაჩვენებლებით, ასევე უმაღლესი მაჩვენებლებით, რომლებიც პასუხს აგებენ კომუნიკაციაზე. რა თქმა უნდა, რაღაც ხარისხში არავერბალური ელემენტები კონტროლს ექვემდებარება, მაგრამ ძალიან ძლიერი თვითკონტროლის შემთხვევაშიც კი შეიძლება მოხდეს ინფორმაციის „გაჟონვა“.

ლიტერატურა:

1. Гойхман О.Я. Надежны Г.М. Речевая коммуникация. М.,2005.
2. Пиз А. Язык телодвижения (как читать мысли окружающих по их жестам). М., 2006.
3. Почепцов Г.Г. Теория и практика коммуникации. М.,1998.

Tamar Diasamidze
The aspects of verbal and nonverbal communication
Summary

The paper discusses the aspect of verbal and nonverbal communication. It deals with the differences between verbal and nonverbal communication. On the basis of the analysis we came to the conclusion that nonverbal communication is spontaneous and we cannot “control” our nonverbal signals.

Тамар Диасамидзе
Вербальный и невербальный аспекты коммуникации
Резюме

В статье рассмотрены вербальные и невербальные аспекты коммуникации. Проведенный анализ показал, что использование невербальных средств общения происходит спонтанно, неосознанно, подсознательно, тогда как выбор вербальных средств происходит обдуманно и запланировано. Следовательно, контроль невербальных средств коммуникации абсолютен

Софико Таварткиладзе

(Грузия)

ПРЕСКРЕПТИВНАЯ ФУНКЦИЯ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Под воздействием процессов, происходящих в современном обществе на рубеже веков и оказывающих влияние на все стороны жизни, качественно меняется и ситуация в средствах массовой информации (СМИ). Преодоление стандартов прессы времен тоталитаризма, деидеологизация и деофициализация содержания, снятие табу с ряда тем, прежде не подлежащих обсуждению в печати, расширение источников получения информации журналисты связывают с важным для себя обретением - со свободой слова. Сегодня это сладкое слово «свобода» - один из основных ценностных ориентиров в профессиональной деятельности журналистов, такой деятельности, в которой творческая составляющая становится доминантой и оказывает влияние на все этапы работы, включая и процесс создания медиа-текста. Субъект-создатель медиа-текста предстает перед читателем как личность, самостоятельно осмысляющая и оценивающая реальную ситуацию, демонстрирующая свою мировоззренческую позицию и индивидуальность языковой раскрепощенностью, стремлением отойти от клише газетно-публицистического стиля.

Анализ специфики текстовой деятельности в СМИ в языковом и функциональном аспектах опирается на исследования, касающиеся двух диалектически связанных сторон языка - языковой системы и речевой деятельности, а также ее продукта - текста.

Медиа-тексты во всех своих проявлениях, являются сегодня самой востребованной текстовой продукцией, выполняя социальный заказ общества и реализуя важнейшие языковые функции. При всей своей, казалось бы, изученности вопрос о языковых функциях является весьма и весьма спорным. Б.Ю. Норман рассматривает пять языковых функций - коммуникативную, мыслительную, познавательную, номинативную и регулятивную (к которой он «приплюсовывает» фатическую), также Норман выделяет и другие общественно значимые роли языка. Он считал, что этническая функция означает, что язык объединяет этнос (народ), она помогает сформироваться национальному самосознанию. Эстетическая функция превращает текст в произведение искусства: это сфера творчества, художественной литературы - о ней уже шла речь раньше. Эмоционально-экспрессивная функция позволяет человеку выражать в языке свои чувства, ощущения, переживания [3,174].

Но изучение различных типов дискурса убедительно свидетельствует о полифункциональности вербальных сообщений, можно говорить лишь о преобладании какой-либо языковой функции над другими функциями, но не об однофункциональности речевых образований. Причем интерес исследователей вызывают как те формы языка, где преобладает исключительно одна функция, так и те, в которых переплетаются различные функции; в исследованиях последнего рода основной проблемой является установление различной значимости функций в каждом данном случае.

Средства массовой информации подразделяются на **визуальные** (периодическая печать), **аудиальные** (радио), **аудиовизуальные** (телевидение, документальное кино). Несмотря на все различия между ними, СМИ объединяются в единую систему массовой

коммуникации благодаря общности функций и особой структуре коммуникативного процесса.

Среди функций СМИ С.И.Сметанина выделяет следующие:

- информационную (сообщение о положении дел, разного рода фактах и событиях);

- комментарийно-оценочную (часто изложение фактов сопровождается комментарием к ним, их анализом и оценкой);

- познавательную-просветительную (передавая многообразную культурную, историческую, научную информацию, СМИ способствуют пополнению фонда знаний своих читателей, слушателей, зрителей);

- функцию воздействия (СМИ не случайно называют четвертой властью: их влияние на взгляды и поведение людей достаточно очевидно, особенно в периоды так называемых инверсионных изменений общества или во время проведения массовых социально-политических акций, например в ходе всеобщих выборов главы государства);

- гедонистическую (речь здесь идет не просто о развлекательной информации, но и о том, что любая информация воспринимается с большим положительным эффектом, когда сам способ ее передачи вызывает чувство удовольствия, отвечает эстетическим потребностям адресата) [4,68].

Кроме того, в некоторых работах, посвященных массовой коммуникации, вводится понятие так называемой генеральной функции, «которая представляет собой процесс создания и сохранения единства некоторой человеческой общности, связанной определенным видом деятельности» (<http://www.bsu.edi.ru/Nauka/Filologia.asp>).

Средства массовой информации объединяются и как особый тип коммуникации (дискурса), который можно охарактеризовать как дистантный, ретинальный (передача сообщения неизвестному и не определенному количественно получателю информации), с индивидуально-коллективным субъектом (под этим подразумевается не только соавторство, но и, например, общая позиция газеты, теле- или радиоканала) и массовым рассредоточенным адресатом. Необходимо отметить и такую особенность коммуникации в СМИ, как ее обусловленность социокультурной ситуацией, с одной стороны, и способность (в определенных пределах) вызывать изменение этой ситуации – с другой.

Многочисленные исследования последних лет свидетельствуют о явном преобладании в публицистическом дискурсе прескриптивной функции языка. По определению В. Демьянкова, конативная функция (conative function), то есть прескриптивная функция, есть предписательная функция (prescriptive function), которая присутствует, например, у нормативного дискурса; эта функция является проявлением власти слова над поведением других людей; такая власть подается как легитимная и авторизованная, но может маскироваться под выражение мнения (например, подаваться как констатирующее высказывание) [1,28].

В разных лингвистических концепциях эта функция называется разными терминами, так Н.А.Слюсарева конативной считает производную от коммуникативной частную функцию усвоения, а функцию воздействия предпочитает именовать **валюнтативной** [2,564].

Поэтому в нашей диссертационной работе мы будем пользоваться термином «прескриптивная функция», которая сближается с регулятивной функцией в концепции Б.Нормана.

Современная публицистика - политический дискурс, рекламный дискурс и пр. - демонстрирует такую «суперпозицию», когда происходит наложение большо-

го количества языковых функций (коммуникативной, когнитивной, информативной, эмотивной) при явной выраженности функции прескриптивной, занимающей главенствующее положение в иерархии функций, что обуславливает специфический набор языковых средств выразительности в медиа-текстах.

Таким образом, можно сделать вывод, что медиа-текст представляет собой полифункциональное образование, основными функциями которого являются функция информирования, идеологическая функция и прескриптивная (воздействующая, регулятивная) функция, которая проявляется в вовлечении адресата в продукцию СМИ в процессе выработки отношения к происходящему. Медиа-тексты характеризуются относительно небольшим объемом, поэтому стремление при минимуме языковой репрезентации выразить как можно больше информации приводит к повышению удельного веса имплицитных средств, к тщательному отбору средств актуализации текстовой информации.

Лიტერატურა:

1. Демьянков В. Функционализм в зарубежной лингвистике. М., 2003.
2. Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990.
3. Норман Б.Ю. Язык: знакомый незнакомец. М., 1987.
4. Сметанина С.И. Медиа-текст в системе культуры речи. М., 2002.
5. <http://www.bsu.edu.ru/Nauka/Filologia.asp>.

Sofiko Tavartkiladze
Prescriptive function of the publicistic texts
Summary

The author of the article reviews scientific literature which explores the problem of poly-functionality of the publicistic texts, and asserts that besides such functions as informative and ideological, the publicistic texts can also be characterized by prescriptive (effecting, regulating) function, that is revealed in involvement of the addressee in mass media in the process of production of the relation to the current affairs.

სოფიკო თავართქილაძე
პუბლიცისტური ტექსტების პრესკრიპტიული ფუნქცია
რეზიუმე

სტატიაში მოცემულია იმ სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა, რომლებშიც განიხილება პუბლიცისტური ტექსტების პოლუფუნქციონალურობის პრობლემა და გამოთქმულია მოსაზრება, რომ გარდა ძირითადი ფუნქციებისა, როგორებიც არის ინფორმირების ფუნქცია და იდეოლოგიური ფუნქცია, მედია-ტექსტებისათვის ასევე დამახასიათებელია პრესკრიპტიული ფუნქცია (ზემოქმედების, რეგულატორულობის), რომელიც ვლინდება ადრესატის ჩართვისას მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების პროდუქციაში, გამოიყენების პროცესში.

Khatuna Beridze

(Georgia)

CORPUS ANALYSIS OF SPEECH VARIATION IN SL AND TL TEXTS

Introduction

The main purpose of the comparative analysis of the samples in translation is to distinguish between several socio-cultural aspects of differences between Georgian-English languages. The study concentrates on the sociolinguistic markers in translation, specifically, in the interactions which reflect different social settings, change of social roles and switching of code. Other sociolinguistics aspects of interest are markers of stratified speech, e.g. sociolect and slang, constructions containing formal address forms, and the appositive *old + FN / LN*. In this respect, the study categorizes the generated substitutes with specified meanings in the TL text for the context of situation –based, unspecified meaning of the appositive *old + FN / LN*.

Data Collection and Analysis

To the language variation, stratification and politeness strategies have been actively discussed by sociolinguists and pragmaticists. Scholarly studies by Labov in 1962, 1972, and later in 2006, and by Gumperz in 1975, by Goffman in 1981, by Hymes in 1982, and by Brown and Levinson in 1978 made basis for the sociolinguistic analysis of the interaction, social setting, social roles, register, speech variation and contextual meaning. On their part, translation theoreticians, have paid attention to the specifics and untranslatability of the socio-culturally marked lexical units, e.g. Vlahov and Florin devoted to the problems a systematic study: “The Untranslatable in Translation” in 1980.

The data analysis for this study is based on the collected corpus which consists of “The Importance of Being Earnest” by Oscar Wilde, „დაირქვი ერნესტი, ანუ სერიოზულობის მაღლი“, ოსკარ უაილდი, “The Catcher in the Rye” by Jerome Salinger, „თამაში ჭვავის ყანაში“, ჯერომ სელინჯერი, “Breakfast at Tiffany’s” by T. Capote, „საუზმე ტიფანისთან“, ტრუმენ კეპოტი, „საუზმე ტიფანებთან“, ტრუმენ კეფოთი, “The Adventures of Tom Sawyer”, by Mark Twain, „ტომ სოიერის თავგადასავალი“, მარკ ტვენი.

Since all the examined samples of the translated literature are dialogues I had to deal with the phenomenon of the author’s intention to produce an impression of a live interaction in the narrative. As this case study of the mistranslations made it transparent, the failure of the translational strategies was mostly due to the omissions, or, mismatching of the socio-culturally sensitive linguistic phenomena and the censorship-influenced translation of slang.

Theoretical Background

The social variation of the language is in immediate contact with the speech as a social behavior. The verbal communicative behavior, studied by the interactional sociolinguistics (Gumperz 1982) focuses on the phenomenon of a *situational meaning*.

Hymes, in his study “Ethnography of Speaking”, classifies heuristic set of components which make up a model of the interaction of language and social setting:

- Setting of Scene;
- Participants or Personnel;
- Ends (purposes and outcomes);
- Act Characteristics (form and content of the utterance);

- Key (tone, manner);
- Instrumentalities (channel or code);
- Norms of Interaction and Interpretation;

The language use is determined by the cultural and social factors, however, besides these factors, an individual strategy of a speaker is another major aspect that determines the language use (Brown and Levinson, 1978).

Register is the most significant factor in the language variation. The term “register” or tenor as used by Halliday (Halliday 1991) signifies system of selection language facilities according to the specific social situation at three discreet levels: formal, informal and neutral.

Therefore, register is a set of language resources used per its turn with the regard of the socially acceptable norms. Since “language”, “dialect”, “standard”, “register” and “style” all bear specific properties, sociolinguists unify them under one term code (Wardhaugh, 2002) which is therefore, a system of signs used in communication.

Sociolinguists distinguish between social and situational variation of the language (Rickford, 2002). While the social variation of the language involves diglossia and dialects, the situational variation of the language occurs due to the changing of the social settings and /or social roles.

Code-switching

The problem of analogization code-switching in speech mostly stems from the differences between the language systems which may not always provide for the compatible lexical forms, i.e. a translator may be posed to the dearth of not only a direct equivalent, but even to the deficiency of a functional equivalent.

Consequently, stratified variation of speech, and especially slang, being one of the most expressive elements of the stratified speech, shape themselves to be one of the most problematic areas of the inter-lingual communication.

Literary translation, which should faithfully follow the textual reality and the author’s intention, assigns to reproduce both phenomena in an adequate manner. As a mediator in the inter-cultural and inter-linguistic communication, literary translation should avoid ambivalencies in the TL text.

Codeswitching, Singular or Plural of the English “You”?

Social situations form the background for the enactment of a limited range of social relationships within the framework of specific status sets, i.e. systems of complementary distributions of rights and duties (Barth 1966: in L. Wei, 2000). However, in a literary text the code selection and switching can be based on the pragmatic intention of the author, to indicate shift from the formal to informal (or vice versa) situation and a new alignment in the status set between the characters. This phenomenon is called a situational switching, which assumes a direct relationship between language and social situation. (Blom J.P. and J. J. Gumperz, 2000: 126).

Iv. Vereshchagin and V. Kostomarov (Vereshchagin, Kostomarov, 1983) categorized the communicative situation under two types: *standard situation* and *varying situation*, pointing out, that in both situations speech acts reveal that they are socially determined.

Standard situation: the verbal and non-verbal activities which are strictly regulated for a social situation, e.g. ritual of wedding, when standard, formulaic phrases are repeated.

Varying situation – is a changing situation. Such situations demand a wide range of use of the language resources, and varying situations reflect interrelation of the participants and change of the interrelations during the communicative act.

The case of shifting from the standard situation to the varying situation can be represented with the examples from the literary texts, which reflect scenes of confession of love. Since this scene as a standard – ritual phenomenon, the pair, who confesses of love shift from the standard-ritual situation to the new social roles. The new social roles are signaled with the sociolinguistic correlations; e.g. the English language allows just *First Name as a linguistic indicator of shifting from the formal register into the informal.*

Since Georgian language distinguishes plural and singular forms of the English “You”, a translator’s challenge is to infer the author’s intention and adequately transpose a situational switching, and a shift from the formal to informal status set between the characters. The varying situation in the play: “An Importance of Being Earnest” by O. Wilde may offer a perfect example of situational code-switching:

Jeck (*nervously*): Miss Fairfax, ever since I met you I have admired you more than any girl... I have ever met since...I met you”.

Gwendolen: ... and my ideal has always been to love some one of the name of Earnest. There is something in that name that inspires absolute confidence. The moment Algernon first mentioned to me that he had a friend called Earnest, I knew I was destined to love you.

Jack: You really love me Gwendolen?

Gwendolen: Passionately! (p. 290).

I underline the markers of formal address (Miss Fairfax) as opposed to the informal address marker (Gwendolen), and underline the marker of address “you”, since I aim to show that it, in the alignment with title + Last Name manifests a formal marker of address, and its Georgian equivalent is თქვენ *it’quen/* (transcribed as / t’qven/) i.e. plural forms of the English “You”. Therefore, it explains the use of თქვენ *it’quen/* in the Georgian translation of the “you”:

ჯეკი (ნერვიულად): მის ფერფაქს, ჩვენი შეხვედრის პირველივე წუთიდან მე თქვენ გაღმერთებთ, მხოლოდ თქვენ და სხვას არავის.

გვენდელენი: ... ჩემი იდეალი გახდა, შემყვარებოდა ვინმე ერნესტი. არის რაღაც ამ სახელში ისეთი, რაც ადამიანს რწმენას შთააგონებს და როგორც კი ალჯერნონმა ერთხელ მიხსენა, რომ მეგობარი მყავს, სახელად ერნესტიო, უკვე ვიცოდი, რომ თქვენ სიყვარული არ ამცდებოდა.

ჯეკი: ნამდვილად ასე გიყვარვარ, გვენდელენ?

გვენდელენი: ძალიან მიყვარხარ, გაგიჟებით (p. 159).

However, the second “you” in the alignment with the First Name (Gwendolen) indicates a shift from the formal to the informal situation, and the new social roles of the characters are signaled, what explains use of შენ *šen /* (transcribed as: æ n /) in Georgian translation, which is a singular form of the English “You”. In Georgian language, this form is a necessary sociolinguistic indicator of the shift from the formal to informal relationships. Hence, in comparison with English, which distinguishes title + Last Name / First Name to indicate formal/informal address, Georgian distinguishes extra indicators: თქვენ *it’quen/* შენ *šen/* signaling shift to formal/informal registers.

In Georgian, use of შენ *šen/* also introduces verbs with formants for use with the singular nouns, while the verbs used with the plural nouns have other formants specified below; Moreover, a verb can have the same morphemes for person and plural categories:

Singular:

ვალმერთებ / gagh'merteb / = I admire

აღმერთებ / ag'hmerteb / = you admire

აღმერთებს / agh'merteb/ = he/she admires

Plural:

ვალმერთებთ / gagh'mertebt/ I admire you

აღმერთებთ / ag'hmertebt/ you admire

აღმერთებენ / ag'hmerteben / they admire

Therefore, the verbs in the conjugation express both the category of person and number. In Georgian, the verb: *ვალმერთებთ / gagh'mertebt/* can express the construction: *I have admired you*. While the initial sentence of the Georgian translation is marked with the plural form of the verb: *ვალმერთებთ / gagh'mertebt/* the final sentence is marked with the singular form: *მიყვარხარ / mik'vark'har/*.

The analysis of another empiric material: “The Adventures of Tom Sawyer” by M. Twain showed, that in translation, shifting from the standard-ritual situations to the situational variation sometimes demands consideration of the intentionally comic scene created in the SL by the author. For instance, the formal tone in the Tom’s confession of love makes the episode rather comical:

“Now that you treat me so I will *see*, Tom” - and she put her small hand on his, and a little scuffle ensued, Tom pretending to resist in earnest, but letting his hand slip by degrees till these words were revealed: “*I love you*”.

“Oh, you bad thing!” And she hit his hand a smart rap, but reddened and looked pleasant, nevertheless” (p., 50).

Translation:

თუ ასე გაჯიუტდებით, ტომ, სულ ერთია, ვნახავ.

გოგონამ თავისი პატარა ხელი დასტაცა ტომის ხელს. ტომი ვითომდა წინააღმდეგობას უწევდა, მაგრამ თანდათანობით კი ხელს აშორებდა ნაწერს, და ბოლოს გამოჩნდა სიტყვები:

„მე თქვენ მიყვარხართ!“

-უჰ, რა საძაგელი ხართ! - და გოგონამ მაგრად დაარტყა ხელი, თან გაწითლდა, მაგრამ ეტყობოდა, გულში ეამა (p. 71).

It is appropriate to point out that the strategy of the translator is to emphasize the comic interplay between the communicative situations and the variation of the social roles. Despite he does not select a direct equivalent for the construction: “Now that you treat me so”, and rather gives preference to the free interpretation of it / *გაჯიუტდებით / / gaj'iutdebit/* (the back translation being: *if you'll be so stubborn/*, the translation only gains from this lexical transformation. / *გაჯიუტდებით / / gaj'iutdebit/ and / ხართ / / h'art/* - are the verbs with plural formants which convey the formal tone of the speech. The further interaction between the children marks varying situations with several consequent shifts from the pseudo formal to informal socialization. In the Georgian translation the effect of the formal/informal variation of the register and tone is transposed through maneuvering between *თქვენ / t'quen /* and *შენ / ſen/* forms, which is the key instrument for the translator in transposing the whole comical effect of the pseudo formal situation. Tom and Becky’s interaction below presents an informal chatting as they shift to the new social roles:

“...Do you remember what I wrote on the slate?”

“Ye - yes”.

“What was it?”

“I shan’t tell you” (54).

The translator shifts to the singular form of address to follow the informality of the interaction:

გახსოვს გრიფელის დაფაზე რა დაგიწერე?

მახსოვს.

აბა, რა?

არ გეტყვი (p. 75).

/ დაგიწერე / and / გეტყვი / are verbs in the singular form, and their opposite plural forms in Georgian are: / დაგიწერეთ // გეტყვით/.

The next scene of the SL text reflects Becky’s confession of love, which is made in a highly shy manner and in order to hide her shyness, the confession sounds rather formal what is adequately translated into Georgian applying address markers in plural:

“I love you” (ibid)

„მე თქვენ მიყვარხართ“ (ibid).

Conclusion

The paper examined cases of transposition culture-sensitive sociolinguistic parameters of speech, based on the comparative study of the English-Georgian translated texts, and with the focus on the social setting, change of social roles, shift of registers, speech variation and contextual meaning in the SL and TL texts. The study found that in Georgian, grammatical correlative for the address marker “You” in English is თქვენ *It’quen/* i.e. plural form of the English “You” for the following cases of situational variation of speech: (a) for the rising tone and escalation of tensions between the characters (b) in the alignment of the English “You” with title + Last Name which manifests a formal marker of address, (c) for indicating a false formal tone in the speech of the characters; Meanwhile, the address marker “You” in the alignment with the First Name indicates shift to the closer social relations in the situational variation of speech, and its equivalent is შენ *šen* /i.e. the singular form of the English “You” in Georgian. Therefore, it is reasonable for the translator of a literary text to infer the author’s pragmatic intention in each case of the situational variation of speech in order to select functional equivalent for the English address marker “You” in Georgian.

Notes

Pym, A. M. Shlesinger and Z. Jettmarová (2006). “Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting”, John Benjamin’s Publishing Company

Sakvarelidze, N. (2000). “Theory of Translation”, Tbilisi, Tbilisi University Press

References :

1. ტ. კეპოტი, ბალახის ჩანგი, მოთხრობები, გამომცემლობა საბჭოთა საქართველო, 1982.
2. ჯ. სელინჯერი, თამაში ჭვავის ყანაში, ნაკადული. მსოფლიო ლიტერატურის ბიბლიოთეკა ბავშვებისათვის, 1969.
3. მ. ტვენი, ტომ სოიერის თავგადასავალი. ნაკადული, მსოფლიო ლიტერატურის ბიბლიოთეკა ბავშვებისათვის, 1991.
4. თ. უაილდი, დაარქვით ერნესტი ანუ სერიოზულობის მადლი. ხელოვნება, 1993.

5. ტ. ქეფოთი, საუზმე ტიფანებთან, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2008.
6. Brown P. and Levinson S. *Universals in Language Use: Politeness Phenomena. Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction*, Cambridge University Press, 1978.
7. Crystal D. *Cambridge Encyclopedia of Language*, Cambridge University Press, 1989.
8. Halliday M. A. K. and Hasan R. *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social-semiotic Perspective*, Oxford: Oxford University Press, 1991.
9. Galsworthy J. *The Forsyte Saga: The Man of Property*, Penguin Classics, 2001.
10. Goffman E. *Forms of Talk*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981.
11. Labov W. and Fanshel D. *Therapeutic Discourse: Psychotherapy as Conversation*. New York: Academic Press, 1977.
12. Levinson S. C. *Pragmatics*, Cambridge University Press, 1983.
13. Richard B. and J. *The Ethnography of Speaking*, Department of Anthropology, University of Texas, Austin. Texas, 1975.
14. Rickford J. R. *Style and Sociolinguistic Variation*, Cambridge University Press, 2002.
15. Salinger J. *The Catcher in the Rye*, Moscow Progress Publishers, 1979.
16. Twain M. *The Adventures of Tom Sawyer*, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1948
17. Venuti L. *The Scandals of Translation*, Routledge, 1998.
18. Wardhaugh R. *An Introduction to Sociolinguistics*, Blackwell Blackwell Publishers, 2006.
19. Wilde O. *Plays*, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1981.
20. Верещагин Е. М. и Костомаров В. Г. *Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного*. Русский язык, М., 1983.
21. Влахов С. и Флорин С. *Непереводимое в переводе*, издательство “Международные отношения”, М., 1980.
22. Wei L. *The Bilingualism Reader*, London, Routledge, 2000.

Electronic resources:

- Hymes, D. Narrative Form as a 'Grammar' of Experience: Native Americans and a Glimpse of English *Journal of Education*, May 82, Vol. 164 Issue 2, pp. 121-122; (AN5667018) *Library of Illinois University at Urbana Champagne*, 10-11/05/2009,
<http://web.ebscohost.com.proxy2.library.uiuc.edu/ehost/pdf?vid=2&hid=101&sid=1d92e205-34ca-485e-9849-8b8aa1b08762%40sessionmgr102>

ხათუნა ბერიძე

მეტყველების ვარიაცია: წყარო და სამიზნე ტექსტების კორპუსის ანალიზი რეზიუმე

სტატია იკვლევს თარგმანის ნორმათა შესაბამისობებს ქართულ და ინგლისურ ენათა წყვილის შეპირისპირების საფუძველზე. წყარო ტექსტების პერსონაჟები ინტერაქციაში ფორმალურიდან არაფორმალურ რეგისტრზე მონაცვლეობით გადადიან. ქართული თარგმანის ნიმუშებით დასტურდება, რომ რეგისტრის ფორმალურიდან არაფორმალურზე ვარიაციების და ტონის ცვალებადობის ეფექტი შეიძლება ტრანსპონირებული იყოს ნაცვალსახელთა მრავლობითი და მხოლოდობითი ფორმებით: „თქვენ“ და „შენ“, რომლებიც წინამდებარე კვლევაში მიხნეულია ქართული

ენის დამატებით გრამატიკულ კატეგორიად როლებრივი გადათამაშებების რეპროდუქციისათვის.

Хатуна Беридзе

Вариации речи: анализ корпуса исходного и переводящего текстов

Резюме

В статье исследуются соответствия норм перевода на основе сопоставления пар грузинского и английского языков. Персонажи исходных текстов в интеракции поочередно переходят с формального на неформальный регистр. Образцами грузинских переводов подтверждается, что эффект варьирования от формального регистра к неформальному, а также эффект изменчивости тона может быть транспонирован формами местоимений множественного и единственного чисел: «вы» и «ты», которые в настоящей статье признаны дополнительными грамматическими категориями грузинского языка для репродукции ролевой ситуации.

Зоя Адамия

(Грузия)

К ВОПРОСУ О РАЗГРАНИЧЕНИИ ДИАЛЕКТНОЙ, ПРОСТОРЕЧНОЙ И РАЗГОВОРНОЙ ЛЕКСИКИ

Как известно в любом языке выделяется несколько пластов лексики. Это диалектизмы, архаизмы, историзмы, жаргонизмы, профессионализмы, просторечие и т.д. У всех этих лексических групп есть свои характерные признаки, по которым можно квалифицировать то или иное слово в контексте и вне контекста. Однако наименее понятно из этих групп просторечие, так как оно не обнаруживает тех четких и бесспорных признаков, которые имеются у диалектизмов или, скажем, у архаизмов и историзмов. Поэтому в научной характеристике просторечных слов много спорного и неубедительного.

Между этими пластами лексики существует определенная связь – иногда слабая, иногда достаточно устойчивая, в зависимости от областей знаний которые обслуживают эти пласты. Например, историзмы и архаизмы, жаргон и арготизмы, неологизмы и профессионализмы и т.д.

В данной статье, мы касаемся тех пластов русской общенациональной лексики, которые друг от друга отличаются только по стилистической ценности, т.е. настолько эти слова близки или далеки от литературной нормы. Это диалектизмы, просторечие и разговорная лексика. Что в языках существуют подобные пласты слов, давно известно и зафиксировано. И в научной литературе о них немало сказано. Из этих трех пластов больше всего изучены диалектизмы, т.к. они характеризуются такими очевидными признаками, которые легко даются анализу.

Под термином диалектизм, мы вслед за И.А. Оссовецким, понимаем следующее: диалектизм – это «слово, обладающее хотя бы одним диалектным дифференциальным признаком и включенное в состав литературного произведения именно как диалектное» [1,303,320].

Возьмем несколько примеров диалектизмов из художественной литературы:

«Где-то за полночь в окно вызрелась луна – обмытая, сиятельно начищенная тучевой ветошью» (Е.И. Носов «Холмы, холмы»).

«- Не скоро еще, - до метели вряд ли доехать, - вишь закуржавело как, сивера' идет».

(В.Г. Короленко «Чудная»).

«Шепотом гутарили по хутору, что Прокофьева жена ведьмачит». (М.А. Шолохов «Тихий Дон»).

«Должно, на сносях дохаживает, ей-бо!». Там же.

«Отграничение просторечной лексики от диалектной сложно, а иногда и невозможно совсем. Говоры в огромном количестве аккумулируют в своих лексико-семантических системах просторечные лексические единицы – «элементы устной речи для грубоватого, сниженного изображения предмета мысли» [2,19].

«Просторечных слов в говоре много, не всегда они легко отделимы от собственно диалектных, т.е. локально ограниченных, не всегда они стилистически снижены, и, наоборот, в силу стилевой девальвации перешли в разряд нейтральной лексики диалектов. Становится понятным, почему нередко в изысканиях историко-лексикологического

направления оба эти пласта лексики рассматриваются совместно. Без деления на лексику диалектную и просторечную изучено развитие этой группы слов в социолингвистическом исследовании «Русский язык и советское общество», и даже такое объединение теоретически обосновано, так как, по мнению авторов соответствующего раздела монографии, «путь диалектного слова в литературное употребление лежит через просторечие»[3,59].

Не меньшее распространение имеют слова, называемые просторечными. Однако, что это за слова, до сих пор бесспорного определения не имеют.

Действительно, о просторечии как определенной части русской лексики вскользь или обстоятельно говорится в трудах: Ф.П. Филина, В.В. Химика, З. Кестер-Тома, В.А. Хомякова, С.И. Ожегова, Р.И. Аванесова, Н.М. Шанского, В.Д. Бондалетова, О.Б.Сиротининой, Ф.П. Сороколетова, О.Д. Кузнецовой и многих других.

Лингвисты, так определяют просторечие: «Под просторечием обычно понимаются языковые средства (слова, грамматические формы и обороты, особенности произношения), употребляемые преимущественно в устной речи для грубоватого, сниженного изображения предмета мысли. Например, такие слова и выражения, как канючить, над нами не каплет, караулка (не то, что нейтральное караульная), на карачках, карга (бранное название старухи), карачун, капут, каюк, катнуть («съездить» поехать) и т.п. во всех толковых словарях русского языка определяются как просторечия. В лингвистической литературе давно идет спор, включить ли просторечие в состав литературного языка или же оставить его вне нормативного употребления. На этот счет высказываются разные точки зрения, по нашему убеждению основанные на недоразумении. Существует не одно, а два просторечия: 1) просторечие как стилистическое средство литературного языка; 2) просторечие как речь лиц, недостаточно овладевших литературным языком. При этом их материальный состав во многом совпадает» [4,113-117].

Например, один из героев романа В.Шишкова «Угрюм-река» стреляет из пистолета в небо, чтобы похвалиться перед женщинами, а на вопрос, что он делает, гордо отвечает, что он «антилигентный» человек и поэтому каждое утро «испражняется» из пистолета. Люди смеются и он этот смех принимает как похвалу.

То, что в словарях обозначается как просторечное средство, может быть употреблено в подходящей ситуации любым образованным человеком. Вывести из состава литературного языка функционирующее в нём просторечие означало бы лишить литературный язык средств сниженной речи, обычно несущих высокую эмоционально-оценочную нагрузку. Например, слово «нынче» по частоте употребления не уступает своей так называемой литературной норме – «ныне». «Нынче» встречается не только в речи персонажей, но и в авторской речи таких грандов русского художественного слова, какими являются: Пушкин, Достоевский, Чехов, Толстой, Шолохов и другие. Утверждая, что просторечие – это органическая составная часть системы литературного языка, выполняющая в нём определённую стилистическую роль, «мы в то же время признаем, что существует просторечие и вне литературного языка. Под современным внелитературным просторечием следует понимать язык той части населения, прежде всего городского, которая еще недостаточно овладела литературными языковыми нормами» [4,113-117].

Как видим, при определении характера просторечия основным считается отношение к нормированному языку, а также стилистическая функция в тексте. И это, разумеется, нельзя считать научной дефиницией.

Сходную точку зрения выражает В.В. Химик, выделяя социальный и функциональный типы просторечия: «Просторечие в его старом, традиционном понимании – это со-

циальное просторечие. Его носители люди определенного социально-культурного статуса с низким образованием, обычно пожилого возраста, часто негородского происхождения. Социальное пространство не имеет стилистической дифференциации, книжной письменной формы и почти лишено функциональных синонимов. Социальному просторечию противопоставлено функционально-стилистическое, принципиально отличающееся от него по многим параметрам. Его составляют уже не разноуровневые «неправильные» по отношению к языковой норме единицы, произносительные, грамматические и лексико-семантические, а преимущественно номинативные, лексические и фразеологические образования. В отличие от социального просторечия словоупотребления функционально-стилистического просторечия вполне могут укладываться в рамки грамматического или произносительного стандарта, вступая в противоречие только со стилистическими или этическими эталонами» [5,194-195].

О просторечии говорит и А.И. Ефимов: «Стилистические функции просторечной и диалектной лексики роднит и сближает то, что они не имеют прав литературности, противостоят речевым средствам, одобренным литературной нормой. Наряду с этим между диалектизмами существует различие. Исторически диалектизмы тяготели обычно к просторечию, откуда им был ближе путь в состав литературной лексики.

Просторечие – слова и выражения, бытующие в различных социально-речевых стилях общенародной разговорно-бытовой речи и остающиеся за пределами общепризнанных средств и норм литературного языка.

Просторечные слова и выражения обычно рассматриваются как фамильярные, грубые, т.е. стилистически сниженные» [6,159].

В процессе формирования общенародного языка многие местные диалектные слова становились употребительными, часть их вливалась в литературно-книжный язык, другая оставалась достоянием разговорно-бытовой речи народа. Видимо, профессор Ефимов имеет в виду такие факты, когда в литературном языке на равных правах употреблялись кодифицированные формы слов. Так, в «Дубровском» Пушкин употребляет форму «соседи» (стало быть, основа мягкая – соседь) и «соседам» (стало быть, в им. падеже множественного числа будет «соседы»). Со временем литературной нормой стала соседи, а соседы ушло в просторечие. То же самое можно сказать о множественном числе слова дерево. Литературной считалась форма дерева', а в родит. падеже множественного – дерев. Со временем простонародная форма деревья становится нормой, а дерев вообще отходит в запас. Примерно этот же процесс наблюдается в слове крыло. Теперь норма крылья, крыльев, но как остаточное с налётом архаизма – крыла (Им.п., мн.) и род. падеж множественного числа крыл. Это как лицо, лица, лиц. У Пушкина есть такой оборот: «За два дня получилось письмо». Значит получается, что привет получился, записка получилась, письмо получилось. Теперь это, видимо, уже просторечие.

При научной характеристике просторечных слов, много спорного и неубедительного. Есть и такое мнение, что просторечие это языковая малокультурность личности и больше ничего, или особая манера речи, преследующая стилистические цели. Есть и такое мнение, что отдельной лексической группы просторечия нет, а есть диалектизмы, которые в пережиточном виде сохранились у носителей нескольких диалектов и даже проникли в нормативную литературную речь.

Противоречив и сам термин – «просторечие». Непонятна и смысловая нагрузка первой части этого термина: что значит тут «просто», означает ли это слово «простая речь» или под этим словом нужно понимать «речь простого народа» тогда возникает другой вопрос – а что такое «простой народ»? Есть и «непростой»? Бесспорно, что не-

корректность термина вытекает из недостаточности самого понятия. По данным словарей, к просторечию относится огромная группа слов, из которых многие встречаются в классических произведениях, написанных в возвышенном стиле. И еще один вопрос – существует ли просторечие отдельно, самостоятельно от диалектизмов?

Еще прозрачнее определения разговорной лексики: «Особое место в структуре русского языка занимают разговорные элементы в литературном языке и сама разговорная речь. Устная разновидность литературного языка непосредственно связана с нормализованным языком письменности, особенно когда она выступает как средство массового общения (язык радио и телевидения, кино, театра, докладов, лекций и других публичных выступлений). В то же время она постоянно испытывает воздействие со стороны просторечия, жаргонов и местных говоров, имеются в ней и собственные тенденции развития, что приводит к разнообразным сдвигам в его системе и находит отражение в письменной разновидности» [4,113-117].

Земская Е.А., Китайгородская М.В., Ширяев Е.Н. дают такое определение: «Термин «разговорная речь» - условен, ибо он содержит слово «речь», тогда как мы рассматриваем разговорную речь как особую языковую систему, противопоставленную в пределах литературного языка кодифицированному литературному языку. С нашей точки зрения разговорная речь – это особый литературный язык. Мы сохраняем условный термин разговорная речь лишь в силу давней традиции его употребления и привычности». Вместе с тем разговорная речь противопоставляется не только кодифицированному языку, но и разновидностям национального языка, которые безусловно находятся за пределами кодификации: «Разновидности языка, закрепленные за теми или иными сферами общения, лингвистически неоднородны. Не все из них могут рассматриваться как особые языковые системы (например, жаргоны и просторечие)» [7,5-6].

Мнению Е.А. Земской противопоставлены суждения А.И. Горшкова: «(...) в вопросе о соотношении разговорного и литературного языка определяющим является именно аспект языкового употребления (...) такие названия, как «разговорный литературный язык», «разговорная литературная речь», «разговорная разновидность литературного языка» [8,206-207].

Другой тезис, высказываний А.И. Горшковым, относится к вопросу «бытования» и, в некоторой степени, условий реализации разговорной речи: «Очень важным компонентом характеристики разговорного языка являются среды и сферы употребления. Здесь специалистами высказываются разные мнения, причем среды и сферы не очень различаются. Называются городская среда, бытовые отношения, неофициальные отношения. Последнее в смысле сферы употребления представляется наиболее правильным. Любые неофициальные отношения – сфера употребления разговорного языка, литературный язык здесь неуместен. Среда же употребления разговорного языка могут быть очень различны – от малограмотной среды носителей диалекта до самой образованной среды носителей литературного языка» [8,206-207].

Оба термина «просторечие и разговорная речь» в научном отношении не очень корректны. «Просторечие» возникло от сочетания «простая речь». Термин «просторечие» страдает тем, что определение «простой» квалифицирует не языковые единицы, а часть населения, которая так говорит - простой народ - простая речь – просторечие. Понятие простой народ, а отсюда и простая речь, в научном отношении мало самостоятельны. Просторечную лексику может употребить и личность, занимающая в обществе совсем непростое положение. Стало быть, лексика такого характера нуждается

в более точном определении, которое охарактеризует данный пласт лексики, в то же время отмежевывая его от разговорной речи.

Не выдерживает строгой научной критики и термин «разговорная речь», так как разговорная речь может быть изложена по вполне квалифицированной литературной норме, оставаясь при этом разговорной. Мы хотим этим сказать, что разговорная речь – это характеристика в плане формы выражения мысли, а не стиля этой речи.

То обстоятельство, что просторечная и разговорная лексика постоянно перемешивается, самое яркое свидетельство, что в этих дефинициях не все в порядке. Видимо, нужно найти, какие-то другие критерии их разграничения.

Мы специально изучили высказывания выдающихся русских лингвистов о просторечии и разговорной речи и пришли к мысли, что эти две лексические группы, лишённые всяких самостоятельных грамматических признаков, разнятся между собой в плане стиля и эмоциональной окраски. Это, бесспорно, ощущается в любом тексте, содержащем просторечие или разговорную лексику. Совершенно очевидно, и то обстоятельство, что просторечие мощный инструмент в руках талантливых писателей, для характеристики персонажа и обрисовки ситуации.

К нему, к просторечию, охотно обращались такие гиганты русского художественного слова, как Толстой, Достоевский, Чехов, Шолохов и другие. Щедро вводил в свои произведения просторечие и известный русский писатель, режиссер, драматург Василий Шукшин, которого не без особого преувеличения называли современным Чеховым. Язык Шукшина великолепный русский литературный язык, порою даже рафинированный. Но у этого писателя, выросшего в живой, образной, народной языковой среде, великолепный слух на слово, в том числе и на просторечие, которое иногда пренебрежительно называют сниженным.

Сами явления (просторечия, диалектизмы и разговорная речь) давно изучаются. Накопилась солидная литература. Для их различия, констатации лексикографы придумали особые знаки – пометы, которые ставятся после словарной статьи и конкретизируют семантические и стилистические возможности данного слова.

За последнее десятилетие интерес к просторечию снова оживился. Появились исследования о русском просторечии.

Одним из последних исследований по вопросам разговорной и просторечной лексики является работа У. Хао «Разговорно-просторечная и жаргонная лексика в современном русском языке (на материале толковых словарей и российских газет)». Очень интересен подход У. Хао к вопросу о разграничении разговорной и просторечной лексики. «Проблемы разговорно-просторечной лексики не являются новыми в русистике. Они рассматривались в трудах Л.В. Щербы, В.В. Виноградова, В.М. Жирмунского, Ф.П. Филина, Д.Н. Шмелева, А.И. Горшкова, Е.А. Земской, Л.И. Скворцова, Л.П. Крысина и др. Однако эти проблемы в конкретные периоды развития русского языка могут приобретать большую или меньшую остроту, хотя никогда не снимаются с повестки дня научных исследований. Их теоретическое изучение находится в самой тесной связи с лексикографической практикой, где стилистические пометы «разг.» (разговорное) и «прост.» (просторечное) являются своего рода нормативными предупреждающими знаками.

В толковых словарях нет единообразия в использовании этих помет, что объясняется, в частности, возросшей экспансией разговорно-просторечной и жаргонной лексики в устную и письменную речь, включая разные виды и формы общения» [9].

В своей работе автор пытается разграничить разговорную и просторечную лексику, но приходит к выводу, что эти пласты лексики лучше объединить, в одно явление, назвав его разговорно-просторечной или просторечно-разговорной лексикой.

Выходит, что между этими двумя явлениями есть что-то общее, что их сближает и этого куда больше, чем тех признаков, которые их отличают друг от друга. Ощущение этой неясности стало, видимо, причиной того, что в ряде исследований эти два явления объединяют в одно, называя разговорно-просторечной лексикой или наоборот просторечно-разговорной. В 1999 году, вышла книга-учебник для вузов «Культура русской речи», под общей редакцией Л.К. Граудиной, в которой просторечие, как пласт лексики вообще игнорируется, и все подобные явления разбираются, в главе о разговорной речи.

Самым последним по времени и свежим исследованием по вопросам просторечной лексики является научный труд Евдокимова А.Н. «Диалектная и просторечная лексика в художественном дискурсе Е.И. Носова (на материале рассказов писателя)». Очень интересен подход самого Евдокимова к вопросу о сущности диалектной и просторечной лексики. «Диалектная и просторечная лексика – это два мощных пласта в системе русского языка, не получившие в силу отрицательного к ним отношения со стороны носителей литературной нормы существенного описания в языке художественной литературы. Однако в начале XXI века диалектная лексика, содержащая в себе поистине неисчерпаемую сокровищницу живого слова, и просторечие с его ярким эмоционально-экспрессивным потенциалом, активно развивающееся в последнее время, занимающее по отношению к русскому литературному языку весьма агрессивную позицию, вербующее в свои ряды все большее число носителей и даже оспаривающие у литературного языка право называться ведущей коммуникативной системой, представляются все более привлекательным источником модернизации современного русского языка. Вместе с тем необходимо отметить, что несмотря на колоссальный объем фактического материала, накопленного исследователями по частным вопросам русской диалектологии и просторечия и изложенного в работах таких ученых как П.А. Лавровский, А.И. Соболевский, А.А. Шахматов, Е.Ф. Карский, Н.Н. Дурново, М.А. Колосов, Ф.П. Филин, С.П. Обнорский, С.И. Ожегов, Р.И. Аванесов, Н.П. Гринкова, С.А. Копорский, П.С. Кузнецов, Н.А. Мещерский, А.Б. Шапиро, Н.М. Шанский, Б.А. Ларин, Л.П. Крысин, Л.Л. Касаткин, Л.А. Капанадзе, Д.Н. Шмелев, В.Д. Бондалетов, Б.И. Осипов, О.Б. Сиротинина, Т.В. Бахвалова и многих других, вопрос о возможности и перспективах использования диалектной и просторечной лексики в языке художественной литературы остается открытым» [10].

Автор обзревает научную литературу о диалектной и просторечной лексике, но ни по этому анализу литературы, ни сам от себя не приходит к каким-то выводам, разграничивающим диалектный пласт лексики от просторечной. «Если в начале XXI века лингвистическая наука имеет четкое представление о системе русских народных говоров, то просторечие как уникальный пласт русского языка и особенно его применение в языке художественной литературы все еще не изучено в должной степени. Лингвисты не выработали единого определения просторечия, хотя сам термин, как утверждает З. Кестер-Тома [11], был введен в научный обиход уже в конце XVIII века. Вместе с тем мы можем отметить определенную тенденцию ко все большей конкретизации понятия «просторечие». Если в работе Ф.П. Сороколетова и О.Д. Кузнецовой «Очерки по русской диалектной лексикографии» просторечие охарактеризовано как некая «аморфная субстанция»: «Просторечие – сложная стилистическая категория лексики, с невыясненными окончательно признаками, с неустановленными

границами и до конца еще не определенным местом в системе общенародного языка» [12,228], а Л.Введенская, Л.Павлова, Е. Кашаева вообще отказывают просторечию в системности: «Просторечие – одна из форм национального русского языка, которая не имеет собственных признаков системной организации и характеризуется набором языковых форм, нарушающих нормы литературного языка» [13,19], то в определении В.А. Хомякова главенствуют понятия «система»: просторечие – «Сложная система, занимающая определенное место в социально-стилистической иерархии компонентов словарного состава национального языка. Нестандартная лексика образует лексическое просторечие, которое понимается как сложная лексико-семантическая категория, известным образом упорядоченное и обладающее структурой иерархическое целое, представляющее совокупность социально-детерминированных систем (жаргон, арго и т.п.) и стилистически сниженных лексических пластов (коллоквиализмы, сленгизмы, вульгаризмы и т.п.), которые характеризуются существенными различиями и расхождением в основных функциях и в социолингвистическом, прагматическом и стилистическом аспектах» (цит. по: (Химик) [5,194-195]). В нашей работе мы придерживаемся подхода к просторечию как системе. З. Кестер-Тома полагает, что «исследование просторечия должно идти по пути сужения объема самого термина, за которым следует признать понимание просторечия как социолекта, занимающего в иерархии модели языка промежуточное положение между субстандартом и нестандартном» [11].

Подобная размытость самого понятия «просторечие» существенно затрудняет исследование возможностей использования просторечной лексики в языке художественной литературы, так как отсутствует единый критерий, позволяющий четко отграничивать просторечную лексику от разговорной, жаргонной и т.д. Еще труднее разграничивать просторечную лексику по уровню ее экспрессивных возможностей. Пометы, которыми просторечные лексемы снабжаются в словарях русского языка, как считает З. Кестер-Тома, могут затруднить это разграничение [11]: «Подобная лексикографическая практика – снабжать пометой «просторечные» слова, несущие окраску сниженной экспрессии, – мешает отграничению одного вида просторечия от другого и широко обсуждается среди лексикографов» [14,84-97].

Отправной точкой анализа функционирования диалектизмов в языке художественного произведения явилось следующее утверждение: « (...) Количество диалектной лексики в составе художественного произведения лишь в незначительной степени характеризует индивидуальный стиль писателя, тогда как качество ее использования в эстетической функции заметно отличает творческий почерк одного писателя от другого» [15,303,320].

Только в I и II главах, где говорится об использовании Носовым диалектной лексики (I глава), которая так и называется «Диалектная лексика в рассказах Е.И. Носова» и (II глава) – «Просторечная лексика в рассказах Е.И. Носова» указывает, что при отнесении слова к диалектизму или просторечию автор ограничивается и удовлетворяется теми пометами, которые имеют слова в словарях: диалект или просторечие. Разумеется, автор вправе оказывать словарям безграничное доверие, однако, ведь и словари грешат. Когда одно и то же слово, лексическая единица, в одних словарях помечается как диалектизм, а в других как просторечие.

Видимо, разграничения диалектизмов и просторечия дело настолько сложное и тонкое, что критерии разграничения оказываются очень субъективными, не дающими возможности принятия бесспорного решения.

В работе Евдокимова для анализа просторечная (диалектная) лексика делится на лексико-тематические группы такие как: (звуки окружающей среды, артефакты, ментифакты, социофакты, название лиц).

Большое внимание уделяет Евдокимов вопросу о территориальной расположенности этих двух пластов лексики, хотя каких-нибудь принципов их размежевания в работе нет.

Автор серьезно анализирует этимологию просторечной лексики, процесс перехода диалектизмов в просторечие и наоборот, процесс появления переносного значения. Прав бесспорно диссертант, когда считает, что появление условного переносного значения у слова всегда связано с появлением эмоциональной нагрузки.

Мы согласны и с тем мнением автора, с той мыслью, что своеобразная фетишизация литературных норм обрекает на игнорирование такого мощного орудия в руках мастеров слова как просторечие. Это видно из того хотя бы, что ни один русский классик не обходился без просторечия и с большим уважением относятся к так называемым просторечным словам, чем многие грамматисты и лексикографы. «Анализируя язык пушкинских произведений, Д.Раскин утверждает, что «главное в поэтическом языке зрелого Пушкина – с этим все согласны – сближение с разговорной речью, активное использование просторечия» [16].

Если диалектная лексика используется в речи автора и в речи персонажей, то просторечная лексика – принадлежность речи персонажей. Различие между диалектной и просторечной лексикой заложено не только в территориальной ограниченности, присутствующей диалектной лексике и несвойственной просторечию, не только в уровне эмоционально-экспрессивного «заряда», приобретаемого диалектизмом в тексте художественного произведения и без которого вообще немислимо просторечие, но и в самом способе номинации предметов и явлений: если для диалектной лексики отмечается тенденция к конкретизации, точности наименования, то для просторечия характерна иная ситуация, а именно – слияние в одной лексической единице тенденций к конкретизации, с одной стороны, и расширению числа номинируемых предметов, с другой стороны. Просторечная лексика претендует номинировать не только один конкретный предмет, явление, ситуацию, но и целый ряд смежных предметов, явлений, ситуаций и т.д. Именно эта особенность наряду с мощным эмоционально-экспрессивным потенциалом, позволяет просторечию вторгаться во все сферы человеческого общения. И если раньше диалектная лексика выступала в качестве «донора» для просторечия, то сегодня просторечие представляет собой самостоятельно развивающуюся систему, в которой бывшие диалектные элементы составляют небольшую часть быстрорастущего словарного запаса (молодуха, братан, брехать, хрумкать, горб и др.).

Вместе с тем диалектизмы и просторечие в художественной литературе выступают в роли не «конкурентов», но «союзников», позволяя автору добиться точной передачи речи сельских жителей, при этом не принося в жертву художественную составляющую контекста [10].

Нам все же кажется, что живительную силу просторечной лексики следует искать не в этимологии, не в формальных показателях, а в стилистических возможностях слов, которые играют важную роль в художественном тексте, хотя к ним до сих пор осуществляется жесткий пуристический подход.

XX век прошел под знаком полного превосходства над диалектными и просторечными привычками. Это результат всеобщего школьного образования, которое проходило энергичным насаждением литературных норм. Однако с конца XX века

наметился резкий поворот в сторону «демократизации» языковых норм. Диалектизмы, просторечие и жаргон мутным потоком хлынули в язык художественной литературы и СМИ. Засорение языка стало модой и даже признаком изысканности вкуса. Эта тенденция чувствуется уже у Шукшина, а позже стало всеобщим явлением, то есть некогда положительный факт окрашивается в явно отрицательную окраску. Мастерство Шукшина в том и заключается, что он нашел предел, после которого просторечие может оказаться опасным для восприятия художественного текста.

Литература:

1. И.А. Оссоветский. «Диалектная лексика в произведениях советской художественной литературы 50-60-х г.г.». Вопросы языка современной русской литературы. М., 1988.
2. Л.И. Балахонова. Диалектные по происхождению слова в современном литературном языке. «Слово в русских народных говорах». Ленинград, 1968.
3. Т.С. Коготкова. Роль просторечия в процессах освоения говорами лексики литературного языка. «Литературная норма и просторечие». Издательство «Наука», М., 1977.
4. Ф.П. Филин. О структуре современного литературного языка. «Русский язык в современном мире». М., 1974.
5. В.В. Химик. Поэтика низкого, или просторечие как культурный феномен. Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2000.
6. А.В. Калинин. «Лексика русского языка». Издательство «Московского университета», 1971.
7. Е.А.Земская, М.В. Китайгородская, Е.Н. Ширяев. Русская разговорная речь. «Наука», М., 1981.
8. А.И. Горшков. Лекции по русской стилистике. Литературный институт им. А.М. Горького, М., 2000.
9. У. Хао. Разговорно-просторечная и жаргонная лексика в современном русском языке (на материале толковых словарей и российских газет). М., 2003.
10. А.Н. Евдокимов. «Диалектная и просторечная лексика в художественном дискурсе Е.И. Носова (на материале рассказов писателя)». Курск, 2005.
11. З. Кестер-Тома. «Стандарт, субстандарт, нонстандарт». Русистика, №2, Берлин, 1993. и электрон. дан.- Режим доступа: <http://www.pilology.ru/linguistic2/koester-93.htm>
12. Ф.П. Сороколетов, О.Д. Кузнецова. «Очерки по русской диалектологии», Наука, Ленинград, Ленингр. отд-ние, 1987.
13. Л. Введенская, Л. Павлова, Е. Кошаева. «Русский язык и культура речи», Ростов-на-Дону, «Высший балл», 2001.
14. Г.Н. Складаревская. «Еще раз о проблемах лексикографической статистики». Вопросы языкознания. №3, М., 1988.
15. И.А. Оссоветский. «Диалектная лексика в произведениях советской художественной литературы 50-60-х г.г.». Вопросы языка современной русской литературы. М., 1998.
16. Д. Раскин. «В погоне за просторечием». Электрон. дан. – Режим доступа: http://folioverso.2hearts.ru/misly2/v_pogone.html
17. В. Шукшин. «Рассказы». «Художественная литература», М., 1979.
18. В. Шукшин. «Рассказы». «Художественная литература», М., 1984.
19. В. Шукшин. «Беседы при ясной луне». «Рассказы». Издательство «Советская Россия», М., 1975.

Zoia Adamia
Differentiation of Dialectical, Popular Speech and Colloquial Vocabulary
Summary

The given paper deals with the layers of Russian national vocabulary that are distinguished from each other on stylistic value and how these words are similar or distant from the literary norm. They are dialectical, popular speech and colloquial vocabulary.

It has been long known and fixed that similar layers of words exist in languages. This has been said about in scientific literature. Among these three layers dialecticisms have been studied thoroughly, as they are characterized by such features, that are easily analyzed.

ზოია ადამია
დიალექტური, სალაპარაკო და მდაბიური ლექსიკის გამიჯვნა
რეზიუმე

მოცემულ სტატიაში განიხილება რუსული ზოგადეროვნული ლექსიკის ის ფენები, რომლებიც ერთმანეთისაგან მხოლოდ სტილისტური ღირებულებებით განსხვავდებიან, ანუ რამდენად ახლოს ან შორს არიან ეს სიტყვები ლიტერატურულ ნორმასთან. ამ რიგისაა დიალექტიზმები, მდაბიური და სალაპარაკო ლექსიკა.

ცნობილია, რომ მსგავსი სიტყვების ფენები არსებობენ ენებში. სამეცნიერო ლიტერატურაშიც არაერთხელ ითქვა ამის შესახებ. ამ სამი ფენიდან ყველაზე მეტად შესწავლილია დიალექტიზმები, რადგან ისინი ხასიათდებიან ისეთი მკაფიო თვისებებით, რომლებიც ანალიზს ადვილად ექვემდებარებიან.

Бибатпа Кошимова

(Казахстан)

МАНГИСТАУСКИЙ ТОПОНИМ И СОЦИАЛЬНАЯ АССОЦИАЦИЯ В ЯЗЫКОВОЙ СРЕДЕ

Мангистауский топоним является казахским национальным лингвокультурным концептом. Обоснование проблемы показывает возможности концептуализации казахских топонимов. В первую очередь он должен быть одной из неотъемлемых частей макроконцепта под названием КАЗАХСТАН, Казахская степь. Хотя еще и не существует научных исследований, доказавших существование макроконцепта КАЗАХСТАН, мы верим, что в ближайшее время оно появится, и не одно, к тому же являясь свидетелями начала исследований малых концептов, из которых состоит концепт КАЗАХСТАН, мы рассматриваем МАНГИСТАУ как один из компонентов концепта КАЗАХСТАН. А также мы убедились в том, что «концептные единицы», тесно связанные с самыми близкими эмоциями сознательного индивида «родная земля» и «родной народ», объективизированные индивидуализированной семантикой таких топонимов, а затем вновь индивидуализированные являются основными концептами казахского национального сознания. Поскольку географические названия напрямую связаны с национальным менталитетом. Тогда, с одной стороны, мы обязаны доказать и то, что Мангистау превратился в концепт, показывающий казахский национальный менталитет. С этой целью мы используем обратный метод: мы не будем индивидуализировать Мангистау как мой или как землю, на которой родились такие же субъекты как и я, мы его объективизируем. Один из путей объективизации – обратить внимание на то, как называлась, изображалась и познавалась эта земля еще до нашего существования в художественных произведениях. Являясь представителями современного общественного сознания и черпая знания из современного фонда знаний, мы, прежде всего, заинтересовались следующей проблемой: какие ассоциации порождает понятие, слово Мангистау и какие определения в связи с этим выступают на первое место в «высшем сознании» коммуникативных форм в условиях современного Казахстана. Так как не все пользователи языка находятся на одном уровне, не все знакомы с нижними слоями, используют в разговоре поверхностную структуру, понимают готовыми, передовыми определениями поверхностной структуры. Не все являются представителями интеллектуального мышления: не всегда образы, рожденные художественными произведениями, производят впечатление на должном уровне. Поэтому в сознании языкопользователей низшего, среднего, высшего уровня бывают устоявшиеся представления экстралингвистического характера, связанные с социальной, экономической, бытовой, политической условиями. Эти представления помогают быстрому восприятию коммуникантами в разговорной речи своего уровня. Даже в самой разговорной речи понятия, вышедшие на поверхностную структуру, постепенно стремятся к сложным понятиям. Сознание стремится к сложному, новому. Например, послушаем данный диалог:

- *Откуда ты родом, сынок?*

- *Я адаец.*

- *А-а-а, значит из Мангистау.., икры-микры еще много (черная икра)?*

В диалоге первый коммуникант спросил у мальчика о его родине. А мальчик назвал свой род (ру). Для второго коммуниканта понятия Мангистау и адай (название

рода) получило синкретный характер, что касается мальчика, то для него гораздо ценным является значение слова «адай», нежели Мангистау. Второй же коммуникант, зная, что адайцы живут на Мангистау, сразу же ассоциирует слово Мангистау с черной икрой. А слово *укра-микра* показывает специально понижающую, специально недооценивающую экспрессию. В процессе исследования среди служащих города Алматы мы провели опрос «Какие ассоциации возникают у вас в связи с названием местности Мангистау?». И тогда мы обнаружили, что 98% современных информантов, не проживающих там, и собранных с разных уголков Казахстана, ассоциируют со словом Мангистау такие понятия, как «адай», «черная икра», «нефть». Также это слово порождает и другие ассоциации:

«красная рыба»,
«дороговизна»,
«деньги»,
«денежные казахи»,
«народ, переполняющий санатории»,
«богатство»,
«священная земля».

Как видим, все внимание сосредоточено на материально-экономическом превосходстве края. Ассоциации же духовного богатства, такие как традиции, обычаи местного населения, оценка ценностей, интеллектуальный уровень для языкопользователей, знающих казахский язык на коммуникативном уровне, сводятся к нулю, на нет. Ну а почему такие материальные понятия превратились в концепт неизвестно. Поэтому, мы думаем, что образованные от географических названий концепты, в первую очередь, формируются как ценности из ассоциаций разговорной речи языкопользователей, живущих в том краю и испытывающих особые, теплые чувства к родной земле, переходящих в чувство патриотизма и для них самих, и для других. Если бы ни духовные ценности, материальные ценности не могли бы оцениваться на интеллектуальном уровне. По этой причине на основе опроса жителей города Алматы мы пришли к выводу: в образовании концепта Мангистау главную роль на республиканском уровне играют сильные языковые личности самих жителей этого края, этого народа. Язык коммуникативных форм этого края имеет большое значение. В простой форме, одним словом на вопросы «Как впервые зарождается концепт, из чего формируется его «семя»?» можно ответить так: концепт, в первую очередь, появляется на свет через повседневную разговорную речь коммуникантов, пользующихся данным языком. Здесь слово коммуникант имеет огромное значение. Для концепта, создающегося в определенном национальном языке, по возможности у всех пользователей этого языка должно быть как минимум две или три ассоциации. Это первоначальное сравнение, собирая новую информацию из других контекстов, постепенно расширяется и переходит в понятие. Конечно, понятия бывают не постоянны, очень изменчивы, динамичны. Они, также как и значение слова, претерпевают несколько значимых изменений, обретают новый значимый колорит. Так, благодаря ассоциативным компонентам, знакомящим нас с особенностью пояснения, утвердившегося как понятие, усложненного благодаря изобразительно-метафорическим образам, образованного от других творческих сознаний путем проведения ассоциации с новым понятием, превратившегося от воздействия сигналов на человеческую эмоцию в ценность национальной формы, формируется особый национальный образ.

Так, мы начали свое исследование со сбора лексических единиц разговорного языка, повлиявших на образование концепта МАНГИСТАУ. С этой целью, в первую очередь, рассмотрим языковые конструкции, используемые на страницах ежедневного издания в строках статей, рубрик, интервью ежедневной газеты города Актау под названием «Мангистау», напрямую воздействующую на сознание всего народа. В публицистических дискурсах мы встретили два вида эмотатива, связанных в основном с названием МАНГИСТАУ, если к первым из них относятся рожденные из чувства гордости положительные, приподнятые, восхваляющие чувства, то со вторыми связаны такие чувства, как унижение, страдание, «быть как бельмо на глазу», также ассоциируемые с названием МАНГИСТАУ.

I. Эмотативы гордости:

«священный край»;
«чудесный край»;
«полуостров сокровищ»;
«благородный Мангистау»;
«край, полный интересов» (российские ученые);
«музей под открытым небом»;
«нефтяной Мангистау»;
«полный сокровищ огромный заповедник»;
«обитель счастья [с богатой историей, глубокими корнями, с многочисленными художественными произведениями]»;
«обитель счастья [плодородная земля, обладающая благородными качествами, где оставили свой след, свои слова назидания наши предки]»;
«колыбель нескольких поколений»;
«мой Мангистау – моя слава, мое призвание»;
«наша сила и величие в нефти»;
«край, в котором находятся одни родовитые»;
«край, благославленный святым Бекетом»;
«народ с озорливыми, словно необъезженный конь, сыновьями»;
«народ, осчастлививший несчастных»;
«народ с широкой душой [который не спросит пришедшего «Откуда пришел и что ты здесь делаешь?»]»;
«счастливый край»;
«обитель влюбленных»;
«моя гордость»;
«центр земли»;
«изобретательный народ»;
«всемогущее стойбище [окраина, блистающая как все драгоценности мира]»;
«дорогая колыбель»;
«мой предок – Адай, мой святой – Бекет»;
«бескрайняя полупустынная степь, Каспийское море с беспрерывно бьющимися о берег волнами, купола старых мечетей, переливающиеся с солнцем»;
«край, в котором сочетаются прошлое с настоящим»;
«всемирно известный регион»;
«край возвышающихся куполов, красивых мечетей, привлекающих внимание могильных камней, украшенных узорами и орнаментом»;

«край, являющийся лакомым кусочком [вносящий вклад в развитие не только своего региона, но и всего государства Казахстан]»;

«старец Мангистау»;

«Мангистау со своим собственным паспортом»;

В этом столбце словосочетания расположены в порядке, начиная от часто употребляющихся до встречающихся один раз, то есть мы можем увидеть, что первые словосочетания являются единицами, очень часто употребляемыми в СМИ. По нашим наблюдениям, для местной аудитории священность края стоит на первом месте, особенность территориальных условий, волшебство для жителей этой территории – нераскрытая тайна, а богатство, изобилие нефтяных запасов, что интересно, для коммуникантов края является не выше духовных ценностей.

II. Эмотивы унижения:

«край страданий»;

«народ, вынужденный терпеть злословия со стороны своих сородичей»;

«народ, с не сформировавшимся рабочим классом»;

«земля, превратившаяся в жертву дискриминационной политики»;

«дальний регион»;

«чужая колыбель»;

«сиротливый край»;

«дикий край»;

«нелюдимый край»;

«неподвижный край»;

«земля, которая для первого встречного является как бельмо на глазу»

В этих словосочетаниях присутствуют оттенки неудовлетворенного, мучающегося изнутри голоса края, который не смог быть достаточно оценен на должном уровне. Или же присутствуют оттенки, показывающие особо завышенную САМООЦЕНКУ жителей этой местности.

Теперь, мы обратим внимание на то, какие ассоциации в связи с этими текстами сформировались в языковом сознании студенческой молодежи – представителей будущего интеллигентного общества города Актау.

Итоги эксперимента, проведенного среди 20 мангистауских студентов, обучающихся по специальности «Казахский язык и литература» в Каспийском государственном университете технологии и инжиниринга имени Ш.Есенова:

Полуостров сокровищ 17

Столица нефти 17

Нефтяной оазис 15

Стихийный регион 15

Красивый край 15

Пустыня 15

Встретивший и проводивший многих край 14

Не до конца исследованный 14

Край, богатый традициями 12

Регион, оставшийся на окраине 12

Пыльная окраина 12

Край с богатой летописью 8

Особая природа 7

Гостеприимный 7

Величаявая степь 4
Колыбель, выросившая много поколений 4
Край породистых верблюдиц 4
Плодородный 4
Книга, полная содержания 2
Край с богатыми запасами 1
Не имеющий аналогов красивый край 2
Центр земли 2
Учебник с открытыми страницами 1

Нужно заметить, что местные студенты в один ряд поставили подземные богатства и стихийные бедствия, возникающие в связи с ними, это является признаком формирования сознательных граждан общества. Красота природы края насчитывает такой же процентный показатель, что и его пустынность. Одним словом, современный город Актау, а также считающийся родным краем в сознании языковых личностей Мангистауский край – экономически преимущественный компонент концепта МАНГИСТАУ, нашли отражение в контрастном описании природы края: и безводная, пустынная земля, и особенно красивая земля.

Таким образом, в сознании языковых личностей среднего уровня (в сознании студентов, участвовавших в опросе и в статьях СМИ) мы пытались сделать следующий концептуальный анализ концепту МАНГИСТАУ:

I. Категориальная семантика названия Мангистау в общем: Мангистау – это область, название территории на западе Казахстана между Каспием и Аралом, Жемом и Бегдашы.

II. Индивидуализированная семантика: *адай (название рода); полуостров сокровищ; земля, на которой обитали 360 святых; нефтяной край; «священный край»; «край чудес»; «достойный Мангистау»; «нефтяной Мангистау»; «колыбель, выросившая много поколений»; «мой Мангистау – моя слава, мое призвание»; «наша сила и величие в нефти»; «обитель счастья»;*

III. Прагматическая зона названия:

а) э м о т а т и в н ы й к о м п о н е н т: *«священный край»; «дорогая колыбель»; «моя гордость»; «центр земли»; «всемогущее стойбище [окраина, блистающая как все драгоценности мира]»; «народ с широкой душой [который не спросит пришедшего «Откуда пришел и что ты здесь делаешь?»]»;*

б) ф р е й м н ы й к о м п о н е н т: *«музей под открытым небом», «земля, приютившая многих», «народ, осчастлививший несчастных»;*

IV. Сферические проекции:

В качестве а н т о н и м о в нефтяной – *без сокровищ, окраина – музей под открытым небом, «край, полный интересов» – «старец Мангистау»; «всемирно известный регион» – окраина, «народ с озорливыми, словно необъезженный конь, сыновьями»; задиристый – не знающий страха, батыр (с и н о н и м благородный, священный, благославенный, величественный).*

К о н в е р с и я

обитавшие – прятавшиеся

захватившие – данные

«дальний край»

ничего не понимающий, дикий

«край, в котором находятся одни родовитые»;

«край, благославленный святым Бекетом»;
«обитель счастья [плодородная земля, обладающая благородными качествами, где оставили свой след, свои слова назидания наши предки]»;

Таким образом, в формировании особо ценного концепта в казахском национальном сознании под названием Мангистау, вобравшим в себя многочисленные ментальные понятия, в первую очередь, стали основой мысленные образы языкового сознания в разговорном языке, в словарном запасе языкопользователей среднего уровня. Понятно, что далее это будет существовать как большая опора, собирающая вокруг себя одноименную сему, расширяющая их, впитывающая новые языковые значения.

По нашему мнению, опорный компонент, образующийся в сознании носителей языка, изначально начинается с особой эмоции, воздействующей на коммуникативную личность. Пусть она будет в форме обозначенной метафоры, эпитета, пусть она будет в форме особой конверсии, пусть составляет устойчивое сочетание, все равно в конечном итоге эта эмоция создает экспрессивность, воздействующую на следующее сознание. Эта экспрессивность, соединяясь с сознанием, имеющим такое же языковое образование, расширяет свой круг деятельности. Потому что, как говорит профессор Н.Уали «концепт в сознании индивида образуется на основе лучистого чувственно-вещественного образа (перцептивного модуса). В основе концепта лежит чувственный опыт... Чувственно-вещественный образ (код) является ядром концепта. Глубже и разносторонне распознавая определенный объект, этот вещественный код обогащается новыми значимыми признаками. В результате этого значение концепта развивается и расширяется. Возможно усиление значимости одних из этих признаков и затуманивание других» [1].

Литература:

1. Н.Уали. Основы казахской культуры слова. Диссертация, написанная для получения степени доктора филологических наук. Алматы, 2007.

Bibatpa Koshimova ***MANGISTAU place name and social association in the language*** **Summary**

This article is about Mangistau place name as of national linguistic cultural concept. In particular it is told about concept MANGISTAU as one of components of concept KAZAKHSTAN, about its origin. The article is summarizing results of the questionnaire, which has been hold amongst residents of Almaty, who does not live in Mangistau, and collected from the different regions of Kazakhstan, also hold amongst students in Aktau studying at Technological University after the name of Sh. Yessenov.

In connection with it, there are some associations and definitions mentioned, which are generated by the word Mangistau. A language constructions analysis is made along with it, which is widely used in the local media, connected with the word Mangistau. There are two examples of emotatives, which are common in publicistic discussions, related to the name of Mangistau: emotatives of the pride (holy land, peninsula of riches, Open air museum of local lore, oil land, etc.) and emotatives of humiliations (wild land, remote region, unsociable people, etc.). In this article it is told about an attempt to make a conceptual analysis of name on

the following trends: categorical semantics of the name Mangistau in general, and individualistic semantics, pragmatic zone of the name, spherical projections.

ბიბატვა კოშიმოვა
მანგისტაუს ტოპონიმი და სოციალური ასოციაცია ენობრივ სივრცეში
რეზიუმე

სტატიაში საუბარია მანგისტაუს ტოპონიმზე, როგორც ყაზახეთის ეროვნულ ლინგოკულტურულ კონცეპტზე; მოცემულია პასუხი კითხვაზე, თუ როგორ აღმოცენდება კონცეპტი.

ნაშრომში შეჯამებულია იმ გამოკითხვის შედეგები, რომელიც ჩატარდა ყაზახეთის სხვადასხვა კუთხეში, ქ. აღმაატის მცხოვრებლებში, ასევე ქ. აქტაუს შ. ესენოვის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტებში. აქედან გამომდინარე, მოყვანილია ის ასოციაციები და განსაზღვრებები, ასევე ენობრივი კონსტრუქციები, რომლებიც უკავშირდება სიტყვა მანგისტაუს, განხილულია მაგალითები ორი ტიპის ემოტატივებზე: სიამაყის გამომხატველი ემოტატივები („კურთხეული მხარე“, „საგანძურის ნახევარკუნძული“, „მუზეუმი ღია ცისქვეშ“, „ნავთობის მხარე და ა. შ.) და დამცირების გამომხატველი („ველური მხარე“, „მიუვალი რეგიონი“, „უქმური ხალხი“ და ა. შ.). გამოთქმულია აზრი, გააკეთდეს კონცეპტუალური ანალიზი მანგისტაუს კონცეპტთან დაკავშირებით შემდეგი მიმართულებებით: კატეგორიული და ინდივიდუალური სემანტიკა, სახელწოდების პრაგმატული ზონა და სფერული პროექცია.

ნანა კუცია

(საქართველო)

ისტორიის მხატვრული ანარეკლი
(აკაკი წერეთელი, „თორნიკე ერისთავი“)

„თორნიკე ერისთავის“ პირველწყარო გიორგი ათონელის „იოანესა და ექვთიმეს ცხოვრება“ უნდა ყოფილიყო“ [5,173].

თხზულებას ახლავს მინაწერი: „ისტორიული პოემა“.

საქართველოს წარსული აკაკისათვის შთაგონების წყაროს წარმოადგენდა. პოეტის ღრმა რწმენით, „წარსულის უარყოფა სასიკვდილოთაც თავის გადადებია. მხოლოდ პირუტყვი ივიწყებს წარსულს, არ პფიქრობს მომავალზე და მარტო აქმყოთია კმაყოფილი“ („მცირე შენიშვნა“) [2,352].

აკაკი სიამაყით წერდა საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის შესახებ: „არსად დედამიწის ზურგზედ სხვა საქრისტიანო ერი არ გვევლება იმოდენად ჭირნახული და ისე თავგადასავლიანი, როგორც ქართველები; თოთხმეტი საუკუნის განმავლობაში მათი მოწმობა რჯულისა და ქვეყნის გულისათვის არ შეეყენებულა; ერთხელვე მათგან კისრად დებულნი ჯვარი შეუბღალავად მოიტანეს მეცხრამეტე საუკუნის კარებამდე...“ [3,33].

საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთ ბრწყინვალე ფურცელს მიაპყრო მზერა აკაკიმ. პირველად „თორნიკე ერისთავი“ „დროების“ რედაქციაში, მწერალთა წრეში წაუკითხავს. „დროება“ აღნიშნავდა: „ამ დღეებში ჩვენ დაგვატკბო აკაკიმ თავისი ახალი პოემის წაკითხვით. პოეტის ნიჭი, კილო ენისა და მშვენიერი ლექსთა წყობა ცხადად იხატება პოემაში.“

თორნიკე ერისთავი მხნე და მამაცი სარდალია მეფე დავით კურაპალატისა (მეათე საუკუნე); თორნიკეა უმთავრესი მოქმედი პირი პოემაში და პოეტსაც ამ სახელით – „თორნიკე ერისთავი“ – მოუნათლავს თავისი პოემა“ („დროება“ №60, 1883 წლის 20 მარტი).

1884 წლის იანვარში აკაკი პეტერბურგში მყოფ ნიკო ნიკოლაძეს სწერდა, რომ გარდასული წელიწადი მისთვის ნაყოფიერი იყო – ფსიქოლოგიური ეტიუდებისა და „წვრილმანი ლექსების“ გარდა, დაეწერა ორი ისტორიული პოემა: „ანდრია პირველწოდებული“ და „თორნიკე ერისთავი“: „ჯერ არ დაბეჭდილან, მაგრამ სახალხო კი გახდნენ. არ შეგიძლიან, წარმოიდგინო, თუ რა შთაბეჭდილებას ახდენს ყველაზედ ის თხზულება; სახალხო მტერი და მოყვარე ერთნაირად დელავს და ეს ჭეშმარიტად მიკვირს! მე ამას დროს ვაწერ და არა თხზულების ღირსებას... ქალაქელმა ხბოს თავებმა წინააღმდეგ გაჰკიცხეს თურმე ჩემი პოემა, მაგრამ, როცა მოისმინეს, მუუუო, ბლაოდნენ“.

„დროება“ 1884 წლის 18 იანვარს კვლავ დაჰბრუნებია „თორნიკე ერისთავის“ თემას: „შინაარსი ამ პოემისა ისტორიულია და შეეხება იმ დროს, როდესაც თორნიკე ერისთავი 12 000 მეომარი ქართველით წავიდა საბერძნეთში ბერძნების მისამკვლელებლად სპარსეთის მმართველის, სკლიარუსის წინააღმდეგ, რა თქმა უნდა, როგორც ლექსი, ისე ენა აკაკის კალმის შესაფერია; ზოგიერთი აღწერილობა, მაგა-

ლითად, ათონის მთისა და დილისა ომის წინ, ხელის-ხელ საგომანებ მარგალიტ-სავით ბრჭყვინავენ მთელს პოემაში. ჩვენს მკითხველებთან ერთად უნდა ვინატი-როთ, ეს პოემა მალე დაბეჭდილიყოს“.

1884 წლის 31 მარტს საცენზურო კომიტეტი პოემის დაბეჭდვის უფლებას იძ-ლევა, მხოლოდ შესავლიდან იღებს თორმეტ სტრიქონს:

„შვიდ სამთავროს მოგვაგონებს მოელვარე ის შვიდღერი
და გვამღერებს: „არ მომკედარა, გაიღვიძებს ისევ ერი!“
ამ იმედით ფრთაშესხმული ჩვენი გული სიამით სძვერს
და ოცნებაც ლ ა ქ ვ ა რ დ ფ ე რ ა დ
წარმოგვიდგენს ქართლისა ერს.

წარსულ-ნერგ ზედ ახალ-ნამყნის ველოდებით შეხორცებას!
მით ვიქარვებთ აწმყო ნაღველს და ვეძლევით აღტაცებას“.

მინიშნება მეტისმეტად აშკარა და გამჭვირვალე იყო. ბუნებრივია, „ქართული მწერლობის ჯაღათად“ წოდებულ ლუკა ისარლოვს „აწმყო ნაღველის“ მიზეზს ვერვინ გამოაპარებდა, ვერც „წარსულ-ნერგ ზედ ახალ-ნამყნის“ შეხორცების მა-ღალ იმედს...

1884 წლის ოქტომბრის მეორე ნახევარში „თორნიკე ერისთავი“ ცალკე წიგ-ნად გამოიცა. 1901 წელს თელავში ლიტერატურულ დილაზე წაუკითხავთ და, „ცნობის ფურცლის“ ცნობით, 18 სურათად წარმოუდგენიათ. 1912წ. ცნობილ ქველ-მოქმედს, პავლე თუმანიშვილს განუზრახავს, დასურათებული სახით გამოეცა პო-ემის ქართული ორიგინალი და აღექსანდრე ყანხელისეული რუსული თარგმანი.

საინტერესოა აკაკის ცხოვრების ერთი ეპიზოდი. 1909წ., პოეტის პარიზში სტუმრობისას, ფრანგული გაზეთი „Les Nouvelles“ [„ახალი ამბები“] წერდა სა-ქართველოს შესახებ: „ამ პატარა ქვეყნის ძველი კულტურა და ცივილიზაცია ყოველთვის განცვიფრებას იწვევდა. ქართველები ამაყობენ იმით, რომ ისინი ჩამო-ყალიბებულ ერს წარმოადგენდნენ ჯერ კიდევ შორეულ საუკუნეებში, ქრისტიან-ულ ერამდე. ამ მძლავრი და მტკიცედ სიცოცხლისმოყვარე ერის შვილია აკაკი წერეთელი და გარეგნულადაც მის ნიშნებს ატარებს...“

აკაკი წერეთლის ნიჭის თავყანისმცემლებმა სთხოვეს მას, წარედგინა თავისი ნაწარმოებები ნობელის პრემიაზე.

– მშვიდობის პრემია ჩემთვის? – ღიმილით თქვა მან, – ყველა ჩემი ნაწარმოე-ბი ბ რ ძ ო ლ ი ს ს უ ლ ი ს კ ე ე თ ე ბ ი თ არის გამსჭვალული.

მაგრამ საქმე მართლა ასე როდია.

– ყველაფერზე უფრო გ უ ლ მ ო წ ე ა ლ ე ბ ა, ლ მ ო ბ ი ე რ ე ბ ა მიყვარს, – გვითხრა დიდმა პოეტმა, – და, თუ იარაღს ხოტბა შევასხი, ეს მხო-ლოდ იმიტომ, რომ ჩვენ თავისუფლებისათვის ვიბრძვით“ [2,460].

ის, რაც ფრანგულ ჟურნალთან საუბრისას აკაკიმ პირდაპირ თქვა („ჩვენ თავ-ვისუფლებისათვის ვიბრძვით“), პოემაში მეტაფორულად გამოიხატა („წარსულ-ნერგ ზედ ახალ-ნამყნის ველოდებით შეხორცებას“) [გაუასთანაც ხმელი წიფლის ერთადერთი იმედი „მის ერთს ფესვის ბოლოზე ამოსული პატარა დასახული ელორტია, რომელიც მზეს და წვიმას უცდის, რომ გაიზარდოს“ – ალეგორია აქაც გამჭვირვალეა].

„ბრძოლის სულისკვეთებასთან“ ერთად, „გულმოწყალება და ღმობიერება“ უპირველესი თვისებები პოემის უპირველესი პერსონაჟისა. თორნიკე ერისთავის პი-როვნებაში ილანდება მაღალი ასკეტისა და მხედრის იდეალი. „ქართველ ბერ-მო-ნაზონთა ცხოვრება, როგორც იგი პავლიოვრაფიულ თხზულებებში წარმოდგება, მი-ზანსწრაფულად ეპასუხება საზოგადოებრივ ინტერესებს. ისინი იმიტომ განუდგები-ან ეპიპრიულ საზოგადოებრივ სარბიელს და საპირადო ინტერესებს, იმისათვის

დააფუძნებენ „ახალ სოფელს“ (ეფრემ ასური), რათა გაერთიანებული ძალისხმევით და თავდაუზოგავი ღვაწით იქიდან შეეწიონ ამ სოფლის განწმენდასა და გაჯანსაღებას“ [7,130].

აკაკი განსაკუთრებული პატივისცემით საუბრობს სასულიერო წოდების წარმომადგენლებზე: „ძველად ჩვენში სამღვდულოებამ იცოდა საფუძვლიანად დედანა, შესწავლილი ჰქონდა ძველი და ახალი აღთქმა, საღმრთო ისტორია... შეტყობილი ჰქონდა მამათ-ცხოვრება და წმინდა მოწაფეთა თავგადასავალი; ვარჯიშობდნენ სასულიერო ლიტერატურაში, რომლითაც დიად მდიდარია ჩვენი ენა და, ამავდროულად აღჭურვილნი, მიჰმართავდნენ სამწყსოდ ერს, როგორც მათ ერთ სისხლ და ერთ ხორც ნამდვილ შვილებს. სასოებით ყურს უგდებდნენ მათ გულისძვერას, ესმოდათ და მამაშვილურ პასუხსაც აძლევდნენ“ (მოხსენება) [3,338].

„თორნიკე ერისთავი“ ოთხი კარისაგან შედგება.

პერსონალური პირველს მეფე დავით კურაპალატს წარმოაჩენს აკაკი.

ქართული ენციკლოპედიის მონაცემებით, დავით მესამე კურაპალატი (გარდაიცვალა 1001წ.), ადარნასე მესამის ძე, ბაგრატიონთა ტაოს შტოს წარმომადგენელი, ტაოს მეფე იყო.

დავით მესამე ფლობდა სამხრეთ ანუ იმიერტაოს, ბასიანსა და მომიჯნავე სომხეთის თემებს. მათე საუკუნის შუა წლებში ტაოს სამეფოს საზღვარი მდინარე არაქსზე გადიოდა. დავით მესამის მეთაურობით განხორციელდა მისი შვილობილისა და გაზრდილის, ბაგრატ მესამის გამეფებისა და ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნის გეგმა. როდესაც ბაგრატის გამეფებით უკმაყოფილო ქართლის აზნაურებმა კახელთა დახმარებით შეიპყრეს ბაგრატი, მისი მამა – გურგენი და დედოფალი გურანდუხტი, დავით მესამემ ისინი გაათავისუფლა და უფლებები აღუდგინა.

დავით მესამის დროს აიგო ოშკის, ხახულის, პარხლის ტაძრები. ტაოს კულტურულ ცენტრებში მწერლობის არაერთი ძეგლი ითარგმნა და გადაიწერა. დავით მესამე ათონზე მოღვაწე ქართველ მამებს (ექვთიმე ათონელსა და სხვებს) უკუთავდა ქართულ წიგნებს.

დავით მესამე მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ფიგურა იყო.

979 წელს დაეხმარა იმპერატორ ბასილ მეორეს ბარდა სკლიაროსის აჯანყების ჩაქრობაში. ამისათვის იმპერიის ხელისუფლებამ მას გადასცა „ზემონი ქუეყანანი საბერძნეთისანი“ სამმართველოდ სიცოცხლის მანძილზე. ამ ტერიტორიების დიდი ნაწილი დავით მესამეს თავად გაეთავისუფლებინა მაჰმადიანთაგან. ჩანს, დავით მესამეს იმედი ჰქონდა, რომ შემოერთებულ ქვეყნებს ერთიანი საქართველოს სამეფოს უანდერძებდა. ალბათ, ამის გამო დაუჭირა მხარი ბასილ II-ის წინააღმდეგ ბარდა ფოკას. აჯანყების დამარცხების შემდეგ, დავითი იძულებული გახდა, პატიება ეთხოვა იმპერატორისათვის და აღეთქვა, რომ, გარდაცვალების შემდეგ, მისი სამფლობელო იმპერიას გადაეცემოდა.

დავით მესამის გარდაცვალების შემდეგ მისი მემკვიდრეობის გამო ხანგრძლივი ომი ატყდა საქართველოსა და ბიზანტიას შორის [9,334].

„2003 წლის შემოდგომაზე ღირსშესანიშნავი აღმოჩენა დაფიქსირდა ახლა უკვე თურქეთის საკუთრებად ქცეულ ოშკის ტაძარზე – ქართულმა ექსპედიციამ, პროფესორ ვალერი სილოგავას მეთაურობით მიაკვლია ოშკის ტაძრის კედელში ჩაშენებულ დავით კურაპალატის საფლავის წარწერიან ქვას. სავარაუდოდ, აქვე უნდა იყოს დიდი მეფის საფლავიც“ [11,17].

აკაკი პოემა „თორნიკე ერისთავს“ სწორედ დავით III კურაპალატის კარზე გამართული წვეულების აღწერით იწყებს. მშვიდობიან დროს ჩვეულებად ჰქონდათ

მოლხენა ქართველ მეფეებს. ჰშვენოდათ კიდევ, „რადგან იმ დროს გადმოსული იყო ქართლზე

მ ა დ ლ ი ზ ე ნ ა :

გარე მტერი დათრგუნვილი შუღლს მათ ველარ უბედავდა

და შინაგან მშვიდობასაც, ვინ იყო, რომ ვერ ჰხედავდა?!...

ამით გული უხაროდათ ბატონს და ყმას, ყველას ერთად,

კაცსა კაცად აფასებდნენ, ადიდებდნენ ღმერთსა ღმერთად“.

კაცს რომ კაცად აფასებდნენ და ღმერთს ღმერთად ადიდებდნენ, იმიტომაც გადმოსულიყო ქართლზე მაღლი ზენა.

წვეულებაც დახვეწილი და ზომიერი იცოდნენ [ლირიკული გადახვევა: „ჩვენი ლხინი რომ ენახათ, სირცხვილითაც დაიწვოდნენ“]; პირველ სადღეგრძელოს საქართველოს და უფალს აღუვლენდნენ, მეორეს – მეფე-დედოფალს, მესამეს – ომში დაღუპული გმირებისას და მღვდელმთავრის კურთხევით მათ შესანდობარს სვამდნენ.

იმ დღესაც ჩვეულებრივ მოიღვინეს. ორბელიძისა და მასხარას ზმებმა მეფეს დიდი თორნიკე მოაგონა (მასხარამ წამოსძახა სარდალს, „ვერ იქმ თორნიკობას, თუმც მის ადგილს ს უ ლ ე ლ ი ო“) – ტრადიციისამებრ, მასხარას ათქმევინეს ძნელად სათქმელი – დიდი მხედართმთავარი ქვეყნის სამსახურზე ხელს იღებდა.

მეფის ბრძანებით, ბედი მთავარსარდლისა დარბაზს უნდა გადაეწვიცა – დარბაზს, ანუ სამეფო საბჭოს. ტერმინი მომდინარეობს სპარსული „დარვაზე“-დან (კარი, სასახლის კარი); დარბაზი მეფესთან არსებულ ფეოდალთა სათათბირო ორგანოს წარმოადგენდა XI-XVIII სს. საქართველოში; დარბაზის წევრებს ეწოდებოდათ „დარბაზის ერნი“ (საიდანაც მოგვიანებით წარმოიშვა ტერმინი „დარბაისელი“), დარბაზის სხდომას „დარბაზობა“ ერქვა.

დარბაზობას ჰქონდა განსაზღვრული წესი. დარბაზობის გამართვის ბრძანებას მეფე ვასცემდა, მეფევე წარმართავდა.

ბავრატ IV-ის დროს დარბაზის ერნი მეფის პირდაპირ, თამარის ქამს კი – მეფის ორივე მხარეს სხდებოდნენ – რაც უფრო საპატიო იყო სტუმარი, მით უფრო ახლოს იჯდა მეფესთან – ვაზირები და ერისთავები – ოქროჭედილ სელებზე, რომლებზეც ნატი და სასთაული (ხალიჩა და ბალიში) ეფინა, ნაკლები რანგის სტუმრებისათვის მხოლოდ ნატი ევო... დარბაზობის მომსახურე ნაწილი (მაგ., მწიგნობრები) ფეხზე იდგა „წესისაებრ სიახლოისა“ ტახტთან.

დარბაზი იკრიბებოდა მნიშვნელოვანი სახელმწიფო საქმეების განსახილველ-გადასაწყვეტად ან დღესასწაულ-ზეიმებისათვის.

დარბაზის განსაკუთრებული იყო: კანონმდებლობა, უზენაესი მართლმსაჯულება, ომის გამოცხადება, დიდ ხელისუფალთა არჩევა-დანაშენა („დალოცვა-ხელდასხმა“).

ნ. ბერძენიშვილის აზრით, აღმაშენებლის ეპოქაში დარბაზი მეფეს ემორჩილება, გიორგი მეორის დროს კი მეფე იყო დარბაზის მორჩილი. მისივე მოსაზრებით, დარბაზი „ნახევარ-ხელმწიფეთა კრებული“ იყო. ივანე ჯავახიშვილის ვარაუდით, თამარის მეფობაში ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლას მიზნად დაესახა დარბაზის უფლებათა გაფართოება და სახელმწიფო მმართველობაში „ერთნებობა-თანადგომის“ (ანუ მეფის მიერ დიდებულებთან ერთად სახელმწიფოს განგების) პრინციპის დაკანონება“ [9,379].

აკაკი წარმოაჩენს დარბაზის წინაშე პირნათლად წარმდგარ მამულიშვილს, რომელიც დარბაისელთაგან ჯერ ბრალდებას, შემდეგ კი განწინებას ელის.

კანონის („დარბაზის წესის“) მიხედვით, ბრალმდებელი თავად მეფეა, მაგრამ მასაც ყელში ეჩრება სიტყვები – „მრავალწლიანი“ (ხანდაზმული) თორნიკეს მზირალს.

სიტყვაც მეფური აქვს კურაპალატს, დარბაზს მიმართავს:
„მეცა ადამის შვილი ვარ, თქვენსავით შვილი ქართლისა
(შდრ. „სიბრძნე სიცრუისა“ – ჯუმბერი ჰკადრებს მშობელს: „რაგინდ დიდებუ-
ლი და მძლავრი მეფე იყო, სცან ესე – მიწა ხარ და მიწად მიიქცევი; ღვთის სათ-
ნო ვიჯობს კაცთა სათნოსა“) [16,54].

თავდადებული ქართლისთვის, მ ა ძ ი ე ბ ე ლ ი მ ა რ თ ლ ი ს ა,
მაგრამ მეფე ვარ დღეს თქვენი, ხელთა მაქვს მეთაურობა...

ერთ კაცის ნლობა ძნელია, გინდა გადიქცეს გონებად,
და შეუმცდარი ამ ქვეყნად მეფეცა ნუ გეგონებათ!

ჩვენის წინაპრის გონებას ადრევე გადუწყვეტია,
რომ სამსჯავროში ისა სჯობს, მსაჯული რაც რომ მეტია“.

ქართული დარბაზობის უზენაეს სამართლიანობას წარმოაჩენს დეტალი
[„ვეფხისტყაოსანშიც“ ვაზირთ „უბრძანებს“ მეფე: „გკითხავ(!) საქმესა, ერთგან სა-
საუბნაროსა“; „სიბრძნე სიცრუისას“ მიხედვით, „მეფეთაგან... ინატრიან ქვეყანანი...
ს ი მ ა რ თ ლ ე ს ა უ ზ ა კ ვ ე ლ ს ა...“].

მეფის მრწამსით, „დიდ მამულიშვილს ურჩობა ქვეყნის არ შეეფერება!“ კადნი-
ერებად, „ქვეყნისთვის ყურზე ხახვის დაჭრა“ უთვლის თორნიკეს საქვეყნო სამსა-
ხურზე ხელის აღებას და ითხოვს განმარტებას – „მიზეზს, შესაწყნარ-პატივსა-
დებს“.

საერო ნება-სურვილს მამულიშვილნიც უნდა დაჰმორჩილდნენ და „გულზე
ჯვარად ხელგადაჭდობილი“, ცრემლის მარგალიტით შემკული, „ახოვანი, მშვენიე-
რი, თეთრწვერა და თეთრთმიანი“ თორნიკე, მეფისა და ერის კრძალვით თაყვანის-
მცემელი, განმარტავს მიზეზს თავისი მაღალი განდგომისა, იფიცებს რა პირველ-
მიზეზს, ყოველ მიზეზის მიზეზს (დმერთს) და ხელმწიფის მზეს:

„... მივეყვები საგანსა აწ უ ფ რ ო უ დ ი დ ე ს ს ა ო...“

დრომ მოითხოვა აწ ჩემგან ს ხ ვ ა გ ვ ა რ ი ს ა მ ს ა ხ უ რ ი ო“...

[შდრ. ზემომოყვანილი მოსაზრება გრივერ ფარულავასი – ნ. კ.]

რევაზ სირაძე „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ანალიზისას აღნიშნავს,
რომ ბიბლიური „ანალოგიები ნათელყოფენ გრიგოლ ხანძთელის მოღვაწეობის ძი-
რითად მიზანდასახულობას და ამ აზრით აშინაარსებენ მისი ცხოვრების გზას:
ტყვექმნილი სულიერი სამშობლოს დატოვება (ქართლიდან წასვლა), „უდაბნოს“
მისვლა და იქაურობაზე ზრუნვა (სულიერი გამოცდა) და სულიერი სამშობლოსკენ
კვლავმიბრუნება („აღთქმული ქვეყანა“)“ [5,144].

თორნიკეს „სხვაგვარი სამსახურის“ მაგალითად თავისი წინამორბედი, მხე-
დართმთავართუხუცესი იოანე ჰყოლოდა, რომელმაც, დამწვიდებულ-განძლიერებუ-
ლი დაიგულა თუ არა სათაყვანებელი მამული, თორნიკეს გადასცა სარდლობაცა
და ხმალიც და, ვაღმოსხდილმა, უღუმბოს მიაშურა.

მოდგერისა და წინამორბედის კვალს შედგომა ეოცნებებოდა მამულიშვილს,
ხმლის ორბელიძესთვის გადაცემა გადაეწყვიტა.

ერთიღა ჰკითხა გულანუყებულმა მეფემ, უცხოეთს რად უნდა მიაშურო, „ნუ-
თუ ჩვენი ქვეყნის ტაძრებს არ აქვს იგივე ძალ-დიდებაო“. აქ რომ დავრჩე, გაზ-
რდილნი ხშირად მომიკითხავენ, ცოდვილ სულს ბევრს დავაკლებ, სოფლის ზრახ-
ვას გადაეყვებიო.

უღუმბოს მონასტერი წარმოადგენდა ძველ ქართულ სასულიერო და მწიგ-
ნობრულ კერას მცირე აზიაში (ბითეინიაში). საფიქრებელია, რომ ქართველი მოღ-

ვაწენი უღუმბოს მთაზე დამკვიდრნენ IXს-ის შუა წლებამდე, მკვიდრი საფუძველი კი ქართველთა კოლონიას ილარიონ ქართველმა ჩაუყარა 864-869წწ., აქ მოღვაწეობდნენ იოანე მთაწმინდელი, ექვთიმე მთაწმინდელი... ტიმოთე ვაბაშვილი, რომელმაც 1757წ. იმოგზაურა მცირე აზიაში, უკვე არაფერს წერს იქ ქართველთა მოღვაწეობის ნაკვალებზე [10,141].

უღუმბოდან ათონს წასულიყო იოანე... ათონზე წასვლა ეოცნებებოდა თორნიკესაც.

პოემის პირველი კარის მეექვსე თავში აკაკი წარმოაჩენს ათონის ლავრის დიდებულებას (გავიშორებთ „დროების“ ზემოთ დამოწმებულ შეფასებას: „ზოგიერთი აღწერილობა, მაგალითად, ათონის მთისა და დილისა ომის წინ, ხელის-ხელ საგოგმანებ მარგალიტსავით ბრჭყინავენ მთელს პოემაში“), გამორჩეულია ლავრა დიდი ათანასესი (დაარსდ. 963წ.).

ჯერ კიდევ „ასურელ მამათა მოსვლით (VIIს.) ქართველთა ცხოვრებაში შემოდის ახალი პიროვნება – განდევილი. განდევილობა არაა მხოლოდ ბერმონაზვნობა – ბერმონაზვნობა მისი ქრისტიანული სახეა. განდევილობის მიზეზად მხოლოდ „სოფლის მდურვა“ ვერ ჩაითვლება. მისი მიზანი შეიძლება იყოს თავისთავთან ყოფნა, შემოქმედებითი მარტოობა. როცა ექვთიმე ათონელი ტოვებს ივირონის წინამძღვრობას, რათა მთლიანად მიეცეს მწიგნობრობას, ესაა უკვე ბერის ახალი განდგომა. მარტოობისაკენ სწრაფვა ხშირად ამადლებსაკენ სწრაფვაა, მარტოსულობის განცდაც ხშირად ამადლებული სულის წუხილია...

ჩვენში მეექვსე საუკუნეშივე ჩამოყალიბებული ჩანს მონასტერთა სამი ძირითადი სახე: მარტომყოფლური ანუ ანაქორეტული (მარტყოფი, ზედაზენი), სამძო ანუ კინოვია (დავით-გარეჯი) და ღ ა ვ რ ა (ანაქორეტულისა და კინოვიის ნაზავი (შიომღვიმი) [6,72].

ათანასეს, დედით ღაზს, სიყვარულით შეუტკბია ქართველნი.

მთაწმინდა (ათონი – ბერძნ. „წყნარი ადგილი“) დარსა თუ ავდარში სამოთხის კარს ჰგავდა; საღმრთო ნათელს მზის სხივთა ნათელი ეხორცებოდა. გავსილი „მთვარე და ვარსკვლავები დასჭიკჭიკებდნენ. მორუკრუკებდა „წმინდა აიაზმის წყარო“ [აიაზმა – ბერძნ. ნაკურთხი წყალი]; მზერას ატკბობდა ზეთისხილის მთა, ბრწყინავდნენ „ყვავილები ველისა, საკურთხად აღმომგშვენელნი ბუნებით საკმეველისა“.

[შდრ. „შემოღამება მთაწმინდაზედ“:

„ძირს გაშლილს ღამაზ ველსა ყვავილნი მოჰფენენ,

ვითა ტაბლას წმიდასა,

და, ვით გუნდრუკსა სამადლობელსა, შენდა აღკმევენ სუნნელებასა!“]

იოანე დიდი ათანასეს სულიერი ძმა ყოფილიყო, სახელგანთქმული ბერი. მამულის მონატრებისას განმარტოვდებოდა ხოლმე და სულს ბუნების ჭვრეტით იბრუნებდა...

იოანე იოანე ვარაზ-ვაჩეა, ჩორდვანელი, სამცხელი დიდებული, X საუკუნის სასულიერო მოღვაწე, ივერთა მონასტრის დამაარსებელი ათონის მთაზე, მამა ექვთიმე ათონელისა.

იოანე იყო „მშობელთა და პაპათაგან დიდებული და წარჩინებული და საჩინო მთავართა შორის და ვ ი თ კ უ რ ა პ ა ლ ა ტ ი ს ა თ ა, მხნე და ახოვანი და განთქმული წყობათა შინა [მეომარი]... ფრიად საყუარელი და საკუთარი [ახლობელი, დაახლოებული პირი] კეთილად ხსენებულისა დავით კურაპალატისა“... მაღალი და შუენიერი ჰასაკითა და აგებულებითა გვამისათა და ბრძენი და გონიერი გონებითა და გულისხმისყოფითა და სავსე შიშითა ღმრთისაითა... ცეცხლი იგი ქრისტეს სიყვარულისაი გულსა მისსა მძაფრად აღეტკინა, ყოველივე დიდებაი ამის

სოფლისაი შეურაცხყო და ნაგევად შეჰრაცხა... ფარულად ყოველთაი სიველტოლი იხუშია“ [განერიდა]. ჯერ ოთხთა ეკლესიას მიაშურა, ფარულად მიიღო მონაზვნის კურთხევა. როცა მისი იქ ყოფნა შეიტყვეს, უღუმბოს მიაშურა, „ჟამთა არამცირდ-თა ჯორთა მსახურებისა დვაწლი ახოვნად თავს იდვა“... სიმდაბლით აღასრულა...

მძევლად წარგზავნილი შვილი [ექვთიმე] ბერძენთა მეფისაგან გამოითხოვა, უღუმბოდან მთაწმინდას მიაშურა. მთაწმინდაზე შეურაცხ საქმეს მოჰკიდა ხელი – ორ წელიწადს მზარეულობდა.

სწორედ იოანემ დამოძღვრა ძე, ბრწყინვალე სასულიერო მოღვაწე და მთარ-გმნელი, ექვთიმე ათონელი: „ქართლის ქვეყანაი დიდად ნაკლულევან არს წივნთა-გან და მრავალნი წივნნი აკლან, და ვხედევ, რომელ ღმერთსა მოუმადლებია შენ-და, აწ იღუაწე, რაითა განამრავლო სასყიდელი შენი ღმრთისაგან“...

„და მათ ჟამთა შინა თვისი მისი [მოკეთე] დიდი თორნიკ თვისსა ქვეყანასა მონაზონ იქმნა... ფრიადი სიყუარული აქუნდა [თორნიკეს იოანეს მიმართ], მისსა მოჰმართა... [უღუმბოზე ვერ იპოვა, შეიტყო, მთაწმინდაზეა და] თ ვ ი ნ ი ე რ ც ნ ო ბ ი ს ა მ ე ფ ე თ ა ი ს ა იღუმალ მთაწმინდას მოვიდა [გიორგი ათონე-ლის ცნობას არ თანხვდება აკაკის პოემის მონაცემი, თორნიკე მეფის უკითხავად არ წასულა ბიზანტიას – ნ. კ.] და კურთხევაი მონაზონებისაი ხელთაგან იოვანეს-თა მიიღო... ვინაითგან დაფარვაი არღარა ეგებოდა, ურთიერთას გამოეცხადნეს და სიყვარულითა სულიერითა შეიტკბნეს. ფრიადი სიხარული იქმნა მონასტერსა ში-ნა მას დღესა, რამეთუ არცა დ ი დ ი ა თ ა ნ ა ს ი უ მ ე ც ა რ ი ყ ო თ ო რ ნ ი კ ი ს ს ა ქ მ ე ს ა და წარჩინებულობასა და ახოვნებასა... ღირსთა თვისთა ღმერთი გამოაცხადებს და ადიდებს“; – მოგვითხრობს გიორგი ათონელი [8,10-11].

იოანესა და თორნიკეს შეხვედრას მთაწმინდაზე ასე აღწერს აკაკი:

ზღვასა და ხმელეთს გადასცქეროდა განმარტოებული, ნეტარების განმცდელი იოანე [შდრ. პასაჟები ილიას „აჩრდილიდან“, „განდევილიდან“ – ნ. კ.]. ჩვენებასა-ვით გამოეცხადა მწირი. ბერძნულად ჰკითხა ბერმა ვინაობა, მსხემმა კი „ტკბილ-ქართულად“ უპასუხა.

ურუანტელდავლილი, დახოქილი მწირისაკენ დაიხარა იოანე და... „იმ გლახა-კის სამოსელში იცნო თორნიკ ერისთავი“...

პოემის მეორე კარს აკაკი იწყებს ბერძენთა [ბიზანტიელთა] თავს დატეხილი უბედურების აღწერით. ტკივილი აჯერებს თხრობას: „სხვადასხვა ჭირმა ბერძნების დაცარა [გააცამტვერა] ძველი დიდება“. არა მხოლოდ გარეშე, შინაური მტრებიც აღლადნენ – სპარსთა მმართველი, სკლიაროსი კონსტანტინეს ქალაქს (კონსტან-ტიპოლს) დაემუქრა [იგულისხმება ბარდა სკლიაროსის აჯანყება – 976-979 წწ.]

ჭმუნვით ავესო გული მცირეწლოვანი იმპერატორების – ბასილისა და კონ-სტანტინეს დედას – თეოფანიას. მჭმუნვარებდა კარისკაცთაგან პირველი – პარაკი-მომენიც. ისიც კი იფიქრეს, სამეფო ხომ არ შევავედროთ ამბოხებულ სკლიაროსს, იქნებ, არ ინებოსო სახელმწიფოს მოოხრება...

იგივე ამბები „იოანესა და ექვთიმეს ცხოვრებაში“ ამგვარადაა მოთხრობილი: „და მას ჟამსა იქმნა განდგომილებაი სკლიაროსისაი და ხმელით კერძი ყოველი დაიპყრა. და მეფენი და დედოფალი შემწვედულად იყვნეს ქალაქსა შინა დიდითა ჭირითა და იწროებითა. და ამას რაი შინა იყვნეს, განიზრახეს, ვითარმედ: ჩვენნი შემწე დავით კურაპალატისაგან კიდე [ვარდა დავით კურაპალატისა – ნ. კ.] არა-ვინ არს...“ [8,11].

აკაკისთან ამ წინადადებას სვეისტოფორი – დარბაისელთაგან გამორჩეული მიაწვდის დედოფალს. პატივისცემით საუბრობს ბიზანტიელი დიდებული „ქრისტეს სჯულის მპყრობელ“, „ღვთისმშობლის წილხვდომილ“ საქართველოზე, და, თუმც

იმედშიცემული დარბაზი თავად სევისტოფორს იგულებს მოციქულად, ეს უკანასკნელი ათონზე დავანებული იოანეს ან თორნიკეს წარგზავნას ურჩევს კრებულს საქართველოში. ნათლისმცემლის ეკლესიაში მკვიდრობენო ბერები, ჰყვებოდა დიდებული.

მთელი საქართველო შეგვეწვევო, სჯეროდათ.

გიორგი მთაწმინდელის ცნობით, იოვანეცა და თორნიკეც შეუურვებია ათონს აბრძანებული სევისტოფორის თხოვნას. ამოდ ემუდარებოდა თურმე თორნიკე ათანასესა და იოანეს:

„ვინაითგან ღმერთმან ღირს მყო და სახე მონაზონობისაი შევიმოსე, მე ამიერთგან არცაღა მეფეთა თანა მიც შესაპოვარი, არცაღა სხვასა ვის ქვეყანასა ზედა (შდრ. „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“: „სარწმუნონი და ჭეშმარიტნი მონაზონნი ქვეყანასა ზედა არა ვისსა ხელმწიფებასა ქუეშე არიან, ვინაითგან მოჰრიდეს საშვებელთა საწუთროისათა ნებისით და აღირჩიეს ღმრთისათვის მწუხარებაი ადვილსა გლოვისათა“ [15,557]). ღმრთისა სიყვარულისათვის შემინდვეთ... უკუეთუ წავიდე, ამის სოფლისავე შფოთთა შთამაგდებენ“.

ათანასემ და იოანემ დაარწმუნეს, თუ ვეურჩებით, „რისხვასა მოვაწვეთ ჩვენ ზედა და მონასტერსა ამას ზედაო“. „ძალით დაარწმუნეს წარსვლია“.

ბიზანტიას დედოფალი და პარაკიმენონი [მესაწოლეთუხუცესი, დიდვეზირი] განაგებდნენ, რადგან „ბასილი და კოსტანტი მას ჟამსა წუთდა ყრმა იყვნეს“.

გიორგი ათონელი აღწერს გულისამაჩუყებელ სცენას, როგორ ზეწამოუდგა დედოფალი თორნიკეს და უბრძანა უფლისწულებს ბერის „ფერხთა შევრდომა“ (დაჩოქება ბერის წინაშე), თავად კი უთხრა წვეულს:

„წმიდაო მამაო, რაიცა ამათ ობოლთა თანა ჰქმნა, ღმერთმან მოაგოს სულსა შენსა... რაიცა მიბრძანოს მამობამან თქვენმან, თქვენსა ბრძანებასა არა გარდავჰხდე... შრომაი თავს იდეგ და, რომლითაცა სახითა გნებავს, წარვედ კურაპალატისა წინაშე და ყოველი ჭირი ჩვენი აუწყე, და ვესავ ღმერთსა, რომელ იოტოთ იგი უღმერთოი სკლიაროსი და ჩუენ ჭირისაგან განგვარინნეთ“.

ამოდ ემუდარებოდა „მოუდრეკელ“ დედოფალს თორნიკე, „ჩემთა ცოდვათათვის შევიმოსე სახე მონაზონებისაი“, კვლავ ერში დაბრუნება „სწორად სიკვდილისა მძიმე არსო“.

„ოდენ ამათ ობოლთა ხელი აღუპყარ და, რაიცა ბრალი იყოს, ღმერთმან ჩვენგან იძიენო“, დაარწმუნეს დედოფალმა და დიდებულებმა.

„თორნიკე ერისთავში“ ასე დაწვრილებით არ არის აღწერილი დედოფლისათვის თანხმობის მიცემის სცენა. მხოლოდ ისაა მოთხრობილი, რომ მთელ საქართველოში გავარდნილა ხმა თორნიკეს დაბრუნების შესახებ. ყველა ბრძოლის ჟინით ანთებულა, ოღონდ ჯოჯიკსა და გამრეკელს უბრძანებიათ (ორბელიძეც მათ ეთანხმებოდა):

„თორნიკე თუ არ გვესარდლა, ხმაღს არ მოვკიდებთ ხელსაო!

წაგვიდღვეს ძველი არწივი, ჩვენც მიფყვეთ შავარდნულადო...“

„ეკლესიისგან შეკრული“ თორნიკე „გასაღდა“, მხოლოდ მღვდელმთავარს ხელეწიფებოდა მისთვის – ბერისთვის – ჯარის სარდლობის უფლების მინიჭება.

(გიორგი მთაწმინდელთან ეს დეტალი საერთოდ არ არის წარმოჩენილი. მთაწმინდელი ლაკონურად ჰყვება: „კურაპალატსა წინაშე მიიწია თორნიკე... იხილა რაი იგი კურაპალატმან, ფრიად განიხარა და წიგნები მეფეთაი მიითვალა (ბიზანტიის მმართველთა წერილები გადასცეს)... განზრახეაი ქმნეს, რაითა ლაშქარნი წარმოგზავნენ საბერძნეთს და სპასალარად თორნიკე განაჩინეს“) [8,14].

კათალიკოსისა და ბერის მაღალი საუბარი ერთი უკეთეს ეპიზოდთაგანია პოემისა.

„არსენი იყო იმა დროს ქართველთა კათალიკოსი, პატივცემული ყველასგან, ბრძენი და პიტიკოსი, გაბრძნილი საღრმთო მადლითა, გაბრწყინებული“ [იგულისხმება არსენ კათალიკოსი, არსენ II (დაახლ. 955-980წწ.)].

მარტოა კათალიკოსი [ეს „მარტოობა“ კათალიკოსის სიმადლის წარმომჩენია], „ჩვეულებრივად ცრემლით მლოცველი ეძლევა საღმრთო ნეტარებასა“.

„ომებში მოპოვებული გამარჯვება ღოცვის სიმეუდროვეში შემზადდა...“

ჯერ ღოცვის მშვიდი ატმოსფერო უნდა დაიხატოს, შემდეგ კი – ბრძოლის ზედმიწევნით ექსპრესიული სურათი“, – წერს ვ. როდონაია „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარის“-ს შესახებ, – „საისტორიო თხზულებაში არაერთხელ არის ნახსენები თამარის ც რ ე მ ლ ი. თამარი ბრძოლის წინ ცრემლით ავედრებს ღმერთს დავით სოსლანს და „დროშას, ბედნიერად ხმარებულს.“ მეორეგან „ღმრთისა წინაშე ტირილის“ შემდეგ მეფის დანახოქ მიწას ცრემლით დაღტობილს იხილავენ... ეს ცრემლები შემწეა, ძალის მომცემია – „არამედ აწ ჯერ არს მოხსენებად, თუ ვითარი შეწევნა მოიღეს თამარის ცრემლთაგან სპათა ჩუენთა“. ერი ღვთისა და თამარის მოიძედა, მინდობილია ღმერთსა და თამარის ცრემლს. მტერზე მოპოვებული გამარჯვების შემდეგ ნათქვამია: „ესოდენი დიდებული ძლევა მიჰმადლა ღმერთმან ცრემლთა და სასოებისა სიმტკიცეთა თამარისთა“. ცრემლს ვარკვეული როლი აკისრია ქრისტიანულ ღვთისმეტყველებაში. სვიმეონ ახალი ღვთისმეტყველის თქმით, „ცრემლი მოგვანიჭებს შეწევნასა ღმრთისასა“ [17,448].

საბასთან „ლოცვა არს ლიტონითა სიტყვითა ღვთისა შემწედ მოწოდება, ხოლო ვ ე დ რ ე ბ ა – ცრემლიანითა თვალითა და სიტყვითა“ [18,423].

ქვეყნის წადილის აღსრულება ურჩია კათალიკოსმა ბერს, რომელიც ამაოდ უმტკიცებდა, მსოფლიო საეკლესიო კრების კანონს ვერ გარდავალ, ბერ-მონაზონს საიქიოსკენ უნდა ეჭიროს თვალიო.

ბიზანტიელნი, გამარჯვების შემთხვევაში, „ქართლს კპირდებიან ზ ე მ ო ქ ვ ე ყ ნ ე ბ ი ს დამონებასო“ [იგულისხმება ბიზანტიის იმპერიის უკიდურეს ჩრდილოეთ საზღვარზე მდებარე მიწები, უშუალოდ რომ ესაზღვრებოდნენ საქართველოს იმდროინდელ საზღვარს], ჰკადრა კათალიკოსს, მაგრამ, საზღაურის ფასეულობის მიუხედავად, უწყოდა, რომ ქართველთა ჯარის სარდლობა მის აღზრდილთაგან მრავალს შეეძლო. თანახმა იყო, ჯვრითა და ცრემლით წარსძლოლოდა მხედრიონს.

კათალიკოსმა დაარწმუნა, რომ მაცხოვარი, ორმოცდღიანი მარხვისას სოფელს განშორებული, „ქვეყნად საერო საქმებს ზრახვიდა... დადიოდა დაბად და სოფლად, ხალხის ჭირს და ღხინს შუა იყოფდა...“

ხმა ღვთისა – ხმა ერისაო... დღეს ერი ვირჩევს ერთხმად წინამძღვრად...

... ნუთუ გამოხსნა ქრისტიანობის არ იყოს ისევ ღვთის სამსახური?

გასავრცელებლად ქრისტიანობის საკმაო არის, დიახაც, ჯვარი, მაგრამ მის მტრების მოსაგერებლად ხშირად გვეჭირდება ხმალი და ფარი“...

კათალიკოსის მტკიცებით, საუფლო „ძღვენია კეთილი საქმე, ქრისტიანობის სვეტიცხოველი“ [იგივე „ლოდ საკიდურ“ – ნ. კ.].

„ზემო ქვეყნების“ საქართველოსთვის გადაცემის შესახებ გიორგი მთაწმინდელი წერდა, რომ ბიზანტიას დაბრუნებულმა „თორნიკ(ემ) კურაპალატისა და თავისი წიგნები მეფეთა წინაშე წარსცა და ყოველი ნებაი კურაპალატისაი აუწეა. და მაშინ მისცნეს მეფეთა ზ ე მ ო ნ ი ქ ვ ე ყ ა ნ ა ნ ი საბერძნეთისანი კურაპალატსა, რაითა თ ა ვ ი ს ა ს ი ც ო ც ხ ლ ე ს ა ჰქონდინ“...

თორნიკეს „ნატყუნავი“ [ალაფი] აღუთქვეს ბიზანტიელებმა.

„მისცა კურაპალატმან თორმეტი ათასი მხედარი რჩეული თორნიკს“.

ის, რასაც აკაკი წერეთელმა პოემის მთელი მესამე კარი (ექვსი თავისაგან შემდგარი) მიუძღვნა, გიორგი მთაწმინდელის თხზულებაში „იონანეს და ექვთიმეს ცხოვრება“ ერთადერთი წინადადებითაა წარმონიშნული:

„და [თორნიკემ] *შ ე წ ე გ ნ ი თ ა ქ რ ი ს ტ ე ს ი თ ა* აოტა (დაამარცხა, გაანადგურა, გააქცია) სკლიაროსი და ვიდრე სპარსეთამდე მეოტად წარიქცია“...

აკაკი წერეთელი პყვება ბარდაველი მთავრის, სკლიაროსის დალატის შესახებ; სკლიაროსმა გათიშა ბიზანტია, „ორად გააპო სამეფო... სპარსელები და სომხები შემოჰხვევიან გარსაო“.

გრიგოლ და ბაგრატ ტარონელები, მოქის თავადი, აფრანიკი, სომეხთა გმირი სკლიაროსის მხარდამხარ იბრძოდნენ.

ს ჯ უ ლ ი ს თ ვ ი ს მ ე ო მ ა რ ქართულ მხედრიონს წინ ქრისტეს ჯვარი უძღოდა [შდრ. *ფსალმუნი: „უკეთუ უფალმან არა აღაშენნა სახლი, ცუდად შურებიან მაშენებელნი მისნი“*]. თორმეტი ათას ქართველ ვაჟკაცს ასოციატასიანი სპით დაუპირისპირდებოდა სკლიაროსი („თითოს შეგვხვდება ათიო“).

ჰალისის პირას დაბანაკებულიყო სპა.

(მოქი მხარეა სპარსეთში, ჰალისი ძველ წყაროებში დადასტურებული სახელია მცირეაზიული მდინარისა, რომელსაც დღეს ყიზილ-ირმაქი (თურქ. „წითელი მდინარე“) ჰქვია.

ჰალისი (ყიზილ-ირმაქი) სათავეს თურქეთში, ყიზილ-დაღის მთებში იღებს, ანატოლიის ზეგანზე მიედინება, შავ ზღვას ერთვის) [10,642-643].

ძვ. წ. აღ-ის 550 წელს, მას შემდეგ, რაც სპარსეთის მეფემ, კიროსმა (კიროს II) მიღია დაიპყრო, მდინარე ჰალისი იქცა ბუნებრივ საზღვრად ლიდისა და სპარსეთის სამეფოებს შორის [19,119].

აკაკი ღიდი ექსპრესიით პყვება ბრძოლის პერიპეტიებს.

ბზარი თვით ქართველ-ბერძენთა შორისაც გაჩენილა – ბიზანტიელებმა ქართველის (თორნიკეს) სარდლობა ითაკიდეს.

გამწყურალმა სარდალმა სპარსელ-სომეხთა პირისპირ მარტო დატოვა „უმიზეზოდ შემომწყურალი“ ბერძნები. სკლიაროსმა ქართველთა გარეშე დარჩენილ ბიზანტიელთ სასტიკი მარცხი აწვნია. მხოლოდ ამის შემდეგ ჩაერთვნენ ბრძოლაში ქართველნი – თორნიკემ ეს ხერხი (ბიზანტიელთა დროებითი მიტოვება) განგებ გამოიყენა, სომეხი სარდლები რომ საფრებიდან ბრძოლის ველზე გამოეტყუებინა.

თუმც იღუმალ შეეძლო თავდასხმა, არ იკადრა თორნიკემ, „*ეს დალატსა ჰგავს და ხირცხვილიაო...*“ [შდრ. „*ვეფხისტყაოსანი*“: „*ესე მე დამხვრის...*“].

თორნიკე, გამოცდილი მთავარსარდალი, ყოველ მხედართმთავარს განსაზღვრულ დავალებას აძლევს: ასაკოვან ჯავშანიძეს დამით იღუმალ უნდა აეღო საფარი, რათა, მეორე დღეს, მთავარი ჯარისგან დევნილ მტერს შერკინებოდა; ასევე, წინასწარ უნდა გადაეხერხა ხიდების თაღები ჰალისზე, რათა უკუქცეული ჯარის სიმძიმისათვის ვერ გაეძლო ბურჯებს...

მოწინავე ორბელიძეს ოთხი ათასი რჩეული ახალგაზრდისათვის უნდა ესარდალა, „მემარჯვენე“ და „მემარცხენე“ სარდლებად გამრეკელი და ლომკაც სავარსამიძე დანიშნა, სამ-სამი ათასი მხედარი აახლა;

ჯოჯიკს „დანარჩენი ათასი კაცი“ გადასცა და თავად იახლა, სპისათვის „გაჭირვების დროს მოსაშველებლად“.

გამომშვიდობებისას გზა დაულოცა ლაშქარს: „*აქ შევეწიოსთ წმინდა გიორგი და მადლით ღმერთმა მოგცეთ კურთხევა!*“ (შდრ. ვაჟა-ფშაველას „ბახტრიონი“ – სპას წმინდა გიორგი მიუძღვის), „და თვითონ კი იქ დარჩა სულ მარტოდ მლოცველად ღვთისა და მადიდებლად“.

დიდებულია ალიონის სურათი. ბუნების იდილია ამკვეთრებს ბრძოლის უაზრობის შეგრძნებას:

„ვითა ეთერი მზეთუნახავი, საყვარლის მლოდე, თრთის და კანკალებს, სახეს ვარდისფრად იღებავს გრძნობით და იელვარებს სურვილით თვალებს, ისე განთიადს ცისკრის ვარსკვლავი ღაუვარდ ცაზედა კაშკაშით თრთოდა და ფერმიხდილად ნათელ-ძლიერი მზისა ამოსვლას ეშხით შესტრფოდა. თითქოს ქვეყანაც, მით მოხიბლული, განმსჭვალულიყო მისის თანგრძნობით და უგალობდა „ციურ ნანინას“ საიდუმლო და უცნაურ გზნობით. სუნნელთა მგენი დილის ნიავი, ბალახთ ბიბინი, ფოთოლთ შრიალი ბანსა აძლევდნენ დ ვ თ ი უ რ ს ნ ა ნ ი ნ ა ს და ა თ ა ნ ხ მ ე ბ დ ა მ ა თ ძ ა ლ თ ა ძ ა ლ ი“...

(მსგავსია ალიონის სურათი გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელოში“... ორივემან ბუღბუღლის სტვენა პრელუდია ხმლების საზარი „ჩახახუხისა“...

აკაკის პოემასთან მიმართებითაც შეიძლება განმეორებულ იქნეს გრ.ორბელიანის სტრიქონები:

„ღმერთო, ვინ მიჰსწვდეს შენგან ქმნილს, მის ფერ-უთვალავს შევენებას? სიბნელეს აქრობ ნათელით, სიკვდილით ჰბადავ ცხოვრებას!... ამ მშვენიერსა დილასა კაცს რად ჰსურს სისხლი კაცისა?!“ [23,370].

... ორბელიანის პირისპირ თავად მოქის თავადი, აფრანიკე გამოვიდა. ერთურთს შეერკინნენ თეთრ და შავცხენიანი მხედრები ჯერ ისრით, შემდეგ ხმლით. როდესაც ქართველმა მტერს ხმალი მარილივით გადაუმტვრია, დაღანრებული აფრანიკე ბრძოლის ველიდან უკუიქცა, თუმც გამარჯვებული გულმოწყალებდ ელოდა, როდის აღიჭურვებოდა ძლეული („გმირთა წესია ღმობიერება!“).

თურმე უკუიქცევა ვერაგი აფრანიკეს ხრიკი ყოფილიყო – ხეობაში შეიტყუა მეწინავე ლაშქარი, იქ, სადაც სკლიაროსს ჯარი ჩაესაფრებინა...

როდესაც ბრძოლის ველს მადლით გადამხირალმა თორნიკემ უმხედროდ იხილა ორბელიანის თეთრი ბედაური, ცუდად ენიშნა. „შავი დღეების გმირი“, ჯოჯიკი წარგზავნა მაშველად; თარონელი ძმები, გრიგოლი და ბაგრატო, სომეხი დიდგვაროვანნი, „შავი კლდის მელად და მიწის მგლად“ წოდებულმა გამრეკელმა უკუაქცია; ლომებრ იბრძოდა სავარსამიძეც და, როცა „გაერთდა ბრძოლა“, სწორედ მაშინ ჩაერთო ბერკეციზე ამხედრებული თორნიკე, „გულით ჭაბუკი, სიმხნით ლომი“ ომში. წინასწარ გაეფრთხილებინა თანამებრძოლნი, „გზას ნუ შეუკრავთ გაჭირვებულებს, დაე, გაიქცენ ენ, მიეციოთ ნებაო“ [თორნიკესაც მიემართება ზემოთ ორბელიანზე თქმული: „გმირთა წესია ღმობიერება...“ - ნ. კ.]

სამი მხრით შეუტიეს ქართველებმა მტრებს (მეოთხე – თავის საშველად დაუტოვეს)... ჰაღის-მდინარეზე გადასულნი წყალში ჩაცვივდნენ – ჯავშანიძეს დავალება ბრწყინვალედ შეესრულებინა...

„მოისრა ჯარი...“

გადარჩა მხოლოდ თვით სკლიაროსი მცირე მხედრობით და გაეშურა ბაღდადისაკენ სასომიხდილი უბედურობით“...

(ბარდა სკლიაროსის შესახებ ქსე-ში ვკითხულობთ, რომ იგი იყო Xს-ის ბიზანტიელი სახელმწიფო მოღვაწე, პატრიკიოსი (ბიზანტიელთა სამოხელეო წოდება, ტიტულთა პირველი კლასი. ენიჭებოდათ პროვინციათა მმართველებს), დომესტიკოსი, უზურპატორი. დაწინაურდა იმპერატორ იოანე ციმისხის დროს (969-976). პირველად მასვე აუჯანყდა, მაგრამ დამარცხდა და შეიწყნარეს.

976წ. კვლავ აჯანყდა უკვე ბასილი II-ისა და კონსტანტინე VIII-ის დროს. მალე თითქმის მთელი მცირე აზია სკლიაროსის განმგებლობაში მოექცა და საფრთხე შეექმნა დელაქალაქსაც. იმპერიის მმართველმა სასწრაფოდ გამოიძახა ბარ-

და ფოკა (სარდალი) და აჯანყების ჩახშობა დააგელა, მაგრამ ფოკაც დამარცხდა... ბიზანტიამ დავით კურაპალატს მიმართა ათონის მონასტერში მყოფი თორნიკე ერისთავის საშუალებით. თორნიკე ერისთავმა 12 ათასი რჩეული მეომრით ფოკა ბარდასთან ერთად დაამარცხა სკლიაროსი 979 წლის მ ა რ ტ შ ი. ძღვეულმა სარდალმა აღმოსავლეთის ერთ-ერთ მთავარს შეაფარა თავი [„თორნიკე ერისთავის“ მიხედვით, ბაღდადს მიაშურა – ნ. კ. 987 წელს შეუერთდა აჯანყებულ ბარდა ფოკას [რომელიც ბასილის აუჯანყდა], მაგრამ უკანასკნელმა მოატყუა სკლიაროსი და დაატყვევა. 989წ., ფოკა ბარდას სიკვდილის შემდეგ, აჯანყებულმა სკლიაროსმა პატიება სთხოვა იმპერატორ ბასილი მეორეს და შეწყალებულ იქნა. ხანდაზმული სკლიაროსის ბედი უცნობია. გარდაიცვალა 991 წლისათვის, თრაკიაში [24,425]).

ბრძოლის შემდეგ კვლავ ღმობიერებას იჩენს მთავარსარდალი:

„ ... გაურჩეველად, ქართველი იყოს, გინდა სპარსელი,
გინდა ბერძენი, გინდა სომეხი – სულ ერთნაირად მოჰკიდეთ ხელი!
სიკვდილი ყველას ათანასწორებს: თვისიანს, უცხოს, მტერს და მოყვარეს!

ვეცადოთ ყველა და ნუ დაეაკლებთ
დაჭრილებს მოვლას და მკვდრებს – სამარეს.

ნურვინ გაჰბედავს, დატყვევებულებს რომ მიაყენოს შეურაცხყოფა!
ვაჟაკს რომ ბედი სხვას დაამონებს, დასატანჯავად ისიც ეყოფა!“

ეს უზენაესი კაცთმოყვარეობაა, ზნემაღალ გმირთა სულიერების წარმომხენი. სიტყვაძუნწია მწერალი: „ვისიც სიცოცხლე დილას ჰყვალდა, ახლა შექმნილა ღეში და მძორი...“ „ცუდად, ღალატით“ მოეკლათ ორბელიძე. შური ეძია ჯოჯიკს, ღალატით გადაეფხრიწა თავი აფრანიკესათვის, სასიკვდილოდ გაეპო გული. ზურგში (!) ჩაეცა მახვილი მტერს, გულზე ფარი ელო.

მამულიშვილის უკედავი ვალი მოესადა, მაგრამ „ვინ იცის, რა და რა საიდუმლო მან საიქიოს თან წარიტანა?“

შორს სადმე ქართლში დედამ გამოსცნოს, ან გულის სატრფომ ეს გამოცანა...“

[თითქოს ახლომოდა წყევლა – წინასწარმეტყველებათაგან უსაზარლესი:
„ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში, ჩემთა წინაპართ საფლავებს შორის;
ნუ დამიტეხოს სატრფომ გულისა, ნულა დამეცეს ცრემლი მწუხარის...
სატრფოს ცრემლის წილ მკვდარსა ოხერსა დამეცმიან ციურნი ცვარნი,
ჩემთა ნათესავთ გლოვისა ნაცვლად მივაღალეებენ სვაენი მყივარნი!“
(ნ. ბარათაშვილი)].

კიდევ ერთხელ წარმოაჩენს აკაკი ყოველი ომის უსაზარლეს ბოლოს:
„სომხურ, ქართული, ბერძნულ, სპარსული – არეულია სხვადასხვა ენა.

გამწარებელი გამოთქმის კილო და დედა-აზრი ერთი აქვს ყველას:
სწყევლიან თავის ბედს და გაჩენას და გასაჭირში ითხოვენ შევლას...“

კვლავ კონტრასტი – ბრძოლის ველს „ნ ა ზ ა დ“ გადმომცქირალი მთვარე –
„კაცის ქ ვ ე ე ნ ი უ რ ს ბ ნ ე ლ ს ა ს ა ქ მ ე ს ა
მ ა ღ ლ ი თ ც ი უ რ ი ა ფ ე ნ დ ა ნ ა თ ე ლ ს...“

გიორგი მთაწმინდელი „იოანესა და ექვთიმეს ცხოვრებაში“ ბრძოლის შემდგომი მოვლენების შესახებ წერს:

„და მერმე [თორნიკე] შეიქცა და სიტყვისაებრ მეფეთაისა დატყვევნა ყოველნი დიდებულნი საბერძნეთისანი და მონაგები მათი იავარყო და რომელიმე ლაშქართა განუყო, რომელიმე თვით დაიმჭირა ნატყვევანი დიდძალი ფრიად: ოქროი და ვეცხლი და სტავრაი და სხვაი ესევეითარი. და უკუნითქცა და მოიკითხა კურაპალატი და დიდად მოიმაღლა“ [8,14].

აკაკი თხრობას სწორედ ამ ეპიზოდთან აგრძელებს.

„მეფე დავით ბედნიერი“, თავის შვილობილ ბაგრატთან ერთად ქალაქგარეთ გაეგება გამარჯვებულ ჯარსა და მხედართმთავარ ბერს [„კრივოლ ხანძთელის ცხოვრების“ მიხედვითაც ხელმწიფენი ზეწამოუდგებოდნენ, სიყვარულითა და სიმდაბლით მოიკითხავდნენ წმინდა ბერებს].

(ბ ა გ რ ა ტ III – Xს.-ის 60-იანი წლები – 7 მაისი, 1014წ. – გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე, ბაგრატიონი, გურგენ მეფეთმეფისა და გურანდუხტ დედოფლის შვილი, ტაოს მეფეთ-მეფის – დავით III კურაპალატის შვილობილი (ბაგრატის მამა, გურგენი, დავით კურაპალატის ბიძაშვილი იყო) [20,19]. დავით III უშვილო იყო. ბაგრატის პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოსვლა დაემთხვა ქართული სამეფო-სამთავროების გაერთიანებისათვის ბრძოლის გადამწყვეტ ეტაპს. X საუკუნის დასაწყისიდან შიდა ქართლს „აფხაზთა“ [ანუ დას. საქართველოს] მეფეები ფლობდნენ. 70-იან წლებში შინაფეოდალური ომების შედეგად აფხაზთა სამეფო დასუსტდა. ანარქიამ განსაკუთრებით მწვავე ხასიათი მიიღო თეოდოსი III უსინათლოს მეფობისას (975-978). ამით ისარგებლეს კახეთის პოლიტიკურმა მესვეურებმა და დაიწყეს ბრძოლა ქართლისათვის (ცენტრი – უფლისციხე). 975 წელს ტაოს მეფეთ-მეფე დავით III კურაპალატი ქართლელი დიდებულის, იოანე მარუშისძის დახმარებით დაეუფლა ქართლს და აქ გააბატონა თავისი შვილობილი ბაგრატ III (თანაგამგებლად, მცირეწლოვანების გამო, მამამისი გურგენი დაუნიშნა. ბაგრატის დედა, თეოდოსი III-ის და, „აფხაზთა“ მეფის შვილი იყო. თეოდოსის შვილი არ ჰყავდა (უშვილო იყო დავით კურაპალატიც). ამრიგად, ბაგრატ III დედით დ ა ს ა ვ ლ ე თ ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ს დ ა ქ ა რ თ ლ ი ს, მამითა და მამობლით – ს ა მ ხ რ ე თ ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ს კანონიერი მემკვიდრე იყო. 978წ. დავით კურაპალატმა და იოანე მარუშისძემ ბაგრატ III აფხაზეთში გაამეფეს. 980წ.-ს კი, სრულწლოვანი ვახდა თუ არა, ხელში აიღო სამეფოს მართვა-გამგეობა... 80-იანი წლების დასაწყისში დაამარცხა ქართლის ფეოდალთა აჯანყება, რომელსაც ქავთარ ტბელი მეთაურობდა, 989წ. – რატი რატის ძე ბაღვაში და შემოიერთა კლდეკარის საერისთავო.

1001წ., როცა გარდაიცვალა დავით III, მისი სამფლობელოს უდიდესი ნაწილი ტაოში ბიზანტიის იმპერატორმა ბასილ II-მ დაიკავა. ბაგრატ მესამისა და გურგენის ცდა, დაუფლებოდნენ დავით III-ის მემკვიდრეობას, უშედეგოდ დამთავრდა. შემდეგში ეს ტერიტორია საქართველოსა და ბიზანტიას შორის ცილობისა და ომების ობიექტი იყო...

ქვეყნის გაძლიერებისათვის ბაგრატი უკიდურეს ზომებსაც მიმართავდა; მაგალითად, ფანასკერტში მიწვეული ნათესავები, კლარჯეთელი ბაგრატიონები, სუმბატ და გურგენ არტანუჯელები, თმოგვის ციხეში გამოამწყვდია, სადაც გარდაიცვალნენ კიდევ 1012წ.

ბაგრატ მესამემ ჩაუყარა საფუძველი საქართველოს ფეოდალურ მონარქიას.

ბაგრატის მეფობისას აიგო ბ ა გ რ ა ტ ი ს ტაძარი, ბ ე დ ი ა, ნ ი კ ო რ წ მ ი ნ დ ა. გარდაიცვალა ტაოში, ფანასკერტის ციხეში. დაკრძალულია ბედიაში [25,128]).

ჯარს გაგებებულ „ცხებულს“ – მეფე დავით კურაპალატს „თან არა აქვს... გვირგვინი და სამეფო სამკაული“ – „მაღალთა თავმდაბლობის“ უზენაესი ნიჭის დამმარხველს (მსგავსი პასაჟი „კრივოლ ხანძთელის ცხოვრებაშიც“ გვხვდება – ჭავჭავთის კრებაზე მობრძანებული კრივოლ ხანძთელი თავისი გარეგნობითაც კრძალვას აღუძრავს მზირალთ: „იხილეს წმიდაი იგი მოძაველი კარაულითა შორის კრებულსა მას მამათასა საკვირველად ხილვითა. რამეთუ სამოსელი იგი შეურაცხი, რომელ ემოსა მოხუცებულსა მას, ესრეთ ჩნდა, ვითარცა ს ა მ ო ს ე ლ ი

ბ რ წ ყ ი ნ ვ ა ლ ი ს ა გ ა ნ უ ც დ ე ლ ი ს ა, ხოლო თავსა მისსა კუკული იხილებოდა, ვითარცა გვირგვინი სამეუფოი პატიოსანთა თვალთა და მარგალიტთაგან ფასდაუდებელთაგან აღმკული“) [15,586].

დავით კურაპალატის პიროვნული თავმდაბლობა და ზნემადლობაა წარმოჩენილი დეტალით, სულის ის უზენაესი უნარი, დავითისავე შთამომავალს რომ „გალობათა სინანულისათა“-ს დააწერინებს...

ერი აღტაცებით მიეგებება „მძლეველ“ ჯარს, საგმირო სიმღერით რომ მიეახლება მეფეს და თავყანს სცემს.

„საგმირო სიმღერაში“ კავკასიის მაღალ ქედზე მიჯაჭვული ამირანი წარმონდგება საქართველოს ალეგორიულ ხატებად, ჯაჭვს რომ გაწყვეტს და ჭირი ღხინად შეეცვლება...

თორნიკე გამარჯვებული ლაშქრის დროშასა და დედოფლის „გრამატას“ [ფარმანს] მიართმევს ხელმწიფეს, ბასილისა და კონსტანტინეს მიერ დამოწმებულს – ბიზანტიელნი „უთმობენ ზ ე მ ო ქ ე ე ყ ნ ე ბ ს თქვენს შვილსა და შვილიშვილსო“:

(თუკი აკაკისთან ზემოქვეყნებს დავითის შვილსა და შვილიშვილს უმტკიცებდნენ ბიზანტიელნი, ვიორგი მთაწმინდელის ცნობით, „მისცნეს მეფეთა ზემონი ქვეყანანი საბერძნეთისანი კურაპალატსა, რაითა თ ა ვ ი ს ა ს ი ც ო ც ხ ლ ე ს ა პ ქ ო ნ დ ი ნ“ [8,14]).

თორნიკე მეფეს წარმოუჩენს საკუთრივ მისთვის ნაწყალობევ სამკაულს, ოქროს, ვერცხლს, თვალ-მარგალიტს, რომელიც „საწყალ ბერს“ არად სჭირდება:

„ჯვარი და სახარება მხოლოდ ბერის სიმდიდრეო;

ეს სიმდიდრე ქვეყნის არის და თქვენც – მისი მემკვიდრეო!“

და, რადგან ბერი ვერ იქმს „საქმეს, ღვთის საწყენს“, ნაბობები ძვირფასეულობის ნახევარს მეფეს, ნახევარს ქერივობლებს აღუთქვამს. მეფე ნახევარზეც უარს ეუბნება, შენვე გქონდეს, შენს ღვაწლს რაღა ძღვენი სჭირდებაო...

ცრემლმორეული ბერის ვედრების მიუხედავად, ვერ შეთანხმდნენ.

გაბრიელ სალოსის ბრძნულმა რჩევამ გადაწყვიტა ყველაფერი. აქამდის მღუმარე ბერმა მხოლოდ იმად დაარღვია დუმილის აღთქმა, წარმოეთქვა:

„მეფევ! სიმდიდრე და ეს საუნჯე არც შენ გეკუთვნის და არც თორნიკეს!

ეს ნახევარი სხვებისა არის... სისხლის სანაცვლოდ იმათ მოიმკეს!..

მთაწმინდის იყოს ეს თქვენი ძღვენი, იქ ააშენთ მით მონასტრები,

რომ სუყოველდღე, წირვა-ლოცვის დროს,

იხსენებოდ(ნ)ენ ქართველი მკვდრები.

აუგეთ ერთიც ახალი ლაგრა ყოვლად წმინდისა დედის სახელსა,

რომ მის წილხვედრი მცირე იყერი

მსხვერპლს სწირავდეს მის მფარველს და მხსნელსა.

მეცნიერების და მწიგნობრობის იქ აენთება ერთ დროს ლამპარი

და შვილიშვილთა სხივებს მიაფენს იმათი მამა და წინაპარი!“

(გაბრიელის წინასწარმეტყველურ სიტყვებს ეხმიანება კორნელი კეკელიძე: „რომ არ ყოფილიყო ათონის ქართველთა სავანე, ქართულ კულტურას ალბათ სხვა სახე ექნებოდა“ [6,71]).

იმ დღის შემდეგ საქართველოში არავის უხილავს გაბრიელ ბერი. ღამის წკვარამში „ორი მოხუცი ენახათ გზაზე ხელყავარჯნებით შორს მიმავალი, ათონისაკენ მიემართათ მათ პირდაპირი გზა და სწორი კვალი. ისე ვიდოდ(ნ)ენ, ვით ბნელ ღამეში თითქოს უძლოდათ რაღაც ნათელი.

ერთი მათგანი იყო თორნიკე და მეორე კი ის გაბრიელი“ [ამის შემდეგ პოემაში თორნიკე არ ჩანს – ერთადერთხელ იხსენიება, როდესაც კარის ღვთისმშობლის ხატს გამოაბრძანებენ ზღვიდან და ლიტანიობენ].

გიორგი მთაწმინდელთან თორნიკეს ბიზანტიაში დაბრუნების შესახებ ვკითხულობთ: „და მერმე შეიქცა და სიტყვისაებრ მეფეთაისა დატყვევნა ყოველნი დიდებულნი საბერძნეთისანი და მონაგები მათი იავარყო და რომელიმე ღაშქართა განუყო და რომელიმე თვით და იმჭირანატყვენა ვი დიდძალი ფრიად [განსხვავებით აკაკის პოემის პასაჟისგან]: ოქროი და ვეცხლი და სტავრაი და სხვაი ესევითარი.

და უკუნიქცა და მოიკითხა კურაპალატი და დიდად მოიძაღლა და იჯმნა [წავიდა] და მეფეთავე წინაშე მოვიდა. ხოლო იგინი დიდითა პატივითა მიეგებნეს და მოწულედ [მოწადინითა და მხიარულითა თვალითა და გულითა“ – საბა, I, გვ.514]. იჯმნა უკუე მათგანცა და გამოეთხოვა და კვალად მთაწმინდასვე მოიქცა, ლავრად დიდისა ათანასესსა. ხოლო მამანი სიხარულით მიეგებნეს და ამბორს უყვეს და მძაღლობდეს ღმერთსა, რომელმან კუალად მოაქცია მშვიდობით“ [8,14].

მეოთხე კარის უკანასკნელი, მეოთხე თავი უმშვენეირესია და უმნიშვნელოვანესი აკაკი წერეთლის პოემაში. სანამ მასზე ვისაუბრებდეთ, მოკლედ მიმოვიხილოთ გიორგი მთაწმინდელის თხზულების („იოანესა და ექვთიმეს ცხოვრების“) ეპიზოდები: მთაწმინდაზე მყოფმა წმინდა ბერებმა განიზრახეს ქართული ტაძრის აგება („კაცნი ვართ სახელოვანნი და ქართველნი მოგემართებენ“). იოვანეს დიდად უმძიძა, „გარნა ქართველთა განსვენებისა და უფროის ხოლო თორნიკის აშენებისათვის [სიკეთის მისაგებად] თავს იდვა ამისი ხელყოფაი. და ღმრთისა მოძაღლებითა პოვეს ადგილი შუენიერი შუა მთაწმიდისა და აღაშენეს მონასტერი და ეკლესიანი წმიდისა დ მ რ თ ი ს მ შ ო ბ ე ლ ი ს ა სახელსა ზედა და წმიდისა ი ო ვ ა ნ ე ნ ა თ ლ ი ს მ ც ე მ ე ლ ი ს ა ს ა ფრიადითა ოფლითა და ღვაწლითა. ადგილნი მრავალნი, მონასტერნი და სადაყუდებულონი (სოხასტერი, სენაკი) გარემოის დიდისა მონასტრისა ვიდრე იმიერად ზღვაღმდე თვისითა საფასითა იყიდნეს...“

[ბიზანტიისათვის გაწეული უდიდესი სამსახურის საზღაურად] „მეფეთა... [ბერებს], რომელნიცა ადგილნი და სოფელნი სთხოვნეს, ყოველნი ოქრობეჭდითა და უმტკიცნეს...“

თორნიკეს ენება, რაითა ქართველნი ოდენ იყვნენ მონასტრისა ამის მკვიდრნი ყოველნი,“ მაგრამ მაინც იძულებულნი გახდნენ, ბერძნებიც შეეწყნარებინაც (მონასტერს სჭირდებოდნენ ხურონი, კალატოზნი, მევენახენი, მენავენი, მჭედელნი)...

„ხოლო თორნიკე, ვინაითგან იოტა სკლიაროსი და კვალად აქავე მოიქცა ურიცხვითა საფასითა და განძითა, რამეთუ უფროის ათორმეტისა კენდინარისა (კენდინარი = 100 ლიტრი) მოიღო განძი ოდენ, სხვათა ტურფათაგან კიდე – რომელი იგი ყოველივე მამისა თვისისა სულიერისა იოვანეს ხელთა მისცა და თავი თვისი სრულიად უარყო და არცა თუ მცირელი რაიმე დაუტევა ხელმწიფებასა ქუეშე თვისსა, არამედ ეგვეითარმან მან განთქმულმან და საჩინომან კაცმან ყოველივე ნებაი თვისი მოიკვეთა და სრულებით შეუდგა მორჩილებასა მისსა...“ სულიერი მოძღვრის ბრძანების გარეშე არც წყლის გემოს იხილავდა, არც სიტყვას აღმოთქვამდა – „სათნოებათა ყოველთა თავი მორჩილებაი არს სულიერთა მამათაი და ნებისა თვისისა განკვეთაი...“

ჭეშმარიტად ყოველითავე სათნოებითა სავსე იყო ნეტარი ესე: სიმდაბლითა, სიწრფოებითა და უმანკოებითა.“ მარადის ეუბნებოდა თავის მოძღვარს, იოვანეს: „დიდად ცოდვილ ვარ და სიკვდილი ჩემი მოახლებულ არს... ნებაი ჩემი და თავი ჩემი შემდგომად ღმრთისა შენდა მომიცემია... აცხოვნე სული ჩემი...“ [„დიდად ცოდ-

ვილ ვარ“ – თორნიკესეული თვითღამდაბლება მეხსიერებაში აცოცხლებს აღმაშენებლის სტრიქონს: „მე ვარ, ვითარცა უფსკრული, შესაკრებელი ბილწებისა ღვართაი“ (გალობა III).

ხელავდნენ რა თორნიკეს საღმრთო შურსა და „მხურვალებას“, „ჯეროვნად პატივ სცემნ მას და ერიდებინ და განუსვენებენ და სწყალობნ სიბერესა მისსა. ხოლო, ვინაითგან დიდი თორნიკ წყობათა [მხედრობა, ომი] შინა აღზრდილ იყო და საღაშქროთა საქმეთა, ამათ ესევეითართა პირთათვის უბნობაი და ჰამბავი უყვარდა“... სთხოვა სულიერმა მოძღვარმა თავშეკავება, მხოლოდ გაბრიელ ხუცესს ეუბნეო.

„ხუცესი [გ ა ბ რ ი ე ლ ი] იგი ესევეითარი კაცი იყო, რომელ პირსა მისსა მ ს ო ფ ლ ი ო ს ი ტ ყ უ ა ი არა გამოვიდოდა, არამედ ყოველივე ს ა ღ მ რ თ ო ი და ს უ ლ ი ე რ ი“.

აქამდის რად არ მაძიებო, ცრემლით ჰკითხა დახოქილმა თორნიკემ „ღმერთშემოსილ“ მამას.

მას შემდეგ მხოლოდ მონასტერში მოსულ უცხოს თუ გაესაუბრებოდა. „ესევეითარსა ამას სულიერსა ცხოვრებასა შინა აღასრულნა დღენი თვისნი და ღმრთისა მივიდა... ღმერთმან შეუნდუნა ცოდვანი მისნი და საუკუნესა ცხოვრებასა ღირს ეო“.

თორნიკეს სიკვდილის შემდეგ, იოვანემ თავის ძესა და რამდენიმე მოწაფესთან ერთად „სპანიად“ (ესპანეთში) წასვლა განიზრახა. აბილოსს მიადწია, მაგრამ, მეფეთა ბრძანებით, კონსტანტინოპოლში იხმეს. განმარტა იოვანემ: „გლახაკი ესე ერისკაცი ვიყავ სოფელსა შინა მყოფი და თანამდები ყოვლისა ბრალისაი და მენება, რაითა უცხოებასა სამე წარვიდე და სული ჩემი ვიცხოვნო და გლახაკებით ვიყოფებოდი... და თუ ვითა მოხდა, არა უწყი – მოვიდა თ ვ ი ს ი ჩ ე მ ი (ნათესავი) თორნიკ და მ ი ს ი თ ა გ ზ ი თ ა დიდთა შუდლთა შთაგვარდი და ერისკრებასა და მნებას, რაითა ამის ყოვლისაგან თავისუფალ ვიქმნა და სულისა ჩემისა ზრუნვასა შეუდგე...“

ხელმწიფეთ დიდი საბოძვართა და ხვეწნით „სპანიად“ წასვლა გადააფიქრებინეს და ბიზანტიაში, თავისსავ მონასტერში, ათონზე დაამკვიდრეს იოანე ... [იოანეს ძემ, ექვთიმემ „თარგმნნა წიგნნი საღმრთონი, რომელთა აღრიცხვაი კნინ-ღა შეუძლებელ არს...“].

აკაკი თხრობას ათონის მთაზე სასწაულის აღწერით ასრულებს: „მოსცურა ახლოს ღვთისმშობლის ხატმა და დაიყენა თავს ნათელიო“. ამოდ ცდილობდნენ ბერები ყოვლადწმიდის ხატის გამობრძანებას, მიახლოებისთანავე შორს მიცურავდა, არვის იკარებდა. ყველა ვერც ხელავდა – „ღამით ნათელი და დღისით რაღაც ნისლი ბურავდა“.

[ეგვიპტიდან აღთქმული ქვეყნისაკენ მიმავალ ისრაელიანთ უფალი დღისით ნისლით შებურვილი, ღამით – ცეცხლის სვეტად უძლოდა (გამოსვლათა წიგნი)].

„სიწმინდის შეხების ღირსი“ არვინ აღმოჩნდა. ღვთის რისხვად აღიქვეს მომხდარი ბერებმა, ლოცვა და მარხვა გააორკეცეს...

ერთ ბერს ჩვენება ჰქონდა – ღვთისმშობელი გამოეცხადა და უბრძანა, რომ მხოლოდ ივირონელ წმინდა ბერს, გაბრიელს ძაღვედა, შესასვლელ კართან დაებრძანებია ხატი სასწაულმოქმედი, რომელსაც „კარის ღვთისმშობელი“ [პორტაიტისა] დაერქმეოდა.

გალობა იწყეს დამშვიდებულმა მამებმა, კელაპტრებით ხელში გარს უვლიდნენ ტაძრებს, ლიტანიობდნენ...

ნეტარებით აღვსილებმა დააბრძანეს ბრწყინვალე ხატი, იხილეს ბრწყინვალე ჩვენება:

*„გამოიხატა ცაზე გვირგვინი, ვარსკვლავებისგან გამოჭედილი,
დაადგა თავზე ივერთ მონასტერს და გაანათა წმინდა ადგილი...“*

დიდი ხანია, ეს ნიშანი აღარ ჩანსო, წუხილით აღნიშნავს აკაკი, მიზეზსაც აკონკრეტებს: *„უეჭველია, ჩვენს გულგრილობას გარისხებია, ჩვენზე გამწერალა!“*

(აკაკი აქ პროვიდენციალისტად გვევლინება – თავსდამტყდარ უბედურებას ღვთის სამართლიან რისხვად აღიქვამს. პროვიდენციალიზმი დამახასიათებელია ქრისტიანული მსოფლალქმისათვის; რომ არაფერი ვთქვათ ეპოქადადმწერლის პროვიდენციალისტობაზე, უკვე პირველსავე ქართულ ნაწარმოებში წარმოიხდება ამგვარი მსოფლმხედველობა – იაკობ ხუცესი აღნიშნავს, როდესაც შევიტყვეთო ვარსკენის გამაზღვანება, „ადვივსენით მწუხარებითა და დიდითა ტირილითა ვტიროდეთ გამწარებულნი ცოდვათა ჩვენთა წარმოჩინებისათვის“ [15,226]).

„სულმნათსა საქართველოსას“ ღვთისმშობლობა დღეს ეხილა სიზმარი – ქვეყნად ჩამოსულიყვენ ნინო, თამარი, ქეთევანი.

თამარს ძღვეის, ქეთევანს – წმინდა მოწამის გვირგვინი ედგა, ნინოს ხელთ ჯვარი ვაზისა ეყრა; „შეერთებით, ხმაშეწყობით“ გალობდნენ, ღვთისმშობელს ავედრებდნენ მრავალტანჯულ მამულს:

*„დედაო ღვთისაჲ! შენი ხვედრია ეს საქართველო დიდჭირნახული,
შეუნდევ ცოდვა! ნუ ააღებ ხელს, ღმობიერებით იბრუნე გული!
მოეც კურთხევა ზეციით, მაღალო, და გადმოსახე ძლიერად ჯვარი,
რომ ადადგინო ქართველთა ერი,*

დღეს დაცემული და ცოცხალ-მკვდარი!

*მისსა მხნეობას, მისსა ზნეობას განუმტკიცებდე აღმაფრენასა
და შენს საქებრად, სადიდებელად ნუ დაავიწყებ იმ ტკბილს ენასა,
რომლითაც თამარ ბრძანებას სცემდა, ქეთევან მარად შენ გადიდებდა
და ნინო ძისა შენისა მცნებას შენგან რჩეულ ერს უქადაგებდა!...“*

(აკაკის პოემის ეს პასაჟი საოცრადა ჰგავს პასაჟს ილიას „აჩრდილისა“:

„დედაჲ ღვთისაო! ეს ქვეყანა შენი ხვედრია...

შენს მეოხებას ნუ მოაკლებ ამ ტანჯულს ხალხსა;

საღმრთოდ მიიღე სისხლი, რომელ ამ ხალხს უღვრია,

ჩაგრულთ სასოო, ნუ არიდებ მოწყალე თვალსა!

რაცა ტანჯულა ეს ქვეყანა, ტანჯვად ეყოფა,

მოეცი ძალი დავრდომილსა კვლავ აღდგომისა,

სახელოვანი განუახლე წარსულთ დღეთ ყოფა,

მამაპაპური სული, გული მოჰმადლე შეიღსა.

ძლიერო ღმერთო, შენთვის ჰბრძოდნენ ქართველისა ძენი,

დასაბამითვე არ იციან, რა არს მშვიდობა,

იკმარე საღმრთოდ მათ პატიუნი და სისხლის ძღვენი,

თუ რამ შეგცოდეს, შეისყიდეს ტანჯვით შენდობა.

მოჰმადლე ქართველს ქართველის ნდობა და სიყვარული

და აღუდგინე მშვენიერი ესე მამული!

ჰოი, სახიერო! ცისარტყელა განავლე ცასა,

რათა წარღვინისა მოლოდინი წარხოცო ხალხსა!“ [26,160].

აკაკი ემუდარება, ე ნ ა ს ნუ დაავიწყებინებს ქართველთ ღვთისმშობელი, რადგან ენა უპირველესი ნიშანია ეროვნებისა; ეს ენა ღვთისმშობლის სადიდებლად ებოძა ღვთისმშობლისაგ წილხვდომილ ერს...

(ენის შემნახველად, მფარველად ქალს მოიაზრებს აკაკი – ამდაც მოჰყავს მაგალითად ნინო, თამარი, ქეთევანი.

ტკივილით წერს აკაკი: „დღეს ბევრ ქალს ნახავთ ჩვენში, რომ დავიწყებული ჰქონდეს „წმიდათა-წმიდა“ და ქართულად ველარ ლაპარაკობდეს! თუ არ სოფლელი ქალი, სხვები მიწერ-მოწერას ერთმანეთში ველარ ახერხებენ, თუ არ უცხო ენაზე. სასწავლებელს ათავებენ და თავს მითი მართლულობენ [იმართლებენ], რომ არ გვასწავლიანო! მაგრამ ეს ტყუილი თავის მართლებათაა. იქ, სადაც შობილან და სადაც გაზრდილან, ადვილია ენის შესწავლა, რომ გულიდან ამოფხვრილი არ ჰქონდეთ სრულიად ქართველობა. ქართველი ქალები რომ ერთად მოიყრიან ხოლმე თავს, უცხო ენაზე ლაპარაკობენ, ერთ მათგანს რომ შეეშალოს, ვერ გამოსთქვამს კარგად იმ ენაზე, სხვები საცინლად აიგდებენ და, ქართული რომ სულ არ იციან, ის არაფერი!“ [4,414].

საქართველოს წმინდა მეოხთ, განასრულეს თუ არა ღოცვა, დაინახეს ცაზე გამოსახული ცისარტყელა [ახვევ მთავრდება „ახრდილიც“ – „მსწრაფლ გადმოემო ცისა ლაქვარდსა შვიდფეროვანი სარტყელი ცისა“...].

(პასაჟი ბიბლიურია – წარღვნის დასასრული ცისარტყელას გამოჩენით ეუწყა ნოეს: „თქვა უფალმა ღმერთმა: ვლებ ჩემს ც ი ს ა რ ტ ყ ე ლ ა ს ღრუბელში ნიშნად აღთქმისა ჩემსა და ქვეყანას შორის. როდესაც ქვეყანას ღრუბლით დაღრუბლავ და გამოხნდება ღრუბლებში ცისარტყელა, მაშინ გავიხსენებ აღთქმას ჩემსა და თქვენ შორის... აღარ გადიქვევა წყალი წარღვნად ყოველი ხორციელის დასაღუპავად...“ [1,19]).

ერთი დეტალიც: „დავით კურაპალატის გარდაცვალების შემდეგ იმპერატორმა ბასილი მეორემ დაიპყრო სამხრეთი ტაო, იხმო საქართველოს მეფე, ბაგრატ III, უბოძა მას კურაპალატობა, ხოლო მამამისს, გურგენს უფრო დაბალი – მაგისტროსის თანამდებობა. ამით იმპერატორს, როგორც მემატიანე სუმბატ დავითის ძე შენიშნავს, მამა-შვილს შორის შუღლის ჩამოგდება უნდოდა, მაგრამ მიზნისთვის ვერ მიუღწევია. ბიზანტიის იმპერატორისაგან სამხრეთი ტაოს დაკავება დავით კურაპალატის სამემკვიდრეოს ჩამორთმევას ნიშნავდა. ამ სამფლობელოზე ბაგრატ მესამეს იურიდიული უფლება აღარ ჰქონდა, რადგან დავით კურაპალატს ბასილისათვის პირობა ჰქონდა მიცემული, რომ სიკვდილის შემდეგ თავის სამფლობელოს მას დაუტოვებდა. ამასთან, ტაოელმა აზნაურებმაც ფიცით მისცეს პირობა, რომ დავითის გარდაცვალების შემდეგ თავის ციხეებს ბასილს გადასცემდნენ... ბასილმა სამხრეთ ტაოსაგან შექმნა იბერიის თემი – საკატაბანო და იქ მმართველად ბიზანტიელი მოხელე დანიშნა... რომელიც, ფაქტობრივად, მომავალი საყრდენი იყო საქართველოს საქმეებში ჩასარევად“ [21,159].

(ნიკო მართან კამათისას აკაკის დავით კურაპალატის მოუხსენიებია:

„თუ გულდაგულ გადავაკვლევთ თვალს ისტორიას, ჩვენ დავინახავთ, რომ ეს ხალხი [სომხები], სადაც კი შეხიზნულა და თავი შეუფარებია, ცოტა სულის მობრუნების შემდეგ, დაპატრონება მოუნდომებია, თავიც იქაურ მკვიდრად უღიარებია და ბოვანოდ მოსულობა ვადაუფუჩნებია. მიუხედავად ქართულ-ბერძნული ისტორიის წყაროებისა, მათმა ისტორიამ მეფის წართმევაც კი მოგვიჩვენა და დიდი დავით კურაპალატი თავის მეფედ აღიარა, რასაკვირველია, იმ განზრახვით, რომ ქვეყანა დაერწმუნებინა: თუ მეფე ჩვენი იყო, მაშასადამე, მისი სამფლობელოც სასომხეთი ყოფილაო. მომავლის გასაკვლევად სხვისი წარსულის მისაკუთრება და მისივე ყოფილის უარისყოფა უპირველეს ხერხად უჭირავთ ხელში“ [2,323]).

ამავე ისტორიულ ეპიზოდებს უკავშირდება პორტაიტისას ისტორიაც.

გადმოცემით, ივერიის ღვთისმშობლის ხატი ლუკა მოციქულს დაუწერია. IXს.-მდე მისი ისტორია უცნობია. IXს.-ში ბიზანტიის ხატმებრძოლი იმპერატორის, თეოფილეს ბრძანებით, ხატებს ანადგურებდნენ. მცირე აზიის ქ. ნიკეაში, კეთილმორწმუნე ქვრივის ოჯახში, მხედრებმა იპოვეს ღვთისმშობლის სასწაულმოქმედი

ხატი; ერთმა მათგანმა „მახვილი დასცა პირსა ხატისასა“ – ნაიარვეიდან სისხლმა იფეთქა. ქვრივმა დიდძალი გამოსასყიდი აღუთქვა მხედრებს, თავად კი, მთელი ღამის განმავლობაში მუხლმოყრილი ლოცვის შემდეგ, ღვთის განგებით, ზღვის ტალღებს მიანდო ხატი, რომელიც, ტალღებზე აღმართული, დასავლეთისაკენ გაემართა. მცირე ხნის შემდეგ ათონის მთაზე დამკვიდრებულმა ვაჟმა ქვრივისა მეუღაბნოე მამებს უამბო მახვილდაკრული ხატის ამბავი.

XII-ის დამდეგს, დიდმარხვისას, ივერთა მონასტრის ბერებმა იხილეს ზღვაზე ნათლის სვეტი – ღვთისმშობლის ხატს რომ ადგა. ბერებს (და თავად გაბრიელსაც) ჰქონდათ ხილვა, რომ ტალღებზე რწმენით უნდა გაეველო გაბრიელს და ყველა იხილაგდა ღვთისმშობლის სიყვარულს ქართველთა სავანისადმი [22,68].

„ქართველთა კლასიკური წარსულის საერთო სურათი პირველად ჩამოაყალიბა ანტონ ბაგრატიონმა თავის „წეობილსიტყვაობაში“. იგი ემყარებოდა ისტორიოსოფიის კულტურულ-რელიგიურ კონცეფციას.

შემდგომ ცდას ეროვნული კლასიკური წარსულის საერთო სურათის შექმნისა წარმოადგენს გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელო“. გაოცებას იწვევს, რომ „სადღეგრძელოში“ განდიდებულ გმირთა შორის არ გვხვდება თორნიკე ერისთავი, რომელმაც ბიზანტიის დამმარცხებელი ბარდა სკლიაროსი დაამარცხა და რომლის მონაგებთა წყალობით დაარსდა ივირონი და განივრცო ქვეყანა.

„სადღეგრძელოში“ მოცემული კლასიკური წარსული მოწოდებულია საერთო კულტურულ-ისტორიული თვალთახედვით. მეტადრე მას მართებდა თორნიკეს ღვაწლთა აღწერა. გარკვეული აზრით, აღნიშნული ხარვეზის ამოვსებაა „თორნიკე ერისთავი“ აკაკი წერეთლისა“ [5,174].

აკაკი ისტორიულ პიროვნებათა ცხოველყოფივლ გაღერეას ქმნიდა, წარმოსახული პერსონაჟებითაც ამდიდრებდა გმირთა დასს. ერთიღა ეოცნებებოდა: „მოვა დრო, როდესაც მომავალი ჩვენი ისტორიკოსები მოუყრიან თავს... ნაწყვეტ-ნაწყვეტებს, გამოარკვევენ, და ისე, როგორც ხელოვან-მოსაქნარემ სხვა-და-სხვა ნაწყვეტ-ნაწყვეტ ფურადებისაგან მოქარგოს ძვირფასი სამოსელი, შეადგენენ ერთ ვრცელ ისტორიას ჩვენი სამშობლოსას, მაგრამ ეს იქნება... საქართველოს ტრაგედია საზოგადოთ და კერძოთ – მოწმობა ენისა, რჯულის და ერთობისათვის“ [3,261].

ლიტერატურა:

1. ბიბლია, თბ., 1989.
2. ნ. გურგენიძე, ი. გიორგაძე, აკაკი წერეთლის ცხოვრებისა და შემოქმედების მართიანე, თბ., 1989.
3. ა. წერეთელი, რჩეული თხზულებანი 5 ტომად, ტ. IV, თბ., 1985.
4. ა. წერეთელი, რჩეული თხზულებანი 5 ტომად, ტ. V, თბ., 1985.
5. რ. სირაძე, ქართული აგიოგრაფია, თბ., 1987.
6. რ. სირაძე, ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა, წ. I, თბ., 1992.
7. გრ. ფარულავა, სიყვარულის სათნოება და თავისუფლების პრინციპი ქართულ სასულიერო ლიტერატურაში, „ცისკარი“. №3, 2001.
8. გიორგი მთაწმინდელი, ცხოვრება იოანესი და ეფთვიმესი, ქართული მწერლობა 30 ტომად, ტ. II, თბ., 1987.
9. ქსე, III, თბ., 1978.
10. ქსე, X, თბ., 1986.
11. ნ. შოშიტაიშვილი, ბაგრატ III, შვილობილი დაეით კურაპალატისა, „კვირის პალიტრა“, 2-8 თებერვალი, 2004.
12. ქართლის ცხოვრება, I, თბ., 1955.
13. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, თბ., 1973.

14. ივანე ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, II, თბ., 1965.
15. ქართული მწერლობა 30 ტომად, ტ. I, თბ., 1987.
16. ქართული მწერლობა 30 ტომად, ტ. VII, თბ., 1989.
17. ქართული მწერლობა 30 ტომად, ტ. III, თბ., 1988.
18. ს.-ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, თბ., 1991.
19. ანტიკურობის ლექსიკონი, მ., 1989 (რუს. ენაზე).
20. „კარიბჭე“, №3 (14), 2009.
21. რ. მეტრეველი, „და მოვიდეს ვარანგნი...“, თბ., 1988.
22. მართლმადიდებლური კალენდარი, თბ., 2005.
23. ქართული მწერლობა 30 ტომად, ტ. IX.
24. ქსე, IX, თბ., 1985.
25. ქსე, II, თბ., 1977.
26. ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. I, თბ., 1985.

Nana Kutsia

Reflection of Historical Events in the Poem of Akaki Tsereteli “Tornike Eristavi”

Summary

The poem of Akaki Tsereteli “Tornike Eristavi” is the reflection of the real historical events of the end of the 10th century and beginning of the 11th century. It was the most interesting and dramatic period of Georgian people’s history – time of the wars against Byzantine Empire as well as against Arabians, Turks etc, but Akaki Tsereteli chose the most important episode – Byzantine Civil Wars, when Georgian army, ruled by Tornike Eristavi helped the queen Theophania and young princes Basil and Konstantin to keep throne. Georgians were awarded – they received lands on the Holy Mount Athos and built there the Ivironi – Georgian Monasteries.

These historical events were reflected in the composition of Giorgi Mtatsmindeli - the great Georgian saint (“Tskhovreba Ioanesi da Eptvimesi”) in the 11th century. Akaki Tsereteli used some passages from this historical work and created the poem. The main aim of “Tornike Eristavi” was strengthening of followcountrymen spirit remembering them one of the most important episode of Georgian history.

The article shows the reflection of real historical events given in the composition of Giorgi Mtatsmindeli in the poem of Akaki Tsereteli.

Нана Куциа

Рефлексия исторических событий в поэме А. Церетели «Торнике Эристави»

Резюме

Поэма А. Церетели «Торнике Эристави» является художественным отражением реальных исторических событий конца десятого-начала одиннадцатого веков.

Это был очень интересный, драматический период в жизни грузинского народа – время воин против Византийской Империи, Арабов, Турецких полчищ, но Акакий Церетели описывает наиболее важный эпизод – междоусобицу в Византии, когда

Грузинская армия, возглавляемая Торнике Эристави, помогла императрице Феофании и ее малолетним сыновьям – Василию и Константину сохранить трон. Грузины были вознаграждены – они получили земли на Святой Горе Афон и построили Ивирони – комплекс грузинских монастырей. Эти исторические события были описаны еще в одиннадцатом веке грузинским Святым Георгием Атонели в произведении «Цховреба Иоанеси да Еквтимеси». Акакий Церетели позаимствовал некоторые пассажи из вышеупомянутого Жития при создании поэмы. Главной целью поэта было поддержание национального духа, напоминание об одном из самых важных эпизодов грузинской истории.

В статье рассмотрена рефлексия реальных исторических событий, описанных в произведении Георгия Мтацминдели, в поэме А. Церетели «Торнике Эристави».

თამარ პაიჭაძე

(საქართველო)

ჩემი უბინა და ბაბრიაკისა და ელენე დარიანის ლიტერატურული მისტიფიკაცია, როგორც სიმბოლური პარადიგმა

გასული საუკუნის 20-იანი წლების ქართულ ლიტერატურულ ცხოვრებაში სენსაციად იქცა ელენე დარიანის გამოჩენა, მისი გაბედული აზრები და დაუფარავი განწყობილებანი. მიუხედავად მოგვიანებით მინიშნებული რამდენიმე კომენტარისა, რომელმაც აქა-იქ მაინც გაიელვა ელენე დარიანის ვინაობის თაობაზე, მისტიფიკაციამ თორმეტ წელიწადს გაუძლო და საოცარი პოპულარობა მოიხვეჭა. ეს იყო არა მხოლოდ მოვლენის – პირველი ქართული ლიტერატურული მისტიფიკაციის წარმატებული ფაქტი, არამედ შემოქმედებითი გარდასახვის, მხატვრული თვითგამოხატვის განუმეორებელი მაგალითი, როდესაც მამაკაცი შეეცადა ქალის ინტიმური ბუნების, მისი შინაგანი ფსიქიკური წყობის ახსნას, მის შინასამყაროში ჩაღრმავებას, განცდილის ლექსად გადმოცემას. ბუნებრივია, აქედან გამომდინარე, კიდევ უფრო ძნელად შესამჩნევი გახდებოდა ის ფაქტიც, რომ ამ ლექსების ავტორის – პაოლო იაშვილის სხვა პოეტური ქმნილებები თავისი პოეტური ფორმით, მხატვრული აქსესუარით და ხელწერით ძალიან ჰგავდნენ ერთმანეთს. დარიანული ლექსები არ იყო ოდენ თვითმიზნური ლიტერატურული თეატრალიზაციის სურვილი, მათი შექმნის მიზეზი პაოლო იაშვილის პიროვნებაში უნდა ვეძიოთ.

„ისე მოვედი, რომ არვინ არ მომელოდა
მივეცი კოცნა მებადეს და გაიღო კარი
მარტო ვიყავი! ჩემ გარშემო ლურჯად ბნელოდა,
მაგრამ შემომხსნა ქმრის ხელებმა ტანზე ქამარი!..
ჩემი ცხოვრება ისეთია, როგორც ოცნება,
ჩემი წუხილი, სიხარულიც ტრფობის ბრალია
ჩემს სხეულს მეფობს ხან სინაზე, ხან საოცრება
დედოფლობს გული! ის ყოველთვის მომდერალია“.

ეს ლექსი – „დარიანული“ პოეზიის ერთგვარ სავიზიტო ბარათად რომ შეიძლება მივიჩნიოთ, არ იყო მისი პირველი გამოჩენა საზოგადოებაში. ელენე დარიანმა ერთგვარი „ლიტერატურული რევერანსი“ „ცისფერი ყანწების“ გამოსვლამდე ცოტა ადრე გააკეთა: 1915 წლის 20 სექტემბერს ახალგაზრდა პოეტმა პაოლო იაშვილმა საკუთარი სტილის ფლობისა და განზოგადების პრეტენზიით გამსჭვალულ რამდენიმე ლექსთან ერთად წაიკითხა პოეტი ქალის ელენე დარიანის ლექსებიც... მაშინ არავინ იცოდა, რომ ელენე დარიანის რომანტიკულ სახელს კიდევ უფრო რომანტიკული, საოცარი არტისტული ბუნებისა და ნიჭის მქონე ახალგაზრდა პოეტი – პაოლო იაშვილი ეფარებოდა.

დამსწრე საზოგადოებამ იმთავითვე გააცნობიერა ერთი რამ: ელენე დარიანის პოეზია ვერ თავსდებოდა დაკანონებული პოეტური ნორმების ფარგლებში; და ისე, როგორც ჩვენში შემოსულ ყოველივე ახალს, საინტერესოსა და მნიშვნელოვანს, ამ მოვლენასაც სრულიად ცალსახა და ხაზგასმულად დემონსტრირებული რეაქცია მოჰყვა: „პაოლო იაშვილმა წაიკითხა ქართველი ქალის ელენე დარიანის ლექსები, რომელთაც საზოგადოება გააკვირვებს თავისი საოცრებით და გაბედულებით. ამ ლექსების კითხვის დროს რამდენიმე ქალი თეატრიდან გავიდა“ – წერდა ჟურნალი „თეატრი და ცხოვრება“ 1915 წელს (№40). ცისფერი ორდენის „სულიერი

პრინციპის“ ვინაობის საიდუმლოება არავინ უწყოდა, ელენე დარიანის სახელის უკან ქართულ მწერლობაში იმდროისათვის სრულიად უცხო და უპრეცედენტო მოვლენა – ლიტერატურული მისტიფიკაცია იდგა.

თუმცა „დარიანულ“ პოეზიას საქართველოში სხვა პრეცედენტი არ ჰქონია, მაგრამ მსოფლიო ლიტერატურაში მას წინამორბედიც არაერთი ჰყავდა და თანამედროვეც. მაგალითისთვის შეიძლება ჩამოვთვალოთ ლიტერატურის ისტორიისათვის ცნობილი თუ ნაკლებად ცნობილი მისტიფიკაციის მაგალითები. კერძოდ, პუშკინის ცნობილი მისტიფიკაცია, რომელიც ინგლისელი მწერლის ჩენსტონის სახელს უკავშირდებოდა და „ძუნწი რაინდის“ ავტორად ასახელებდა. აგრეთვე, პროსპერ მერიმეს „ილირიული პოემები“, რომელთაც ხალხური დაარქვა ავტორმა და მისი მსხვერპლი შემდგომში თავად პუშკინი გახდა თარგმანით „Песни западных славян“, ასევე მერიმეს „კლარა გასულის თეატრი“, არარსებული კლარა გასულის ბიოგრაფიით; პ. ვიაზემსკის ცნობილი მისტიფიკაცია – ომერ დე გელის „Письма и заметки“; ალექსეი ტოლსტოისა და ძმები ვემჩუნიკოვების „კოზმა პრუტკოვი“; არ შეიძლება არ გავიხსენოთ ასევე ვალერი ბრიუსოვის, ანდრეი ბელისა და ნინა პეტროვსკაიას მითად ქცეული ურთიერთობა. ბრიუსოვის რომანი, რომელმაც სათავე დაუდო „ცეცხლოვან ანგელოზს“. ან კიდევ ბლოკის მიერ საკუთარი სამიჯნურო ისტორიის გაზღაპრების ამბავი – ლილია მენდელეევეს წარმოსახვა სოლოვიოვის „მარად ქალურობის“ კულტის კვალბაზე „მშვენიერი ბანოვანის“ ციკლის ლექსებში. ანალოგიურ მოვლენად შეიძლება მივიჩნიოთ XVIII საუკუნის ფრანგი პოეტი დეფორჟე მაიარი, რომლის შემოქმედება საშუალო შესაძლებლობებიდან საოცრად დახვეწილ და მაღალმხატვრულ სახეებში გარდაისახა პოეტი ქალის მაღკრე დე ვინის სახელით გამოქვეყნებულ ლექსებში. აღსანიშნავია ასევე 1909 წელს გიიომ აპოლინერის მიერ მოგონილი პოეტი ქალი ლუიზა ლალანი.

ლიტერატურული მისტიფიკაციის მსოფლმხედველობრივი მხარდაჭერაც ქართულმა პოეზიამ სიმბოლისტთა „სულიერი მამის“ ვლადიმერ სოლოვიოვის ფილოსოფიურ თეორიებში პოვა: „Ложная духовность есть отрицание плоти, а истинная духовность есть её перерождение, спасение, воскресение“. ე. ლანმაც ლიტერატურულ მისტიფიკაციაში ნიღბის სიყვარული, „ლიტერატურული თეატრალიზაციის სურვილი“ შენიშნა. რეში დე გურმონი კი „ნიღაბთა წიგნში“ სიმბოლისტის ანუ არტისტული სულის მქონე შემოქმედის თვითგამოხატვის მიზანზე მიუთითებს – „...Индивидуализм в литературе, свобода творчества, отречение от заученных формулировок, стремление ко всему новому, необычному, даже странному“. ვფიქრობთ, ელენე დარიანის მითოლოგიურ-სიმბოლური სახის შექმნაც ამით აიხსნება.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ელიზავეტა დიმიტრიევასა და მისი მეგობრის მაქსიმილიან ვოლოშინის დახმარებით დაბადებული ჩერუბინა დე გაბრიაკი, რომელიც თავისი სულიერი დრამატიზმით თუ პოეტური განწყობილებებით ელენე დარიანის უმრწემეს დად შეიძლება მივიჩნიოთ. ჩერუბინა ელენე დარიანზე რამდენიმე წლით (1909) ადრე დაიბადა ლიტერატურაში, მაგრამ საოცარი პოპულარობისა და ფაქიზი პოეტური გამოვლების მიუხედავად, მისი პიროვნება სულ რამდენიმე თვეს ცხოვრობდა პოეზიაში და საკმაოდ მალე გამოქვდავდა. გარდა ამისა, ჩერუბინა დე გაბრიაკის პოეზია ელენე დარიანისაგან განსხვავებით ქალის შექმნილი იყო და შედარებით დღემოკლევ, თუმცა ერთგვარი იმპულსი ამ ლექსებისა შეიძლება „ელენე დარიანის დღიურებშიც“ გავაცნობიეროთ. უპირველესად სწორედ ის არის აღსანიშნავი, რომ ორივე ლიტერატურული მისტიფიკაცია არისტოკრატი ქალის სახელით განხორციელდა, ჩერუბინა დე გაბრიაკი, რომელიც თავადაა საკუთარი

ბიოგრაფიის ავტორი, თავს თვრამეტი წლის ესპანელ ქალიშვილად წარმოადგენდა, რომელიც კათოლიკური მონასტრის უმკაცრესი იეზუიტი მოძღვრის ზედამხედველობით იზრდებოდა, თუმცა მასში განსაკუთრებული ფაქიზი სული და პოეტური ნატურა ცოცხლობდა. ელენე დარიანის პოეზიაში მოსვლა კი იმ დროს საქართველოში არსებულმა ლიტერატურულმა გარემომ და პოეტებთან სიახლოვემ განაპირობა. ორივე მითი ძალიან მალე შევიდა ძალაში და ფრიად პოპულარული გახდა, მაგრამ თუკი ჩერუბინას ვინაობა მხოლოდ ვიწრო ლიტერატურულ წრეში იქცა საჭოჭმანო და სამსჯელო საგნად, ელენე დარიანზე მთელი ქალაქი საუბრობდა და მოუთმენლად ელოდნენ მის ხილვას. მისტიფიკაციამ გაიმარჯვა, დარიანული ლექსების მკითხველს ერთი წუთითაც არ შეჰპარვია ეჭვი, რომ ისინი სწორედ ქალის დაწერილია. ამ ლექსებშია ის ქალური სამყარო, რაც მამაკაცისთვის შეუცნობადი და გამოუთქმელია. ეს არის მგრძობიარე ქალის პოეტური აღსარება, რომლისთვისაც ორი რამ არის უპირველესი – სიყვარული და პოეზია. ქალის ფსიქიკის, მისი შინაგანი ბუნების, სულის დაფარული მოძრაობის, ქალური ინსტიქტის აღქმაში პაოლო იაშვილი არაფრით ჩამოუვარდება ქალის ხასითის აღიარებულ მცოდნეებს პროზაში – შტეფან ცვაიგს და ონორე დე ბალზაკს. „დარიანულ“ ლექსებში ბოლომდე გადაიშალა მისი ავტორის შინასამყარო, მთელი მისი პიროვნება და, როგორც ჩანს, თვით პაოლო იაშვილიც ფრიად გაიტაცა ამ ლექსებმა. ცხრა წელიწადი იგი საკუთარი გამოგონების ტყვეობაში იყო, მას თან დასდევდა თავისივე შექმნილი მომხიბლავი პერსონის იდუმალი სილუეტი.

ქართული პოეზიისათვის ეს ლექსები არა მხოლოდ დაუმუშავებელი, არამედ ერთგვარად აკრძალული თემაც კი იყო; სწორედ ამან გამოიწვია ენამწარე და გესლიანი კრიტიკა, ყუმბარის გაგარდნის ტოლფასი რეაქცია საზოგადოებაში. მაგრამ დაცხრა ვნებათაღელვანი. უსაფუძვლო ბრალდებანი და ემოციები გადააფასა დრომ – ყველაზე მკაცრმა და სამართლიანმა რედაქტორმა. ქართულ პოეზიაში კი დარჩა ლეგენდა მშვენიერ ახალგაზრდა ქართველ ქალზე, რომელმაც საკუთარი სულის სინატიფესა და მომხიბვლელობას ახიარა ჭეშმარიტი შემოქმედების ყველა დამფასებელი. იქნებ სწორედ დარიანულ ლექსებს შეეფერება ფრანგი სიმბოლისტების პასუხი კითხვაზე თუ რა არის ახალი მათ პოეზიაში?

„დარიანულ“ თემატიკაში კი არაფერია პირველშობილი, უბრალოდ თანამედროვეებს თვალში მოხვდათ სხეულის სიშიშვლე, ვნებაზე საუბარი და აზრის გამოხატვის ფორმა გარყვნილების ქდაგებად მიიხნიეს. აქვე უნდა ითქვას, რომ ხორციელებაზე ხაზგასმა და მასზე საუბარი, საზოგადოდ, ამ პერიოდის შემოქმედებითი პროცესისათვისაც არ იყო უცხო. ვალერი ბრიუსოვი ჯერ კიდევ 1904 წელს ეურნალ „Весь“-ში წერდა: „Существенная черта нового миропонимания - признание равноправности тела, телесного начала, как же было нашему времени, осветившему самую сущность тела, не освятить то, в чём полнее всего выражается его мощь - страсть“.

მოთოლოგიზირება და სენსაცია არც ჩერუბინასა და მის პოეზიას დაკლებია, სერგეი მაკოვსკი, ინოკენტი ანენსკი, ვიაჩისლავ ივანოვი, ნიკოლოზ გუმილოვი, მიხაილ კუზმინი დაუსრულებლად ეძებდნენ ჩერუბინას კვალსა და ადგილსამყოფელს. ორი მშვენიერი ქალის იდენტური მხატვრული და მსოფლმხედველობრივი სამყარო, მორალური იმპერატივი თუ სულიერი ფასეულობანი ერთ იდეალსა და იდეას ემსახურება – ეს არის სიყვარულისა და სათნოების აპოლოგია, მისტიურობისა და მარტოობის იდეალიზაცია, ამგვარი ნიშნები ორივე ბანოვანის პოეტურ ბიოგრაფიაში ცალსახად ცნობიერდება.

В быстро сдернутых перчатках
Сохранился оттиск рук,
Черный креп в негибких складках
Очертил на плитах круг.

В тихой мгле исповедален
Робкий шепот, чья-то речь.
Строгий профиль мой печален
От лучей дрожащих свеч.

Я смотрю игру мерцаний
По чекану темных бронз
И не слышу увещаний,
Что мне шепчет старый ксендз¹.

Поправляя гребень в косах,
Я слежу мои мечты,-
Все грехи в его вопросах
Так наивны и просты.

Ад теряет обаянье,
Жизнь становится тиха,-
Но как сладостно сознанье
Первородного греха...

(ჩერუბინა დე გაბრიაკი, „ИСПОВЕДЬ“, 1909).

შეიძლება ითქვას, რომ ელენე დარიანი პიროვნულად და შემოქმედებითად ახლოს არის ჩერუბინა დე გაბრიაკის ფაქიზ და მშვენიერ სულთან, თუმცა არა იმდენად დავალებული. როგორც ანა ახმატოვასა და მარინა ცვეტაევას პოეზია.

ლიტერატურა:

1. პ. იაშვილი, პოეზია, პროზა, წერილები, თარგმანები, თბ., 1975.
2. თ. პაიჭაძე, ლიტერატურული წერილები, თბ., 2003.
3. პ. იაშვილი – ცხოვრება და მოღვაწეობა 2 ტომად, ლიტ. მუზეუმის გამოცემა, თბ., 2006.
4. პაოლო – კრებული (შემდგენელი ლ. ავალიანი), თბ., 1995.
5. ზ. ლომჯვარია, ელენე დარიანის დღიურები, თბილისი.
6. Реми де Гурмон, Книга масок. С. Петербург, 1913.
7. Е. Ланн, Литературная мистификация. М., 1930.
8. Белый А., Символизм, как мировоззрение. М., 1999.
9. Лосев А., Проблемы символизма реалистическое искусство. М., 1978.
10. Краткая литературная энциклопедия, т. I-X, М., 1971.
11. С. Бавин, И. Семибратова, Судьбы поэтов серебряного века. Русская государственная библиотека. Москва: Книжная палата, 1993.
12. www.Libera.ru/stixiya/

Tamar Paichadze
Literary mystification of Cherubina de Gabriak and Elene Dariani
as a Symbolic Paradigm
Summary

The emergence of Elene Darian in Georgian literary life of the twenties, her independent views and undisguised moods created a sensation. In spite of several brief comments made later about Elene Darian's personality mystification lasted for 12 years and advanced in popularity. This was not only a successful event of the first Georgian literary mystification but creative transformation, unique example of artistic self-expression when a male made an attempt to explain female's intimate nature, her inner psychological structure, penetration into her inner world, rendering of the past experience in verse. Naturally, proceeding from this, it would be also even more difficult-to-notice the fact that other poetic creations produced by the author of these verses Paolo Iashvili by their poetic form, artistic accessories and style, resemble each other so much. The verses of the Darian cycle were not a desire of literary performance as an end in itself, the purpose of their creation is to be sought in Paolo Iashvili's personality.

Although the "Darian" poetry had no other precedent in Georgia, it had more than one predecessor and contemporary in the world literature. As an example we can list known or less known for the history of literature examples of mystification. Particularly, Pushkin's known mystification which is associated with the name of English writer Chénston and named him as an author of the "Miserly Knight". There can be also mentioned Prosper Mérimée's "Illyrian Poems" which were called folk by the author and later its victim became Pushkin himself with his translation "Songs of the Western Slavs" as well as Mérimée's "The Theatre of Clara Gazul" with invented Clara Gazul's biography; P.Vyazemsky's known mystification – Ommer de Gell's "Letters and Notes"; Aleksei Tolstoy's and brothers Zhemchuzhnikov's "Kozma Prutkov". It is worth mentioning Valery Brusov, Andrey Bely and Nina Petrovskaya relations made into myth, Brusov's novel which gave rise to the "Fire Angle" or Blok's mythological love story –image of Lidia Mendeleeva based on Soloviev's "Eternal Feminine" cult in the cycle of verses "Wonderful Lady". To similar phenomenon can be referred 17-th century French poet Deforg Maiar whose creation transformed from average possibilities into remarkably refined and high artistic images in the verses published under the name of a woman poet poetess Malkre de Vinne. There should be mentioned the poetess Louise Lalanne invented by Gijon Apoliner in 1909.

Of special attention is Cherubina de Gabriak originated by Elizaveta Dmitrieva and her friend Maximilian Voloshin who by her emotional drama or poetic mood can be considered Elene Darian's sister. Cherubina was born several years before Elene Darian (1909) in literature but in spite of remarkable popularity and fragile poetic taste her personality lived in poetry for only 2-3 month and manifested herself rather quickly. Besides this, unlike Elene Darian, Cherubine de Gabriak's poetry was created by a woman and comparatively short-lived, although a kind of impulse of these verses can be revealed in "Elene Darian's Diaries". We can suppose that Elene Darian is personally close to Cherubina de Gabriak's fragile and perfect soul but not as much as Ana Akhmatova and Marina Tsvetaeva's poetry.

Literary mystification in Georgian poetry found its conceptual support in philosophical doctrines of symbolists the "spiritual father" - Vladimir Soloviev: "False spirituality is a denial of the flesh, true spirituality is the regeneration of the flesh, its salvation, its resurrection from the dead". E.Lann also marked love for mask in literary mystification, wish for literary

performance”. Remy de Gourmont in “The Book of Masks” points out the aim of self-expression of a creator with artistic soul –“...Individualism in literature, freedom of creativity, denial of studied statements, striving for all new, unusual, even strange”. In our view, the creation of Elene Darian’s mythological and symbolic image can be explained by this quotation.

Тамара Пайчадзе
Литературная мистификация, как символная парадигма
Черубыны де Габряк и Елены Дариани
Резюме

В литературной жизни 20-ых годов прошлого столетия стало сенсацией появление Елены Дариани, её смелые, неординарные мысли... Несмотря на появление позднее нескольких комментариев, о персоне Елены Дариани мистификация существовала 12 лет и стала удивительно популярной. Это был не только успешный факт первой литературной мистификации, ещё и беспрецедентный пример, как мужчина постарался объяснить интимный дух женщины, её внутренний психологический мир, передать в стихах её чувства. Естественно, исходя из этого, ещё труднее было заметить тот факт, что другие поэтические создания Паоло Иашвили своими эстетическими формами, художественным аксессуаром и поэтической рукописью были очень похожи на «дневники Елены Дариани». И эти стихотворения для их автора не были только самоцелью литературной театрализации. Причины их создания мы должны искать в художественном стиле и в методе самого Паоло Иашвили.

Несмотря на это, в Грузии не было прецедентов похожей поэзии, а в мировой литературе у неё и предшественников много было, и современников. К примеру, можно назвать в литературной истории знакомые или менее знакомые «происшествия» литературной мистификации, в частности, знаменитая мистификация Пушкина, связанная с именем английского писателя Ченстона, которого Пушкин назвал автором «Скупого рыцаря», также «иллирические поэмы» Проспера Мериме, которого автор объявил народным.

Нельзя не вспомнить мифообразную историю Валерия Брюсова и Андрея Белого с Ниной Петровской, и роман Валерия Брюсова, создавший «Огненный ангел», или же художественный пересказ собственной любовной истории Александром Блоком в стихах прекрасной дамы – в образ Лидии Менделеевой под культом «вечной женственности» Владимира Соловьёва. Аналогичным явлением можно назвать стихи французского поэта Дефорж Маяра, творчество которого из поэта средней возможности преобразился в высокохудожественные строки под именем поэтессы Малкре де Вин, можно вспомнить поэтессу Луизу Лалан, придуманную Гиимом Апполиаром.

Мировоззрительную поддержку литературная мистификация грузинской поэзии нашла в философских теориях «духовного отца» символистов Владимира Соловьёва: «Ложная духовность есть отрицание плоти, а истинная духовность есть её перерождение, спасение, воскресение». В литературной мистификации любовь к маскам, желание литературной театрализации заметил и Э.Ланн. А Реми де Гурмон в своей «книге масок» указывает на символиста творца с артистическим духом, целью которого представляется самоявление: «...Индивидуализм в литературе, свобода творчества, отречение от заученных формулировок, стремление ко всему новому, необычному, даже странному». Вероятно, этим и можно объяснить создание мифолого-символьного образа Елены Дариани.

ნინო მინდიაშვილი

(საქართველო)

იდეოლოგიური წინააღმდეგობის და შემოქმედებითი კოზიციის

მე-20 საუკუნის დასაწყისიდან ქართული კლასიკური მწერლობა აღმავალი ხაზით ვითარდებოდა, მხარს უბამდა მსოფლიოში მიმდინარე ლიტერატურულ პროცესებს – ჩვენი შემოქმედნი, ეროვნული მწერლობის ტრადიციებზე დაყრდნობით, ამდიდრებდნენ ქართულ ლიტერატურას სიახლეებით. ამის დასტურია პროზაში შიო არაგვისპირელის, ჭოლა ლომთათიძის, ნიკო ლორთქიფანიძის, მიხეილ ჯავახიშვილის, კონსტანტინე გამსახურდიას, დემნა შენგელაიას და სხვათა მოღვაწეობა, ხოლო ამ პერიოდის ქართული პოეზიის ჭეშმარიტად მაღალ დონეზე გალაკტიონის შემოქმედებაც აშკარად მეტყველებს. ცისფერყანწელებმა კი აამაღლეს მე-20 საუკუნის ქართული ლირიკის მხატვრული აზროვნების კულტურა, დახვეწეს და გაამდიდრეს მისი ვერსიფიკაციული მხარე.

სამწუხაროდ, რევოლუციური ქარტეხილები თავის დადს ასვამდა ეროვნული მწერლობის განვითარებას. პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარების შემდეგ, როცა ძალაუფლება ხელთ იგდო გაუნათლებელმა ბრბომ, მწერლობის „მოთვინიერების“ აშკარა კამპანია დაიწყო, თუმცა, რაც უფრო მეტად ცდილობდა დიქტატურა შემოქმედთა დამორჩილებას, მეტ წინააღმდეგობას აწყდებოდა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, ყველა ნიჭიერი, პროგრესულად მოაზროვნე შემოქმედი გარიყა დიქტატურამ, აღზევების ხანა კი პროლეტარ მწერლებს დაუდგათ, რომლებიც თავიანთ დეკლარაციაში პირდაპირ აცხადებდნენ, რომ არ იწამებდნენ „ხელოვნებას ხელოვნებისთვის“, რადგან, მათი აზრით, ეს იყო ბურჟუაზიული იდეოლოგიის ფანდი მშრომელი ხალხის თვალის ასახვევად, ისინი სკეპტიკურად უყურებდნენ „ხელოვნების ზეკლასიურობასაც“... „ჩვენ ვცხოვრობთ პროლეტარიატის დიქტატურის ხანაში, პროლეტარიატს, როგორც კლასს, ხელში უპყრია დღეს სახელმწიფოს მმართველობის საჭე. ხელოვნებაც, როგორც ერთი საუკეთესო იარაღთაგანი, ახლა საზოგადოების ცხოვრების შესაქმნელად პროლეტარიატს ესაჭიროება“ [1].

პროლეტარიატის დიქტატურის ხელოვნებასთან შერკინებაში გაიარა თითქმის ათწლეულმა, მოღვაწეობა დაასრულა „ცისფერყანწელთა“ ლიტერატურულმა ჯგუფმა, „ათვინიერებდნენ“ მწერლებს, ხოლო ვინც უარი თქვა მორჩილებაზე, მოიკვეთა საბჭოთა საზოგადოებიდან...

რეპრესიების წლები განსაკუთრებით მიიმე იყო ქართული ინტელექტუალური საზოგადოებისათვის, ბევრი ღირსეული შემოქმედი დაკარგა ქართულმა მწერლობამ, 1937წ. მაისის თვეში მწერალთა კავშირის კრებაზე პირველად მოეწყო მათი რბევა, რომელიც შემდეგი დევიზით მიმდინარეობდა – „ბოლომდე გამოვავლინოთ ხალხის მტრების ძირგამომთხრელი საქმიანობა ლიტერატურაში“. დაიწყო ქართველი მწერლებისა და პოეტების მასიური დაპატიმრება და განადგურება, რასაც პოლო იაშვილის პროტესტი მოჰყვა...

ამ ავადსახსენებელმა პერიოდმა გარკვეულად შეაფერხა ეროვნული მწერლობის წინსვლა, ხოლო 1941 წლის ივნისში დატრიალებულმა უბედურებამ სხვა სადინარი მისცა მდიდარი ქართული ლიტერატურის განვითარებას...

საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მომხდარი ცვლილებები ყოველთვის დიდ გავლენას ახდენდა ხელოვნებაზე.

ბოლშევიკების დიქტატურის დამყარების დღიდან ყველაფერი, სულიერი და მატერიალური ცხოვრების ყველა სფერო, სახელმწიფოს სამსახურში იღვა, სასტიკად იდევნებოდა ყოველივე ღირებული.

ტოტალიტარიზმმა ძალიან ბევრი ხელოვანი შესწირა საკუთარ ძლიერებას, ხოლო მავანნი აიძულეს საკუთარი სინდისის წინააღმდეგ წასულიყვნენ, თუმცა ამის სანაცვლოდ მათ თავის დროზე დიდება და პატივი არ მოჰკლებიათ.

პარტიის XX ყრილობის შემდეგ, ოდნავ შემთბარი საზოგადოებრივი ატმოსფერო, რაც პიროვნების კულტის დაგმობაში გამოიხატა, ბიძგის მიმცემი გახდა ეროვნული ლიტერატურის შემდგომი აღმავლობისთვის, ლიტერატურაშიც თითქოს ერთბაშად იმძლავრა ხელოვნურად შეკავებული ინტელექტუალურმა პოტენციალმა.

შეიძლება ითქვას, რომ 50-იანი წლებიდან ქართულ ლიტერატურაში პროგრესული პერიოდი დაიწყო... ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო გალაკტიონი, რომელმაც არნახულ სიმაღლეებს აზიარა ქართული ლექსი. ეროვნულ პოეზიას ახალი ნიშნუებით ამდიდრებდნენ ძველი თაობის სხვა პოეტებიც: გიორგი ლეონიძე, სიმონ ჩიქოვანი, ირაკლი აბაშიძე, იოსებ ნონეშვილი და სხვები, მიუხედავად მათი ღვაწლისა, სამოციანი წლების ლიტერატურულ სიახლეებს მაინც ახალგაზრდა პოეტთა მთელი თაობა განსახლდრავდა. ანა კალანდაძის, მურმან ლებანიძის, მუხრან მაჭავარიანის, ტარიელ ჭანტურიას, ჯანსუღ ჩარკვიანის, მორის ფოცხიშვილის და სხვათა პოეტურმა მიღწევებმა მოუშადა საფუძველი ქართული ლირიკის განვითარების ახალ ეტაპს.

ახალგაზრდები ცდილობდნენ უარი ეთქვათ საბჭოთა მწერლობის ბევრ ყალბ ტენდენციასზე, დიდი მონდომებით დაიწყეს ბრძოლა სიახლეთა დასამკვიდრებლად.

აღსანიშნავია, რომ ამ თაობას მტკიცე შემოქმედებითი პოზიცია და იდეურ-პოლიტიკური პრინციპები ახასიათებდა, რაც „სამწერლო საქმიანობაში კი არ ზღუდავს, კი არ ჰბორკავს და ავიწროებს მხატვრულ ქმნადობას, არამედ მეტ სიღრმეს, გამოკვეთილობას, თავისთავადობას სძენს მას“ [2,5-6].

სმირი იყო ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც მათი პოეზია კრიტიკის მიერ ფასდებოდა, როგორც საბჭოთა პოეზიისთვის მიუღებელი: 1950 წლის 1 სექტემბერს გაზეთ „კომუნისტში“ დაიბეჭდა სარედაქციო სტატია „უიდეო, აპოლიტიკური პოეზიის რეციდივები“... ავტორი მურმან ლებანიძის შესახებ წერდა: „ერთი შეხედვით თითქოს თემატურად თანამედროვე ლექსებში საქმე გვაქვს აბსტრაქტულ მსჯელობასთან, ლიტერატურაში დაგმობილ, „ცისფერყანწელთა“ პოეზიის მავნე რეციდივებთან. პოეტის მთელი რიგი ლექსები ბუნდოვანი, ფორმალისტური, აპოლიტიკურია“ [3].

აი, ასეთი დამოკიდებულება იყო ყოფილ საბჭოთა კავშირში იდეოლოგიურად მიუღებელ შემოქმედთა მიმართ.

თუმცა, უკვე აღვნიშნეთ, რომ ამ თაობის პოეტთათვის დამახასიათებელია მყარი მოქალაქეობრივი პოზიცია, მათთვის ცხადია, რომ სულიერების რღვევამ გამოიწვია საზოგადოების ნგრევის პროცესი, დაბადა ყოფა-ცხოვრების უმახინჯესი სტრუქტურები... არსებული სულიერი რეალობა დაშორდა ნორმალური აზრის შექმნის აუცილებელ პირობებს, შინაგანი ინდივიდუალიზმით გამორჩეული პიროვნებები კი მარგინალურ ადამიანებად აქცია, რამაც ბუნებრივად დაარღვია მათი შინაგანი სამყარო, გაუუხეშა ფსიქიკა...

საგულისხმოა, რომ ამ თაობის პოეტთა შემოქმედებაში მთელი სისრულით აისახა ყველა ის პრობლემა თუ მანკიერება, რაც ქვეყანაში არსებობდა და მათთვის მიუღებელი იყო.

„რაა პოეტი? თავდაყირა მდგარი უფალი,

თუმცა ორივე ფეხზე დგახართ, მთლად ჩვეულებრივ,
მაინც უკულმა გეჩვენება მთელი სამყარო,
ამიტომ ბრბოსთვის შეშლილი და უკუღმართი ხარ,
და თუ კი სწორად ჭერეტდე მოვლენებს, საგნებს, –
ყირაზე უნდა დადგე, არადა ქვეყანა ააყირავო!“

(შოთა ნიშნიანიძე, „რაა პოეტი?“).

„ყოველი ქართველი მწერალი უნდა გრძნობდეს, რომ საწერ მაგიდასთან,
როდესაც მას ქალაქზე ქართული ასოები გამოჰყავს, ერთი მხრივ, წინაპრის
მკაცრი ანრდილი ადგას, ხოლო მეორე მხრივ, უღმობელი შთამომავლობისა, რო-
მელიც ყველა ჩვენი სწორი და მრუდე საქმის განმკითხველია“ [7].

სწორედ წარსულსა და მომავალზე ფიქრობდა პოეტი, როდესაც ამ სტრიქო-
ნებს წერდა:

„ლამაზი არ არის:

ღონ-ჟუანი საყდრისთვის სცდებოდეს!

ეპისკოპოსი ბარდელში დადიოდეს,

ბარემ ესეც ითქვას, ესეთიც ხდებოდეს, –

სამშობლო ხელთ ეპყრას ბერიკაცს ათიოდეს“

(მურმან ლებანიძე, „შეგონებანი“).

ამგვარი სიმართლის აღიარება იმ დროს ნამდვილი მოქალაქეობრივი გმირობა
იყო, მაგრამ სიცრუით მოპოვებულ კეთილდღეობას ჭეშმარიტი შემოქმედნი სიმარ-
თლის ბრძოლას ამჯობინებდნენ.

„ბიბლიურ იონასავით – ვყვეართ მუცელში ყველანი!

იგიცა, ქაჯნი ვინაა, და ჩვენებრ ხორციელანიც!

ბიბლიურ იონასავით ვყვეართ იმ ოხერს მუცელში

ერი და ბერი სუყველა, მეომარი და ხუცესი!

ერთს ვფიქრობთ იონასავით, ჩვენ როსმე ამოგვარწყევენ!

ნეტავი ამოგვარწყევენ?

ნეტავი ამოგვარწყევენ?“

(ტარიელ ჭანტურია, „უსათაურო“, 1969წ.).

ორი ათეული წლის შემდეგ კი პოეტი დაწერს:

„სახტოთა კავშირიდან გასასვლელს ვხედავ!

„ვიხოდ!“

ახლა მთავარი გახლავთ – ცოტა ჭკვიანად ვიყოთ“.

(ტარიელ ჭანტურია, „ტირადა“).

შთამბეჭდავია ეპოქის სოციალური სურათები, დრამატულადაა განცდილი
საქართველოს ბედი:

„ღმერთო, მოგვხედე!

მაგრამ ღმერთი ბლუა და ყრუა...
გონს, გონს მოეგე,

ძევ კაცისა, მოიეც ჭკუა!“

(მურმან ლებანიძე, „მშვიდობას ვაშა“).

ბოროტების აღმოფხვრა ადამიანთა ცნობიერებიდან არც ისე ადვილია, მით
უმეტეს, როდესაც ამდენი უმსგავსობაა საზოგადოებაში, დაგვარგეთ აფხაზეთი და
სამხრეთ ოსეთი, დაიღუპა ათასობით ვაჟკაცი, მოხდა 9 აპრილის ტრაგედია, ხო-
ლო მაგანთა თავხედობა იქამდე მივიდა, რომ ქართველებს ეროვნულ ცნობიერებას
უკარგავენ.

ამიტომაც უკომპრომისოა ლექსის ლირიკული გმირი:

„არავითარი – დათმობა!
არავითარი – ზავი!
არავითარი – დანდობა!
თოვლი: სისხლისგან შავი!
ჩემი ხელიდან მკვდარი ხარ,
ჩემგნით ცოცხალი არ ხარ,
ვაი, რომ ფეხზე მდგარი ხარ,
თან ორთავ ფეხზე დგახარ“.

(მურმან ლებანიძე, „კაცური კაცის ცხოვრება“).

ვფიქრობ, მნიშვნელოვანია ერთი გარემოება: მურმან ლებანიძემ და ტარიელ ჭანტურიამ 70-იან წლებში იწინასწარმეტყველეს აფხაზეთის ტრაგედია, მათ მას-ვილ თვალს არ გამოპარვია ის გარემოება, რომ სამშობლოს ყვავ-ყორნებით დაე-სეოდნენ მაგანნი და საჯიჯგნად გახდიდნენ:

„აფხაზეთზე ამ კაცს თვალი უჭირავს –
ეს კაცია, ალბათ, თურქის თემის...
და მე ვყვირი: ჩემს სისხლს დაღვეს
უწინამც

და მე ვმღერი – აფხაზეთი ჩემი“...

(მურმან ლებანიძე, „აფხაზეთზე ამ კაცს თვალი უჭირავს“).

— — — — —

„ღმერთო, ბედი აშორე
გომორის და სოდომის
და გვიცოცხლე ქალაქი! –
ცხუმი მაშასადამე!“

(ტარიელ ჭანტურია, „ქეიფი „ამრაში“, 1972წ.).

გაივლის ოცი წელი და ტარიელ ჭანტურია დაწერს:

„ქართველი ბიჭი, აფხაზი ბიჭი –
ჩახოცილები, გვერდივერდ წვანან...
შრიალებს ბორცვზე მაღალი ფიჭვი
და ბიჭებს თითქოს უმღერის ნანას...
ეხება ურჩი აფხაზის ქოჩორს
ქართველი ბიჭის ქოჩორი ურჩი...
„ნეკი ნეკისა, შერიგებისა“ –
ბავშვობის ფრაზა ჩამესმის ყურში“.

(ტარიელ ჭანტურია, „უსათაურო“).

აღნიშნული თაობის ლექსებში პოეზიამ, დროის შესაბამისად, ზოგიერთი თვისება დაკარგა და ახალი მხატვრულობა შეიძინა, რაც მოქმედებს პიროვნების მსოფლმხედველობაზე, ეს ბუნებრივიცაა, რადგან ყოველთვის არსებობდა და იარსებებს კონფლიქტი პოეტის „მე“-სა და გარემოს შორის, ყველაფერი უკავშირდება საზოგადოებაში მომხდარ სოციალურ თუ პოლიტიკურ ძვრებს. „არ შეაქცია ზურგი ძღუელს დემოსმა რომელს? ტაშს უკრავს იგი გამარჯვების კვარცხლბეკზე მდგომელს! და დასკვნა ჩვენი თუმც მკაცრია, მართებულია! დამნაშავეა ვინც დამარცხდა – ბრალდებულია! გინდ იყავ კაცი, გინდ ერისკაცთ შეთქმულთა დასი, გინდ თვითონ ერი – დამარცხებულს გროში აქვს ფასი! რად დაგამარცხეს? რად დამარცხდი? რახან აგრეა, მაშასადამე, რაღაც გიჭირს, რაღაც გაკლია“... (მურმან ლებანიძე).

მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრის პოეტთა შემოქმედებაში კრიტიციზმი პირობითად რამდენიმე ხაზად განიტოტება:

- 1) ტოტალიტარული რეჟიმის ცხოვრების წესის მხილება.
- 2) იმპერიის მარწუხებში მოქცეული საქართველოს ბედი.
- 3) დათრგუნული პიროვნება, მარგინალური ადამიანები.
- 4) შემოქმედის თავისუფლების პრობლემა.
- 5) რეალობა და პოეტური გამოსარჩლება.

თუმცა კრიტიციზმში პოეტები ცდილობენ ზომიერების შენარჩუნებას, აცნობიერებენ რა იმ გარემოებას, რომ ნაკლოვანებათა მხილება არცთუ სასიამოვნოა, მაგრამ წყლულის მორჩენის ერთი ყველაზე უტყუარი საშუალებათაგანია.

როგორც აღვნიშნეთ, პოეზიის განახლება გლობალური მოვლენაა და ყოველთვის ეპოქალური ძვრებითაა განპირობებული.

60-იანელთა თაობამ სცადა და შეძლო კიდევ დაემკვიდრებინა არა მოდური და თვალშისაცემი ორიგინალური სალექსო ფორმები, არამედ პოეზიის ჭეშმარიტად ახალი ნიმუშები.

ეროვნულ-ზნეობრივი პრობლემატიკის განსაკუთრებული სიმძაფრით წარმოსახვით, ტრადიციული ლექსისთვის ახალი სადინარის გახსნით, გალაკტიონის პოეტურ მონაპოვრებზე დაყრდნობით, თანამედროვე ევროპული პოეზიის მიღწევების გათვალისწინებით და ეროვნულს შორის ბალანსირებით, მათ შეძლეს ნამდვილად მაღალმხატვრული პოეტური ნიმუშების შექმნა...

ნებისმიერ თემაზე შექმნილი მათი ლექსები, შინაგანად, პიროვნული პოზიციიდან არის განცდილი და მხატვრული სიმართლით აღბეჭდილი, ხოლო რთული სალექსო ფორმები დატვირთულია ქართული თემებითა და სახეებით.

ამ თაობის პოეზიაში წინ არის წამოწეული ეროვნული ტკივილები, დათრგუნული საზოგადოების სულისკვეთების ჩვენება და ის შემოქმედებითი პოზიცია, რომელიც თავისთავში თრგუნავს ყოველგვარ მანიკერ სახელმძოხვეჭისა თუ დიდების გამოვლინებას.

ეპოქის შეუფარავი, შეუღამაზებელი სინამდვილის ჩვენებით, წარსულის, აწმყოსა და მომავლის მართებული გააზრებით, საკუთარ სულში ჩაღრმავებით, რეალური და ილუზიური წარმოსახვების შეჯვრებით აღნიშნულმა თაობამ განსაკუთრებული წვლილი შეიტანა ქართული პოეზიის განვითარების საქმეში, რამეთუ „ქარიშხალში დგომით“ მათ თავიანთი შემოქმედებითი პოზიცია მკვეთრად განსაზღვრეს.

ლიტერატურა:

1. სარედაქციო წერილი. ჟურ. „ხელოვნების დროშა“, 1924, №2.
2. გ. ციციშვილი, პოეტი დიდი მგზნებარებისა, გაზ., „ლიტერატურული საქართველო“, 1982.
3. „უიდეო აპოლიტიკური პოეზიის რეციდივები“, გაზ. „კომუნისტი“, 1950, 1 სექტემბერი.
4. მ. ლებანიძე, რჩეული ლირიკა, თბ., 1977.
5. შ. ნიშნიანიძე, პოეზია, თბ., 1975.
6. ტ. ჭანტურია, ლექსები, თბ., 1995.
7. გ. ასათიანი, უკეთეს დროსათვის, თბ., 1985.

Nino Mindiashvili
Ideological press and creative position
Summary

At the beginning of the 20th century Georgian literature was on a sharp rise up, it was actively involved in the literary processes taking place in the world. Grounded in national traditions, our artists enriched Georgian literature with various novelties and innovations that provided their inclusion into the world literature. This is evidenced from the creations of the prominent prose writers such as Shio Aragvispireli, Chola Lomtadze, Niko Lordkipanidze, Mikheil Javakhishvili, Konstantine Gamsakhurdia, Demna Shengelaia and others. The high level of poetry at that period is greatly indebted to Galaktion's creative works. The representatives of the literary group *Tsisperqantselebi* ("The Blue Horns") raise the culture of artistic thought of the 20th-century Georgian lyrics, made it more perfect and enriched its versification.

Unfortunately, the stormy waves of revolutions left their mark on the development of the national literature. The party officials tried to use the writers and artists in their service which was especially manifested during the establishment of dictatorship of the proletariat when the illiterate crowd seized power. The more the dictatorship tried to subordinate the writers the more resistance it met. In the period of Soviet totalitarianism all talented and sensible creators were rejected by the dictatorship. On the contrary, those who conformed to them, i.e. proletariat writers enjoyed special privileges.

The policy of dictatorship gradually made the writers obedient and those who refused to subordinate were devoid of the Soviet society.

Many Georgian writers fell victim to repressions which naturally hampered the succession of national writing.

In the 1950-1960s a new generation entered on their literary pursuits and came into conflict with false and dishonest thinking schemes, based on socialist realism.

In the creative activity of our prominent poets: G.Tabidze, A.Kalandadze, M.Machavariani, M.Lebanidze, M.Kvividze, etc. important changes occurred. It was from them that a young generation of creators got the lessons of poetic courage and ability to skate on thin ice.

However, it is also noteworthy that the poetry written at that time, the herald of their authors' creative accomplishments, was negatively evaluated by Soviet literary criticism.

Thus, Georgian writers had to create in tough time who in spite of difficulties still managed to express themselves.

Нино Миндиашвили
Идеологический пресс и творческая позиция
Резюме

С начала 20 века грузинская литература развивалась по восходящей линии. Она была идентична процессам мировой литературы.

Наши литераторы, опираясь на национальные традиции, обогащали литературу различными новациями и обновляли её, что помогало влиться в мировую литературу. Это подтверждает творчество Ш.Арагвиспирели, Ч.Ломтатидзе, Н.Лорткипанидзе, М.Джавахишвили, К.Гамсахурдия, Д.Шенгелая и др.

Особенно явно это видно в творчестве Г.Табидзе. Творчество «Голубых рогов» еще выше подняло лирическую культуру поэзии.

К сожалению, революционные брожения отрицательно повлияли на развитие национальной литературы. Революционеры старались поставить на службу революции искусство и литературу, что особенно чувствуется после диктатуры пролетариата, когда к власти пришла непросвещенная толпа. Чем больше старалась диктатура подчинить литературу, тем больше натывалась на сопротивление.

Тоталитарный режим разогнал талантливых литераторов, а писатели-пролетарии оказались в привилегированном состоянии. Диктат постепенно подчинил писателей, а те, которые не поддались, были отвергнуты обществом. В годы репрессии грузинское общество потеряло много талантливых писателей, что задержало развитие грузинской литературы.

В 50-60 годы на арену вышла молодежь, которая выступала против искусственной и надуманной общественной деятельности, укорененной социалистическим реализмом. Произошли значительные изменения в творчестве Г.Табидзе, А.Каландадзе, М.Мачавариани, М.Леванидзе, М.Квливидзе.

От них получила молодежь уроки смелости и мудрости. Хотя их творчество в то время советская литературная критика оценивала отрицательно.

В таких тяжёлых условиях приходилось творить грузинским литераторам, но несмотря на это они смогли донести своё слово до народа.

ნანა ქაჯაია

(საქართველო)

სამხაროს სურათი ზამიატინის პეტერბურგულ მოთხრობებში

XX საუკუნის ბოლოს განსაკუთრებით გაძლიერდა ინტერესი ე. ზამიატინის შემოქმედების მიმართ. მწერლის ორიგინალური ხელწერა, ხედვა, დასამახსოვრებელი სახეები არა მარტო იპყრობდა მკითხველისა და ლიტერატურათმცოდნეთა ყურადღებას, არამედ ხშირად მწვავე კრიტიკისა და პოლემიკის საგანიც ხდებოდა. შემოქმედის ყურადღების ცენტრში ყოველთვის მოქცეული იყო სიცოცხლე თავისი მრავალფეროვანი და ხშირად კონტრასტული გამოვლინებით. მის ნაწარმოებებში ვხვდებით როგორც პროვინციული რუსეთის ყოფა-ცხოვრებას, ასევე ფერადოვან, ზღაპრულ რუსეთსაც, რევოლუციურ, მშვიერ და სასტიკ პეტერბურგსა და მომავლის საზოგადოებას თავისი ცივი, ცინიკური გონებით გათვლილი კანონებით. ყველგან და ყოველთვის მწერალი ცდილობდა ეპოვა პასუხი მსოფლიო ლიტერატურის ტრადიციულ კითხვებზე.

ზამიატინის რევოლუციის შემდგომი ნოველისტიკის ძირითად მოტივს წარმოადგენს ადამიანის დრამატული ბედი თანამედროვე ეპოქაში. მის მოთხრობათა ზნეობრივ-ფილოსოფიური პრობლემატიკის საფუძველს ქმნის „შეიძლება – არ შეიძლება“, სულისა და ხორცის მარადიული ჭიდილი.

მოთხრობები „დრაკონი“, „გამოქვაბული“ და „მამაი“ რევოლუციური პეტროგრადის შესახებ მოგვითხრობენ. მათ ხშირად მცირე პეტერბურგულ ტრილოგიასაც უწოდებენ. „დრაკონი“ თამამად შეიძლება ჩაითვალოს ახალი შემოქმედებითი პერიოდის დასაწყისად. მწერლის ილუზიები თანდათანობით გაქრა, ბოლშევიკების მიერ დაწყებული სოციალური ექსპერიმენტი ტრილოგიაში ნაჩვენებია როგორც ძალა, რომელიც ადამიანში ადამიანურ საწყისს შლის, ანადგურებს.

განსაკუთრებით საინტერესოა ზამიატინის „გამოქვაბული“. ეს პატარა, მაგრამ საოცრად ტევადი მოთხრობა არა მარტო გასული საუკუნის 20-იანი წლების მშვიერი გაყინული პეტერბურგის რეალურ სიტუაციას ასახავს. ძირითად აქცენტს მწერალი აკეთებს გამოქვაბულის ხატებაზე, რომელიც მითოსურ-ლიტერატურული ტრადიციით არის განპირობებული. გამოქვაბულის სახე-სიმბოლო გავლენას ახდენს მოთხრობის ყველა მხატვრულ-შინაარსობრივ კომპონენტზე და ერთგვარ გამაერთიანებელ, ინტეგრალურ ხასიათს იძენს.

მოთხრობაში გამოქვაბული განასახიერებს არა მხოლოდ ზამთრის პეტერბურგის ერთ ჩვეულებრივ ბინას, სადაც მობინადრენი ყველა ხერხით ცდილობენ გაუმკლავდნენ ჩრდილოურ ყინვას. უპირველესად, ეს არის ერთიანი რუსული სახლის ნგრევისა და გამოქვაბულად ქცევის სიმბოლო, რასაც შესაბამისად საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებული ცხოვრების წესის ნგრევა და გამოქვაბულის აზროვნების ჩამოყალიბება მოყვება. გამოქვაბულის აზროვნება კი პრაგმატიკაზეა აგებული, „გამოქვაბულის ღმერთს“ (იგულისხმება ღუმელი, ცეცხლი, სითბო – ნ. ქ.) მსხვერპლად ეწირება ადამიანის პატიოსნება, ღირსება. «Схватились насмерть два Мартин Мартиныча: тот, давний, со Скрыбиным, какой знал: нельзя – и новый, пещерный, какой знал: нужно» [1,312]. პრაგმატული „საჭიროა“ იმარჯვებს, ძველი მარტინ მარტინიჩი, რომლისთვისაც სკრიბინი იყო სულიერი საზრდო, მარცხდება, მასში იღვიძებს მონადირის უძველესი პირველყოფილი ინსტინქტი, უფრო ზუსტად, გადარჩენის ინსტინქტი: ადამიანები იძულებულნი არიან მოინადირონ შეშა და საკვები, რათა ფი-

ზიკური არსებობა შეინარჩუნონ. ამ ნადირობასა და თავის გადარჩენაში კი ადამიანურ სახეს თანდათან კარგავენ, სული უუხეშდებათ, ისინი ცდილობენ ახალ პირობებს მიესადაგონ.

თავის დამოკიდებულებას ახალი დროების, ახალი წყობის მიმართ ზამიატინი გამოხატავს სიურრეალისტურ სტილში, მხატვრული დროისა და სივრცის მეშვეობით. ამოყირავებული დრო-სივრცე მოთხრობებში სამყაროს აპოკალიფსურ სურათს ქმნის. მწერალი მიზანმიმართულად ურევს ერთმანეთში დროის მონაკვეთებს, ათასწლეულებით დაშორებული ეპოქები მან ერთ დროით სივრცეში მოათავსა: «В пещерной петербургской спальне было так же, как недавно в Ноевом ковчеге...» [1,308]. პეტერბურგის შედარება ნოეს კიდობანთან ძალაუვნებურად იწვევს მსოფლიო წარღვნის ასოციაციას, ახალი ცხოვრება თავისი სასტიკი სახითა და მასშტაბურობით გვესახება როგორც მეორე წარღვნა, როგორც მოახლოებული კატასტროფა. სამყაროს ამგვარი, აპოკალიფსური ხედვა ცვლის ქრონოტოპულ სურათსაც: განვითარება, წინსვლა შეწყდა, კაცობრიობა უბრუნდება თავის სათავეებს და ამიტომაც მწერალს გადაეყავართ პრეისტორიულ ეპოქაში. ხვალისდელ დღეზე პერსონაჟები არ ფიქრობენ, მთავარია „დღეს“, გამოქვაბულის პირობებში ხვალისდელი გაურკვეველია. მომავალი მათთვის უკვე აღარ წარმოადგენს ხნობრივ-ეთიკურ ორიენტირს.

შეცვლილია პეტერბურგიც, ის ხან პრეისტორიულ ყინულოვან უდაბნოს ემსგავსება („გამოქვაბული“), ხან ოკეანეს, რომელშიც ექვსსართულიანი ქვის გემები დაცურავენ („მამაი“), ხან კიდევ ტრამვაის, რომელიც გაურკვეველი მიმართულებით მიექანება („დრაკონი“). ზამიატინი ამ მრავლისმთქმელი სიმბოლოებით ამბობს თავის სათქმელს. მწერალი ვერ ხედავს ახალი საზოგადოების მომავალს, უფრო სწორად, საკმაოდ პირქვეშ პროგნოზს აკეთებს: საეჭვოა გეზდაკარგულმა „გემებმა“ თუ „ტრამვაიმ“ (ანუ ახალმა საზოგადოებამ) აფიშირებულ ნათელ მომავალს მიაღწიონ: «И в странном, незнакомом городе – Петрограде – растерянно бродили пассажиры. Так чем-то похоже – и так непохоже – на Петербург, откуда отплыли уже почти год и куда едва ли когда-нибудь вернутся» [1,325].

ცხოვრება ქალაქში ამოყირავდა, ის ახალი კანონებით ცხოვრობს. შეუძლებელია გაუსაძლის პირობებში ადამიანის სახე შეინარჩუნო და ქალაქის მცხოვრებნიც იცვლებიან, იცვლება მათი სულიც და გარეგნული სახეც. პეტერბურგული ტრილოგიის პერსონაჟთა უმეტესობა ან პირველყოფილ, ცხოველის ტყავში გახვეულ ადამიანს მოგვაგონებს, ან კიდევ ცხოველს, წითელთათებიან დრაკონს. თითქმის შეუმჩნეველი გახდა ზღვარი სიკეთესა და სიბოროტეს, კაცთმოყვარეობასა და სიძულვილს შორის. დრაკონი-წითელგვარდიელისათვის დიდ პრობლემას არ წარმოადგენს ადამიანი, ან როგორც თვითონ უწოდებს, „ინტელიგენტური სიფათი“ იმ ქვეყანას გაამგზავროს, თითქმის იმავე წუთში კი მას გულს უჩუყებს გაყინული ბელურა, ჩიტი მან წითელ თათებში მოიქცია და სულის შებერვით ცდილობდა გაეთბო. ზამიატინი პირადი დამოკიდებულების მიუხედავად ობიექტურობას ინარჩუნებს და ამდენი სისასტიკის სიღრმეში ადამიანურობის მინავლებულ ნაპერწკლებს გვიჩვენებს. და გვიჩვენებს თავისებურად ნათლად და მკაფიოდ – ბელურის ეპიზოდში ის აქცენტს აკეთებს დრაკონის თვალებზე: «Дракон сбил назад картуз – и в тумане два глаза – две щелочки из бредового в человеческий мир» [1, 307]. საკმაოდ საინტერესოა შემდგომი პასაჟიც, სადაც სტრიქონებს შორის ავტორის პოზიციაც შეიძლება ამოვიკითხოთ: ბელურა მოსულიერდა და გაფრინდა. დრაკონი ბედნიერია («Дракон оскалил до ушей туманно-пыхающую пасть») და შემდეგ: «Медленно картузом захлопнулись щелочки в человеческий мир... Проводник в царствие небесное

поднял винтовку» [1,308]. კაცთმოყვარეობის სუსტი გამოვლინება მაღევე ჩაქრა, დრაკონმა ხელში ისევ იარაღი აიღო. ალბათ, ესეც იმ მკაცრი დროის ერთ-ერთი ნიშანია და ამავე დროს ავტორის უიმედო, პესიმისტური პროგნოზისაც.

აღნიშნული მოთხრობები ნათლად გვიჩვენებენ მწერლის დამოკიდებულებას ახალი წესრიგისადმი, ამავე დროს, ისინი წარმოადგენენ სოციალური პროგნოზირების მხატვრულ მცდელობას. მწერალი ხედავდა დრამატულ, შემაშფოთებელ სინამდვილეს და არა ნათელი და ბედნიერი ცხოვრების დასაწყისს. ამიტომაც ასე გაბედულად ამბობდა თავის სიტყვას, ამასთან ერთად, არ დალატობდა თავის მხატვრულ-შემოქმედებით პრინციპებს.

Литература:

1. Замятин Е. Мы. Издательство «Люкс», М., 2005.

Nana Kajaia ***Language Picture of the World in Zamyatin's St. Peterburg Stories*** **Summary**

Zamyatin's post revolutionary motivation is to depict in his novels dramatic fate of a human being in the modern world. The moral and philosophical basis of the problems he addresses is the eternal struggle between the two poles: "you can and you cannot" and the spirit and flesh. The stories: the "Dragon", "The Cave", and "Mamai" reflect the author's disposition towards the new regime.

Нана Каджая ***Картина мира в петербургских рассказах Замятина*** **Резюме**

В своих новеллах послереволюционного периода Замятин изображает драматическую судьбу личности в современной ему эпохе. Нравственно-философскую основу его рассказов «Пещера», «Дракон», «Мамай» создает вечная борьба плоти и души, «можно» и «нельзя». В отмеченных рассказах мы видим отношение писателя к новому порядку, художественную попытку социального прогнозирования. Писатель видел не начало яркой и счастливой жизни, а драматическую, пугающую действительность.

Дали Доборджгинидзе

(Грузия)

«БУМАЖНОЕ ЦАРСТВО» В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ БУЛГАКОВА

Проблематика ранних повестей Булгакова отражают реальность, которая была характерна для Москвы 20-30-х годов. По форме эти произведения представляют нечто среднее между фельетонами и рассказом. Их жанровую структуру можно определить и как бытовые повести, поскольку писателем точно и подробно воссоздаются отношения периода нэпа. Поэтому герои М.А.Булгакова «Роковые яйца», «Собачье сердце», живут в одной и той же реальности – Москве 20-30-х годов. Это было время «прозаседавшихся», шелеста бумаг по столам, призрачного бега людей по коридорам. Эта обстановка и послужила писателю объектом для сатиры.

Булгаков рассматривает явления бюрократизма и обывательщины как неестественные, поглощающие свободную личность человека. «Гротеск позволил писателю обозначить два повествовательных плана, ввести в современную городскую действительность фантазмагорические существа, перемещающиеся по пространству произведения с необычайной скоростью, трансформируясь как живые существа, так и отдельные предметы» [1,124], Используя образы фантастических персонажей, писатель высмеивает отдельные недостатки того времени. Но фантастика для него не самоцель, она лишь способ выразить любимые мысли, показать быт и людей с неожиданной точки зрения, воплотившиеся в повестях «Роковые яйца» и «Собачье сердце».

Булгаков умело и творческий следует совету Ф.М. Достоевского: «Фантастическое в искусстве имеет предел и правила. Фантастическое должно до того соприкоснуться с реальным, что вы должны почти поверить ему» [2,23]. Он допускает возможность чуда, гениальную научную выдумку, но помещает ее в реальность и далее верен законам этой реальности, логике душевных движений и мыслей настоящих, не придуманных людей. Есть в фантастической прозе Булгакова неожиданная, глубоко спрятанная грусть, скептическая мудрость и трагизм. И это делает повести «Роковые яйца» и «Собачье сердце» удивительно достоверными и вместе с тем пророческими».

Главные герои одержимы идеей реализации благих намерений, но результат оказывается прямо противоположным. Другим вариантом невозможности реализации задуманного является неправильное и непродуманное применение научных открытий.

Самой яркой чертой булгаковских представителей бюрократической карусели является наличие у них «нужной» бумаги, обладающей огромной силой. Именно с «бумагой» является к профессору Персикову в повести «Роковые яйца» таинственный Рокк. Булгаков сатирический изображает момент появления посетителя. Когда Рокк приходит к Персикову, Панкрат говорит:

- Там до вас, господин профессор, Рокк пришел...

На что Персиков отвечает:

- Рок с бумагой? Редкое сочетание...

Фамилия пришельца звучит зловеще, предупреждая о грядущих бедах.

В повести Булгаков обращается к изображению ученых. Писатель одновременно затрагивает и тему интеллигенции, задумывается над местом интеллигенции в новых социальных условиях. Иной тип Булгакову необходимо было, чтобы определить собственную позицию.

Вначале Персиков изображен нелепым чудачком, но постепенно в его характеристике проступают трагические черты: образ становится символом гибнущей культуры. Действие происходит в будущем. Профессор изобретает способ необыкновенно быстрого размножения яиц при помощи красных солнечных лучей. И в их бестрепетных руках «луч земли» превратился в источник смерти. Советский работник, Семен Борисович Рокк, крадет у профессора его секрет и выписывает из-за границы ящики куриных яиц. И вот случилось так, что на границе спутали яйца гадов и кур, Рокк получил яйца голоногих гадов. Он развел их у себя в Смоленском губернии и необозримые полчища гадов двинулись на Москву, осадили ее и сожрали, послужившие причиной гибели самого Персикова и многих других людей.

Заключительная картина – мертвая Москва и огромный змей, обвинившийся вокруг колокольни Ивана Великого. Наука, поддавшаяся величайшему соблазну высокомерного самодовольства и грубому нажиму циничной и малограмотной власти, в который раз дрогнула и отступила, и в образовавшуюся щель хлынули силы разложения и разобщения, растоптавшие и самоё науку, загнавшие её в номерные города, «шарашки» и «ящики». Учёные, эти «дети народа», в безнравственном союзе с равнодушной к ним и несчастному народу тоталитарной властью породили народную трагедию, которая легко приобретает планетарные, даже космические масштабы. Это вечная тема преступления и наказания, унаследованная автором «Роковых яиц» у Достоевского и решённая средствами трагической сатиры. Символическая картина «всеобщей катастрофы» завершает повествование.

Своеобразна сама структура произведения. Основным для Булгакова становится не гротеск, а фантастическое, помогающее создать напряженно развивающийся сюжет бытовой повести. Хотя действие в нем не выходит за рамки реального мира. Только в финальных сценах используются элементы фантастического гротеска, но они сразу же переходят на задний план. Человек не самое могущественное существо на планете, как принято было тогда считать. Очевидно, что главной мыслью этого произведения было стремление показать опасность проводимых экспериментов. А все, что происходило вокруг, что называлось строительством социализма, воспринималось Булгаковым именно как огромный по масштабу и более чем опасный эксперимент. Эту мысль он продолжает и в других произведениях. Личные переживания часто интерпретируются Булгаковым в художественных произведениях. М. Горький называл «Роковые яйца» «остроумной вещью». Он имел в виду не только стиль [1, 126]. Остроумие, ловкость, да и сама фантастика для Булгакова не самоцель, с их помощью он описывает «бесчисленные уродства» быта, наглость малограмотных газетчиков, проникает глубоко в души людей, в исторический смысл тогдашних событий. И его художественная проза уже далека от газетного фельетона. Мы замечаем, что у этой веселой сатиры имеется очень серьезная цель.

Повесть «Роковые яйца» пронизана трагическими символами крови, огня, мрака и смерти. В ней царят рок, трагическая судьба, и писатель эту интонацию усиливает, вводя в повесть тютчевскую пронзительную строку «Жизнь, как подстреленная птица». Такова цена промахов науки.

Собачье сердце – шедевр булгаковской сатиры, острый памфлет на современность. То, о чем беззаветно мечтали писатели русского ренессанса, сбылось в уродливой форме: «новый человек» появился в России при советской власти и получил имя «гомо советикус», отлично приспособившийся к новым политическим и социальным условиям, а вернее, ему и приспособливаться не надо было, он – плоть от плоти большевистского режима и отражал его «генотип». Он верил, в свою правоту, был агрессивен и нетерпим к чужому мнению.

Фаустовская тема гомункулуса взята Булгаковым в неожиданном ракурсе. Лабораторное существо, явившееся на свет в результате эксперимента – «первой в мире операции по профессору Преображенскому». Преображенский типичный интеллигент, которому советская власть еще не успела, как говорится, окончательно перекрыть кислород. Впрочем, такой ученый большевиков устраивает: он не занимается политикой. Профессор, увлеченный наукой, не замечает, какого монстера привел в дом. В повести показана сцена борьбы идей, развернувшаяся между профессором и членами домоуправления. В порыве ярости профессор звонит в вышестоящую инстанцию и требует там опять-таки бумагу, которая смогла бы оградить его от представителей домкома. «Бумажная» война все накаляется. Для Преображенского бумага – это продолжение исследований в нормальной обстановке. Сам он не имеет никакого почтения к бюрократии. «Бумажка» – вот как профессор отзывается о документе. Иначе относится к бумаге Швондер и ему подобные. Для них это самая важная вещь на свете. Поэтому отсутствие документа является первой проблемой, с которой столкнулся Шариков после своего таинственного перерождения. «Как же так без документа... Человеку без документа строго воспрещается существовать». Шариков желает именовать себя Полиграфом Полиграфовичем. Сразу чувствуется в этом имени «бумажный привкус». Не столь важно, как появился на свет человек, лишь бы у него были в порядке документы. Шарик или уже Полиграфом Полиграфович Шариков, быстро находит в человеческом обществе свою социальную нишу. Все происходит, как в советском государстве: низы, дорвавшись до власти, начинают теснить все, что раньше занимало это социальное жизненное пространство. В результате сам его «родитель» Преображенский чуть не оказывается на улице, и лишь старые связи спасают его от беспредела Шарикова. Увлечшись своими разработками он не заметил, как создал себе такого представителя суровой власти. За смехотворностью сюжета стоит глубокая трагедия русской интеллигенции, которая в те годы невольно помогала большевикам укрепить свои позиции. Шариковы постепенно выдвинулись во все высшие эшелоны власти и стали не только отравлять жизнь нормальным людям, но и решать их судьбу. Они стали определять и внешнюю политику страны.

Булгаков-сатирик смеется над таким положением, при котором человеческие отношения сводятся к бюрократии и формализму. «Бумажное царство» поработает людей и не дает им опомниться. Реальность утрачивает свою цельность, рассыпаясь в «бумажные осколки». Поскольку смех автора далеко не оптимистичен, это горькая сатира на современную Булгакову действительность.

Литература:

1. Кременцов Л.П. Русская литература XX века. Т 1., М., 2002.
2. Достоевский Ф.М. Дневник писателя. Глава XI. Мечты и грезы. М., 1873.
3. Булгаков М.А. Собр. соч.: В 5 т., М., 1989-90.

Dali Doborjginidze
The “Paper Kingdom” in Bulgakov’s Stories
Summary

In her article D.Doborjginidze studies the critical message in Bulgakov’s stories, contemptuous satire addressing the modern society, bureaucracy and **philistinism** as something unnatural, absorbing free personality in people. Bulgakov describes *The Paper Kingdom* corrupting people and capturing their minds; he shows the reality that lost its purpose and fell into ‘*paper splinters*’.

დალი დობორჯგინიძე
„ქაღალდის სამეფო“ ბულგაკოვის ნაწარმოებებში
რეზიუმე

ბულგაკოვი-სატირიკოსი დასცინის ისეთ მდგომარეობას, როდესაც ადამიანური ურთიერთობები ბიუროკრატიულობამდე და ფორმალიზმამდე დადის. „ქაღალდის სამეფო“ იმონებს ადამიანებს და არ აძლევს მათ გონზე მოსვლის საშუალებას. რეალობა კარგავს თავის ფასს. ავტორის სიცილი არ არის ოპტიმისტური. ეს არის მწარე სატირა ბულგაკოვის თანამედროვეობაზე.

ირმა შარაძე (საქართველო)

რუსულ ლიტერატურაში ქართული თემის გააზრების შესახებ

„აღმოსავლეთის“ ფენომენის გამოვლინება რუს მწერალთა შემოქმედებაში უმეტესწილად ხდებოდა კავკასიის, მისი ეგზოტიკური ბუნების, რეალიებისა და წეს-ჩვეულებათა საფუძველზე. კავკასიის, ასე ვთქვათ, ლიტერატურული როლის აღიარება და მისი ნაციონალური ფასეულობების აქტუალიზება რუს რომანტიკოსთა დამსახურებაა.

კავკასია ძველთაგანვე მოექცა რუს ლიტერატორთა ყურადღების არეალში. საკმარისია გავისხენოთ ძველი რუსული ლიტერატურის ძეგლები, რომლებშიც ქართული თემა და ქართველი პერსონაჟები ფიგურირებენ და რომლებიც საკმაოდ დიდი პოპულარობით სარგებლობდნენ („თქმულება ბაბილონის სამეფოს შესახებ“, „მოთხრობა დინარას შესახებ“). XVII საუკუნის ლირიკაში კავკასია წარმოდგენილია აბსტრაქტულ-სიმბოლური სახით, ხოლო კავკასიის ყოფით-გეოგრაფიული მახასიათებლები კი რეალობას საკმაოდ სცილდება. მიზეზი ამისა, ერთი მხრივ, უნდა ვეძებოთ იმაში, რომ რუსი პოეტები და მწერლები საკმაოდ ცუდად ან საერთოდ არ იცნობდნენ ქართულ სინამდვილეს. ასე, მაგალითად, მკვლევრები მიუთითებენ, რომ ა. პუშკინის ადრეულ, რომანტიკულ პოემაში „კავკასიელი ტყვე“ დაშვებულია ერთგვარი „ეთნოგრაფიული შეცდომები“: ჩერქეზი ქალი მღერის ქართულ (!) სიმღერას, ხოლო ჩერქეზულ სიმღერაში მოხსენიებულია ჩეჩენი და ა.შ. პუშკინი აღნიშნულ პოემაში ჯერ კიდევ ვერ ახერხებს კავკასიელთა სოციალურ-ისტორიულ დიფერენცირებას [4,9-10]. მეორე მხრივ, რუსულ ლიტერატურაში კავკასიის თემის გააზრებისას მკვლევრები მიუთითებენ ორი ტერმინის გამიჯვნის აუცილებლობაზე: ესენია – ცნება *აღმოსავლეთი* და მითოლოგემა *აღმოსავლეთი*. რელიგიურ ცნობიერებაში *აღმოსავლეთი* აღიქმებოდა როგორც სიცოცხლისა და სიბრძნის წყაროს სინონიმი. *აღმოსავლეთის* როგორც მითოლოგიურ კატეგორიას არ გააჩნდა გეოგრაფიული განსაზღვრულობა, მაგრამ აღიქმებოდა როგორც ერთგვარი მისტიკური ზონა. სწორედ ამ სპეციფიკის გათვალისწინებით არის შესაძლებელი კავკასიის ინტერპრეტირება როგორც რუსული რომანტიკული პოეზიის *აღმოსავლეთისა* [3,60].

რუსულ ლიტერატურაში კავკასია წარმოადგენდა შეუცნობლისადმი, მიუწვდომლისადმი მისწრაფების, რომანტიკული იდეალების განხორციელების, სამყაროს ინტუიციური შეცნობის პოეტურ გამოვლინებას.

კავკასიასთან პირადი შეხვედრა მწერლებს უტოვებდა ძველ, ჯერ კიდევ ხელუხლებელ ცივილიზაციასთან შეხების შეგრძნებას, რომელიც ჭეშმარიტი სულიერებით იყო განმსჭვალული.

ვინაიდან კავკასიის სრულყოფილი სახე პირველად იხატება სწორედ პუშკინის შემოქმედებაში, ამიტომ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მის ლექსებს „კავკასია“, „ზვავი“, „მონასტერი ყაზბეგზე“. პუშკინისეული პეიზაჟი, ასე ვთქვათ, „საგნობრივი კონკრეტულობით“ გამოირჩევა, მასში მოცემულია რეალური მთის ლანდშაფტის აღწერა. მეორე მხრივ, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, პოეტი ბუნებრივი მოვლენების მეშვეობით ამბობს თავის სათქმელს, გამოხატავს თავის პოლიტიკურ თუ ფილოსოფიურ შეხედულებებს [4,120-121]. ასე რომ, პუშკინის ლირიკა საქართველოს შესახებ უბრალო პეიზაჟურ ლირიკას არ წარმოადგენს.

როგორც ცნობილია, 1825 წლის ცნობილი მოვლენების შემდეგ პუშკინი სულიერი გზების ძიებაში იმყოფებოდა. ისტორიის, ცხოვრებისა და სამყაროს გაგება

პუშკინისათვის მათი ფარული აზრის აღმოჩენაში მდგომარეობდა [2,250]. აღნიშნულ ლექსებში პოეტი სწორედ ამ მიზანს ესწრაფვის, რომლის განხორციელებაშიც დიდ როლს თამაშობენ სიმბოლოები. მთის მშფოთვარე მდინარე, მისი კლდოვანი ნაპირები, გიგანტური ზვაგი ზემოაღნიშნული მისწრაფების ფონზე სრულიად სხვა დატვირთვას ღებულობენ. თერგი ნაწარმოებში იქცა მოძრაობის, წინსვლის, განახლების, დაუმორჩილებლობის სიმბოლოდ, კლდოვანი ნაპირები და ზვაგი კი ამ მოძრაობის შემაფერხებელ, ჩამსშობ ძალად, დესპოტიზმის განსახიერებად. უნდა აღინიშნოს, რომ მთის მდინარის სიმბოლიზაციას ვხვდებით არა მარტო პუშკინის შემოქმედებაში. ცნობილი ქართველი პოეტების გ. ორბელიანის, ა. ყაზბეგის, ი. ჭავჭავაძის და სხვათა ლექსებში თერგს, არაგვს ანალოგიური სიმბოლოურ-ფუნქციური დატვირთვა გააჩნია.

პუშკინისაგან განსხვავებით, ლერმონტოვი თერგს ნაკლებად ანიჭებს სოციალურ-პოლიტიკურ და ფილოსოფიურ დატვირთვას – თერგი მისთვის წარმოადგენს ზოგადად კავკასიის განსახიერებას [1,386].

აღმოსავლეთის ფენომენს, კერძოდ, კავკასიურ თემას ლიტერატურაში ინტერპრეტირების ამოუწურავი შესაძლებლობები გააჩნია. თუმცა კი, როგორც ზემოთ აღნიშნეთ, შეინიშნება მკვლევართა შეხედულებების ერთგვარი თანხვედრა. ამგვარი საყოველთაოდ მიღებული აზრის პოლემიზირება, ახლებური ინტერპრეტაცია მიგვაჩნია ნაწარმოების, ხატოვნად რომ ვთქვათ, მარადიული სიცოცხლის მანქანებად. პუშკინის ლექსების – „კავკასია“, „ზვაგი“, „მონასტერი ყაზბეგზე“ – ინტერპრეტაციათა შორის მართლაც რომ საინტერესოა ტ. მეგრელიშვილის მოსახრება ბიბლიური ასოციაციების შესახებ. „სწორედ ბიბლიური არქეტიპები – უკველესი სახე-სიმბოლოები აყალიბებენ ამ ნაწარმოებების სახეთა სისტემას და ამ პეიზაჟთა პოეტიკას ანიჭებენ მკვეთრად გამოხატულ სპეციფიკას“ [3,62].

„კავკასიას“ მკვლევარი აღიქვამს როგორც სამყაროს შექმნის პირველი წუთების ინტუიციურ წვდომას: *«Кавказ подо мною. Один в вышине // Стою над снегами у края стремнины...»* უსაზღვრო სიმაღლე (ВЫШИНА) არის ცის, ღმერთის სინონიმი (*«Вышний, Всевышний, Бог»*). თავისი კოსმიური გრანდიოზულობით ეს ორი ცნება ქმნის კოსმოგონიურ აურას, გადაყვართ ბიბლიური „საწყისის“ ატმოსფეროში, როცა „შექმნა ღმერთმა ცა და დედამიწა“. პუშკინი ერთგვარი საფეხურეობრივი თანამიმდევრობით აღწერს ბუნებას, რაც ზუსტად თანხვედება სამყაროს შექმნის აქტის ბიბლიურ აღწერას.

ლექსში „მონასტერი ყაზბეგზე“ მკვლევარი ბინარული ოპოზიციის საინტერესო გამოვლინებას გვიჩვენებს – ხეობის სახე როგორც ცის ანტითეზა: *«Туда н, сказав прости ущелью, // Подняться к вольной вышине! // Туда, в заоблачную келью, // в соседство бога скрыться мне...»* (ერთგვარი ილუზიაა ქვესკვნელისა და სამოთხის ოპოზიციისა).

კიდევ ერთი საინტერესო ანტითეზა, რომელზეც უკვე ვისაუბრეთ და რომელსაც მკვლევარმა განსხვავებული ახსნა მოუძებნა. ლექსში „ზვაგი“ პუშკინი ხეობაში მომწვედველ თერგს „გაბორტებულს“ (*«Терек злой»*) უწოდებს. ტ. მეგრელიშვილის აზრით, ის მიუთითებს დაცემული ანგელოზის დრამაზე – განწირულის, დატყვევებულის სწრაფვაზე თავისუფლებისადმი [3,63].

ინტერპრეტაცია, უდავოდ, ნოვაციური ხასიათით გამოირჩევა. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ის სავესებით არ ეწინააღმდეგება მკვლევართა შორის გავრცელებულ აზრს იმის შესახებ, რომ თერგი ყველგან ჟღერს როგორც თავისუფლების ჰიმნი, როგორც ბნელეთის ძალთა წინააღმდეგ ბრძოლის სიმბოლო. „მრისხანე თერგი“ როგორც ბორტების ლუციფერიანული განსახიერების სიმბოლო, ისევე

როგორც თვით არქექტიპული სახე-სიმბოლო „სინათლის მატარებლისა“, მაინც არის „დაუმორჩილებლობისა და ბრძოლის სიმბოლო, გამომხატველი მოქმედებისა და პროტესტისა“ [3,63].

აღმოსავლეთის და, კერძოდ, კავკასიის ფენომენის აღქმა-გაგება უდიდეს სირთულესთან არის დაკავშირებული. რა თქმა უნდა, შეუძლებელია მხატვრული ნაწარმოების აღქმისა და, აგრეთვე, დასმული პრობლემის ინტერპრეტირების უსაზღვრო შესაძლებლობებიდან გამომდინარე, ერთ სტატიაში ამოწურო სათქმელი. ჩვენ შევეცადეთ მხოლოდ მოგვენიშნა რუსული ლიტერატურაში კავკასიის ფენომენის წარმოჩენის რამდენიმე საინტერესო მომენტი.

ლიტერატურა:

1. მ. თუხარელი, თერგის სახე ლიტერატურულ ურთიერთობათა ასპექტში // ქართული რუსისტიკა, თბ., 2005.
2. ი. ლოტმანი, პუშკინი, სანკტ-პეტერბურგი, 1997.
3. ტ. მეგრელიშვილი, ი. მოდებაძე, კავკასია – რუსული რომანტიკული პოეზიის „აღმოსავლეთი“? //Homo Esperans, 2007, №3.
4. ვ. შადური, პუშკინი და ქართული საზოგადოება, თბ., 1966.

Irma Sharadze ***Perception of Georgian Themes in Russian Literature*** **Summary**

The phenomenon of the “East” in the works of Russian authors were mostly revealed on the example of the Caucasus, its exotic nature, realias and traditions.

Russian Romanticists contributed much to throwing light on the role the Caucasus and its national values in their literature.

In Russian literature the Caucasus represented the poetic revelation of inspirations with the mysterious and elusive, make possible romantic ideals, intuitive perception of the world.

Pushkin was the first poet who rendered perfect image of the Caucasus in his poems “Caucasus”, “Avalanche”, “Monastery on Khazbegi”.

Ирма Шарадзе ***Об осмыслении грузинской темы в русской литературе*** **Резюме**

Выявление феномена «Восток» в творчестве русских писателей в основном происходило на основе экзотической природы Кавказа, его реалий и обычаев. Признание, так сказать, литературной роли Кавказа и актуализация его национальных ценностей - заслуга русских романтиков. Кавказ в русской литературе представлял собой поэтическое выражение осуществления романтических идеалов, стремления к интуитивному познанию мира. Так как полноценный художественный образ Кавказа впервые создается в творчестве Пушкина, особое внимание уделяется его стихотворениям «Кавказ», «Обвал», «Монастырь на Казбеке».

Ежи Устинович

(Польша)

**ХРАМЫ ПОГРАНИЧЬЯ – СОВРЕМЕННАЯ КУЛЬТОВАЯ АРХИТЕКТУРА
В ПОЛЬШЕ**

Польша расположена на территории пограничья культур, религий и народов. Как в прошлом, так и в настоящем. Она находится на границе, идущей от Скандинавии до Балкан, которая делит Европу в культурном отношении на латинскую, западно-католическую часть, и на византийскую, греко-славянскую. В прошлом, еще до разделов Речи Посполитой, эта граница проходила через самую середину государства, так что географически большая часть Польской Короны и Великого княжества Литовского находилась на византийской стороне. Сейчас же, после второй мировой войны, лишь незначительная восточная часть польского государства осталась на той, прежней, византийско-русской стороне, на Востоке.

Существование пограничья двух культур – явление чрезвычайно интересное, будоражащее чувства и воображение, побуждающее к различным философским, теологическим и культурологическим рефлексиям. Это явление одухотворенное и красочное, но временами грозное, приводящее к конфликтам. Так происходило в прежние времена неоднократно на пограничье Польши и России, Венгрии и Румынии, так происходит и сейчас на Балканах. Хотя разделение двух вероисповеданий – Западного и Восточного явилось болезненным событием в истории христианства, которое временами пробуждало прежние взаимные обиды и предубеждения, сегодня, однако, наступил достаточно благополучный период, когда сообщества этих двух церквей пребывают в видимом спокойствии. Более того, сегодня существует живой взаимный интерес, наблюдается оживление контактов, появляются различные начинания в области взаимовлияния идей и форм культов. Можно говорить не только об обычных встречах и диалоге, но и о передаче, обмене ценностей, о взаимном обогащении культур, а также синтезе искусств и идеологий.

Необходимо признать, что это явление в истории не ново. Примерами тому являются русско-византийские росписи в готических костелах Польши в эпоху первых Ягеллонов, или же, наоборот, готические влияния в архитектуре литовских и украинских церквей XIV – XVI вв.; проникновение музыкальной культуры Польши на Украину и позднее в Россию, которое повлияло на стиль литургического православного пения; влияние схоластической теологии в Киеве и Москве благодаря деятельности митрополита Петра Могилы в XVII в., и, наконец, включение ренессансных и барочных элементов в церковную архитектуру и искусство. Для того чтобы наиболее полно оценить явление диалога и синтеза культур, эти общеизвестные исторические факты необходимо дополнить наиболее показательными примерами из истории архитектуры и живописи. А примеры?

Первый – это костелы в Люблине (т.н. Замковая часовня, 1326г.) (фот.1), Вислице (фот.2), Сандомеже (фот.3) и Кравкове (Святокрижская часовня кафедрального собора на Вавеле) (фот.4). Внутренние поверхности стен этих готических святынь, заложенной

королем Владиславом Ягелло, русские художники покрыли великолепными фресками XV века, выполненными в соответствии с византийским канонem. Это, безусловно, одни из наиболее выдающихся, целиком сохранившихся примеров этого типа росписей на польских землях. Их неповторимость и красота основана на синтезе достоинств и гармоничной связи готической архитектуры и иконописи.

Второй пример – это церковь Благовещения Богоматери в Супрасле, возведенная в 1503-1511 гг. и ставшая необычайно оригинальным явлением не только в истории польской, но и европейской архитектуры (фот.5,6). В этой постройке трехчастная литургическая структура, характерная для православной церкви византийско-русского происхождения как бы облачена в готические одежды. Внешне она имеет вид костела, и в интерьере – это классическая крестово-купольная церковь, девятичастная, типа *quincunx*.

В древности взаимные контакты были ограниченными. Две церкви, римско-католическая и православная, представляли собой более замкнутые структуры, пристально следившие за целостностью своих догматов и доктрин, охранявшие свои духовные ценности, что осуществлялось также в сфере культа и искусства. Однако, несмотря ни на что, влияния и контакты существовали, и это происходило даже вопреки воле этих церквей. Происходило это спонтанно, и никакие запреты и указы не могли тому препятствовать.

Сейчас во всем мире, в особенности на просторах господства христианской религии, ситуация изменилась. Идеологические и догматические границы как бы исчезли. В наиболее развитых в культурном и духовном отношении сообществах имеет место подлинный, интенсивный обмен ценностями. Диалектическое понимание существования различий подталкивает к рефлексии. Особенно это ощутимо в области искусства, прежде всего представленного в святынях обеих Церквей – Западной и Восточной.

Напоминание о пограничном статусе польской культуры, сформировавшейся на основе взаимодействия культур многих народов, является существенным для понимания специфических нюансов, проявляющихся в польском искусстве, а особенно в области сакральной архитектуры. Думаю, что приведенные ниже примеры укажут направление, в котором развивалось искусство в Польше прежде, развивается сегодня и будет развиваться в будущем. Необходимо при этом учитывать не только пограничный статус произведений архитектуры, возникающих на стыке христианского Востока и Запада, но и, прежде всего, современные эволюционные свершения в области зодчества, происходящие благодаря развитию цивилизации человечества (главным образом технологическому), развитию искусства иконописи (особенно в результате ее контакта с современным искусством), так также развитию современной теологической и философской мысли. Считаю, что это может быть поучительным не только для развития научного познания, но, прежде всего, для обновления нашего современного христианского самосознания, творческого самосознания в области культовой архитектуры и тесно связанного с ней иконописного искусства.

Наиболее интересным примером, свидетельствующим о том, пока еще «несмелом», взаимном проникновении качеств двух христианских Церквей: Восточной и Западной, может быть, прежде всего, взаимная конверсия святынь. История всемирной архитектуры знает немало таких примеров. Различными были причины и результаты таких трансформаций. Восточно-христианские храмы превращались в мечети, как практически все храмы древней столицы Византии Константинополя и его окраин, перешедших после падения империи от восточных христиан к служителям ислама,

костелы заменялись на церкви, церкви - на костелы. То же происходило и с синагогами. Осуществлялись недопустимые приспособления храмов и иных мест проведения культов под ночные клубы, дискотеки, чему наиболее показательными примерами в послевоенной Польше являются поевангелические костелы в Вельдзондзу и Квидзыне. Примерами не таких уж давних межконфессиональных изменений могут быть многие святыни и церкви Прикарпатья, Бещад, Хольмщины, южного Подляшья, костелы Нижней Силезии, Поморья, а также Вармии и Мазур.

На послевоенный период приходится массовое переселение жителей юго- и средне-восточной Польши на территории западные и северные, в рамках коварно спланированной тогдашними властями умирительной акции «Висла» 1947-го года. На так называемых «возвращенных землях», после вытеснения оттуда немецкого населения, размещены вывезенные из родных краев около 140 тысяч украинцев и лемков. С одной стороны, это привело к разрушению большинства оставленных ими старинных, чрезвычайно ценных храмов либо к переходу их в собственность Католической Церкви, а с другой стороны – к тому, что в местах переселения православные приспособляли для своих нужд разрушенные либо оставленные культовые объекты иных конфессий, а также светские здания. Такое продолжение получило храмостроительство в Польше после Второй мировой войны.

Поскольку большинство объектов, «переданных в пользование» православным, имело статус памятников архитектуры, то прежде всего службы охраны памятников определяли техническое состояние, пределы модернизации и адаптации этих объектов для нужд Православной Церкви. В большинстве случаев адаптации подлежали храмы евангельских христиан, построенные, как правило, на рубеже XIX-XX веков. Например, подняты из руин храмы Вроцлава, среди которых – готический костел св. Варвары, в 1963 году преобразованная в православный собор Рождества Пресвятой Богородицы, а также церковь святых Кирилла и Мефодия, построенная на руинах барочного храма святой Анны на Пяске. К этой же категории принадлежат и большинство адаптированных для Православной Церкви храмов на юго-западе Польши (в Нижней Силезии) – в частности, в Олесьнице Силезской, Зомбковицах, Съвиднице, Пжемкове, Зимней Воде, Зелёной Гуре, Валбжыхе, Рудной Вси, Волове Старом, Бучине, а также на Западном Поморье – в частности, в Бжозе, Лугах, Грыфицах, Тжебятове.

Стоит хотя бы мимоходом остановить внимание на упомянутом выше кафедральном соборе Рождества Пресвятой Богородицы во Вроцлаве. После многолетних процедур в 1963 году стародавний готический храм – сначала католический, затем евангелистский – был передан православным. Авторами концепции его внутреннего устройства и украшения являются Ежи Новосельски и Адам Сталони-Добжански. В этой концепции основное внимание уделяется эсхатологической тематике. Отражает ее прежде всего иконостас с горизонтальным рядом икон, который представляет – как некогда в главном готическом алтаре этого храма – историю Спасителя. Иконостас впечатляет как целостность, объединенная поднятым вверх изображением Распятого (фот.7).

Смерть Христа на Голгофе через ее символ – крест, объединяет композицию иконостаса с росписью сводов алтаря. Облик креста соотнесен с образцами итальянской живописи XIII века, следовательно – с периодом расхождения традиций византийской и латинской. Посредством этого соотнесения как бы делается попытка связать их обратно. Иконостас храма не составляет перегородки. Он почти ажурный, очень пространственный прозрачный и потому органично связан с пресвитерием алтаря. В дополнение –

очень большое, низко подвешенное, круглой формы паникадило определенно обозначает центральность пространства здесь, перед иконостасом – как бы с целью заменить традиционно размещенный над местом совершения Евхаристии купол с Пантократором (Вседержителем). Кроме того, аппликационность икон на сводах, словно разбивающая их секвенцию, их ритм и структурную упорядоченность, усиливает эту сконцентрированность (фот.8).

К концу 1970-х годов, а особенно в начале 80-х, происходит настоящий «взрыв» в развитии сакральной архитектуры Польши, особенно римско-католической. Вызван он был по преимуществу изменениями политического положения страны в связи с избранием Кароля Войтылы Папой Римским, а также созданием «Солидарности». Эти факты парадоксальным образом повлияли также и на улучшение ситуации с инвестициями в Православной Церкви. Хотя с начала 1970-х годов постепенно преодолевался барьер получения разрешений на строительство новых православных храмов, но именно 80-е годы приносят увеличение числа новопостроенных храмов. Предельные размеры, которыми тогда оперировали при выдаче разрешений на строительство Министерством вероисповеданий, была общая площадь в 600 кв. метров.

Наиболее показательным примером того, что созидалось в этот период является Свято-Троицкий собор в Гайновке, строительство которого пришлось на 1973-1992 гг. Он – пожалуй, единственный храмовый объект с таким масштабom пространственного решения. Хотя отличает его не только такая, не встречавшаяся ранее, прикладная особенность, но прежде всего свойства самого архитектурного решения объекта, являющегося довольно редким примером авангарда. Здесь имеет место интересная, не стесненная давлением историзма реинтерпретация традиционных канонов, смело направленная против изменений, происходящих в современной культуре

Храм этот спроектировали Ежи Новосельски и Александр Григорович. Архитектурный проект разработал второй из названных. Ежи Новосельски – художник выдающийся и единственный такого масштаба в ряду современных иконописцев мира – был изначально и автором проекта прекрасной иконографии собора, к сожалению, не дождавшегося исполнения (фот.9). В итоге роспись, ориентированную на образцы поздневизантийской иконографии Палеологов, осуществил Димитриос Андронупулос из Греции. А витражи выполнил Адам Сталони-Добжански.

Этот храм относится к классическим крестово-купольным решениям типа вписанного креста. Это двухнефное сооружение с отдельной крестильней и часовней под башней колокольни, а также с отдельным криптовым храмом. Здесь имеется 7 алтарей, из них 4 – на верхнем уровне. Высота здания достигает 50 метров, используемая общая площадь составляет 850 квадратных метров. Храм может вместить 5 000 человек. Это, собственно, из построенных в послевоенной Польше первый православный храм такого масштаба и такого комплексного замысла.

Главной идеей пространственной концепции было сочетание исторического наследия церковной архитектуры с современными технологиями железобетона и связанными с этим новыми конструктивными возможностями рельефного моделирования. Здесь имело место новаторство решений в использовании железобетонных плит, каркасных конструкций и витых несущих колонн. Форма этого здания основывается на мягком проникновении (сочетании) крестовой структуры параболических цилиндрических сводов с 40-метровым основным конусом, который опирается на 4 пendentивах, переходящих в цилиндрические колонны. Восьмиугольная крестильня покрыта отдельным, несколько меньшим конусом, а также специфическая квази-корбузьеровская ко-

локольня вместе с центральным конусом создают выразительные высотные доминанты (фот.10).

Внутренний вид храма – классическое для православия негативное отражение внешней формы. К сожалению, в ущерб ему здесь отсутствует традиционное купольное увенчание, а имеется квадратный окулус, который вызвал многие иконографические новации. Центростремительная диспозиция здесь подчеркнута вогнутым иконостасом (фот.11), который выполнен в железобетонной конструкции, покрытой мозаичными плитками, а также ступеньками соли и крестообразным паникадиллом, сделанным в память о 1000-летию Крещения Руси.

Примером храмостроительства на рубеже 1980-90-х годов является церковь Воскресения Господня в Белостоке – Солнечном Стоке. Автором ее архитектурного проекта является Ежи Устинович.

Этот храм сохраняет традиционную для Православия символическую структуру. В то же время представляет попытку ее современной реинтерпретации, которая учитывает особый культурный контекст пограничья. Основные мотивы связывают этот храм со многими храмами-крепостями, которые строились в византийско-готическом стиле – такими, как храм Благовещения Божией Матери в Супрасле, церковью в Сынковичах, Маломожейкове или Новогрудке. Вместе с тем налицо лишь второстепенные стилистические связи, ограничивающиеся внешней формой. Это: структурированность композиции, «кристалличность», использование характерных для готики форм башен, контрфорсов, проемов и фасада (фот.12).

Храм имеет центростремительную композицию, построенную на геометрии взаимопроникающих фигур восьмиугольника и греческого креста (фот.13). Внешний облик подчеркивает ее именование: символика Гроба Господня и Воскресения прочитывается в геометрии восьмигранника, в формах контрфорсов (как камней, отодвинутых от гроба), окружающих подпор, опечатанных камнях и в 8 колоннах храма. А размещение здания на холме усиливает экспрессию формы и ее экзатичность. Здесь применена классическая система пяти башенных куполов. Использование кристаллических форм (фот.14) имеет соотнесенность с Откровением святого евангелиста Иоанна и его описанием «Нового Иерусалима»: «...*который нисходил с неба от Бога... Светило его подобно драгоценнейшему камню, как бы камню яспису кристалловидному*» (Откр. 21,10).

Формальным продолжением – хотя и представляет собой, несомненно, антиципацию позднейшего храма – является еще крестильная церковь в честь св. Иоанна Крестителя в Бельске Подляском. Включенная в комплекс расположенного неподалеку приходского дома посредством конусообразной крыши с характерными складками навеса, она напоминает формы собора в Гайновке (фот.15). Но особо впечатляющим является внутренний вид крестильни – архитектурно и иконографически оформленный Ежи Новосельским. Пространственная система стен является классической, схема «квадратуры круга» реализуется посредством купола, восьмигранного тамбура и кубического корпуса. Настоящим событием стало неконвенциональное решение центральной литургической зоны, т.е. алтарной арки. Это решение – новаторское по форме, хотя одновременно и традиционное в символической интерпретации и иконографии. Оно подчеркивает единство горизонтальной и вертикальной ориентации храма, сосредоточенных посредством этой арки в евхаристическом центре. Первая реализуется через кадрирование алтаря и сходящуюся перспективу его выкроя; вторая же через вхождение

арки в купольное пространство и повторение профиля сечения часовни. Это настоящее произведение искусства (фот.16).

В связи с отмеченным нельзя не вспомнить о других важных творческих результатах названного замечательного иконописца и архитектора в одном лице. Это произведения, выполненные также в римско-католических и униатских храмах. Они являются доказательством того, что именно сейчас Православная Церковь через свое искусство проникает в иные Церкви. Благодаря своей живой традиции она выводит это искусство из создавшегося было кризисного состояния и поднимает на уровень особой рецепции иконографического и архитектурного искусства, придавая им особый статус, ранг и теологическое значение. Это является также доказательством, что на пограничье искусство Востока и Запада взаимно дополняются, обогащаются и оживляются. Было ли это на основе укрепления защитной позиции и обязательности заострения противоречий и различий, или же, как это уже ранее в истории было – на основе должного синтеза искусств (о чем свидетельствуют, кстати, часовня Святой Троицы в Люблине, храм в Вислице, Сандомирский кафедральный собор) – это уже иной вопрос.

Первым, самым старым из них является католический храм в Варшаве-Елёнках. Самое интересное из примененных здесь решений – это полихромные рельефы, писанные по сохраняющей швы (расшивку) кирпичной стене (кладке) (фот.17). При весьма экспрессивной тектонике внутренней композиции храма, обогащенных дополнительно квази-витражными стенами боковых нефов и выделенной конструкцией сводов, эта роспись является элементом успокаивающим, созерцательным (фот.18).

Очередной объект, весьма существенный для современного иконографического искусства – костел Провидения Божьего в Веселой возле Варшавы. Он заложен в 1938 году и построен в неороманском стиле. Однако реализация его внутреннего оформления приходится на 1975-76 гг. Это шедевр искусства – как иконографического, так и архитектурного – от начала до конца выполненный Новосельским. Главный композиционный и иконографический акцент сделан здесь на апсиде храма, в которой размещен крест с интересной транспозицией креста св. Франциска Асизского, а за ним, в тесной пространственной связи, написана икона Матери Божией Оранты (фот.19). В алтарной части осуществлена интересная пространственная транспозиция алтарного темпона. Прекрасную архитектуру дополняют настенная роспись и абстрактные витражи (фот.20). Впечатляющий Крестный Путь написан на полотне в белой раме, как барельеф, бронзово-черный, посреди стен и зданий Иерусалима, а не на открытом пейзаже Голгофы.

Это уникальный пример комплексной реализации интерьера в стиле восточно-христианском, православном для храма латинского. Это как бы церковь в костеле.

Еще одним уникальным примером архитектуры, соотносящейся с ветхозаветной Скини Соборания является костел Святого Духа в Новых Тыхах (фот. 21). Этот объект, построенный в 1979-1983 годах, принадлежит к числу самых интересных храмов Польши последнего времени. Автор архитектурного проекта – Станислав Немчик, тогда как автор прекрасной иконографии – тоже Ежи Новосельски (фот. 22). В этом проекте налицо уход от схем сухого модернизма и привнесения в декоративное искусство трагического постмодернизма. Пространственная концепция храма – простая форма несимметричной пирамиды, срезанной в основании потолочного окна (светлика). Рядом с окном находятся четыре 12-метровых креста из полиэфирных смол, а под ним, на антепендиуме – алтарь. В целом это архетипичная форма. Снаружи, под крышей, имеются обходы (галереи) и аркады, являющиеся транспозицией традиционных для архитекту-

ры костелов и церквей (католических и православных храмов) чердаков «собут». Ажурная, почти ювелирная колокольня прекрасно контрапунктирует форму храма. Через роспись как бы просвечивает фактура досок (так, как в костеле на Елёнках – кирпичей) – материальное свидетельство мира духовного.

К той же категории храмов относится и прекрасная, построенная в 1992-1997 годах, греко-католическая церковь Рождества Пресвятой Богородицы (Пречистой) в Бялом Боже возле Щецинка на Западном Поморье. Этот небольшой объект представляет собой мастерское, новаторское решение, которое своими корнями глубоко связано с традициями Восточной Церкви и одновременно получает универсальное звучание. Архитектором и автором всего этого решения в целом является Ежи Новосельски (при техническом сотрудничестве с Богданом Котарбой). Церковь уединенна, возведена на пустынном равнинном ландшафте и вписывается в него белым и ржаво-красным цветами штукатурки. Неф строгостью своей напоминает древнехристианские базилики (фот.23). Скупое освещение, небольшие квадратные и круглые окна, а также простота форм и однозначность архитектурных решений напоминают архитектуру Сирии и Месопотамии. Внутреннее пространство – центрально-продольное, с характерными снижениями посередине, как бы для безопасности людей, принимающих Евхаристию, и так, чтобы окружение не было поражено его воздействием. Три алтарных свода являются реминисценцией алтарного свода крестильни в Бельске Подляском. (фот.24). Темная малахитовая тонировка стен и колонн, а также доминирующий мениск купола с Пантократором выявляют дискретный мотив квадратуры круга. На восточной стене по традиции размещено прекрасное Распятие (фот.25).

В этом храме представлен классический раздел святая святых (алтаря) на бему и два пастофория. Он имеет также интересную, двухбашенную структуру западного фасада, открытую на четыре стороны света. Под башнями внешний нартекс напоминает древние атриумы сирийские и коптские. Посреди его – двойной фронтоном с иконами Архангелов Михаила и Гавриила, а между ними - греческий крест с пятью стигматами (печатами). Согласно древнему апокрифу, такой именно крест спускался в преисподнюю. Один Архангел его туда отправил, а второй – в триумфе оттуда вынес. Это прекрасное, универсальное решение. Ниже находится изображение Вераикон – Плата Святой Вероники с преображенным ликом Страждущего Христа.

Храм, иконографическое оформление которого полностью согласуется с архитектурой, – небольшая Свято-Троицкая церковь при Иконографической школе в Бельске Подляском. Ее проектировал Ежи Устинович, а роспись осуществили учащиеся школы под руководством ректора – отца Леонтия Тофилюка. Освященная в 2002 году, эта небольшая, площадью в 32 кв. метра, церковь представляет собой транспозицию классической модели храма зального, купольного, одноапсидного. Она продолжает традиции деревянного храмостроительства, прежде всего русского – псковско-новгородской школы (фот.26). Но при этом имеет выразительную укорененность в местных традициях, церковной архитектуры Подляшья. А к тому же связана еще с опытом строительства церковью лемковских и молдавских – с их значительно выдвинутыми навесами для защиты находящихся под ними росписей. Здесь поднавесные пояса трех стен спроектированы как пояса иконографические, наподобие трех рядов иконостаса: Деисусный, Пророков и Патриархов. Простая кубическая масса корпуса покрыта т.н. сомкнутым сводом [*groined vault; Walmgewölbe*], который увенчивает купол с иконой Пантократора, подвешенная над стеклянным барабаном и поэтому видимая извне (фот.27,28).

*

Представленные здесь примеры сакральной архитектуры христианских церквей Востока и Запада дают интересный материал для рассуждений о их взаимном диалоге, об уважительной трактовке и почитании прав и традиций, об особенностях и многообразии культурных проявлений. В греческом языке *dialegein* означает «разговаривать», что в общем значении этого слова представляет собой обмен мыслями. Однако мы привыкли к тому, что в области диалога между религиями и культурами различных народов наиболее часто используется термин «встреча», который в собственном значении этого слова диалогом не является, хоть и создает необходимое для этого условие.

В сакральном искусстве двух церквей, в их разнородности и похожести, автономии и вместе с тем стремлении к объединению различных составляющих, христианский мир как бы возвращается к своему первоначальному единству. Это единство уже реализуется, и происходит это непосредственно и открыто. Оно не является лишь только встречей, лишь только диалогом, а является чем-то большим. В этой пробе синтеза искусство обеих Церквей находит свой смысл и достигает своей цели. Оно реализуется в том, для чего надлежащим способом призвано, и становится искусством единой Церкви, и уже неразделенной. Так не являются ли правдивыми слова, которые прекрасно высказал Федор Достоевский – «искусство спасет мир». К ним можно уже сейчас, хотя еще несмело добавить – *весь мир*.

Фот.1

Фот.2

Фот.3

Фот.4

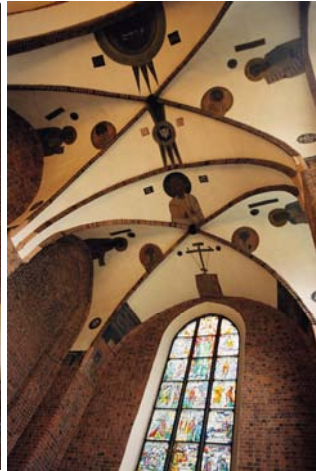
Фот.5

Фот.6

Φοτ. 7.

Φοτ. 8.

Φοτ. 9.

Φοτ. 10.

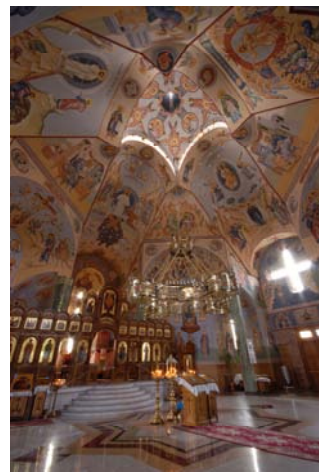
Φοτ. 11

Φοτ. 12.

Φοτ. 13

Φοτ. 14.

Φοτ. 15 .

Φοτ. 16

Φοτ. 17.

Φοτ. 18

Φοτ. 19.

Φοτ. 20

Φοτ. 21.

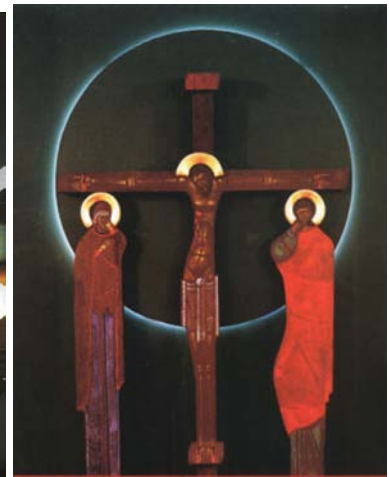
Φοτ. 22

Φοτ. 23

Φοτ. 24

Φοτ. 25

Φοτ. 26

Φοτ. 27

Φοτ. 28

Jerzy Uscinowicz
Frontier Temples – Modern Cultic Architecture in Poland
Summary

The existence of two frontier cultures is a very interesting phenomenon, which impels to various philosophical, theological and culturological reflections. This phenomenon is spiritual and colorful, but at times it is severe and leading to the conflicts.

Nowadays, the lively mutual interest is seen between Western and Eastern church communities, the revitalization of contacts, the new initiatives in the sphere of the mutual interferences of ideas and cults forms. We may speak not only of ordinary meetings and dialogues, but of transferring and exchanging of values, mutual cultural enrichment, arts and ideologies synthesis as well.

იეჟი უსტინოვიჩი
საზღვრისპირა ტაძრები – თანამედროვე საკულტო არქიტექტურა პოლონეთში
რეზიუმე

ორ კულტურას შორის საზღვრის არსებობა – განსაკუთრებულად საინტერესო მოვლენაა, რომელიც აფორიაქებს გრძნობას და წარმოსახვას, აღძრავს სხვადასხვა ფილოსოფიურ, თეოლოგიურ და კულტუროლოგიურ რეფლექსიას. ეს არის ზემოთაგონებული და მხატვრული მოვლენა, მაგრამ დროდადრო – სასტიკიც, რომელიც კონფლიქტს განაპირობებს. დღეს არსებობს ცოცხალი ორმხრივი ინტერესი, იგრძნობა კონტაქტების გამოცოცხლება, ჩნდება სხვადასხვა წამოწყება იდეების და კულტის ფორმების ურთიერთგავლენის სფეროში. შეიძლება საუბარი არა მხოლოდ ჩვეულებრივ შედარებასა და დიალოგზე, არამედ ფასეულობების გადაცემაზე, გაცვლაზე, კულტურათა ურთიერთგამდიდრებაზე, ასევე, ხელოვნებისა და იდეოლოგიის სინთეზზე.

Толысбаева Жанна

(Казахстан)

КУЛЬТУРА: НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ

Одной из наиболее обсуждаемых проблем ушедшего XX и нарождающегося XXI веков стал вопрос об имманентных законах и закономерностях развития культуры. В центре внимания исследователей находятся вопросы истории развития русской литературы, интерес к периодам обостренных эсхатологических предощущений, особенно – к рубежным эпохам. Не вызывает удивления тот факт, что ученые, заинтересовавшиеся проблемой онтологии культурных «взлетов» и «падений», живут и работают во второй половине XX столетия, в эпоху полного и окончательного возвращения Создателя к человечеству. Интересны, многоаспектны, полемичны работы Г.С. Кнабе, Г. Белой, В. Топорова, Ю.Лотмана. С нашей точки зрения, сама проблема и её интерпретация вызывают на полемику. И здесь уместно пошаговое вхождение в проблему.

1. Спорно понимание культуры как развивающейся системы. Человечество, проживающее последнюю земную жизнь, к сожалению, не смогло приблизиться к идеалу действительно Человеческой жизни. Не по своей воле, это понятно. Но суть дела от этого комментария не меняется. Если великие художники эпохи Возрождения создавали гармонию линий человеческого тела, воспроизводя рельефы многократно препарированной мышцы, то о каком животворном искусстве может идти речь? Если Чайковский вдохновлялся на создание музыкальных шедевров любовью к маленьким мальчикам? И вообще, если принять во внимание факт обязательной психотравмы гения (ни для кого не секрет: все великие художники, музыканты, поэты и писатели начинаются с того, что в начале жизни получают некую психическую травму, с которой и начинается рождение творческой личности, избывающей своим творчеством страхи и комплексы детства), то можно ли такую культуру наделять высокодуховным содержанием? Соответственно, и словосочетания типа «сильная и зрелая русская культура» автоматически теряют всякий смысл

2. Если пропустить пункт первый (допустить, что он неубедителен), и всё же вдуматься в проблемный вопрос о сущности культуры той или иной эпохи (к примеру: почему сильная и зрелая русская культура в 10-е годы XX века оказалась перенасыщена апокалиптическими мотивами?), то и в этом случае наблюдения показывают динамику не развития, но возвращений и кружений культурных процессов на одном месте. И здесь заметим: по всей видимости, не так уж сильна культура, допускающая предощущение грандиозного конца! А если учесть, что такие кризисы культуры случались достаточно часто, то только здесь обнаруживается ложность общепринятых объяснений о так называемом маятниковом характере развития истории, о соотношениях «плюсов» и «минусов», о принципах отрицания отрицания, единства и борьбы противоположностей и т.д. Почему «кривая» культурной жизни человечества не поднимается вверх (ведь логика очень проста: культура должна накапливаться!), но представляет собой кардиограмму больного: короткие скачки вверх – вниз, вверх – вниз. Рваный и неровный пульс культурной жизни цивилизации всё это время вменялся за ритм развития. Чего проще? Античность – Возрождение – Средние века – Классицизм – Романтизм – Реализм. Совсем недавно и я была приверженцем такого понимания истории развития культуры. А теперь поправляю себя: не развития, а возвращений. Человечество проявило

такую фантазию, создавая себе вереницу богов и титанов, придумывая сюжеты «божьих» Революций, моделируя отношения «человек – общество – большой мир». Но ни одна из придумок не уберегла от разочарований: вне понимания принципов мироздания не может земной человек обрести гармонию и покой. Разум же так перевернул историю развития культуры, чтобы самые неблагоприятные моменты всеми без исключения воспринимались как основополагающие, как когда-то (?) кем-то (?) установленные закономерности развития.

Движение культуры вспять обнаруживает участвовавшие в XX веке кризисы методологий. Всё чаще и чаще дают о себе знать понятийные «ножницы»: искусство – культура, наука – культура, быт – культура, этика – культура. Особенно трагично в этом отношении понимание судеб поэтов и писателей, одаренных умением тоньше других современников слышать время, ощущать пространство.

До сегодняшнего дня никому из представителей культуры (и литераторам, в том числе) не было дано право постичь (хотя бы приблизительно) идею жизни от Создателя. Основная масса писателей и поэтов воплощала в творческом поиске если не безнадежность и трагизм мировоззрения, то бессилие перед пониманием Сущей жизни. И в этом ряду не только И. Бунин, Камю, Кафка, Ахматова, Л. Андреев, но и авторы, имена которых традиционно связывают или с философской мыслью эпохи, или с радостным отношением к жизни. Последнее рифмуется с образом А. Пушкина. Но сегодняшняя информация о биографии, личности великого поэта снимает глянец с «легкого», «беззаботного» Пушкина, перенесшего свою вселенскую бездомность и сиротство в творческий поиск. Радостная поэзия А. Пушкина рождалась на надрыве собственных духовных потенций: принцип «пишу свободно, как живу» доставался Пушкину исключительно через внутреннее усилие собрать себя, как *предоущущение* возможной духовно самостоятельной жизни в каком-то ином мире.

Философско-теологические проблемы поднимали в своих произведениях и такие писатели, как Л. Толстой, Ф. Достоевский, а в XX столетии – Л. Леонов, Д. Гранин. «Скандальному» Л. Толстому досталось от критиков всех времен: в XIX веке его ругали за отступничество от канонов христианства, в XX – за то, что не до конца отошел от церкви. Круг метаний, за пределы которого не мог выйти трагический гений Л. Толстого можно определить толстовским же вопросом: «В чем моя вера?». Полемическое отношение Л. Толстого к установленным догматам веры дал основание другому литератору Д. Мережковскому охарактеризовать теософское мировоззрение эпика XIX века как «религию без бога». Действительно, многие озарения Л. Толстого носят удивительно провидческий характер. Такова догадка писателя о том, что мир не сотворен, а творится Кем-то каждую минуту, и в этом процессе творения немаловажную роль выполняет сам человек.

Из разряда таких же кризисных – мировоззрение Ф. Достоевского. Ставшее легендарным высказывание писателя о Христе «И все-таки он не воскреснет» выражает степень отступничества Достоевского от земного института веры. «Великое пятикнижие» Достоевского, по большому счету, является литературным памятником, отразившим духовно-религиозную безысходность писателя. Круг исканий замыкается там же, где он начался – в творчестве.

Хронология выводит наблюдения на «серебряный век». Драматизм мироощущения поэтов и писателей, композиторов и художников этой эпохи – не от прощания с уходящим веком и утратой России-родины, но от накала ожидания Другой эпохи. Именно в «серебряном веке» много пишется о вере традиционной и перерожденной

(символистское учение о Прекрасной Даме, например), люди ищут ответа на самые сакральные вопросы. Но никакие Прекрасные Дамы, царицы Таиах (даже при их метафорической сближенности с Солнцем) не даруют поэтам чувство гармонии и сопричастности к созидательной жизни! Разрушение, саморазрушение, неудовлетворенность жизнью несут в себе поэты «серебряного века, реализуя принцип: чем ближе к цели, тем дальше она от тебя.

Существующее на текущий момент постмодернистское (даже предположим – «пост-постмодернистское») представление о культуре выражает бесполезность блуждания человечества по замкнутым лабиринтам. И никакое выстраивание «Мира как (даже «из») Хаоса» не даст позитивных результатов. Ибо на костях прошлого абсолютно невозможно создать гармонию сегодняшнюю.

Возможна ли Другая культура, базирующаяся на понятиях абсолютного добра, просветления, честного отношения человека к человеку? Думаю, возможна. Каков путь к такому пониманию культуры, если честно, - рецепта масштабно действующего не знаю. Но мне очень хочется, чтобы аналогичный вопрос появился в сознании каждого из живущих. И, может быть, что-нибудь изменится в нашей общей с Вами и такой беспокойной жизни.

Zhana Tolysbaeva
Culture: present and future
Summary

One of the most discussed problems of the passed XX and the new XXI centuries became the question about immanent laws and appropriatenesses of the development of the culture. In our point, the problem itself and its interpretation prompts to the polemics. It's arguably to understand the culture as a developing system. It's so regrettably that humanity which is living its last winter life, has not been able to approach to ideal persisting human life. The observations do not show the dynamics of development, but they show the returning and rotation of the cultural processes on the one place. If to take into account that such crises of the culture happened enough often, only at this point we can detect the invalidity of the balance type of the history development, about the correlation of the "pluses" and "minuses", about principle of the negation, about the unity and fights of the oppositions, about evolutions of the methodology and etc.

Existing notion for current moment about the culture shows the wandering humanity in a closed labyrinth. Is it possible existence of the other culture which is based on notions of totally kindness, enlightenment and honoured relations of the person to person? I think the way to such understanding the culture lies through consciousness of each of us.

ჯანა ტოლისბაევა
კულტურა: დღევანდელი და მომავალი
რეზიუმე

გასული XX საუკუნისა და მიმდინარე XXI საუკუნის ერთი-ერთი ყველაზე განხილვადი პრობლემა გახდა საკითხი კულტურის განვითარების კანონზომიერე-

ბების და იმანენტური კანონების შესახებ. ჩვენი შეხედულებით, თვითონ პრობლემა და მისი ინტერპრეტაცია იწვევს პოლემიკას. საკამათოა კულტურის, როგორც განვითარებადი სისტემის ცნების გაგება. კაცობრიობამ, სამწუხაროდ, ვერ შეძლო მიახლოებოდა ნამდვილი ადამიანური ცხოვრების იდეალს. დაკვირვება გვიჩვენებს არა კულტურული პროცესების განვითარების დინამიკას, არამედ იმას, თუ როგორ ტრიალებს ის წრეზე, როგორ უბრუნდება საწყის მდგომარეობას. თუ გავითვალისწინებთ, რომ კულტურის ასეთი კრიზისი საკმაოდ ხშირად ხდება, მაშინ მხოლოდ აქ გამოჩნება ისტორიის განვითარების ე.წ. მერყევი ხასიათის საყოველთაოდ მიღებული ახსნის, „პლუსების“ და „მინუსების“ შეფარდების, უარყოფის უარყოფის პრონციპის, საწინააღმდეგოების ერთიანობისა და ბრძოლის, მეთოდოლოგიის ევოლუციის სიყალბე და ა.შ.

ამ დროისათვის არსებული წარმოდგენა კულტურაზე ასახავს კაცობრიობის ბორიალს ჩაკეტილ ლაბირინთში. შესაძლებელია თუ არა სხვა კულტურა, რომელიც შეიქმნება აბსოლუტური სიკეთის, ნათელი გონების, ადამიანთა შორის კეთილსინდისიერი დამოკიდებულების ბაზაზე?

ვფიქრობთ, კულტურის ასეთ გაგებამდე გზა გადის თითოეული ჩვენგანის ცნობიერებაზე.

Акылбек Ахметов

(Казахстан)

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Проблема культуры — одна из всеобъемлющих в современном научном знании. Многоаспектный характер проблемы потребовал системного изучения феномена культуры.

Применительно к теории культуры системный подход предполагает:

- 1) выявление системообразующих признаков изучаемого объекта, т.е. определение понятия культуры;
- 2) анализ ее структуры;
- 4) построение на этой базе теоретической модели должного состояния системы;
- 5) соотношение характеристики должного состояния с реальным положением дел;
- 6) исправление ошибок практики.

Для определения понятия культуры, сложного и многомерного по своей сути, необходимо рассмотреть некоторые методологические положения:

- главный источник культуры — труд общественного человека;
- культура включает в себя различные способы и результаты деятельности общественного человека;
- сущность культуры — человекотворческая, важнейшим ее продуктом является сам человек;
- история культуры — естественно-исторический процесс, и в этом смысле культура каждого конкретного общества есть исторически обусловленная система способов и результатов человеческой деятельности;
- культурный прогресс — совершенствование самого человека.

Адаптационная функция культуры при пристальном рассмотрении обнаруживает два вектора: на общество и на человека. Для общества культура создает человека, способного осуществлять расширенное воспроизводство данных социальных отношений. Человека культура вооружает знаниями, умениями, навыками, овладев которыми, он получает возможность полноценной социализации и самореализации.

Следующий этап системного подхода к культуре связан с выявлением ее структуры. Поскольку культура вторична по отношению к обществу, постольку она является важнейшим структурообразующим его фактором. Отсюда - социологический аспект структуры культуры. Другим основанием структурирования культуры являются ее деятельностная природа и человекотворческая сущность. И то и другое реализуется через механизм потребностей, поскольку именно в процессе деятельности с целью их удовлетворения человек творит культуру и самого себя. Именно социокультурологической аспект структуры культуры позволяет среди множества самостоятельных ее сторон выделить экономическую культуру. Следует заметить, что экономическая культура является структурным компонентом и другой системы - профессиональной культуры, что будет рассмотрено ниже. В каждом из названных элементов культуры наблюдается сложная диалектика материального и духовного, появляется возможность выделения культуры материальной и духовной.

Методологическое значение решения проблемы структуры культуры заключается в возможности создания социокультурного портрета эпохи. Соотнесение данных по каждому элементу с идеальной моделью интегрального типа личности будущего специалиста позволит принимать оптимальные управленческие решения.

Почти все подходы к трактовке структуры культуры актуализируют такой ее компонент, как ценности. Аксиология для теории культуры актуализировала два момента: субъективно - объективный характер ценностей и связь их с потребностями общества, социальных групп и личности. Именно в цепочке взаимодействий между теорией культуры, теорией ценности и философским учением о человеке заключены методологические основы исследования тех или иных аспектов проблемы культуры.

Особого внимания заслуживает проблема соотношения категорий «ценности» и «нормы культуры». Так, например, К.С. Сарингулян рассматривает ценности как «нормы целеполагания или нормы— ориентации» [1,113]. В культуре существуют 3 вида ценностей: 1) ценности - идеалы; 2) ценности - свойства вещей, выявляемые в результате соотнесения с ценностями - идеалами; 3) ценности - вещи, обладающие ценностными свойствами.

Одним из важнейших этапов системного отношения к культуре является выяснение законов ее развития, т.е. построение историко - культурной типологии. Понятие «тип культуры» дает методологическую основу для осмысления общего, особенного (регионального, национального) и единичного в культурно-историческом процессе.

При определении структуры сущностных сил человека различные концептуальные подходы содержат в себе некий инвариант, заключающийся в том, что необходимыми элементами структуры сущностных сил человека признаются способности, потребности, интересы, знания и умения.

Л.Н. Коган предлагает дополнительное деление сущностных сил по носителям (индивидуальные и общественные) и по видам (производительные, политические и духовные) [2,25]. В.Н. Сагатовский вводит понятие функционального уровня сущностных сил (биологический, социологический, психологический) и их внутренних детерминант (потребности, возможности, жизненная позиция) [3,12]. В.К. Шановский различает потенциальные силы (способности), побудительные силы (потребности, интересы, целеполагание) и в качестве отдельного элемента рассматривает собственно человеческую деятельность [4,34]. Для систематизации всех обозначенных подходов необходимо понятие «сущностные силы человека» преломить через основные философские категории. Тогда понятно, что человек рассматривается как единство материи и духа, объекта и субъекта, биологического и социального, личного и общественного, индивидуального и универсального, эмоционального и рационального. Синтезируя все данные о культуре, полученные на разных этапах ее системного изучения, Л.К. Круглова характеризует культуру как исторически конкретную систему способов и результатов развития сущностных сил человека, функционирующую в целях удовлетворения потребностей общества, отдельных социальных групп и личности [5,22]. Развивающую функцию культуры подчеркивал С.Л. Выготский. Он понимал ее широко, как обогащение исходных биологических данных. М.Г. Ярошевский отмечает, что содержание исследовательской программы в понимании Выготского «определялось задачей экспериментального изучения того, каким образом, благодаря тому, что ребенок оперирует в общении знаково-смысловыми орудиями (продуктами культуры), его

психические функции (внимание, память, мышление, воображение) из низших превращаются в высшие» [6,75]. Модель человека, заложенная в систему социальных ценностей и норм, показывает степень ориентации общества на развитие сущностных сил человека. Ориентация на формирование целостного человека определяется единством образования и воспитания. Успешное осуществление принципа единства воспитания и обучения возможно через корректировку целей, задач и содержания. Первая группа задач формирования личности как носителя гуманистического типа культуры сопряжена с необходимостью воспитания способности к творчеству как высшему проявлению свойства субъективности. Задача воспитания организованности и дисциплины выступает как педагогическое преломление свойства объективности,

Следующая группа воспитательных задач вытекает из необходимости развития сущностных сил человека, обозначенных категориями «общественное» и «личное». Речь идет о задаче формирования свойств и навыков, которые в своей совокупности значе- нуют «социальную культуру личности». Критерием ее является мера усвоения индиви- дом общественных идеалов и ценностей, его социальная активность. Следующая группа задач связана с необходимостью сочетания рационального и эмоционального как главных компонентов в структуре личностного образования. Конкретизацию задач облегчает определение их собственной структуры.

Рациональное включает в себя следующие элементы:

- 1) знания (мировоззренческие. общенаучные, гуманитарные, профессиональные, общепрактические);
- 2) технология приобретения знаний (умение учиться);
- 3) технология мышления.

На языке задач это - формирование мировоззрения, овладение основами наук, обучение способам приобретения знаний и процедурам мышления.

В соответствии с темпами НТП резко изменились требования к такому ком- поненту образования, как технология приобретения знаний. Как отмечает видный спе- циалист в области образования Т.Хюсен, научно-технический прогресс внес существен- ные коррективы в стратегию образования. В быстро меняющемся индустриально развитом обществе любые специальные знания быстро устаревают. Человек должен постоянно учиться, чтобы приспособиться к изменениям, порожденным развитием науки и техники. Это означает, что главное в процессе учения (а он должен продол- жаться всю жизнь) — это основные навыки восприятия новых знаний. Такие навыки, которые можно применять в разнообразных, Непредвиденных ситуациях, обретают стратегическое значение. Наиболее важным из них является, конечно, умение самостоятельно учиться» [7,1-12].

Гуманистическое образование должно развивать такие свойства мышления, как умение самостоятельно оценивать и анализировать приобретенные навыки, критиковать, спорить, находить новое и отстаивать его. Видеть противоречия реальной жизни и их источники, находить пути их разрешения и формы своего участия в этом процессе, улавливать взаимосвязи между различными явлениями, отличать существенное от несущ- ественного и т.д. Диалектическая по своей сути, общая стратегия мышления в полной мере реализует принцип единства теории и практики. Овладение культурой обязательно включает в себя развитие эмоциональных сторон формирующейся личности, а также ее волевых качеств.

Как видим, концепция культурного человека при ее детальной разработке может стать необходимым и достаточным теоретическим материалом для разработки системы

критериев эффективности воспитательной работы, вообще, и в ходе профессиональной подготовки специалиста, в частности.

Это методологическое знание послужило основой разработки модели профессиональной культуры учителя.

Критерии и показатели профессиональной культуры учителя, представленные в обобщенном виде в таблице, достаточно тесно взаимосвязаны. И хотя нас, в первую очередь, интересовала информация по экономической культуре, было абсолютно естественным и логичным рассмотреть ее в общем контексте профессиональной культуры учителя. При таком подходе появляется возможность сравнительно-сопоставительной интерпретации данных диагностического исследования, выявление наиболее существенных взаимосвязей.

Сравнительно-сопоставительный анализ значимости и сформированности различных компонентов общей профессиональной культуры будущих учителей позволяет увидеть определенные тенденции развития тех или иных профессионально значимых качеств, наметить наиболее актуальные цели и задачи воспитания.

Для выявления реального состояния профессиональной культуры студентов педвуза нами широко использовались собственные оценочные суждения будущих учителей, позволяющие выявить их самооценку. В психолого-педагогической литературе последних лет различные виды самоаттестации характеризуют как очень надежные методы исследования, обеспечивающие высокую достоверность полученных результатов. Студентам было предложено оценить значимость и сформированность у себя различных компонентов профессиональной культуры.

С какой целью были разведены такие характеристики, как значимость и сформированность?

Сформированность того или иного качества, в свою очередь, предполагает наличие всех внутрискруктурных компонентов личностного образования при доминировании определенных умений и способов деятельности. Мы также полагали, что исследование исходного уровня экономической культуры в общем контексте профессиональной культуры будущих учителей объективно повысит достоверность результатов, так как при этом не будет сразу акцентироваться непосредственный предмет исследования.

Кроме того, необходимо специально оговорить то обстоятельство, что в исследовательских материалах диагностируется тот или иной уровень экономической культуры, а не собственно профессионально-экономической ориентированности будущих специалистов. Такая ситуация, как считают ученые, допустима в том случае, если анализируемое качество шире, объемнее исследуемого, а второе соотносится с первым как системообразующий компонент с самой системой. Применительно к нашему исследованию это означает, что профессионально-экономическая ориентированность выступает системообразующим компонентом такого интегративного качества, как экономическая культура личности.

Какие тенденции в профессиональном становлении будущих учителей можно проследить по результатам диагностики значимости и сформированности тех или иных аспектов их профессиональной культуры в целом?

Как показывают наши данные, оценка значимости тех или иных компонентов профессиональной культуры в разные годы обучения в педвузе значительно выше, чем оценка степени их сформированности. Особенно показателен в этом отношении высокий уровень значимости и сформированности различных аспектов профессиональной

культуры, представленный в процентном выражении. Так, например, высокий уровень значимости и сформированности экономической культуры в разных группах I курса соотносится приблизительно как 67/12 и 66/19; на II курсе как 66/19; на III курсе — 82/17, что может свидетельствовать о том, что функционирование рыночной модели экономики имплицитно выработало достаточно высокую мотивацию к овладению экономическими знаниями, но при этом степень овладения необходимыми экономическими умениями крайне невысока и соответственно охарактеризована студентами.

Представленность низкого уровня значимости и сформированности экономической культуры студентов на разных курсах существенно не меняет охарактеризованную тенденцию. Как видим из таблиц, низкий уровень значимости и сформированности экономической культуры (в %) в разных группах I курса приблизительно соотносится как 11/50; 17/77; на II курсе как 7/20; на III курсе как 6/44.

Проанализируем теперь низкий уровень значимости и сформированности той или иной культуры. Как свидетельствуют данные, на первом курсе студенты отметили наиболее низкий уровень значимости для себя информационной (22%) и, к сожалению, экономической культуры (18%), на III курсах — технологической культуры (12% и 7% соответственно).

Что касается низкого уровня сформированности тех или иных аспектов профессиональной культуры, нами получены следующие данные: на I курсе это методологическая культура (81% и 62%), на II и III курсах — технологическая культура (76% и 57% соответственно).

Как оценивают студенты значимость тех или иных мотивов в структуре профессиональной культуры учителя?

На I курсе отмечается необходимость мотивов к овладению гуманитарной и специальной культурой (по 79% выборки); на II курсе снова гуманитарной культурой (86%) и на III курсе - информационной культурой (87%).

Что же касается крайне низкой мотивации к овладению той или иной культурой, можно заметить, что на I курсе это характерно в отношении педагогической и экономической культуры (по 3%), на II и III курсах в отношении педагогической культуры (по 10% от общего числа респондентов). Попробуем проследить картину диагностических данных по степени сформированности мотивов к овладению той или иной культурой. Студенты I курса отмечают у себя высокий уровень мотивов к овладению специальной (40%) и экономической культурой (41%). Студенты I-го курса выделяют особенно высокий уровень мотивации к овладению специальной культурой (47%), а студенты III курса - к овладению гуманитарной культурой (24%).

Что же показала диагностика уровней значимости тех или иных знаний в структуре профессиональной культуры будущего учителя?

На I курсе студенты отмечают высокий уровень значимости знаний, характерных для педагогической (70%) и психологической (80%) культуры, на II курсе — снова для педагогической (68%), а на III курсе — для информационной культуры (83%). В то же время определенная часть студентов крайне низко оценивает значимость знаний в структуре информационной культуры (I курс, 4%), экологической культуры (I курс, 4%); в структуре психологической культуры (II курс, 6%), в структуре экономической и технологической культуры (III курс, по 3% выборки соответственно).

Попробуем проследить, как оценивают наличие у себя знаний, присущих различным компонентам профессиональной культуры, студенты разных курсов педвуза. Из

анализа данных, характеризующих когнитивный компонент профессиональной культуры, 24% от общего числа студентов в одной группе и 16% в другой группе I курса считают, что у них достаточно хорошо сформирована гуманитарная культура. Именно эту культуру выделяют в качестве наиболее выраженной в отношении имеющихся знаний 27% от числа опрошенных студентов на втором курсе. Студенты третьего курса (24%) уверены, что у них достаточно высокие знания, характеризующие педагогическую культуру.

Диагностические материалы содержат также информацию о наименее выраженных, по мнению студентов, знаниях в структуре той или иной культуры учителя.

Для I курса это знания в области информационной и технологической культуры (по 20%), для II курса - в области технологической культуры (48%), для III курса - в области информационной культуры (34%).

Таким образом, можно констатировать, что именно рассмотрение экономической культуры в общем контексте профессиональной культуры будущих учителей позволило увидеть и проанализировать представленность и взаимосвязь ее различных элементов, выявить противоречия процесса профессионально-экономического ориентирования.

Литература:

1. Сарингулян К.С. Культура и регуляция деятельности. Ереван, 1986.
2. Коган Л.Н. Цель и смысл жизни человека. М., 1984.
3. Сагатовский В.Н. Сущностные силы человека //Человек: деятельность, творчество, стиль мышления. Симферополь, 1987.
4. Шановский В.К. Диалектика сущностных сил человека. Киев, 1985.
5. Круглова Л.К. Социализм. Человек. Культура: моногр. М: Высш. шк., 1990.
6. Ярошевский М.Г. В поиске интегральной схемы психической организации человека //Вопросы философии. 1987.
7. Хюсен Т. Современные тенденции развития Образования //Перспективы 1983.

Akilbek Akhmetov
The problems of the economical culture formation
in the future specialists
Summary

The problem of culture - one of comprehensive modern scientific knowledge. Multifaceted nature of the problem demanded the systematic study of the phenomenon of culture. Social, culture, group aspects of the structure allows the culture among the many independent parties to highlight its economic culture. Economic culture is a structural component and other system - a professional culture that will be discussed below. Almost all approaches to the interpretation of the structure of such a culture actualize its components as values. Axiology for the theory of culture, stimulated two points: the subjective - objective nature of values and their relation to the needs of society, social groups and personality. Consideration of economic culture in the overall context of the professional culture of future teachers allowed to see and analyze the representation and the relationship of its various elements, to reveal the contradictions of vocational and economic orientation.

აკილბეკ ახმეტოვი
ეკონომიკური კულტურის ჩამოყალიბების პრობლემები
მომავალ სპეციალისტებში
რეზიუმე

ნაშრომში განხილულია პროფესიული კულტურის სხვადასხვა პრობლემა.

პროფესიული კულტურის საერთო კონტექსტში ეკონომიკური კულტურის განხილვამ მომავალ მასწავლებლებს საშუალება მისცა, დაენახათ და გაეანალიზებინათ ურთიერთკავშირი კულტურის სხვადასხვა ელემენტს შორის, გამოევლინათ პროფესიულ-ეკონომიკური ორიენტაციის პროცესის სხვადასხვა მხარე.

ოთარ ჟორდანი

(საქართველო)

**ფალერისტიკის ისტორიის ზოგიერთი საკითხისათვის საქართველოში
(1918 წელი)**

ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლებამ 1917 წლის 10 ნოემბერს გამოსცა დეკრეტი „წოდებებისა და სამოქალაქო ჩინების გაუქმების შესახებ“, ხოლო 16 დეკემბერს – დეკრეტი „სამხედრო მოსამსახურეების უფლებებში გათანაბრების შესახებ“. ამ დეკრეტების ძალით გააუქდა ქვეყანაში არსებული ყველა ორდენი და მედალი [15;10;13;14]. წარჩინების ნიშნების ამოღებამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, დაჯილდოების სისტემაში ვაკუუმი შექმნა. საბჭოთა ორდენებისა და მედლების ახალი ნიმუშების შემოღებამდე ბოლშევიკურმა ადმინისტრაციამ, კანონის გვერდის ავლით, დაიწყო წითელი არმიის გამოჩენილი მეთორების დაჯილდოება ისეთი პოპულარული წარჩინების ნიშნებით, როგორებიც იყო: წმ. გიორგის ორდენი, წმ. გიორგის ჯვარი, წმ. გიორგის მედალი, გიორგის იარაღი და ა.შ. წარჩინების ამ ნიშნებით დაჯილდოვდა წითელი არმიის არაერთი ცნობილი სამხედრო მოღვაწე, მათ შორის, სემიონ ბუდიონიც. რუსეთის იმ რეგიონებში, სადაც თეთრგვარდიელთა მოძრაობამ გაიმარჯვა, მონარქისტებმა, ნაწილობრივ ან აღადგინეს გაუქმებული საბრძოლო წარჩინების ნიშნები [16], ან შექმნეს ორდენებისა და მედლების ახალი ნიმუშები [12].

რუსეთში საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვების შემდეგ, 1917 წლის 15 ნოემბერს, ამიერკავკასიაში ჩამოყალიბდა კავკასიის დროებითი სამხარეო პოლიტიკური წარმონაქმნი – ამიერკავკასიის კომისარიატი, რომელიც გაემიჯნა ბოლშევიკურ ხელისუფლებას. 1917 წლის 25 ნოემბრის დეკრეტით მან გააუქმა ყოველგვარი სამოქალაქო ჩინი და ჯილდო და მოქალაქეები უფლებრივად გაათანაბრა. ბოლშევიკური ხელისუფლებისაგან განსხვავებით, კომისარიატმა გამონაკლისი დაუშვა წარჩინების იმ ნიშნებზე, რომლებიც სამხედრო პირებს მიღებული ჰქონდათ „ბრძოლებში პირადი თავდადებისათვის“ [17,38].

წლების მანძილზე საბჭოთა ფალერისტიკა დუმილით უვლიდა გვერდს 1917-1921 წლებში პოსტცარისტულ სივრცეში არსებული დაჯილდოების სისტემის საკითხს. ვითარება რადიკალურად შეიცვალა სსრკ-ის დაშლის შემდეგ. რუს ფალერისტიკებსა და მათ საზღვარგარეთელ კოლეგებს მეტი შესაძლებლობა მიეცათ ეკვლიათ სამოქალაქო ომისა და საბჭოთა ხელისუფლებისათვის ბრძოლის პერიოდში რუსეთში არსებული დაჯილდოების სისტემა.

ფალერისტიკის ისტორიის საკითხების შესწავლაში გარკვეულ წარმატებებს მიაღწია ქართულმა ისტორიოგრაფიამ. ქართული ფალერისტიკის შესახებ გამოქვეყნდა პირველი განმაზოგადოებელი ნაშრომი, რომელშიც მოცემულია კონკრეტული ფაქტები ქართული ჯარის მებრძოლების რუსული სამხედრო ჯილდოთი – წმ. გიორგის ჯვრით დაჯილდოების შესახებ [4]. აღნიშნულ თემატიკაზე გამოცემულ უახლეს ლიტერატურაში დასაბუთებულია, რომ საქართველოში 1918 წლის 1 დეკემბრისათვის სხვადასხვა ხარისხის წმ. გიორგის ჯვრით დაჯილდოვდა არანაკ-

ლებ 293 მეომარი [1]. გამოიცა წმ. გიორგის ჯვრის კავალერთა მოკლე ბიოგრაფიული ლექსიკონი, რომელშიც 800-ზე მეტი მეომრის საბრძოლო დამსახურება აისახა [2]. სპეციალურ ლიტერატურაში დაფიქსირდა კიდევ ერთი რუსული წარჩინების ნიშნით – წმ. გიორგის მედლით – დაჯილდოების ფაქტი [3].

რუსულ და უცხოურ სპეციალურ ლიტერატურაში არ ნელდება ინტერესი 1917-1921 წწ. ბრძოლებში წარჩინებული მეომრების წმ. გიორგის ორდენით დაჯილდოების საკითხებისადმი. ამ მიმართულებით კვლევა-ძიება საქართველოშიც მიმდინარეობს. დადგენილია ამ ჯილდოს მფლობელთა ვინაობა. საქართველოში წმ. გიორგის IV ხარისხის ორდენის ერთ-ერთი პირველი კავალერი გახდა ცხენოსანთა განსაკუთრებული ასეულის მეთაური სიმონ ფხაკაძე. საქართველოს სამხედრო მინისტრის 1918 წლის 17 ივლისის ბრძანებაში დაწვრილებითაა აღწერილი მეომრის საბრძოლო დამსახურება: 1918 წლის 25 მარტს სიმონ ფხაკაძემ არა მარტო მოიგერია თურქთა მრავალგზისი შემოტევა, არამედ უკუაგდო ისინი და საბრძოლო ოპერაციების დროს ხელთ იგდო მოწინააღმდეგის 1 ტყვიამფრქვევი. 1918 წლის 1 აპრილს ს. ფხაკაძემ და მისმა მებრძოლებმა თავი გამოიჩინეს ბათუმში ფორტ ანარიას დაცვისას, უზრუნველყვეს რა ბათუმის რაზმის უკანდახევა ჩაქვის პოზიციებისაკენ. მტრის შემოტევისას სიმონ ფხაკაძის რაზმმა ორგანიზებულად დაიხია საქართველოს სამხედრო ქვედანაყოფების დისლოკაციის ადგილისაკენ, შეინარჩუნა სამხედრო აღჭურვილობა, მათ შორის, 10 ტყვიამფრქვევი [19,48].

1918 წლის აგვისტოში საქართველოში შეიქმნა გიორგის სათათბირო, რომელიც ბრძოლებში გამორჩეული ოფიცრებისა და გენერლების დაჯილდოების საკითხებს იხილავდა. სათათბიროს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება ფორმდებოდა სამხედრო მინისტრის ბრძანებით, რომელშიც დაწვრილებით იყო გადმოცემული დაჯილდოებულის საბრძოლო დამსახურება. გიორგის სათათბიროს თავმჯდომარედ დაინიშნა ინფანტერიის გენერალი ბ. გაბაშვილი, ხოლო წევრებად – გენერლები გ. არჯევანიძე და კ. გელოვანი, პოლკოვნიკი ჭავჭავაძე, კაპიტნები მესხიშვილი, გობრონიძე და მახარაძე.

1918 წლის 2 ოქტომბერს გიორგის სათათბირომ მიიღო დადგენილება 155-ე ყუბანის პოლკის ყოფილი მეთაურის, პოლკოვნიკ ხერხეულიძის წმ. გიორგის IV ხარისხის ორდენით დაჯილდოების შესახებ, რომელმაც 1916 წლის 1 იანვარს სტრატეგიული შევრილიდან განდევნა თურქები, აიძულა ისინი დაეხიათ ერზერუმის ფორტისაკენ, ტყვედ აიყვანა 10 ოფიცერი და 300 ჯარისკაცი. თურქებმა ბრძოლის ველზე დატოვეს 4 საველე ქვემეხი და ერთი ზარბაზანი [5,2-3].

მომდევნო სხდომაზე, 1918 წლის 7 ოქტომბერს, წმ. გიორგის სათათბირომ მხარი დაუჭირა კავკასიის მე-3 მსროლელთა პოლკის ყოფილი მეთაურის, კაპიტან ჯაფარიძის IV ხარისხის წმ. გიორგის ორდენით დაჯილდოებას. 1917 წლის 8 სექტემბერს კაპიტანმა ჯაფარიძემ შეუპოვარი შეტევით თურქებს არ მისცა რუსეთის 185-ე დივიზიის წინააღმდეგ საბრძოლველად ხელსაყრელი პოზიციის დაკავების საშუალება. დამხმარე ძალების მოსვლამდე ჯაფარიძის ბატალიონმა შეინარჩუნა დაკავებული პოზიციები და უზრუნველყო დივიზიის ნაწილების ორგანიზებული უკანდახევა. გარდა ამისა, საბრძოლო მოქმედებების დროს ხელთ იგდო მტრის 2 ზარბაზანი და 3 ტყვიამფრქვევი [5,2-3].

მოტანილი მაგალითები ნათლად მეტყველებენ, რომ შექმნის პირველივე დღიდან გიორგის სათათბირო შეეცადა უკვდავეყო პირველ მსოფლიო ომში კავკასიის ფრონტზე მებრძოლი ქართველი ოფიცრების გმირობა. რაც შეეხება გიორგის სხვა კავალრებს, ეს მაღალი ჯილდო მათ ებოძათ უშუალოდ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინაშე საბრძოლო დამსახურებისათვის. დღეისთვის ცნობილ გიორგის კავალრებს შორის კონსტანტინე გელოვანი (1873-1932) ერთადერ-

თია, ვინც დაჯილდოებული იყო III ხარისხის წმ. გიორგის ორდენით. ამავდროულად, კ. გელოვანს მიენიჭა გენერლის წოდება [8;9,105]. ეს იყო გამოჩენილი ოფიცრის საბრძოლო დამსახურების კიდევ ერთი აღიარება, რომელსაც „ბრწყინვალე გამბრძოლისა და მამაცობისათვის“ ჯერ კიდევ 1915 წელს ებოძა IV ხარისხის წმ. გიორგის ორდენი [19,30]. დადგენილია გიორგის ორდენის სხვა კავალერთა სახელეებიც. ესენი არიან: ორდენის მიღებასთან ერთად პოდპორუჩიკის წოდებამდე ამადლებული ვლადიმერ გოგუაძე [19,66], კაპიტანი ჭკადუა [8], ორდენის მიღებასთან ერთად გენერალის წოდებამდე დაწინაურებული ქრისტეფორე ჩხეტიანი (1873-1933) [6;7]. ამრიგად, 1918 წელს საქართველოში წმ. გიორგის ორდენით დაჯილდოვდა არანაკლებ 7 მეომარი (1 – III ხარისხით, 6 – IV ხარისხით).

როგორც ცნობილია, 1917 წლის ივნისში დროებითმა მთავრობამ შემოიღო ოფიცრების დაჯილდოება დაფნის ფოთლით შემკული წმ. გიორგის ჯვრით. ამ საბრძოლო ნიშნით დაჯილდოების საკითხი წინასწარ განიხილებოდა იმ სამხედრო ქვედანაყოფების ჯარისკაცთა და ოფიცერთა საერთო კრებაზე, რომელშიც მსახურობდა დაჯილდოების კანდიდატი. საკითხის დადებითად გადაწყვეტის შემთხვევაში საქმეს მიეცემოდა შემდგომი მსვლელობა. დოკუმენტური მასალები ადასტურებენ, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოფიცრებს აჯილდოებდნენ დაფნის ფოთლებით შემკული წმ. გიორგის IV ხარისხის ჯვრით. ეს ჯილდო ებოძათ ბათუმის პარტიზანთა პოლკის მეთაურს, პოლკოვნიკ იოსებ გედევანიშვილს, მე-4 საარტილერიო ასეულის მეთაურს სერგეი ნეესკის [19,26] სახსერეჭიათურის რაზმის კაპიტანს იშხნელს, პოდპორუჩიკ ზნამენსკის [20,32] და სხვ. 1918 წლის 31 დეკემბერს დაფნის ფოთლით შემკული წმ. გიორგის ჯვრით საქართველოს არმიის ოფიცერთა დაჯილდოება გაუქმდა [20,28].

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოფიცრებს ასევე აჯილდოებდნენ რევოლუციამდელი რუსეთის ერთ-ერთი საპატიო წარჩინების ნიშნით – გიორგის იარაღით. „გიორგის იარაღში მოიაზრება დაშნის, ხმლის, მახვილის, გორდას, ქორდიკის არსებული ნიმუშები, სრულიად მოქროვილი, რგოლებსა და ქარქაშის წვერებზე დაფნის მორთულობით“, – ნათქვამია სტატუტში. ეფესზე ამოტვიფრული იყო წარწერა „მამაცობისათვის“ და მასზე განთავსებული იყო მცირე ზომის მომინანქრებული წმ. გიორგის ორდენის ნიშანი, იარაღის ტემლაკი შემკული იყო წმ. გიორგის ლენტით. საქართველოს მთავრობის დადგენილებით შეიქმნა გიორგის იარაღის სათათბირო, რომელსაც ევალებოდა ამ ჯილდოს საკითხების განხილვა. სათათბიროს გადაწყვეტილება ძალაში შედიოდა სამხედრო მინისტრის ან მისი ერთ-ერთი მოადგილის შესაბამისი ბრძანების საფუძველზე. გიორგის იარაღის სათათბიროს წევრები იყვნენ: ინფანტერიის გენერალი ვ. გაბაშვილი (თავმჯდომარე), 1-ლი ცხენოსანთა პოლკის მეთაური, პოლკოვნიკი ჭავჭავაძე, მე-5 ქვეითი პოლკის მეთაური, პოლკოვნიკი ბალუევი, გენერალური შტაბის განყოფილების მობილიზაციისა და საოპერაციო ნაწილის უფროსი, პოლკოვნიკი ნაცვლიშვილი, მანგლისის რაზმის უფროსის თანაშემწე, პოლკოვნიკი ქარცივაძე, მე-5 ქვეითი პოლკის პოდპოლკოვნიკი შარვაშიძე და 1-ლი ცხენოსანთა პოლკის როტმისტრი დადიანი.

1918 წლის 13 ნოემბრის სათათბიროს დადგენილებით, გიორგის იარაღით დაჯილდოვდა საქართველოს სამხედრო სამინისტროს საერთო განყოფილების სამეურნეო სექციის უფროსი, პოლკოვნიკი ჯანდიერი. 1916 წლის 17 ივლისს თურქებთან გამართულ ბრძოლაში კაპიტანმა ჯანდიერმა შეაჩერა ჯარისკაცთა უკანდახევა, უზრუნველყო წარმატებული შეტევის განხორციელება და მოწინააღმდეგე განდევნა დაკავებული პოზიციებიდან [20,28-29]. 1916 წლის 29 ივნისს თურქებთან ბრძოლაში გამოჩენილი მამაცობისათვის აღნიშნული ჯილდო ებოძა კავკასიის მე-

6 მსროლელთა პოლკის პოდპორუჩიკს უთანელოვს [19,48]. გიორგის იარაღით დაჯილდოებულთა შორის იყვნენ ცხენოსანთა განსაკუთრებული ასეულის შტაბს-კაპიტანი მიხეილ კანდელაკი, რომელმაც ეს ჯილდო 1918 წლის 3 მარტიდან 2 აპრილამდე ბათუმის მიმართულებით მიმდინარე ბრძოლებში გამოჩენილი თავდადებისათვის მიიღო; საქართველოს მე-12 მსროლელთა პოლკის შტაბს-კაპიტანი ხვედელიძე დაჯილდოვდა მტრის მიერ დაკავებული სოფლების – ქორეთის, საირხეს, დაბა საჩხერესა და სხვათა ბრძოლებით გათავისუფლებისათვის [19,36].

1918 წელს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა, ისევე როგორც რევოლუციამდელ რუსეთში, საბრძოლო წარჩინებისათვის მეომრებს აჯილდოებდა გადაჯვარედინებული ხმლებით. როგორც ცნობილია, ეს წესი, წმ. გიორგის ორდენის გარდა, ყველა სხვა ორდენზე ვცრელდებოდა.

გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი დაჯილდოებული იყო წმ. სტანისლავის I ხარისხის ორდენით მახვილებით იმ გამარჯვებისათვის, რომლებიც მოიპოვა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე მტრის წინააღმდეგ ბრძოლებში. ნატანებთან ბრძოლაში თურქეთის ჯარების დამარცხებაში მისი დამსახურება III ხარისხის წმ. ვლადიმირის ორდენით აღინიშნა. სამხედრო მინისტრი გრიგოლ გიორგაძე ულოცავდა რა გენერალ მაზნიაშვილს ამ აღიარებას, წერდა: „გულწრფელად მოხარული ვარ მოგილოცოთ სრულიად დამსახურებული ჯილდოები: III ხარისხის წმ. ვლადიმირის ორდენი მახვილებითურთ სადგურ ნატანებთან წარჩინებისათვის და I ხარისხის წმ. სტანისლავის ორდენი მახვილებითურთ იმ წარმატებებისათვის, რომლებიც გამოავლინა თქვენი უშუალო ხელმძღვანელობით რაზმმა შავი ზღვისპირეთის გათავისუფლებისას, გუდაუთის, ადღერისა და სოჭის აღებაში“ [19,36].

1918 წლის ივლისში IV ხარისხის წმ. ვლადიმირის ორდენით დაჯილდოვდნენ საჩხერე-ჭიათურის რაზმის მებრძოლები: პორუჩიკები ალექსანდრე ყიფიანი და სილიბისტრო მახარაძე, პრაპორშნიკები ნიკოლოზ არჩვაძე, დავით ჩხეიძე, პავლე შარაშიძე, ირაკლი უთურგაული, განსაკუთრებული ასეულის მხედარი კვიციანიშვილი [19,41]. დადგენილია ამავე ორდენის სხვა კავალერთა ვინაობა. 1918 წლის აგვისტოში IV ხარისხის წმ. ვლადიმირის ორდენით დაჯილდოვდნენ ბათუმის ქართველთა პოლკის ოფიცრები: კაპიტანი დიონისე გურგენიძე, შტაბს-კაპიტანი გრიგოლ ანდლულაძე, კორნეტი სილოვან გაბუნია, პოდპორუჩიკები ალექსანდრე მალაშხია და ალექსანდრე უსტინოვი, პრაპორშნიკები იასონ ჯღამაია, დიმიტრი გულისაშვილი და ფ. ჭუმბურიძე. ამავე ორდენის კავალრები იყვნენ თბილისის კერძო მსროლელთა ბატალიონის პორუჩიკები პავლე ქარცივაძე და ივანე სხირტლაძე. III ხარისხის წმ. სტანისლავის ორდენით აღინიშნა ამავე ბატალიონის პოდპორუჩიკის აფრიკან გოგორიშვილის დამსახურება რესპუბლიკის წინაშე 1918 წელს [6].

რუსულ ორდენებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავია IV ხარისხის წმ. ანას ორდენს. როგორც ცნობილია, საბრძოლო წარჩინებისათვის ეს ორდენი მხოლოდ ოფიცრებს ენიჭებოდათ. ორდენის ნიშანი მაგრდებოდა ცივ იარაღზე, რომლის ეფესზე განთავსებული იყო წარწერა „ამაცობისათვის“. 1918 წელს ამ ორდენის კავალრები გახდნენ თბილისის კერძო მსროლელთა ბატალიონის სამხედრო მოსამსახურეები: შტაბს-კაპიტანი მიხ. ალექსი-მესხიშვილი, პორუჩიკი ივანე კვაჭაძე, პოდპორუჩიკი აპოლონ მგელაძე, პრაპორშნიკები ხარლამპი გუგუშვილი, ოქროპირ ხევსურიანი, ვანო ჯანდიერი, გიორგი ჭანიაშვილი [6], საჩხერე-ჭიათურის რაზმის პოდპორუჩიკები ზნამენსკი, კიკნაველიძე, მაჭავარიანი და სხვ [19,21].

ხემოთ უკვე განვიხილეთ საქართველოს არმიის რიგითი ჯარისკაცებისა და უმცროსი მეთაურების დაჯილდოების საკითხი ჯარისკაცის წმ. გიორგის ჯვრით. საქართველოს მთავრობამ წარჩინების ამ ნიშნით აღნიშნა იმ მეომართა დამსახურება, რომელთაც თავი გამოიჩინეს ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის პე-

როდში მიმდინარე ბრძოლებში. ასე, მაგალითად, 1918 წლის ივნისში ჯარისკაცის წმ. გიორგის ჯვრით დაჯილდოვდა №4 ჯავშანმატარებლის მეზობლთა დიდი ჯგუფი, რომლებიც 1918 წლის 8 აპრილს მონაწილეობდნენ თურქთა გალიპოლის დივიზიის დამარცხებაში ჩოლოქის ბრძოლაში [19,29]. 1918 წლის 13 ივლისს სრამის ხიდან გამართულ სისხლისმღვრელ ბრძოლაში თავი გამოიჩინეს 1-ლი საარტილერიო ბრიგადის მე-5 ქვეითი პოლკის, მე-2 ქართული მსროლელთა პოლკის მეომრებმა და სხვ. ამ ბრძოლის მონაწილე 36 გამოჩენილი მეომარი დაჯილდოვდა წმ. გიორგის ჯვრით (1 – I ხარისხით, 6 – III ხარისხით, 29 – IV ხარისხით). 1918 წლის ნოემბერში სოფ. პატარა მუდანლოსთან გამართულ ბრძოლაში გამორეალად იბრძოდნენ მე-4 ქვეითი პოლკის, 1-ლი მსროლელ ცხენოსანთა ასეულის, კავკასიის ცხენოსანთა ასეულის, მე-2 საარტილერიო ბრიგადის ჯარისკაცები. ამ შეუპოვარ ბრძოლაში გამოჩენილი მამაცობისათვის 28 ჯარისკაცი დაჯილდოვდა წმ. გიორგის ჯვრით (1 – I ხარისხით, 3 – III ხარისხით, 24 – IV ხარისხით) [20,42-45]. ამავე ბრძოლაში გამოჩენილი საბრძოლო თავდადებისათვის საქართველოს მთავრობამ რუსული ჯილდოთი – წმ. გიორგის მედლით აღნიშნა 16 მეომრის პირადი თავდადება [3,62].

რუსული საბრძოლო ორდენებით დაჯილდოებულთა შორის არიან საქართველოში მცხოვრები სხვა ეროვნებების წარმომადგენლებიც – რუსები, აფხაზები, სომხები და ა.შ. რუსეთის საბრძოლო ჯილდოების შემოღებას გაეგებით მოეკიდნენ როგორც ჯარში, ასევე საზოგადოების სხვა წრეებში. ამაგდროულად, ქართული საზოგადოებრიობის წარმომადგენლები, მათ შორის, ოფიცერთა კორპუსი, ეროვნული წარჩინების ნიშნების შექმნის საკითხს აყენებდნენ. 1918 წლის მიწურულსა და 1919 წლის დასაწყისისათვის შეიქმნა სათანადო დოკუმენტები და კანონთა პროექტები სამხედრო ორდენის თეთრი გიორგის, ვარსკვლავის ორდენის სლოგანით „რესპუბლიკის სამსახურისათვის“ დაწესებისათვის. ასევე შემუშავდა მეფე თამარის ორდენის ძირითადი დებულებები [18,1-6]. აღნიშნული პრობლემა სცილდება ჩვენ მიერ განსახილველი საკითხის ჩარჩოებს, რის გამოც ამ ახალი ფაქტის მითითებით შემოვიფარგლებით.

ჩვენი დაკვირვებით, საბრძოლო წარჩინების რუსული ნიშნები, რომლებიც გამოიყენებოდა 1918 წელს, საქართველოს სახელმწიფო ჯილდოს ფუნქციას ასრულებდა, ამხნევებდა შეიარაღებული ძალების ჯარისკაცებსა და ოფიცრებს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამოუკიდებლობისა და ტერიტორიული მთლიანობისათვის ბრძოლაში. დოკუმენტურად დადასტურებულია, რომ საქართველოს არმიის მეომრები 1918 წელს ჯილდოვდებოდნენ შემდეგი საბრძოლო წარჩინების ნიშნებით: წმ. გიორგის, წმ. ვლადიმირის, წმ. ანას, წმ. სტანისლავის ორდენებით, ჯარისკაცის წმ. გიორგის ჯვრით, ოფიცრის წმ. გიორგის ჯვრით დაფნის ფოთლებით, გიორგის იარაღით და წმ. გიორგის მედლით. საქართველოში რუსული ორდენების კავალრების შესახებ ცნობები შეიცავენ ღირებულ ინფორმაციას საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის საკითხებზე.

ლიტერატურა:

1. თ. ჟორდანიას, რუსული ჯილდოები საქართველოში 1918-1919 წლებში. წმინდა გიორგის ჯვარი, მარიამ ღორთქიფანიძე-85, თბ., 2007.
2. თ. ჟორდანიას, მ. გაბედავა, საქართველოს წმინდა გიორგის ჯვრის კავალრები (1918-1919), თბ., 2001.
3. თ. ჟორდანიას, მ. გაბედავა, ქართული ფალერისტიკის ისტორიისათვის, ჟურნ. „ინტელექტი“, 2004, №1 (18).
4. ნ. ჯავახიშვილი, ქართული ფალერისტიკა (ჯილდოთმცოდნეობა), თბ., 1995.

5. რესპუბლიკის ჯარი (სამხედრო სამინისტროს განკარგულებათა კრებული სამეცნიერო და სალიტერატურო განყოფილებით), 1918.
6. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918, 27 აგვისტო, №26.
7. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918, 24 აგვისტო, №313.
8. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1918, 8 სექტემბერი, №326.
9. Гогитидзе М. Военная элита Кавказа. Генералы и адмиралы из Грузии. Тб., 2007.
10. Дуров В.А. Русские и советские ордена. М., 1973;
11. Ионина Н.А. Сто великих наград. М., 2002.
12. Кузнецов А.А. О Белой армии и её наградах. 1917-1922 гг. М., 1991.
13. Кузнецов А. Энциклопедия русских наград. М., 2001.
14. Кузнецов А. Ордена и медали России. М., 1985.
15. Спасский И.Г. Иностранные и русские ордена до 1917 г. Л., 1963.
16. Юшко В.Л. Георгиевские кавалеры Гражданской войны (1917-920). www.awards.ru
17. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (საქართველოს ცხსა), ფონდი 1818, აღ. 1, საქმე 273, ფურც. 38.
18. საქართველოს ცხსა, ფონდი, 1861, აღ.1, საქმე 163.
19. საქართველოს ცხსა, ფონდი 1969, აღ.2, საქმე 9.
20. საქართველოს ცხსა, ფონდი 1969, აღ. 2, საქმე 98.

Otar Zhordania
for Some Questions History of Faleristics in Georgia in 1918
Summary

After October revolution new soviet government of Russia give a decree, by this was abolished existed order and medals. Non existences of decorated medals make a vacuum in the system of award in country.

In the Democratic republic of Georgia until made new samples of orders and medals, notable warrior were awarded by popular Tsarist decorated medals, how as: George's Cross, George's Medal, George's armour and etc. In 1918 was created George's meeting, which were disputing question of award of notable officers, and colonels in the war time.

Georgian History has checked documental materials, which are confirmed that the officers of Democratic republic of Georgia were awarded by the George's cross 4th degree medal by daphne leaves. This award was abolished on December 31, 1918.

Officers of Democratic republic of Georgia were awarded by honorable decorated medals of George's armour until revolution of Russia. By the resolution of Georgian government was make George's armour meeting. Between the awarded people by the Russian decorated medals were national minority residing in Georgia – Russians, Abkhazian, Armenian, and other representatives.

Using of Russian warrior awards was understandably for society and army. In 1918 the warriors of Georgian army were awarded by the decorated medals of Russia: ST. George, St Vladimir, St Ann, and St. Stanislaw orders.

Отар Жордания
О некоторых вопросах истории фалеристики в Грузии в 1918 году
Резюме

После октябрьского переворота в России Советское правительство упразднило все существовавшие в стране ордена и медали. Отсутствие в стране знаков отличий привело, как и следовало ожидать, к вакууму в наградной системе.

До создания новых образцов орденов и медалей в 1918 г. в Грузинской Демократической Республике отличившихся воинов награждали популярными царскими знаками отличия, как-то: Георгиевским Крестом, Георгиевской медалью, Георгиевским оружием и т. д. В августе 1918 г. в Грузии была создана Георгиевская Дума для рассмотрения вопросов, связанных с награждением отличившихся в боях офицеров и генералов.

Грузинская историография располагает проверенными документальными фактами, свидетельствующих о награждении офицеров Грузинской Демократической Республики Георгиевским Крестом 4-й степени с лавровым украшением. Это награда была отменена 31 декабря 1918 г.

Офицеры Грузинской Демократической Республики награждались и одним из самых почетных знаков отличия дореволюционной России – Георгиевским оружием. Решением Правительства Грузии была создана Дума Георгиевского оружия.

Среди лиц, награжденных русскими наградами, наряду с грузинами, мы встречаем имена воинов других национальностей, проживавших в Грузии – русских, абхазов, армян и др. Награждение русскими боевыми наградами с пониманием было воспринято в народе и в армии.

В 1918 г. воины Грузинской Армии награждались следующими русскими знаками военного отличия: орденами Св. Георгия, Св. Владимира, Св. Анны, Св. Станислава, солдатским Георгиевским Крестом, офицерским Георгиевским Крестом с лавровым украшением, Георгиевским оружием и медалью Св. Георгия.

Мансур Зейналов

(Азербайджан)

ЭТНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ КОНФЛИКТЫ: СУЩНОСТЬ И ТИПЫ

Как говорится, каждый больной стонет по-своему. Я не зря начал свой рассказ именно с этой фразы. Анализируемая мной тема посвящена международным конфликтам, каждый из которых имеет свою специфику и характерные только лишь ему черты. Этой теме посвящены труды многих местных и зарубежных авторов. Каждый из них рассматривая конфликты под удобным для него углом зрения, преподносит аудитории свои доводы и аргументы, а нам лишь остается, как говорится, верить им на слово. С медицинской точки зрения нельзя победить местные проявления болезни, не имея средств исцеления от главного недуга. Однако диагностировать основное заболевание без тщательного исследования его локальных проявлений, тоже представляется невозможным. Проблема международных конфликтов является одной из сложных и недостаточно разработанных. Сегодня перед человечеством встало множество глобальных проблем. Мир, полагаем мы, приблизился к определенной роковой черте, за пределами которой перед ним возникла сложная дилемма. С одной стороны осознать себя единым целым, с другой – погибнуть. К сожалению, такова реальность, а современные международные конфликты лишь подталкивают нас к пропасти. Возможно, многие из нас не осознают этого. В особенности это касается тех, чьи страны не были втянуты в пучину локальных войн. Сегодня каждый стремится обезопасить себя в пределах своей национальной территории, а в лучшем случае в пределах региона.

Остается лишь надеется, что возникновение угрозы катаклизмов планетарного масштаба повлияет на то, чтобы решение глобальных проблем, а в их лице и международных конфликтов превратилось на деле в приоритетное направление международного сотрудничества.

Зачастую все конфликты возникают в достаточно стандартных ситуациях: территориальные притязания, религиозная нетерпимость, межэтническая вражда и многое другое [4,120]. Однако чаще всего самые жестокие и кровопролитные конфликты разжигал сепаратизм, принимающий в процессе эскалации непредсказуемые формы экстремизма и терроризма. Еще около двух десятилетий назад многие из нас мало, что знали о конфликтах. Все они были заморожены и прибывали в таком состоянии длительное время. Подобно спящим вулканам они ждали своего пробуждения. Многие из нас зачастую никогда не задавались вопросом – а что если.....

Что если долго оставлять конфликт в замороженном состоянии? Не приведет ли это к внезапному взрыву «пороховой бочки» противоречий? К сожалению то, на что мы не обращали внимание дало о себе знать. Развал биполярного мира и концентрация всей власти в руках одной сверхдержавы, дали новый толчок к развитию международных конфликтов. Это конфликты, охватывающие огромные регионы и целые континенты, экономические, духовно-идеологические, религиозные, военные..... К сожалению, реальность заставляет нас ставить многоточие.

По приблизительным подсчетам ученых за последние 50 веков человечество жило в мире лишь 300 лет.

Один из наиболее болезненных процессов, сопровождавших распад СССР и становление на его обломках новых независимых государств, - резкое обострение

межнациональных и межэтнических конфликтов. Коллапс Советского Союза, являвшегося, безусловно, образованием имперского типа и при этом предельно гетерогенным в этнокультурном отношении, привел к формированию качественно новых геополитических и этнополитических реалий на одной шестой части земной суши [6,4]. Распад огромной державы, конфликтогенный сам по себе, обнажил и актуализировал также те противоречия и конфликты, что накапливались десятилетиями, а то и веками, но в царской России и Советском Союзе сдерживались мощной имперской инфраструктурой и авторитаризмом власти.

К числу основных и самых опасных проявлений политической нестабильности, несомненно, относятся территориальные споры и притязания, обладающие, особенно во времена глобальных геополитических сдвигов, колоссальным деструктивным потенциалом. В СНГ и Балтии территориальные притязания выдвигаются как «от имени» постсоветских наций, государств-наследников Советского Союза, так и - намного чаще - «от имени» конкретных этносов и этнических групп, населяющих этот уникальный по своему цивилизационно-культурному и этническому разнообразию регион [7,26]. Большинство территориальных конфликтов здесь непосредственно связано с конфликтами этническими. Термин «этно-территориальный конфликт» в данной статье трактуется в широком смысле. Любое притязание на территорию уже есть конфликт, если оно отвергается второй стороной - участницей спора. Этно-территориальный-конфликт может принимать формы более и менее острые, цивилизованные и нецивилизованные, мирные и немирные. Обострение этно-территориальных-конфликтов, от них исходящая угроза общественной стабильности требуют обратить самое пристальное внимание на их мониторинг. К настоящему времени накоплен уже солидный опыт составления баз данных по этническим конфликтам в постсоветском пространстве; имеются публикации и с критическим анализом опыта разработки такого рода баз данных. Но поскольку значительная часть этнических конфликтов в пост-СССР развиваются именно как этно-территориальные конфликты (либо имеют отчетливые признаки таковых), актуальнейшей проблемой стала систематизация информации уже непосредственно по этно-территориальным притязаниям и спорам и создание соответствующего банка данных. Это тем более важно, что подобная исследовательская работа активно ведется и за рубежом. К этно-территориальным относятся не все этнические и не все территориальные конфликты, но именно те, которые находятся как раз на стыке двух этих больших групп конфликтов. Они - одновременно и этнические, и территориальные. Поэтому, говоря о сущности этно-территориальных конфликтов, необходимо, прежде всего, осмыслить, какое содержание вкладывается в понятия «этнический конфликт» и «территориальный конфликт» соответственно. Словосочетание «территориальные конфликты» - многосмысловое, допускающее разные трактовки. Однако в данной статье этот термин используется в более узком смысле, описывая исключительно территориальные притязания и споры. В таком значении территориальные конфликты - это споры относительно государственной/ административной принадлежности территорий или их административного статуса, либо относительно прав тех или иных групп населения проживать на этих территориях, владеть и распоряжаться ими. Под этническими же конфликтами обычно подразумевают конфликты, сторонами которых выступают этнические общности (этносы и этнические группы). Во-первых, совершенно не ясно, что их вызывает. Во-вторых, не понятно, как здесь соотносятся конфликты и их субъекты. Чтобы квалифицировать конфликт как «этнический», необходимо противоборство целых этносов? А если конфликтуют какие-то части двух этносов, а

большинство составляющих их групп людей живут друг с другом в мире и согласии? С точки же зрения этноконфликтологии, ключевым представляется вопрос, какого рода связи существуют между этническими конфликтами и самим феноменом «этничности». Это связи причинно-следственные или чисто функциональные? Теоретически здесь возможны две противоположные позиции. Позиция первая. Между этими двумя феноменами существуют достаточно тесные, причинно-следственные связи. В самом этнокультурном разнообразии человечества потенциально заложены элементы конфликтности. Во взаимоотношениях между народами этнофобия - явление столь же естественное, как и этнофилия. Позиция вторая. Корни «этнических конфликтов» лежат вне собственно этнических реалий. «Этничность» этих конфликтов относится на самом деле не к их сущности, но к форме проявления. А именно, в этноконфликтных ситуациях проявляют себя противоречия между теми или иными общностями людей, внутренне консолидирующимися на этнической основе. Такая позиция отстаивается многими конфликтологами и этнологами. В генезисе этнического конфликта, как представляется, целесообразно различать, с одной стороны, вызревание его объективных и субъективных предпосылок, а с другой стороны, роль непосредственного, как бы, «спускового механизма», дающего ему прямой импульс. Разумеется, любой этнический конфликт имеет и территориальный аспект, связан с конкретной территорией. Однако далеко не каждый этнический конфликт сопряжен с эскалацией территориальных притязаний «от имени» этнической общности и может рассматриваться как этно-территориальный-конфликт. Существуют и другие разновидности этнических конфликтов. Таковы, например, этнокультурные конфликты, обусловленные возникающими препятствиями на пути функционирования и развития национальных языков и культур. Чаще всего они затрагивают интересы этноменьшинств и сфокусированы на требованиях реализации этнокультурной (а не административно-территориальной) автономии. Другой разновидностью являются этносоциальные конфликты, в основе которых лежит соперничество между этническими группами за доступ к экономически доходным либо престижным видам деятельности и представительство в соответствующих «социальных нишах» и элитных слоях. Ни этнокультурные, ни этносоциальные конфликты напрямую не относятся к числу этно-территориальных-конфликтов, но могут прямо или косвенно влиять на характер расселения этнических групп, миграционный баланс и т.п., приобретая тем самым территориальную составляющую. Это же справедливо и в отношении конфликтов, развивающихся главным образом в этнополитической и правовой сферах. Таким образом, при анализе этно-территориальных противоречий и проблем необходимо не упускать из поля зрения, наряду с самими этно-территориальными конфликтами, значительно более широкий спектр этноконфликтных ситуаций.

Собственно этно-территориальными конфликтами являются споры, ведущиеся «от имени» этносов и этнических групп относительно их прав проживать на той или иной территории, владеть или управлять ею. Территориальные споры, возникающие во взаимоотношениях между суверенными государствами, строго говоря, не являются классическими этно-территориальными конфликтами. Их логичнее называть территориальными межгосударственными (международными) конфликтами, т.к. в них вовлекаются не просто этносы, а государства, нации, общности нередко полиэтнические. Однако между типичными этно-территориальными конфликтами и территориальными межгосударственными спорами существует теснейшая взаимосвязь. Большинство государств мира формировались как национальные государства с выраженной этнической (этнокультурной, этнолингвистической, этнополитической, этнохозяйственной) доминантой.

Спорные территориальные вопросы между ними неизбежно, так или иначе, приобретают и этническую окраску. Своеобразный «бум» этно-территориальных конфликтов в постсоветском пространстве пришелся на первые месяцы и годы существования СНГ, когда новая геополитическая ситуация здесь только складывалась и отличалась исключительно быстрой динамикой. Обвальное крушение советской империи вслед за августовским путчем 1991 г. поставило под сомнение сам принцип нерушимости исторически сложившихся границ. Во-первых, упрочился национальный суверенитет новых независимых государств, их международная легитимация стала свершившимся фактом, оформились и заработали межнациональные институты и структуры в рамках СНГ (то как они работали плохо или хорошо это уже другой вопрос). Субъектом территориальных притязаний практически никогда не выступает этническая группа в целом или даже ее численное большинство. Как правило, требования исходят от политических элит, национальных движений и партий, их лидеров, деятелей культуры и т.п. Их позиция может не только не иметь ничего общего с интересами народов, от имени которых они выступают, но и не пользоваться поддержкой в массах. Обострение территориального вопроса и активизация националистических движений сами по себе не влекут межэтнической конфронтации широких масс или формирования «образа врага» в обыденном сознании. Выдвижение территориальных притязаний «от имени» этнической группы еще не означает солидарности этноса в целом с подобными требованиями. Намного опаснее те территориальные конфликты, в которых активной и наиболее радикальной части национального движения удастся увлечь своими лозунгами большинство населения. Территориальные притязания вовлеченных в них сторон оказываются сродни национальной идее, консолидирующей весь этнос, что затрудняет поиск компромиссов. Но опасность представляют также этно-территориальные конфликты, субъектами, которых изначально выступают лишь незначительные по численности, зато наиболее активные и радикальные группировки соответствующих этносов. Типологизировать этно-территориальные конфликты можно по разным основаниям и с использованием различных критериев. Этно-территориальные конфликты сами есть один из классов этнических конфликтов (равно как и территориальных), и к ним, в принципе, где в большей, а где в меньшей степени, с учетом специфики изучаемого явления, применимы многие взаимодополняющие типологии, разработанные конфликтологами. В частности, этно-территориальные конфликты можно типологизировать по их субъектам, причинам, последствиям, масштабам, характеру конфликтных действий и т.п.

Хотя процессы дезинтеграции Советского Союза и сопутствовали разгоранию этно-территориальных конфликтов, корни многих из них уходят в историю, а в 1980-90-е гг. они лишь из латентной фазы перешли в активно текущую [1]. Имея же в виду переход в активную фазу, правильнее говорить о факторах не возникновения: а обострения, актуализации этно-территориальных конфликтов. Вообще, в генезисе этно-территориальных конфликтов представляется целесообразным проследить следующую цепочку: 1) предпосылки, «работающие» на потенциальные этно-территориальные споры, благоприятствующие постановке территориального вопроса «от имени» той или иной этнической группы, - 2) конкретные причины возникновения этно-территориальных конфликтов - 3) факторы их обострения, перехода из латентной фазы в открытую. Предпосылки этно-территориальных конфликтов могут привести к их действительному зарождению, но могут, к счастью, остаться и нереализованными. Конкретные же причины возникновения этно-территориальных конфликтов всегда связаны с конкретными интересами социальных групп, выступающих инициаторами территориальных

притязаний «от имени» соответствующих этносов (либо наций, государств). За этнической оболочкой конфликтов часто скрывается реальная экономическая, политическая, любая иная подоплека - борьба за власть, за ресурсы, за «жизненное пространство», конкурентность в тех или иных социальных нишах, и др. Факторы, причины этно-территориальных конфликтов, безусловно, необходимо отличать от тех доводов, которые приводят инициаторы постановки территориального вопроса в обоснование своих притязаний. Выше уже отмечалось, что особенно часто обыгрываются тезисы о «несправедливости» существующих границ между государствами (регионами), правах того или иного этноса (не демоса - всего населения региона, а именно конкретного этноса) на территориальную сецессию, национально-государственную суверенизацию или политико-административную автономизацию, интеграцию разделенных государственных границами т.н. «этнических территорий». При желании, «обосновано» может быть любое из требований такого рода, а для каждого из них найдены соответствующие причины, не позволяющие отказаться от его реализации.

При всех индивидуальных особенностях конкретных этно-территориальных конфликтов в странах бывшего СССР, их возникновение и развитие подчиняется общей логике, характеризуется во-многом схожими «сценариями» [3,9]. Часто этно-территориальные конфликты начинаются на вполне мирной стадии, развиваясь на первых порах как «конфликты идей». Их характерные черты - выдвижение территориальных притязаний представителями общественности, обсуждение их в средствах массовой информации, обоснование «исторических прав» своего народа на ту или иную территорию в научных трудах, на страницах литературных и исторических журналов. Далеко не всегда такие по сути этно-конфликтные установки имеют общественный резонанс, становятся руководством к действию для политиков, находят понимание и поддержку в массах. Тем не менее они отнюдь не безобидны. Как показывает пример, «академические» дискуссии могут предшествовать кровавой бойне, стать хоть и не причиной, но, во всяком случае, удобным поводом для эскалации конфликта.

Во вторую, открытую фазу течения ЭТК вступает тогда, когда происходит его институционализация (к счастью, это случается не всегда). От конфликтов «идей» «институциональные» ЭТК отличаются не только формой проявления, но и своими субъектами. Для выдвижения территориальных притязаний теперь начинают использоваться политические институты (государственные, партийные и т.п.).

Часто и сравнительно быстро такие конфликты могут перерасти в ЭТК, условно говоря, «массовых действий». Самая распространенная их разновидность проявляется в массовых акциях ненасильственного характера (митинги, манифестации, голодовки, акции «гражданского неповиновения» и т.п.), в ходе которых «активное меньшинство» этнической группы выдвигает территориальные притязания (с лозунгами сепаратистского, экспансионистского типа). Другая их разновидность выражается в межнациональных столкновениях - иногда без человеческих жертв, иногда с ними. Но, как правило, вспыхнувшие межнациональные стычки рано или поздно приводят к крови.

Наконец, особенно опасной и жестокой формой проявления этно-территориальных конфликтов (и, видимо, «предельной» фазой его генезиса) являются военные конфликты. Следует иметь в виду, что продолжительные межнациональные и межэтнические войны в СНГ представляют собой совершенно особое явление среди конфликтов в постсоветском пространстве. Едва ли они могут интерпретироваться просто как этно-территориальные конфликты (на их «высшей» стадии). Однако именно специфические территориальные проблемы (вопросы национально-государственного статуса террито-

რი) находятся в эпицентре данных конфликтов, в связи, с чем их рассмотрение в ряду этно-территориальных конфликтов представляется вполне оправданным.

Литература:

1. Банк данных по этно-территориальным конфликтам в бывшем СССР (сост. Глезер О.Б., Петров Н.В., Стрелецкий В.Н.) //М.: Центр политико-географических исследований. 1991-1996 (рукопись).
2. Бордюгов Г.А. Этнические конфликты. Опыт создания базы данных //Межнациональные отношения в России и СНГ. Вып.1. М.: Московский Центр Карнеги - АИРО-XX, 1994.
3. Глезер О.Б., Петров Н.В., Стрелецкий В.Н. Самая политическая карта бывшего СССР // "Московские Новости», 1992, N 13.
4. Кравченко И. Н. Региональные и локальные конфликты: история и современность. М., 1998.
5. Мукомель В.И., Паин Э.А., Попов А.А. Союз распался - межнациональные проблемы остались//«Независимая газета», 10.01.1992.
6. Попов А.А. Причины возникновения и динамика развития межнациональных конфликтов в пост-СССР. Тезисы доклада в Московском Центре Карнеги 28 июня 1996 г. (рукопись).
7. Паин Э.А. Типология этнополитических конфликтов в пост-СССР как введение в изучение их природы. Тезисы доклада в Московском Центре Карнеги. Март, 1996.
8. Тишков В.А. Этничность, национализм и государство в посткоммунистическом обществе //«Вопросы социологии», 1993, N1,2.
9. Торкунова А. В. Современные международные отношения. М., 1999.
10. Управление этническим конфликтом. Меморандум Кона // «Независимая газета», 13.09.1994.

Mansur Zeinalov

Ethno-territorial conflicts: the essence and types

Summary

The current article is telling about ethno-territorial conflicts. It is telling about the conflicts frozen while Soviet Union existence and occurred later after USSR collapsed, about the reasons and essence of the conflict. The article is widely informing readers about the definition of ethno-territorial conflict and its forms.

მანსურ ზეინალოვი

ეთნო-ტერიტორიული კონფლიქტები: არსი და ტიპები
რეზიუმე

სტატიაში საუბარია იმ ეთნო-ტერიტორიულ კონფლიქტებზე, რომლებიც გაყინული იყო საბჭოთა კავშირის არსებობის დროს და ახალი სიცოცხლე შეიძინეს სსრკ-ის დაშლის შემდეგ; საუბარია ასევე კონფლიქტების მიზეზებსა და მნიშვნელობაზე.

სტატია მკითხველს ვრცელ ინფორმაციას აწვდის ეთნო-ტერიტორიული კონფლიქტების დეფინიციაციასა და მისი ფორმების შესახებ.

Эльман Гурбанов

(Азербайджан)

РОЛЬ РЕЛИГИИ В РАЗВИТИИ ОБЩЕСТВА (научно-теоретический, политический анализ)

За минувшие 18 лет принципиально изменилась модель миропорядка. На место главного противостояния – противостояния двух сверхдержав – пришли новые масштабные конфликты глобализирующегося мира. Среди них ученые прежде всего выделяют так называемые цивилизационные противоречия. Их четко охарактеризовал С. Хантингтон отметивший, что «впервые в истории глобальная политика стала не только мультиполярной, но и мультицивилизационной». При этом выявился неожиданный факт: неотъемлемым, едва ли не решающим компонентом цивилизационных конфликтов оказывается религия. Так, академик Н.Н. Моисеев пишет: «В Европе (я бы сказал: *даже* в Европе Э.Г.) линия раздела между народами проходит не столько по границам национальных территорий, сколько по линиям религиозного размежевания» [1,134].

Иными словами, религия, которая давно считается архаической формой культуры, находится в центре драматических событий современного «информационного общества», и ее язык по-прежнему органически вписывается в мироощущение большинства человечества.

А между тем развитие мирового сообщества представляет собой сложный, противоречивый процесс. С одной стороны, стирается разрыв в уровне технологического развития различных регионов, активизируется диалог и взаимопроникновение элементов прежде автономно развивавшихся культур, с другой – нарастают противоречия между индустриальными и слаборазвитыми странами, усиливается процесс вестернизации жизни планеты, который, в свою очередь, встречает растущий протест со стороны большинства восточных культур.

В этой связи в качестве основной структуры, позволяющей понять ход истории, а тем более современности, провозглашается «цивилизация» – некое промежуточное образование между государством и человечеством в целом. Решающим критерием для ее выделения (в отличие от «формаций», которые выдвигались на первый план марксистами) служат не столько материальные, сколько культурные элементы общества: язык, религия, моральные нормы, ценности, обычаи, образ жизни, и т.д. Причем, первое место в таком случае часто отводится религии. Например, у выдающегося историка А. Тойнби фигурируют «западная», «исламская», «православно-христианская», «индуистская», «дальневосточная» и др. цивилизации [2,77-80]. Такой подход все более преобладает у современных исследователей. Например, по С. Хантингтону ныне существуют «западная», «индуистская», «конфуцианская», «православно-славянская» и др [3;13,184] Это не случайно: в самых различных регионах именно религия выступает как неотъемлемый компонент межцивилизационных столкновений, во многом предопределяя их остроту и трудности преодоления.

При этом религия «живет» и проявляет себя в истории не только как совокупность различных верований, моральных предписаний, рассуждений о смысле жизни (экзистенциальные проблемы) или даже привычный и традиционный образ жизни, но и как

особый «религиозный фактор», действующий внутри политических сил и придающий им определенную направленность и динамизм.

Именно религия, которая проявляет наибольшую консервативность и устойчивость, почитается в качестве символа самобытности данного этноса или нации, как средство оплота защиты от враждебного влияния «чужой» культуры. При этом, чем более древней, самобытной является человеческое сообщество, тем активней выступает «охранительная» функция национальной культуры, тем агрессивней она сопротивляется духовной экспансии «извне», даже в том случае, если речь идет о культуре народов, стоящих на более высокой ступени исторического развития.

Этим и объясняется тот факт, что наиболее упорные, хронические конфликты возникают и проявляются именно на религиозно-этнической почве. Масштабными примерами могут служить пакистано-индийский конфликт в Кашмире, война между Ираком и Ираном, зашедший в тупик конфликт между Палестиной и Израилем и многие другие. «Третьим миром» дело и не ограничивается: незатухающий конфликт в Северной Ирландии, религиозные распри в бывшей Югославии. Да и о нагорно-карабахском конфликте и Чечне вспомнить не грех.

Размышляя над подобными фактами, невозможно обойти стороной одну проблему. Ее можно сформулировать так: может ли сама религия как особая форма культуры быть причиной, конечным пунктом трений, столкновений между отдельными людьми, социальными группами, государствами и даже цивилизациями? Содержит ли религия (не только христианство, но и индуизм, буддизм, иудаизм, ислам, и т.п.) нормы и предписания, призывающие к насилию, убийству, массовому терроризму и т.д. или же ее главная функция – проповедь общечеловеческих, гуманистических норм?

Выясняется любопытная вещь: все крупные религии формулируют общую основу для божественного закона, которая обычно именуется «естественным законом». Это так называемое золотое правило нравственности или талион: *(не) поступай по отношению к другим так, как ты (не) хотел бы, чтобы они поступали по отношению к тебе*. Оно в различных формулировках также фигурирует в работах многих философов [4].

Именно эта проповедь гуманного равенства объясняет, почему религия может быть мощным импульсом широких народно-освободительных и демократических движений. Яркими примерами служат общенародное движение в Индии под руководством М.К. Ганди и решающая роль в ликвидации дискриминации и сегрегации афро-американцев, которую сыграла тактика «прямых ненасильственных действий» баптистского пастора Мартина Л. Кинга.

Тем не менее, история свидетельствует, что религиозные символы и предписания чаще использовались для оправдания массовых убийств, которые уже обнаружили тенденцию к интернационализации – по крайней мере, христианского (западного) и мусульманского (восточного) мира, символизируемой именем Усама бен-Ладена и кошмаром 11 сентября 2001 года. Объяснение таких событий и составляет центральный момент научного подхода к нашей теме. Пока этого не сделано, придется довольствоваться моралистикой и сугубо эмоциональными обличениями.

Та особая роль, которую «религиозный фактор» играет в современной политической жизни, можно объяснить лишь тем, что религия и церковь обладают какими-то особыми способностями воздействия на мироощущение и поведение людей, светскому сознанию недоступными. Так, христианство, получив статус государственной религии Римской империи (IV век), все больше становилось идеологией, освящающей интересы

определенных сословий, классов и социальных групп, оказав решающее влияние на всю последующую историю Европы.

Многое изменилось за минувшие века, однако стремление жаждающих власти политиков использовать религию в собственных интересах не только не ушло в прошлое, но приняло более изощренный, масштабный характер, особенно в конфликтных («межцивилизационных») столкновениях, когда затрагиваются чувства и верования, глубоко укоренившиеся в национальной культуре.

В реальной истории действовала не культура вообще, а племенная, «этническая», наконец, «национальная» культура, которая обеспечивала преемственность, единство и жизненную силу данного народа как условия его выживания в соперничестве с другими социальными образованиями, как мотивация враждебного отношения к народам иной веры, продиктованного сугубо политическими соображениями. Достаточно сослаться на официальную мифологию нацистской Германии.

Национальная культура, тем более пронизанная религиозным мироощущением, – это целостное образование (во всяком случае, именно так ее ощущают сами люди), дающее человеку ощущение «моральной оседлости» (Д.С. Лихачев), причастности к «корням», к заветам предков, отцов, к народу и Родине. Если же совершается насильственное вмешательство в национальную культуру, стремление механически внедрить в нее чужеродные элементы (очевидным и масштабным примером является вестернизация), то на первый план выходит ее «охранительная функция»: стремление противодействовать любым «внешним» вторжениям и попыткам подменить или модернизировать древние компоненты национальной культуры, даже если они предпринимаются под предлогом «демократизации», защиты гражданских прав, принципа свободы совести и т.п. Тогда национальное сознание легко трансформируется в агрессивное националистическое сознание с его максимализмом и экстремизмом, способное не только закреплять, но и обострять конфликтные ситуации. Здесь и разгадка тайны особой устойчивости и глубины национально-религиозных конфликтов.

Само по себе существование различных, даже доктринально несовместимых религий не может быть причиной серьезных социальных столкновений: они, в конечном счете, обусловлены определенными политико-экономическими интересами (борьба за власть, новые территории, источники сырья, за рынки сбыта и т.д.), допускающими возможность переговоров и общего согласия.

Однако сакрализация таких противоречий сразу же переводит их в другой режим: теперь они интерпретируются и осознаются их участниками как закономерные этапы провиденциального хода истории, как неизбежные столкновения божественных и сатанинских сил, которые по определению исключают всякий компромисс. Наиболее живучими и кровопролитными оказываются столкновения государств, в которых действуют мощные авторитарные религии (например, иудаизм и ислам), а сами конфликты выступают как «борьба за веру». И, конечно, только мотивация, апеллирующая к Всевышнему, может в массовом масштабе породить движение добровольных самоубийц-шахидов или заставить мусульманских юношей с радостью идти навстречу шквалу пуль – явления, для светского ума немыслимые.

Религиозно-этнические конфликты отличает еще одна зловещая черта, а именно, необратимость. Она проявляется сегодня, когда повсеместно вспыхивают столкновения последователей иудаизма и ислама, ислама и христианства, индуизма и ислама, которые осознают себя в качестве борцов против сатанинских сил. В этом случае ненависть неугасима: даже будучи физически побежденными, правоверные сохраняют надежду на

окончательную победу над «дьявольским» началом; религиозная вражда тлеет подобно подпочвенному торфу, чтобы в любое время вспыхнуть все уничтожающим пламенем – войнами, терроризмом, актами вандализма и варварства.

Такова роль религии в межцивилизационных конфликтах. В последние десятилетия их численность заметно увеличивается. Каковы же прогнозы на будущее? Обычно весьма тревожные, указывающие на возрастающую воинственность «исламской цивилизации и мусульманского фундаментализма. Еще А. Тойнби писал об особой «агрессивности» исламской цивилизации. Эту характеристику разделяет и С. Хантингтон: в исламе есть нечто такое, что порождает насилие и предопределяет его «кровавые границы», а потому едва ли можно ожидать прекращения военной конфронтации между Западом и исламским миром, длящейся много веков.

Более рационально рассуждает Н.Н. Моисеев. Агрессивность современного исламского мира, полагает он, это ответная и естественная реакция на экспансию (военную, экономическую, культурную и т.д.) со стороны Запада. Мусульмане все яснее осознают ее губительный характер, не говоря уже о том, что, глубоко почитая собственные древние традиции, они не принимают чуждого им западного образа жизни и будут до конца отстаивать свои культурные ценности. Поэтому «Нас ожидает появление «горячих фронтов» на разломах мусульманской и других цивилизаций», причем «фронтов», грозящих ядерной катастрофой.

Так что до тех пор, пока Запад, то ли видя опасность насильственной вестернизации, скрытой пружиной которой служит пресловутая идея *Rax Americana*, то ли под давлением мирового сообщества не внесет коррективы в эту политику, весьма смахивающую на колониальную, межцивилизационные конфликты будут по-прежнему продолжаться.

Процесс глобализации, демократизации человеческого сообщества диктует в том числе толерантность, расширение диалога между религиями, и, в результате преодоления отчужденности и взаимной враждебности. Эта проблема остается злободневной и для Азербайджана, несмотря на то, что пока на религиозно-этнической почве в этом пространстве еще острых конфронтаций не было, а преодоление таких болезненных процессов давно известно. Это религиозная свобода и конфессиональный диалог доброй воли.

Литература:

1. Моисеев Н.Н. Экологический кризис и цивилизационные конфликты // Проблемы глобальной безопасности. М., 1995.
2. Тойнби А.Дж. Постигание истории. М., 1991.
3. Хантингтон С. Терроризм: История и современность. М., 1999.
4. Всемирное Писание. Сравнительная онтология священных текстов. М., 1995.

Elman Gurbanov ***Role of Religion in the Development of Society*** **Summary**

Recently, the globalization of the nowadays world situation had been changed in a principal way and it caused the new conflicts. This process was evaluated by some researchers as a civilization contradiction, on which this article has been based on. On the

sphere of these contradictions the religion is shown as an impressive factor that causes the international relations in contemporary period as well as long times before. Naturally, the basic reason of the conflicts is a clashing of politic-economical interests, however, it is shown in the article that, as a result of sacralization of the conflicts the situation turned to other sphere and became rough and severe as well. It is scientifically motivated in the article that the substance of Islam, as well as the religion itself don't serve the abruptness of the situation, as the definite political and religion circles as well as the extremists "covered" by religion do use this factor in order to achieve the political aims of themselves.

ელმან გურბანოვი
რელიგიის როლი საზოგადოების განვითარებაში
რეზიუმე

გლობალიზაციისა და დემოკრატიზაციის პროცესი გულისხმობს რელიგიათა შორის დიალოგის გაფართოებას და როგორც შედეგს – ურთიერთმტრობისა და გაუცხოების გადალახვას.

აზერბაიჯანში რელიგიურ და ეთნიკურ ნიადაგზე კონფლიქტები არ იყო, იმდენად, რამდენადაც ქვეყანაში არის რწმენის თავისუფლება და კონფესიათა შორის დიალოგი.

Алмаз Алекперова

(Азербайджан)

МЕСТО ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ВЛАСТИ

В современных условиях кардинального реформирования системы государственной службы в Республике Азербайджан особую значимость представляют вопросы создания кадрового потенциала Азербайджана, совершенствования места государственной службы в политической власти. Законодательство имеет по большей части общий характер и может эффективно осуществляться только в том случае, если чиновники проработают его детали и определяют путь воплощения. Проведение и претворение в жизнь политического курса обычно зависит от того, как он будет проинтерпретирован бюрократией, а также от того, насколько активно и эффективно она будет реализовывать этот курс на практике. Но полномочия бюрократии отнюдь не ограничиваются проведением и воплощением принципов, выработанных другими. В современных политических системах административные органы выполняют и немало функций, связанных с вынесением судебных решений. Бюрократия включена в политическую коммуникацию. Политические элиты, будь то законодательные или исполнительные, строят многие свои решения на информации, полученной из государственной администрации. Аналогичным образом от этой информации зависят и группы интересов, политические партии, бизнес-элиты и общественность [13,53-73]. Учитывая рост влияния масс-медиа в современных обществах, высшие государственные руководители стремятся представить им свою версию событий. Вместе с тем, широкий размах приняли утечки секретной и конфиденциальной информации, причем значительная часть журналистов постепенно отказывается признавать какие-либо ограничения в публикации сведений как частного, так и политического характера. В результате политическая исполнительная власть и бюрократия уже не могут столь же плотно контролировать информацию, как это было прежде. Опора на сортировку информации и «привилегии исполнительной власти» уступают место искусству «управления информационными потоками» [2,219-220]. Е.Г.Морозова пишет, что «сегодня приоритетным сюжетом научной литературы уже не является дискуссия о том, существует ли такой вид власти, как административная, - все согласны с тем, что она существует. В большей степени внимание современной политологии привлекают источники бюрократической власти» [9,68]. А.Лоутон и Э.Роуз считают, что в реальности мир политиков и мир чиновников сильно переплетены и «очень не просто разграничить цели политики и средства достижения этих целей» [7,22]. Такими источниками являются, прежде всего, стратегическое позиционирование управленцев в политико-административном процессе, их официальный статус, присутствующие им функции исполнения и интерпретации законов, самостоятельного нормотворчества, информационно-аналитического и экспертно-консультационного обеспечения процесса принятия политических решений [12,24-30]. Влияние государственной службы на законодательную и исполнительную политику может осуществляться следующим образом. Один из рычагов - это специализация чиновников.

Политическое значение чиновничества в значительной степени базируется на его роли главного источника информации и консультанта в процессе выработки политических решений. Растущая сложность современной жизни обусловила то, что законодательная и исполнительная власти все более полагаются на техническую

экспертизу бюрократов. Многие исследователи отмечают, что бюрократия не является монолитным иерархическим образованием и никогда не действует как единая группа. Она состоит из множества учреждений, агентств, ведомств, каждое из которых зависит от ресурсов, поступающих как из государственного бюджета, так и от заинтересованных групп, и поэтому они вынуждены соревноваться друг с другом за получение подобных ресурсов [8,7]. Однако чиновничество, действительно, имеет преимущество перед расколотым, конкурентным миром политиков в силу того, что оно является более сплоченным социальным слоем, обладающим своей корпоративной этикой и традициями. Дебаты о политической значимости бюрократии, очевидно, следует ограничивать элитной группой государственных служащих, которую составляют высшие чиновники и часть бюрократов среднего звена. На наш взгляд, в рамках данного раздела необходимо более подробно остановиться на особенностях взаимодействия политического руководства и государственного управления как проблемы взаимоотношений политической элиты и бюрократии. Политическую элиту общества можно рассматривать, как особую социальную группу, являющуюся субъектом политического руководства в обществе. Именно в ее руках концентрируется наибольшая часть властных ресурсов и именно в ее среде разворачивается процесс принятия наиболее важных политических решений. Руководящей роли политической элиты необходима также и особая социальная группа, которая занималась бы реализацией намеченной политики. Поэтому групповая субъектность государственно-административного управления очерчивается в понятии аппарат государственного управления, или бюрократия.

Исходя, из этого проблема сбалансирования политического руководства и государственного управления может быть рассмотрена как проблема взаимоотношений между этими специфическими группами. Взаимоотношения политической и административной власти характеризуются крепким, сохраняющим свой традиционный характер клиентелизмом и существованием небезопасной для демократического развития тенденции политизации государственной службы и «функционализации политики» [14]. Все это указывает на особую актуальность научного анализа взаимоотношений политической элиты и бюрократии. Политическая воля элит, ее идеи и решения реализуются главным образом через бюрократический аппарат, который постоянно занимается государственными делами.

Элита определяет основные цели и магистральные линии деятельности государства, а бюрократический аппарат их реализовывает. Однако эффективное взаимодействие элиты и чиновников не возникает само по себе. Бюрократия достаточно легко склонна выходить из-под политического контроля элиты и работать на собственные интересы, а не на руководящую элиту, не говоря уже о народных массах и других слоях населения. Во всех странах и во все времена стремление политической элиты взять под свой контроль бюрократию, которая стремилась выскользнуть из-под такого контроля, осуществлялось с помощью достаточно типичных способов. Один из них - это назначение на как можно большее количество должностей политически преданных, лояльных лиц, даже за счёт снижения уровня профессионализма. Не трудно заметить, что достаточно постоянно есть также борьба относительно регулирования численности бюрократического аппарата. Бюрократии, как хорошо известно, присуща ярко выраженная тенденция к увеличению своей численности. Таким образом, мы имеем дело с действием своего рода, «железного закона» олигархических тенденций: любая общность в процессе своего развития порождает из своей среды руководящую элиту, которая должна выражать интересы своей общности, однако, с течением времени такая

элита всё больше начинает работать сама на себя. Элита создает аппарат бюрократии, который должен выполнять ее управленческие функции, однако, этот аппарат стремится выйти из-под контроля элиты и работать сам на себя.

При еще большем развитии общественной жизни бюрократия стремится создать суббюрократию, которая также стремится выйти из-под контроля. Более того, бюрократия становится настолько могучей силой, что способна лоббировать принятие многих политических решений, законов в своих собственных интересах. Несомненным фактором, повышающим политический вес и значение государственной бюрократии, является ее участие в артикулировании и агрегировании групповых интересов, хотя это никоим образом не входит в ее функции. По роду своей деятельности она вступает в контакт с группами интересов, становящимися ее клиентами, М.Н.Афанасьев определяет клиентурные отношения как «те отношения власти, которые реализуются индивидуальными и коллективными авторами по модели «патрон - клиент», противоречиво соединяя личную зависимость и господство со взаимными услугами и солидарностью. Совокупность социальных и политических феноменов, связанных с данным типом властных отношений, в социологической и политологической литературе принято обозначать термином клиентелизм» [3,5]. Клиентелизм может благотворно сказываться на состоянии административно-политической системы при условии, что он помогает достижению общественного консенсуса, но он же и подрывает публичный характер государственного управления в ситуации, когда государственные структуры попадают под влияние отдельных групп и контролируются ими [9,62]. Многие исследователи отмечают также, что бюрократические ведомства, комитеты парламента и заинтересованные группы сотрудничают между собой в осуществлении бюрократической политики [4,227]. При этом возникают так называемые «железные треугольники»: правительство законодатели - лоббистские группы (например: парламентский комитет по банковскому делу - министерство финансов - банк в частном секторе), которые, взаимодействуя, постепенно формируют довольно жесткую группу, которая и определяет политику в своей сфере, блокируя любые проявления общенациональных интересов. Таким образом, государственная бюрократия осуществляет институционализацию политического влияния групповых интересов. Как подчеркивает В.П. Макаренко, «группы интересов считают бюрократию главным каналом влияния на принятие и реализацию политических решений в свою пользу» [8,7]. Это приобретает форму «квазиполитики» — прямого влияния аппарата на политические решения. Бюрократия не просто втягивается в процесс принятия политических решений, транслируя групповые интересы и влияния на центры политической власти, но и может превратиться в самостоятельную политическую силу со своими корпоративными интересами. В этом случае бюрократия приобретает изначально не свойственные ей функции политического руководства, заполняя собой образовавшийся по тем или иным причинам политический вакуум, и способна навязать обществу свои собственные интересы, выдавая их за государственные [6,157].

Нередко «лоббирование» чиновниками своих интересов происходит в самой грубой форме - форме коррупции, т.е. злоупотреблении служебным положением в корыстных целях. В этом случае чиновники превращаются, «в выгодных для себя слуг общества», а многие из них сделали политику весьма доходным промыслом, получая от нее регулярное и надежное вознаграждение [10,164]. Анализ источников бюрократической власти закономерно приводит к выводу о том, что, какими бы ни были формальные права и обязанности чиновничества, административные ведомства берут на

себя осуществление значительной части политики в любом современном демократическом государстве. Сегодня многие ученые полагают, что решение проблемы административной бюрократии состоит не в каких-либо бесплодных попытках оградить государственных служащих от участия в формировании и реализации политики, а в том, чтобы обеспечить их ответственность за свои действия. Ряд политологов понимают эту ответственность как соответствие профессиональному кодексу. Например, К. Фридрих утверждал, что политическая ответственность государственных служащих отражается в их подотчетности избранным должностным лицам, но такая подотчетность никогда не может быть реализована полностью. С его точки зрения, необходимо особо выделять развитие функциональной или объективной ответственности, то есть, в первую очередь, сконцентрировать внимание на отборе и обучении государственных служащих таким образом, чтобы они действовали в соответствии с профессиональными стандартами и соблюдали профессиональный этический кодекс [12,31-32]. Другие политические исследователи, например Ч. Хайнеманн, утверждали, что, хотя административная ответственность в том смысле, какой ей придал К.Фридрих - это весьма тонкая вещь, демократическое правительство должно наделять своих служащих ответственностью в основном таким образом, чтобы они были подотчетны выборным должностным лицам и контролируемы ими. Таким образом, чтобы решить проблему административной бюрократии необходим внешний контроль, и он должен действовать наряду с классическим контролем - внутренним (самодисциплина, строгие профессиональные стандарты). Политическая наука последовательно ставит и решает проблему контроля внешнего, включающего механизм политической отчетности, равно как и формирование модели «отзывчивой» государственной службы, составляющей одно из направлений повсеместно идущей сегодня административной реформы. В частности, в работе «Бюрократы и политики в западных демократиях» Дж. Эбербаха приведены несколько моделей (или имиджей) взаимодействия между бюрократией и политикой. Первый имидж подразумевает, что полное разделение между политикой и управлением является и идеалом, и конкретной реальностью. Второй имидж предполагает, что управленцы могут быть вовлечены в политику, но их роль ограничена информированием политиков (пример — взаимоотношения министров и чиновников). Третий имидж подразумевает, что служащие подвижны определенными политическими расчетами и в своих отношениях с политиками, и в практической работе, но при этом тщательно воздерживаются от каких-либо политических пристрастий. В соответствии с третьим имиджем, чиновники отождествляют себя с той или иной политической линией, но главное для них - положения конституции. Проведенный анализ этих имиджей показывает, что было бы нереалистично уповать на полное разделение политики и управления. Как свидетельствует английский исследователь К.Сикстон, формально-конституционная модель параллельного сосуществования двух отдельных сфер - политической и административной (политики принимают решения, а чиновники с энтузиазмом их выполняют) - карикатура истинного разделения труда между политикой и государственной службой. В процессе управления выдержать эту идеальную модель невозможно, поскольку чиновники не являются лишь механическими исполнителями чужих политических решений [12,33-35]. Среди других моделей взаимодействия политической и административной элит заслуживают внимания те, что созданы на основе опыта развивающихся стран известным теоретиком модернизации С.Эйзенштадтом. Им были описаны три модели взаимоотношений власти, чиновничества и общества, которые условно можно назвать традиционной, модернизационной и транзитной [5,220-247].

Определенный интерес представляют и теоретические построения Ф.Риггса, примечательные своей нацеленностью на выявление разных типов политизированности бюрократии, Ф.Риггс выделил два типа бюрократии: «партийно ориентированную» - рекрутирование и продвижение по службе зависят от поддержки со стороны партии, которая таким образом благодарит активиста за участие в борьбе; в своей профессиональной деятельности чиновник учитывает позицию своей партии; принимаемые им решения носят характер определенного фаворитизма; «собственно политизированную», т. е. ориентированную на то, чтобы играть самостоятельную политическую роль, а не послушно осуществлять решения высших органов государственной власти, Ф.Риггс пришел к выводу о существовании корреляции между этими двумя типами соотношения политики и управления. Он вычленил четыре типа ситуаций, в которых по-разному комбинируются «партийность» и «политизированность» госслужбы: - «служба и партийна, и политизирована» (например, Гана при К, Нкруме); - «служба партийна, но не политизирована» (например, Израиль); - «служба и не партийна, и не политизирована» (например, Великобритания); - «служба не партийна, но политизирована» (например, Таиланд) [9,67].

Можно отметить, что государственная служба неизбежно вовлекается в сферу политических отношений, а также обладает достаточно большим потенциалом. Высшие и часть средних представителей государственной бюрократии являются самостоятельными субъектами политической власти. Эта часть правящей политической элиты неизменно повышает свою роль в современном государстве, оказывая всё возрастающее влияние на процесс выработки, принятия и реализации политических решений. Поэтому государственную службу можно назвать «четвертой ветвью государственной власти». Включение государственных служащих в сферу политического управления является неизбежным процессом в современной системе государственной власти, поэтому повышается значение совершенствования механизмов как внешнего, так и внутреннего контроля над бюрократией.

Литература:

1. Абдуллаев Э.И., Гусейнова Н.Ш. Государственная служба: Учебник. Баку, АБУ, 2007.
2. Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор: Учебное пособие / Под ред. М.В. Ильина, А.Ю. Мельвиля. М., 2002.
3. Афанасьев М.Н. Клиентелизм и российская государственность. М., 1997.
4. Дай Т.Р., Зинглер Л.Х. Демократия для элиты. Введение в американскую политику. М., 1984.
5. Комаровский В.С. Государственная служба и политико-административное управление. //Авторские программы учебных курсов по политологии. / Под общ. ред. проф. Ирхина Ю.В. М., 2001.
6. Купряшин Г.Л. Бюрократия и бюрократизм в административно-государственных учреждениях // Государственное управление: основы теории и организации. М., 2000.
7. Лоутон А., Роуз Э. Организация и управление в государственных учреждениях / Пер. с англ. М., 1993.
8. Макаренко В.П. Правительство и бюрократия // Социс. 1999. № 2.
9. Морозова Е.Г. Государственная служба как предмет политической науки // Ежегодник'97: Государственная служба России. М.: РАГС, 1998.
10. Охотский Е.В. Административно-политическая элита и государственная служба в системе властных отношений // Государственная служба: теория и организация. Ростов н/Д., 1998.

11. Рзаев А.Г. Государственная служба в Азербайджанской Республике. Баку, Элм, 2005.
12. Рэнней О. Государственная служба // Государственная служба. Вып. 1:Общие проблемы. Зарубежный опыт. 1994.
13. Столяров М.В. Компетенция власти: разграничение предметов ведения и полномочий между Федерацией и ее субъектами в условиях реформирования. М., 2005.
14. Токовенко В.В. Оптимизация взаимодействия политического руководства и государственного управления как проблема взаимоотношений политической элиты и бюрократии. Сборник: Властные элиты современной России в процессе политической трансформации / Отв. ред.: В.Г. Игнатов, О.В.Гаман-Голутвина, А.В. Понеделков, А.М. Старостин. Ростов-на-Дону, 2004.

Almaz Alekperova
Go of The State Service in The Political Authority
Summary

The article deals with one of the most urgent problems of scientific-political analysis of state service - the development and improvement of the state service in the political authority place. In the modern conditions of cardinal reforms of the state service system of the Republic of Azerbaijan the main issues are about the creating of potential human resources in Azerbaijan, the improvement of the state service in the political authority. Bureaucracy has assumed very big importance in majorities of the modern societies. One of the causes of such situation is that only the bureaucracy is engaged in forwarding and carrying out into life the laws and the normative rules, and along with that it possesses the freedom in definite actions. Modern legislation carries general character and can be implemented only if the official workers will efficiently consider all its details and will define the ways of its implementation.

ალმაზ ალექპეროვა
სახელმწიფო სამსახურის ადგილი პოლიტიკურ ხელისუფლებაში
რეზიუმე

სტატიაში განხილულია სახელმწიფო სამსახურის სამეცნიერო-პოლიტიკური ანალიზის ერთ-ერთი აქტუალური პრობლემა – პოლიტიკურ ხელისუფლებაში სახელმწიფო სამსახურის ადგილის სრულყოფა. აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სახელმწიფო სამსახურის სისტემის კარდინალური რეფორმირების პროცესში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს აზერბაიჯანის საკადრო პოტენციალის შექმნის საკითხი, პოლიტიკურ ხელისუფლებაში სახელმწიფო სამსახურის ადგილის სრულყოფა. თანამედროვე საზოგადოებების უმეტესობაში ბიუროკრატია დიდი მნიშვნელობა შეიძინა. ამის ერთ-ერთი მიზეზი ის არის, რომ მხოლოდ ბიუროკრატია არის დაკავებული კანონებისა და ნორმატიული დადგენილებების ცხოვრებაში გატარებით. ამასთან, აღნიშნული ფუნქციის შესრულებისას მას მოქმედების თავისუფლება აქვს. თანამედროვე კანონმდებლობა ძირითადად ზოგადი ხასიათისაა და ეფექტურად განხორციელება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ჩინოვნიკები მის დეტალებს დაამუშავებენ და განხორციელების გზებს განსაზღვრავენ.

Сахиб Караев

(Азербайджан)

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ УГРОЗ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СТРАНАХ ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА

*Каждый хочет, чтобы его информировали честно, беспристрастно,
правдиво — и в полном соответствии с его взглядами.*

Гилберт Честертон

Всемирная федерация ученых в августе 2000 г. первой в списке угроз человечеству XXI веку поставила угрозу информационной безопасности. Почему угрозы в информационной сфере вырвались вперед, обогнав экологию, энергетику и другие острые проблемы? И почему безопасность информационного пространства стала проблемой международной?

К концу XX века стремительное развитие и повсеместное внедрение новых информационных и телекоммуникационных технологий, являясь естественным этапом экономического и научно-технического прогресса и необходимым условием дальнейшего развития общества, породили одновременно комплекс негативных последствий. Информационные технологии стали использоваться подчас деструктивными силами во внутривнутриполитической борьбе.

Появилось информационное оружие, используемое против структур управления государством, экономикой и вооруженными силами. Информационное оружие меняет не только методы ведения военных действий, меняется само понятие войны, стираются границы между военным и мирным временем. Появляется возможность выиграть войну без нанесения физического ущерба и проникновения на территорию противника. Исключительно опасно использование подобных средств террористическими и экстремистскими организациями [12].

Похоже, широкие круги мировой общественности, политической и интеллектуальной элиты не в полной мере осознали значение международной информационной безопасности и опасность информационных войн. До сих пор в данной области нет общепринятого понятийного аппарата, развернутой классификации угроз информационной безопасности, не оценивались их конкретные последствия, не разработаны основы классификации и принципы идентификации различных видов информационного оружия.

Вместе с тем в последние годы сложился, пусть пока немногочисленный, круг специалистов различных государственных ведомств и научных учреждений, выработавший согласованный взгляд на проблему информационной безопасности.

Политическая проблема формирования глобального информационного общества закреплена в Окинавской хартии 2000 г., подписанной руководителями восьми развитых стран мира. В Окинавской хартии отмечено, что информационно-коммуникационные технологии являются одним из наиболее важных факторов, влияющих на формирование общества XXI века. Их революционное воздействие касается образа жизни людей, их образования и работы, взаимодействия правительства и гражданского общества. Информационные технологии быстро становятся жизненно важным стимулом

развития мировой экономики. Важным направлением формирования информационного общества является обеспечение его безопасности, которая может быть достигнута только тогда, когда будет обеспечена безопасность информационных инфраструктур каждой страны мира, а также глобальной информационной инфраструктуры в целом как технологической основы мирового информационного пространства. В резолюции Генеральной Ассамблеи ООН «Достижение в сфере информатизации и телекоммуникации в контексте международной безопасности», принятой в декабре 2000 г., содержится призыв к государствам-членам содействовать рассмотрению на многостороннем уровне не только угроз в сфере информационной безопасности, но и возможных мер по ограничению этих угроз [2].

Стержнем и одним из определяющих факторов развития человечества в XXI веке становится информация, и соответственно, информационные технологии. Мировая информационно-технологическая революция радикально изменила политику, экономику и социальную жизнь планеты. Позитивная сторона этих перемен очевидна. Увы, приходится заострить внимание на потенциальных угрозах, связанных с информационно-технологическим прогрессом. Вот лишь некоторые из них: информационный терроризм, вмешательство в частную жизнь, информационный криминал, и, наконец, чреватое катастрофическими последствиями использование информационных технологий в военных целях.

Можно выделить несколько основных источников угроз безопасности информационного общества, которые могут затрагивать интересы человека, общества и государства. Интересы человека, которые необходимо охранять в информационном обществе, заключается, прежде всего, в реальном обеспечении конституционных прав и свобод гражданина на доступ открытой информации, на использование информации в интересах осуществления не запрещенной законом деятельности, а также в защите информации, обеспечивающей личную безопасность, духовное и интеллектуальное развитие.

Важной особенностью образа жизни в информационном обществе будет существенное сокращение «информационных» расстояний (времени доступа к требуемой информации), что приведет к появлению новых возможностей, как по формированию личности, и реализации ее потенциала. Человечество вплотную подходит к рубежу, за которым информационная инфраструктура становится, по существу, основным источником информации для человека, оказывает непосредственное влияние на его психическую деятельность, на формирование его социального поведения. Сложность современных информационных технологий критически увеличивает зависимость человека от других людей, осуществляющих разработку таких технологий, создающих алгоритмы поиска требуемой информации, ее предварительной обработки, приведения к виду, удобному для восприятия, доведения до потребителя. По существу эти люди во многом формируют информационный фон общества и индивида, определяют субъективную оценку условий, в которых он живет и действует, решает свои жизненные проблемы. Именно поэтому представляется исключительно важным обеспечить безопасность взаимодействия человека с информационной инфраструктурой.

Интересы общества в информационной сфере заключается в защите жизненно важных интересов личности в этой сфере, обеспечении реализации конституционных прав и свобод человека и гражданина в интересах упрочнения демократии, достижения и поддержания общественного согласия, повышения творческой активности населения.

Одним из источников угроз интересам общества в информационной сфере является непрерывное усложнение информационных систем и сетей связи критически важных инфраструктур, обеспечение жизни общества. Эти угрозы могут проявляться в виде как преднамеренных, так и непреднамеренных ошибок, сбоев и отказов техники и программного обеспечения, вредного воздействия на эти инфраструктуры со стороны преступных структур и криминальных элементов. Объектами реализации таких угроз могут выступать информационные системы энергетической, транспортной, трубопроводной и некоторых других инфраструктур. Масштаб возможных последствий сбоев и ошибок в работе технического и программного обеспечения информационных систем до некоторой степени можно представить по затратам на решение «Проблемы - 2000».

Наконец, опасным источником угроз является расширение масштабов отечественной и международной компьютерной преступности. Угрозы могут проявляться в виде попыток осуществления мошеннических операций с использованием глобальных или отечественных информационно-телекоммуникационных систем, отмывания финансовых средств, полученных противоправным путем, получения неправомерного доступа к финансовой, банковской и другой информации, которая может быть использована в корыстных целях. Одним из наиболее опасных источников угроз интересам общества и государства в информационной сфере являются неконтролируемое распространение «информационного оружия» и развертывание гонки вооружений в этой области, попытки реализации концепций ведения «информационных войн». Разрушительное воздействие «информационного оружия» в информационном обществе может оказаться более мощным и эффективным, чем это представляется сегодня.

Одним из основных условий интеграции государств в мировую экономику является создание информационного общества, под которым обычно понимается такое общество, где производство и потребление информации являются важнейшим видом деятельности, новые информационные технологии и техника становятся базовыми элементами общественной структуры, а информационная среда, наряду с социальной и экологической, - новой средой обитания человека [10,270].

В связи с вышесказанными весьма актуальными становятся сравнительные исследования законодательного обеспечения различных областей общественной жизни, в том числе и в области обеспечения национальной безопасности. В юридической литературе справедливо указывается, что использование сравнительного метода наряду с иными методами является основным в исследовании национальной безопасности [1]. Создается необходимость сравнения законодательств постсоветских стран, которые обеспечивают информационную безопасность данной страны.

Понятие информационная безопасность на постсоветском пространстве появилось еще 15 мая 1992 года, когда в Ташкенте главами государств Азербайджана, Беларуси, Грузии, Казахстана, Кыргызстана, Молдовы, Таджикистана, Туркменистана, Узбекистана, Армении, Украины и России было подписано «Соглашение об обеспечении безопасности шифровальных средств». На основе этого документа создан и работает Координационный совет по обеспечению безопасности шифровальных средств и их эксплуатации в системах правительственной и закрытой ведомственной связи участников Содружества. 22 января 1993 года в Минске главами государств СНГ подписано «Соглашение о взаимном обеспечении сохранности межгосударственных секретов». Ряд соглашений и протоколов в области обеспечения информационной безопасности заключены и действуют на двусторонней основе по линии взаимодействия секретарей советов безопасности стран Содружества.

В 2005 году под руководством Председателя Совета Федерации, Председателя Совета Межпарламентской Ассамблеи государств - участников Содружества Независимых Государств (МПА СНГ) С.М. Миронова была проведена работа по формированию базы для изучения модельного законодательства для государств - участников СНГ. В результате данной работы был создан Словарь-справочник понятий и определений модельного законодательства для государств - участников Содружества Независимых Государств [13], а также при участии специалистов из Секретариата Совета МПА СНГ проведен анализ понятийного аппарата, представленный в монографии «Единство юридических понятий и определений современного мира» [4,279] с целью более полного информирования правотворческих органов стран СНГ и достижения на этой основе соответствующих результатов по гармонизации национального законодательства.

Последнее время представители власти под информационной безопасностью подразумевают не столько защиту правительственной информации и сохранность государственных интересов, сколько изменение информационной политики средств массовой информации.

Рассмотрим законодательства некоторых постсоветских стран в сфере обеспечения информационной безопасности.

В условиях распространения международного терроризма и международной преступности, совершения рядом государств действий, затрагивающих национальные интересы Азербайджанской Республики и создающих извне угрозы её безопасности. В Азербайджанской Республике приняты специальные нормативно-правовые акты, посвященные как угрозам информационной безопасности, так и его обеспечению. Например, Конституция Азербайджанской Республики, закон Азербайджанской Республики «Об информации, информатизации и защите информации» от № 460-IQ от 3 апреля 1998 г., «Закон о национальной безопасности» от 03.08.2004 года, № 341, Концепция «Национальной безопасности Азербайджанской Республики» и т.д. Обеспечение национальной безопасности Азербайджанской Республики в информационной сфере — осуществление комплекса мер, направленных на охрану государственных, общественных и индивидуальных информационных ресурсов, а также защиту национальных интересов в информационной сфере. Основными угрозами в информационной сфере являются:

- отставание в области информационных технологий и наличие препятствий для интеграции в мировое информационное пространство;
- посягательства на свободу информации;
- посягательства на государственную тайну;
- информационная агрессия со стороны других стран, искажение на международной арене правды об Азербайджане;
- посягательства на информационную систему и ресурсы [5,7].

Наиболее значимые задачи обеспечения национальной безопасности Азербайджана в информационной сфере изложены в Концепции национальной безопасности Азербайджанской Республики, «Национальные интересы Азербайджана в информационной сфере заключаются в соблюдении конституционных прав и свобод граждан в области получения информации и пользования ею, в развитии современных телекоммуникационных технологий, в защите государственных информационных ресурсов от несанкционированного доступа» [8].

В ряде государств-участников СНГ приняты специальные нормативные правовые акты, посвященные как угрозам информационной безопасности, так и его обеспечению.

Например, Конституция Российской Федерации, Доктрина информационной безопасности Российской Федерации от 9 сентября 2000 г., № Пр-1895» [3], другие федеральные законы [11] и иные нормативные правовые акты федеральных органов государственной власти, касающиеся внешней разведки Российской Федерации; Концепция информационной безопасности Украины от 23 апреля 2008 г. № 377/2008 «О неотложных мерах по обеспечению информационной безопасности Украины»; «Концепция национальной безопасности Грузии»; Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 26 июня 1998г. N 233-1; закон Республики Беларусь от октября 2000 года «Об информационной безопасности» и ряд других.

В Концепции национальной безопасности Российской Федерации подчеркивается, что особое значение для обеспечения национальной безопасности Российской Федерации имеет эффективное использование и всестороннее развитие возможностей разведки в целях своевременного обнаружения угроз и определения их источников [14,170]. Поэтому совершенствование её правового регулирования – задача не только федеральных органов исполнительной власти, наделенных полномочиями по её осуществлению, но и государства в целом.

Под информационной безопасностью Российской Федерации понимается состояние защищенности ее национальных интересов в информационной сфере, определяющихся совокупностью сбалансированных интересов личности, общества и государства. Интересы личности в информационной сфере заключаются в реализации конституционных прав человека и гражданина на доступ к информации, на использование информации в интересах осуществления не запрещенной законом деятельности, физического, духовного и интеллектуального развития, а также в защите информации, обеспечивающей личную безопасность. Интересы общества в информационной сфере заключаются в обеспечении интересов личности в этой сфере, упрочении демократии, создании правового социального государства, достижении и поддержании общественного согласия, в духовном обновлении России. Интересы государства в информационной сфере заключаются в создании условий для гармоничного развития российской информационной инфраструктуры, для реализации конституционных прав и свобод человека и гражданина в области получения информации и пользования ею в целях обеспечения незыблемости конституционного строя, суверенитета и территориальной целостности России, политической, экономической и социальной стабильности, в безусловном обеспечении законности и правопорядка, развитии равноправного и взаимовыгодного международного сотрудничества.

16 января 2001 года в сессионном зале Верховной Рады Украины прошли международные парламентские слушания по проблемам информационной деятельности, свободы слова, соблюдения законодательства и состояния информационной безопасности Украины. Украинский Национальный совет по вопросам телевидения и радиовещания посчитал в феврале 2000 года, что страна столкнулась с проблемами, угрожающими ее информационной безопасности и международной репутации. Среди главных проблем отмечалась ретрансляция телерадиопрограмм других стран без разрешения Нацсовета. Как отмечается в отчете совета, 2002 года украинские зрители отдавали предпочтение более качественным иностранным программам на эфирных каналах вещания внутреннего пользования. Нацсовет отмечает необходимость создания широких возможностей для развития национальных телерадиопроизводителей и изготовления ими конкурентоспособной продукции. Согласно Закону «Об основах национальной безопасности Украины» № 964-IV от 19 июня 2003 года [7], одной из основных угроз национальным

интересам и национальной безопасности Украины в информационной сфере является попытка манипулировать общественным сознанием, в том числе путем распространения недостоверной, неполной или предвзятой информации.

Согласно ст. 8 этого Закона, основные направления обеспечения государственной безопасности Украины в информационной области включают, в частности:

- обеспечение информационного суверенитета Украины;
- усовершенствование государственного регулирования развития информационной сферы путем создания нормативно-правовых и экономических условий для развития национальной информационной инфраструктуры и ресурсов;
- внедрения передовых технологий, наполнения внутреннего и мирового информационного пространства достоверной информацией об Украине;
- использование комплексных мер защиты национального информационного пространства и противодействия монополизации информационной сферы Украины.

В Концепции национальной безопасности Грузии в статье №10 «Информационные вызовы» отмечается: «Слабость единой государственной информационной политики и обеспечивающей ее инфраструктуры, а также использование государственными органами управления недостаточной и недостоверной информации, могут создать угрозы национальной безопасности государства. Кроме этого, неполноценная система охраны принадлежащей государству информации с соответствующим грифом, незаконное вторжение в государственные информационные системы с целью добывания или повреждения информации и информационные атаки против грузинского государства со стороны внешних сил, являются серьезными вызовами для национальной безопасности»[9] Последовательное и убедительное представление государственной позиции как внутри страны, так и на международной арене является одним из главных элементов системы безопасности любой страны. Грузия придает большое значение вопросам обеспечения безопасности секретной информации, регулирующего законодательства по безопасности информационных технологий и защите государственных критических информационных систем.

Согласно Закону Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 26 июня 1998г. обеспечение национальной безопасности является главным условием развития Республики Казахстан как независимого суверенного государства.

Согласно ст. 22 этого Закона, основные направления обеспечения государственной безопасности Казахстана в информационной области включают, в частности:

- Принятие решений органами и должностными лицами Республики Казахстан по внешнеполитическим и внешнеэкономическим вопросам должно основываться на объективной информации о тенденциях мирового политического и экономического развития, ситуации в политике и экономике других государств, особенно сопредельных;
- Обязанностью государственных органов, организаций, независимо от формы собственности, должностных лиц и граждан является принятие всех необходимых мер по недопущению:
 - 1) информационной зависимости Казахстана;
 - 2) информационной экспансии и блокады со стороны других государств;

3) информационной изоляции Президента, Парламента, Правительства и сил обеспечения национальной безопасности Республики Казахстан.

- Не допускается принятие каких бы то ни было решений и совершение действий, противоречащих национальным интересам:

1) формирования и бесперебойного функционирования информационного пространства Республики Казахстан;

2) вхождения Казахстана в мировую систему связи и информатики.

Утвержденная после длительного обсуждения стратегия национальной безопасности до 2005 года была разработана под непосредственным руководством Нурсултана Назарбаева. В стратегии проанализировано состояние внешней, военной, экономической, социально-политической, экологической и информационной безопасности страны. В числе важнейших приоритетов в вопросе информационной безопасности является охрана государственных секретов: защита систем правительственной связи, специальных каналов связи спецслужб и военных структур.

У каждой страны есть своя причина, чтобы говорить об информационной безопасности. В Беларуси началом разговоров об информационной безопасности стало развитие Интернета. В октябре 2000 года был подготовлен собственный законопроект "Об информационной безопасности». Многие положения белорусского законопроекта совпадают с российской Доктриной.

В Таджикистане, Узбекистане и Туркменистане информационная безопасность не актуальна. Объяснить это можно довольно простым обстоятельством: в этих странах нет независимых изданий, телекомпаний и радиостанций, а потому беспокоиться о том, что пресса может опубликовать нечто беспокоящее власть, не приходится. В Таджикистане, несмотря на некоторую финансовую независимость от государства нескольких газет, ситуация ни чем не отличается от того, что происходит в государственных СМИ. В Туркменистане, где нет ни одного средства массовой информации, не зависящего от государства, в 2000 году обратили внимание на единственный источник информации - Интернет. Был лишен лицензии единственный независимый провайдер, услугами которого пользовались как граждане Туркменистана, так и представительства международных организаций, дипломатические миссии, общественные организации страны. Туркменистан и Узбекистан в информационной безопасности не нуждается в виду жесткого госконтроля над прессой.

Систематизируя сравнительный анализ законодательств и концепций стран постсоветского пространства, можно выделить основные виды угроз информационной безопасности в странах постсоветского пространства:

1. угрозы конституционным правам и свободам человека и гражданина в области духовной жизни и информационной деятельности, индивидуальному, групповому и общественному сознанию, духовному возрождению страны;
2. угрозы информационному обеспечению государственной политики страны;
3. угрозы развитию отечественной индустрии информации, включая индустрию средств информатизации, телекоммуникации и связи, обеспечению потребностей внутреннего рынка в ее продукции и выходу этой продукции на мировой рынок, а также обеспечению накопления, сохранности и эффективного использования отечественных информационных ресурсов;
4. угрозы безопасности информационных и телекоммуникационных средств и систем, как уже развернутых, так и создаваемых на территории данной страны.

Угрозами информационному обеспечению государственной политики могут являться:

- монополизация информационного рынка страны, его отдельных секторов отечественными и зарубежными информационными структурами;
- блокирование деятельности государственных средств массовой информации по информированию местной и зарубежной аудитории;
- низкая эффективность информационного обеспечения государственной политики страны вследствие дефицита квалифицированных кадров, отсутствия системы формирования и реализации государственной информационной политики.

Литература:

1. Возжеников А.В. Национальная безопасность России: методология исследования и политика обеспечения: Монография. М.: Изд-во РАГС, 2002.
2. Док. Генеральной Ассамблеи ООН А / RES/ 54/ 49. 1 декабря 2000 .
3. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации от 9 сентября 2000 г., № Пр-1895.
4. Единство юридических понятий и определений современного мира / Под ред. Председателя Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации, Председателя Совета МПА СНГ С.М.Миронова, М.: Изд. Совета Федерации, 2006.
5. Закон о национальной безопасности Азербайджанской Республики от 03.08.2004 года, № 341.
6. Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 26 июня 1998.
7. Закон «Об основах национальной безопасности Украины» № 964-IV от 19 июня 2003 года.
8. Концепция «Национальной безопасности Азербайджанской Республики» от 24.05.2007.
9. Концепция национальной безопасности Грузии, статья №10.
10. Кротов М.И. Вопросы законодательного обеспечения формирования информационного общества в Содружестве Независимых Государств. Вестник МПА, 2006, №1.
11. Федерального закона от 3 апреля 1995 г. N 40-ФЗ, статьи 6, 11 (с посл. изм и доп.) «О федеральной службе безопасности» // СЗ РФ. 1995. N 15.
12. Федоров А.В., Цыгичко В.Н. Информационные вызова национальной и международной безопасности. М, 2001.
13. Словарь-справочник понятий и определений модельного законодательства для государств - участников Содружества Независимых Государств / Под ред. Председателя Совета Федерации Федерального Собрания Р. Ф., Председателя Совета МПА СНГ С.М.Миронова, М.: Изд. Совета Федерации, 2006.
14. Указ Президента РФ от 10 января 2000 г. N 24 «О Концепции национальной безопасности Российской Федерации» // Собрание законодательства Российской Федерации (далее – СЗ РФ). 2000. N 2.

Sakhib Karaev
*The comparative analysis of threats to informational security
in the post-Soviet states space*
Summary

The article covers the contradiction between the growing informational and political interdependence of countries and peoples, on the one hand, and the preservation of the national government to protect information resources and, consequently, the role of an active subject of international relations, on the other - all the more acute, which, of course, reflects the contradictions of global political development and trend of national development. The comparative analysis of threats to information security are conducted, using the regulations of some post-Soviet States space. The problem of information security in general is the interdisciplinary problem requiring consideration at the micro and macro social level, with the conceptual apparatus and scientific instruments of science.

სახიბ კარაევი
*პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში ინფორმაციული უსაფრთხოების
საშიშროების შედარებითი ანალიზი*
რეზიუმე

სტატიაში საუბარია იმ წინააღმდეგობებზე, რომლებიც არსებობს, ერთი მხრივ, ქვეყნებისა და ხალხების მზარდ ინფორმაციულ და პოლიტიკურ ურთიერთდამოკიდებულებასა და ეროვნული სახელმწიფოების მიერ ინფორმაციული რესურსების და, შესაბამისად, საერთაშორისო ურთიერთობებში აქტიური სუბიექტის როლის შენარჩუნებას შორის, ხოლო, მეორე მხრივ, გლობალურ პოლიტიკურ განვითარებასა და ეროვნული განვითარების ტენდენციას შორის. პოსტსაბჭოთა სივრცის რამდენიმე ქვეყნის ნორმატიულ-სამართლებრივი აქტების გამოყენებით გაკეთებულია ინფორმაციული უსაფრთხოების საშიშროების შედარებითი ანალიზი. ინფორმაციული უსაფრთხოების პრობლემა მთლიანობაში დისციპლინათაშორისი პრობლემაა, რომელიც საჭიროებს მიკრო და მაკრო სოციალური მასშტაბით განხილვას.

Кямал Макили-Алиев

(Азербайджан)

ИНСТИТУТ ГРАЖДАНСКИХ И ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Право на жизнь без сомнения является одним из основополагающих прав человека. Все остальные права влияют на качество той самой жизни, и в своем функционировании зависят от уже существующей жизни как таковой. Комитет по правам человека говорит о данном праве как об основополагающем праве, «от которого не допускается никаких отступлений даже во время чрезвычайного положения» [1]. Те ученые, которые говорят об иерархии прав, всегда ставят право на жизнь во главу всей иерархии; при этом те ученые, которые ратуют за всеобщую фундаментальность прав, а значит за отсутствие иерархии, также признают право на жизнь в качестве первостепенного права, учитывая то, что его нарушения невозможно ничем исправить.

Несмотря на все вышесказанное, право на жизнь является одним из наиболее спорных прав, из-за присущих ему проблем с определением пределов действия данного права и его периферией – начала и конца жизни. Более того, право на жизнь не является абсолютным, каким оно, например, представляется соответствующими законами, действующими во времена вооруженных конфликтов.

Статья 3 Всеобщей Декларации связывает право на жизнь, свободу и безопасность личности. При этом последующие документы разграничивают данные права. Международный Пакт «О гражданских и политических правах», например, отводит праву на жизнь статью 6, в то время как определяет право на свободу и безопасность личности в статье 9 [2, 87].

Международный Пакт и многие другие международные и региональные документы четко определяют позитивное обязательство для государств по охране жизни своих граждан. В результате, государства должны предпринимать определенные шаги для того чтобы эффективно и активно защищать право на жизнь в пределах своих территорий. Например, государства должны предпринимать все необходимые меры, как законодательные, так и практические, чтобы обеспечить правовую защиту права на жизнь в пределах своих юрисдикций. Государства также должны принимать меры для обеспечения расследования всех случаев лишения жизни открытыми и прозрачными способами. Хорошим примером подтверждения таких обязательств является дело *Akkoç v Turkey* рассмотренное в Европейском суде по правам человека. В данном деле были подняты вопросы о том, что государство не приняло никаких мер для защиты жизни мужа истца и он был убит. При этом двенадцатидневное расследование проведенное государством, было признано совершенно неадекватным и неэффективным, что таким образом нарушило право на жизнь [3].

При этом необходимость позитивной защиты не подразумевает под собой буквально защиту всех жизней. Государство не может предотвратить смерть индивидов если их раны или болезни невозможно излечить существующими у них средствами медицинской помощи. Следуя такому аргументу, все же получается, что у государств

есть позитивная обязанность предоставлять соответствующую медицинскую помощь для поддержания права на жизнь. Право на медицинскую помощь указывается в статье 25 Всеобщей Декларации, в качестве части права на адекватный уровень жизни и в статье 12 Международного Пакта «Об экономических, социальных и культурных правах». Статья 12 призывает государства к принятию мер по предотвращению, лечению и контролю за эпидемиями и эпидемическими заболеваниями.

Право на жизнь как уже отмечалось не является абсолютным в буквальном смысле. Хотя оно и является правом отклонение от которого невозможно, существуют признанные обстоятельства, при которых лишение жизни может быть легитимным. Здесь будут вкратце рассмотрены смертная казнь, смерть причиненная национальными силами безопасности и смерть во время вооруженных конфликтов.

Традиционно международное право прав человека признавало за государствами право применять смертную казнь в качестве высшей меры наказания за тягчайшие преступления, после законного приговора компетентного суда. На сегодняшний день, однако, международное право является неоднозначным в своем осуждении смертной казни. К концу двадцатого столетия политический климат побудил большинство международных органов принять протоколы и конвенции в отношении отмены смертной казни. При этом, данный подход пока еще не был принят всеми государствами. Например, смертная казнь все еще считается легитимной формой наказания в некоторых частях США, в Саудовской Аравии и в Китае. Международный Пакт «О гражданских и политических правах» сам по себе является отражением международной тенденции против смертной казни – статья 6 побуждает те государства, которые еще не отменили смертную казнь использовать данную меру наказания с особой осторожностью [2,87]. В Общем комментарии 6 Комитет по правам человека выражает мнение, что использование смертной казни должно быть самой исключительной мерой, с использованием всех необходимых средств правовой защиты в судебном разбирательстве [4]. Международное мнение было выражено во вступившем в силу Втором Факультативном Протоколе к Международному Пакту «О гражданских и политических правах» от 1990 года, который устанавливает отмену смертной казни. Данный Факультативный Протокол обязывает государства принять все необходимые меры для отмены смертной казни. При этом данный протокол не позволяет принимать такие положения с оговорками [5,102].

Лишение кого-либо жизни властями государства всегда серьезно рассматривается со стороны международных органов. Несмотря на это, право на убийство государством индивидов в некоторых узко определенных случаях, все же признается легитимным. Государства могут допускать использование смертельной силы, например, в целях предотвращения больших потерь или для подавления мятежа или восстания. Статья 2(2) Европейской Конвенции по Правам Человека определяет обстоятельства когда подобные лишения жизни допустимы: при защите любого лица от незаконного насилия, для проведения законного ареста или в целях предотвращения побега лица законно находящегося в заключении, при законном подавлении мятежа или восстания [5,306].

Совершенно очевидно, что вооруженный конфликт всегда создает потенциальную ситуацию для потери жизни. Действительно некоторые наиболее ранние примеры применения международного права прав человека можно разглядеть в вооруженных конфликтах. Как внутренние, так и международные конфликты характеризуются современными международными отношениями. Смерть некомбатанта в условиях

внутренних вооруженных конфликтов, также может нарушить право на жизнь в соответствии с Африканской Хартией – дело *Commission Nationale des Droits de l'Homme et des Libertés v Chad* [6]. Некомбатанты не являются стороной гражданского неповиновения, а значит не могут быть убиты в целях предотвращения восстания. В международных конфликтах с другой стороны существует еще одно измерение – в виду того, что потеря жизни не всегда напрямую связана с государствами. Международное право при этом предоставляет широкий спектр защиты как комбатантов, так и некомбатантов в условиях международных вооруженных конфликтов. Данные нормы будут рассмотрены далее в этой работе, когда речь пойдет о международном гуманитарном праве, как об институте международного права прав человека.

Всеобщая декларация прав человека представляет собой первые шаги в сторону ликвидации пыток в современности. Учитывая историческую подоплеку, не было никаких разногласий или споров о включении запрета на пытки в Декларацию. Пытки являются серьезным нарушением физической и ментальной целостности личности. Данное преступление является одним из древнейших, и все еще превалирует и по сей день.

Запрет на пытки устанавливается в статье 5 Всеобщей декларации о правах человека, в статье 7 Международного Пакта «О гражданских и политических правах», статье 3 Европейской Конвенции о Правах Человека, статье 5(2) Американской Конвенции, статье 5 Африканской хартии и в других основных документах по правам человека. В 1984 году ООН приняла Конвенцию против пыток и другого жестокого, бесчеловечного или унижающего обращения или наказания; при этом на региональном уровне подобные конвенции были приняты как в Европе, так и на Американских континентах.

Несмотря на то, что Комитет по правам человека указал, что необходимо четкое разграничение различных запрещенных форм обращения и наказания [7], термин «пытки» все же ограничивается самыми серьезными нарушениями человеческого достоинства и личностной целостности. Ни Всеобщая Декларация, ни Международный Пакт «О гражданских и политических правах» не определяют пытки. При этом более специализированные документы по запрету пыток предоставляют разъяснения. Термин пытки означает «любое действие, которым какому-либо лицу умышленно причиняется сильная боль или страдание, физическое или нравственное, чтобы получить от него или от третьего лица сведения или признания, наказать его за действие которое совершило оно или третье лицо или в совершении которого оно подозревается, а также запугать или принудить его или третье лицо, или по любой причине, основанной на дискриминации любого характера, когда такая боль или страдание причиняются государственным должностным лицом или иным лицом, выступающим в официальном качестве, или по их подстрекательству, или с их ведома или молчаливого согласия» (Конвенция против пыток ООН, статья 1) [2,116].

Пытки обычно происходят в определенном круге обстоятельств, например, в ходе заключения (как законного, так и незаконного) для получения информации, признания или в качестве наказания. К Конвенции 1984 года также был принят Факультативный Протокол, который учреждает специальный орган ООН совершающий визиты в места заключений. Данные визиты играют сильную превентивную роль – государства скорее не будут нарушать запрет на пытки, зная что возможны визиты в места заключения.

Большое количество случаев пыток было зарегистрировано в государствах Латинской Америки. Уругвай, Боливия, Эль Сальвадор, Чили, Гаити и Гватемала это все

примеры тех государств которые обсуждались на международной арене в контексте борьбы с пытками. При этом как было установлено Комитетом по правам человека в деле *Acosta v Uruguay* смена режима в государстве, не освобождает новое правительство от обязанности по ликвидации последствий нарушений запрета на пытки [8].

Признавая серьезность пыток, ООН сделало 26 июня Международным Днем Поддержки Жертв Пыток. Также под эгидой ООН было создано большое количество фондов в помощь жертвам пыток.

Межамериканская конвенция «О предупреждении и наказании пыток» от 1985 года определяет пытки в статье 2 как «любое действие по умышленному причинению физической или нравственной боли или страданий в отношении того или иного лица, для целей уголовного расследования, в качестве средства запугивания, персонального наказания, превентивной меры, взыскания или в любых других целях. Под пытками также должно пониматься использование таких методов на человеке, которые стремятся уничтожить личность жертвы или уменьшить его физические или умственные способности, даже если они не причиняют физической боли или нравственных страданий» [9]. Индивидуальная ответственность за пытки устанавливается в статье 3, причем такая ответственность возникает даже в том случае если официальное лицо приказывает кому-либо совершать пытки или не предотвращает акт пыток когда у него есть такая возможность.

Детализированным документом также является Европейская Конвенция «О предотвращении пыток и бесчеловечного или унижающего обращения или наказания» от 1987 года. Серьезные нарушения запрета на пытки не являются частым событием в Европе. Самые серьезные случаи, связанные с пытками были сопряжены с мерами по предотвращению терроризма в Великобритании и Ирландии и некоторыми событиями в различных частях Турции. Соответственно Европейская Конвенция о запрете пыток принимает превентивный подход. В соответствии с Конвенцией учреждается Комитет, который совершает визиты в места заключений, для регулирования ситуации с соблюдением конвенции. Данный Комитет с 1989 года совершил около 250 таких визитов.

Пытки являются настолько тяжким деянием, что даже угроза их применения может стать нарушением прав человека. Такое положение является особенно актуальным, когда государство сталкивается с притоком беженцев, просящих убежища, или уголовной (иногда и гражданской) экстрадицией. Статья 3 Конвенции ООН запрещающей пытки устанавливает, что «не одно государство-участник не должно высылать, возвращать или выдавать какое-либо лицо другому государству, если существуют серьезные основания полагать, что ему может угрожать там применение пыток» [10,116]. Государства таким образом должны удостовериться, что лицу которого они хотят выдворить не грозят пытки по возвращению.

В отношении бесчеловечного и унижающего обращения/наказания, к сожалению нет универсального определения, также как не определяется полностью пределы охвата данных понятий. При этом в общем понимании данные понятия имеют меньший уровень безжалостности, напряженности или жестокости обращения по сравнению с пытками. Телесные наказания остаются особенностью многих правовых систем. Многие международные органы осуждают применение юридически закрепленных телесных наказаний. Телесное наказание, включает в свое понятие поведение, которое в другом контексте означало бы нанесение телесных повреждений, и рассматривается в качестве угрозы физической целостности индивида и его неотчуждаемому достоинству, а значит

подпадают под понятия указанные выше. Комитет по правам человека рассмотрел большое количество дел связанных с телесными наказаниями. В деле *Osbourne v Jamaica* использование розог в качестве телесного наказания было принято несоответствующей статье 7 Международного Пакта «О гражданских и политических правах» и это признавалось жестоким, бесчеловечным и унижающим обращением [11].

«Никакие исключительные обстоятельства, какими бы они ни были, будь то состояние войны или угроза войны, внутренняя политическая нестабильность или любое другое чрезвычайное положение, не могут служить оправданием пыток» [12,116]. Таким образом ни при каких обстоятельствах пытки не могут быть приемлемы. Потому запрет на пытки является понятием абсолютным. Те же самые положения подтверждаются международным гуманитарным и международным уголовным правом.

Данное право тесно связано также с запретом на рабство и фактически является позитивной нормой корреспондирующей негативной – запрету.

Запрет на рабство и порабощение устанавливается в статье 4 Всеобщей декларации прав человека, статье 8 Международного Пакта «О гражданских и политических правах», статье 4 Европейской Конвенции по Правам Человека, статье 6 Американской Конвенции о Правах Человека, статье 5 Африканской хартии и других международных документах.

Рабство было первой проблемой в правах человека, которая привлекла внимание широкой мировой аудитории. Несмотря на глобальное осуждение данного явления, международное сообщество продолжает сталкиваться с практикой аналогичной рабству. Хотя были искоренены все классические формы рабства, существует много современных его форм – порабощение за долги, траффикинг женщин и детей и эксплуатация, которые также находятся под запретом международного сообщества.

Функционирование Конвенции о рабстве от 1926 года было расширено принятием Протокола от 1953 года, после создания ООН. Мавритания была последним государством в мире официально установившим запрет на рабство – это было сделано лишь в 1983 году. Рабство определяется в Конвенции Лиги Наций от 1926 года как «положение или состояние лица, в отношении которого осуществляются некоторые или все полномочия, присущие праву собственности» [13,5]. Параллели можно будет провести между запретом на рабство и правом на уважение человеческого достоинства, а также равенством перед законом и судом. Большая часть работы Лиги Наций в отношении рабства была направлена на его искоренение на Африканском континенте. Несомненно именно в этот период рабство пошло на спад.

Конвенция 1926 года определяет работорговлю как «все действия, связанные с захватом, приобретением какого-либо лица или с распоряжением им с целью обращения его в рабство; все действия, связанные с приобретением раба с целью его продажи или обмена; все действия по продаже или обмену лица, приобретенного с этой целью, и вообще всякое действие по торговле или перевозке рабов» [14]. При этом, хотя классическая работорговля также была искоренена, международное сообщество столкнулось с траффикингом людей как с еще одной аналогичной проблемой. В 1949 году Генеральная Ассамблея ООН приняла Конвенцию «О борьбе с торговлей людьми и с эксплуатацией проституции третьими лицами». Статьи 1-3 данной Конвенции устанавливают обязанность государств по наказанию лиц виновных в действиях связанных с торговлей людьми и эксплуатацией проституции и включению положений об уголовном наказании таких действий в национальное законодательство государств-участников [15]. И хотя конвенция не употребляет термин рабство, подобные практики

признаются аналогичными классическим актам рабства и порабощения. Все аналогичные практики при этом находятся под запретом Дополнительной Конвенции «Об упразднении рабства, работорговли, а также институтов и обычаев, сходных с рабством» от 1956 года.

Принудительный труд при этом также находится под запретом норм международного права прав человека. Однако, несмотря на сходство принудительного труда и рабства (или аналогичных практик), все же существуют случаи, когда принудительный труд может быть признан легитимным. Определение принудительному труду и его запрет впервые установлен в Конвенции МОТ №29 «О принудительном труде» от 1930 года: принудительным трудом признается «вся работа или услуги предоставленные каким-либо лицом под угрозой наказания и на которую данное лицо не было добровольно согласено» [16].

Право на личную свободу является одним из наиболее ранних прав. Оно было включено в английское право еще в 1215 году с принятием Магна Чарты, хотя и предоставлялось лишь ограниченному кругу населения (феодалным дворянам). Магна Чарта гласит что ни один свободный человек не может быть схвачен, заключен в тюрьму, объявлен вне закона или сослан, иначе как путем законного осуждения со стороны ему равных, либо иным применением права страны. Далее в истории последовали Билль о правах в Англии 1688 года и *Habeus Corpust Acts* от 1640 и 1679 годов, а вслед за этим и Французская декларация прав человека от 1789 года. Во всех случаях свобода понималась в узком смысле по отношению к личности. Обычно международные документы не запрещают лишение лица свободы. Они ограничиваются лишь установлением процессуальных гарантий и минимальных стандартов для лишенных свободы. При этом Всеобщая декларация прав человека ограничивается лишь короткой и прагматичной версией формулировки права на личную свободу, так как развитие данной нормы было оставлено для последующих документов. Так в соответствии со статьей 9 Международного Пакта «О гражданских и политических правах» обновленная формулировка гласит что лишение свободы может быть легитимным лишь в соответствии с основаниями и процессом установленными законом.

Лишение свободы разрешается лишь в том случае если основания для такого лишения являются легитимными и соблюдаются процессуальные нормы вступающие в силу с момента лишения свободы.

Произвольные аресты и лишения свободы давно уже являются актуальной проблемой международного сообщества. Произвольные аресты и лишения свободы были практически нормой в период военных режимов в Центральной и Южной Америке, а также нередко встречались на территории стран Социалистического блока того времени. На сегодняшний день данная проблема актуальна на Ближнем Востоке и в некоторых частях Африки. Основным тезисом ООН по этому поводу остается то, что государства не могут принимать законодательство противоречащее нормам международного права прав человека о праве на личную свободу [17]. Комитет по правам человека рассмотрел большое количество дел в отношении произвольного лишения свободы и накопил достаточно обширный объем юриспруденции.

Для определения полного списка оснований для лишения свободы требуется обратиться как к различным международным документам, так и к юриспруденции многих мониторинговых органов. Например, статья 11 Международного Пакта «О гражданских и политических правах», статья 7(7) Американской конвенции по правам человека и статья 1 Протокола 4 к Европейской Конвенции по правам человека запрещают лишение

свободы за неисполнение контрактных обязательств, в то время как некоторые другие документы отличаются по различным деталям оснований. Наиболее полный список существующих легитимных оснований лишения свободы можно найти в статье 5(1) Европейской Конвенции по Правам Человека.

Международное право прав человека стремится не только выделить обстоятельства при которых лица могут быть лишены свободы, но и те процессуальные гарантии которые могут оградить подобных индивидов от злоупотреблений со стороны государств. Такие процессуальные гарантии включают своевременное информирование объекта лишения свободы о причинах такого лишения, освобождение из под стражи до судебного разбирательства если такое возможно в соответствии с законом, легитимность сроков задержания, компенсации за необоснованное задержание, соответствующие условия содержания задержанных и заключенных и другие гарантии.

Одной из основ верховенства закона является понятие права на справедливое судебное разбирательство. В праве на справедливое судебное разбирательство четко просматривается данная философская основа, а значит и взаимозависимость верховенства закона и прав человека. Справедливые судебные разбирательства формируют значительную часть всех правовых систем, которые основываются на верховенстве закона. При этом в международном праве прав человека данное право в классическом виде, встречается лишь на региональном уровне – например, в статье 6 Европейской Конвенции о Правах Человека – в то время как на международном уровне оно складывается из ассоциируемых с ним прав. О них и пойдет речь в данной части работы.

Первым и основным аспектом прав ассоциируемых с правом на справедливое судебное разбирательство является право на признание правосубъектности индивида [18]. Совершенно очевидно насколько непризнание правосубъектности может осложнить индивиду процесс применения им своих прав в соответствии с законом в суде или трибунале. Данное право позволяет индивиду вступать в определенные юридические обязательства, включая контрактные, а также позволяет ему применять свои права в судебных учреждениях. МПГПП исключает оговорки к данному праву, содержащемуся в его тексте. При этом обязательное признание правосубъектности лица, совершенно не означает признание за ним полной право- и дееспособности. Например в отношении несовершеннолетних и лиц с ограниченными умственными способностями, может действовать режим ограниченной право- и дееспособности, но при этом они все равно признаются физическими лицами по закону. Такие статьи Конвенции ООН «О правах ребенка» как 12 и 40(3) устанавливают для государств обязательства в соответствии с международным правом прав человека по учету, развивающихся право- и дееспособности несовершеннолетнего и на установление определенного возраста с которого может наступать уголовная ответственность для несовершеннолетнего [2,157].

Также вместе с данным правом признается и равенство всех перед законом и судом. В деле *Aumeeruddy-Cziffra v Mauritius* Комитет по правам человека признал нарушение данного права, а значит статей 26, 2(1) и 3 МПГПП, так как маврикийский закон устанавливал, что при разводе имущественные права перед судом мог защищать только мужчина, а значит противоречил основам права на равную защиту перед законом [19].

Запрет на ретроактивное действие уголовного законодательства, также является важным правом связанным со справедливым судебным разбирательством. Основы правосудия и справедливости в целом, требуют чтобы никто не мог быть осужден за то, что на момент совершения не являлось преступлением по закону (*nullum crimen sine*

lege, nulla poena sine lege) [20]. Наиболее ранние закрепления данного права могут быть найдены в Конституции США. При этом в соответствии со Всеобщей Декларацией индивиды могут быть осуждены в соответствии с международным правом, даже если данные преступления не являются частью национального права. Общее правило при определении уголовных преступлений – это то, что ни должны быть четкими по своему юридическому охвату, а потому фактически запрещается осуждение по аналогии (за исключением некоторых особых случаев в системах общего права). Многие государства были указаны Комитетом по правам человека в качестве нарушителей данного права. Данные дела включают *Pietraroia v Uruguay*, *Ireland v United Kingdom* и др. [21].

Интересам правосудия лучше всего служит независимая и беспристрастная судебная власть, применяющая при рассмотрении дела по существу соответствующее законодательство. Таким образом, справедливый и беспристрастный суд также является частью комплексного права на справедливое судебное разбирательство. В это понятие входят как условия и сроки деятельности судей, их квалификации и образование, правила их назначения и смещения с должностей, определенные юридические гарантии стремящиеся обеспечить независимость судебной власти, так и фактическая независимость судебной власти от законодательной и исполнительной властей [22].

Самый большой объем юриспруденции в данной области имеется у Европейского суда по правам человека. Европейский Суд определяет факторы, которые следует учитывать при решении является ли тот или иной орган независимым и беспристрастным: «... способ назначения судей, сроки их службы, существование гарантий препятствующих внешнему давлению...» [23]. Он также определяет, что судьи находящиеся в какой либо тесной связи с рассматриваемым делом не могут считаться беспристрастными [24]. Далее были признаны такие нормы как то, что один и тот же судья не может рассматривать дело в первой инстанции, а затем заседать на том же деле в апелляционной или то, что лица проводившие какие либо мероприятия в соответствии с данным делом, не могут заседать в дальнейшем в качестве судей по данному делу (*Oberschlick v Austria*, *Thorgeirson v Iceland*, *DeCubber v Belgium* соответственно) [25].

Презумпция невиновности является неотъемлемым принципом справедливого судебного разбирательства и признанным правилом общего правосудия. Данное положение может быть найдено еще в Декларации прав человека от 1789 года. В современном международном праве прав человека оно содержится в статье 11(1) Всеобщей декларации прав человека, статье 14(2) МПГПП, статье 6(2) Европейской Конвенции, статье 8(2) Американской Конвенции, статье 7(1)(b) Африканской Хартии, статье 66 Римского Статута и в других основных документах. Обвиняемый в преступлении должен рассматриваться как невиновный до тех пор пока его вина не будет установлена при проведении соответствующего уголовно-правового процесса. Данная презумпция не означает, что лицо не может быть заключено под стражу до проведения судебного разбирательства – задержание является легальным в соответствии с международным правом прав человека, но находится под контролем определенных его норм. Обязанность по доказыванию вины подсудимого лежит на государстве проводящем уголовно-правовые действия, а вина должны быть доказана путем доказательств представленных в суде.

Минимальные гарантии в правосудии очень важны. Международные документы по правам человека отдельно подчеркивают понятие *egalite des armes* – необходимость равенства сторон в справедливом судебном разбирательстве. Потому государства должны включать в свое законодательство определенные гарантии, предоставляющие

сторонам возможность соответствующе подготовиться к судебному разбирательству и равно участвовать в нем. Например, подсудимый должен быть проинформирован о том, в чем его обвиняют, на понятном ему языке и ему должно быть выделено соответствующее время на подготовку своей защиты. Также подсудимому должны быть предоставлены соответствующие условия для подготовки и проведения защиты. При этом присутствовать на рассмотрении своего дела является правом каждого, а проведение судебного заседания *in absentia* может быть признано нарушением международного права прав человека [26,22]. Помимо этого подсудимый имеет право на юридическую помощь и на проведение судебного рассмотрения в приемлемые сроки. Подсудимый также должен быть защищен от повторного осуждения (МПГПП) [27,87] и имеет право на апелляцию.

Свобода выражения мнений устанавливается статьей 19 Всеобщей декларации прав человека, статьей 19 МПГПП, статьей 10 Европейской Конвенции, статьей 13 Американской Конвенции, статьей 9(2) Африканской Хартии и другими основным международными документами права прав человека. Данная свобода может принимать большое количество форм выражения – вербальную, артистическую, а также физическую экспрессию. При этом как показывает история, данная свобода является одной из наиболее часто ущемляемых, во многих государствах мира. Так как права человека являются неделимыми, данная свобода тесно связана с лингвистическими правами, свободой собраний и ассоциаций, свободой прессы, правом на частную жизнь и другими правами.

Большой вклад, но и в тоже время большое бремя, данная свобода получила с возникновением и развитием глобальной сети Интернет, которая позволила передачу и распространение информации с невероятной скоростью. При этом, в то время как это облегчило одну сторону жизни, международное сообщество столкнулась с проблемой распространения юрисдикций на мировую сеть и проблемами распространения информации и пропаганды о расовой ненависти и призывов к насилию, в том числе и над детьми.

В отличие от многих других прав и свобод, свобода убеждений действует как на горизонтальном, так и на вертикальном уровнях. Данное право разработано в целях защиты индивидов от произвольного вмешательства в их свободу убеждений, как со стороны государств, так и со стороны других индивидов и их групп. На государствах лежит обязанность обеспечить защиту свободы убеждений и их выражений на обоих уровнях, предоставляя необходимые гарантии на случаи нарушения данного права, как в национальном праве, так и в пределах своих юрисдикций.

Свобода слова как составляющая свободы убеждений выполняет несколько функций, в том числе и распространение информации, выражение воли народа (*vis-à-vis* выборы, государственная политика и т.д.) и генерацию идей. На сегодняшний день в мире осталось немного государств, которые бы не включили данную свободу в свои конституции. ООН в 1948 году, начало работу над детализированной конвенцией в отношении данной свободы, но она так и не была принята.

Право на собственное мнение и свободу мысли, практически невозможно контролировать. Несмотря на это, существуют случаи нарушения данного права, когда в некоторых частях мира были использованы программы «обучения», которые по сути «промывали мозги» лицам или группам лиц. При этом система защиты прав человека начинает действовать именно с момента когда личное мнение выражается публично [28]. Таким образом, свобода выражения убеждений и мнений выходит за пределы

вербальности и распространяется также на письменное мнение и транспаранты протеста [29]. Многие ученые заявляют, что на сегодняшний день статья 19 Всеобщей декларации в некотором смысле является частью международного обычного права.

Отсутствие цензуры в средствах массовой информации зачастую рассматривается как знак того, что индивиды и группы индивидов могут открыто критиковать правительство у власти и поднимать дебаты по поводу тем национального и регионального интереса. Одним из самых громких дел в данной области было дело *Media Rights Agenda, Constitutional Rights Project v Nigeria*, в котором Африканская Комиссия установила нарушение статьи 9 Африканской Хартии. В данном деле были признаны факты односторонней цензуры, конфискации материалов прессы, отмена регистрации и т.д. В данном деле также были рассмотрены моменты контроля государства за СМИ. При этом государственные СМИ не являются проблематичными *per se*, так как государство имеет право, в соответствии со свободой выражения убеждений, представлять свое мнение через собственные СМИ. Проблемы начинаются тогда, когда государство стремится установить монополию на СМИ и не дать возможности существования другим подобным учреждениям. В Европе свобода выражения убеждений отождествляется с прекращением всех монополий на СМИ, что ярко показано в деле Европейского суда по правам человека *Informationsverein Lentia & Ors. v Austria* [30].

Свобода убеждений и их выражения, также тесно связана со свободой корреспонденции, которая нашла свое отражение во все основных международных и региональных документах по правам человека (включая статью 8 Европейской Конвенции и статью 11 Американской Конвенции). Данная свобода защищает от необоснованного вмешательства в личную корреспонденцию. История знает множество случаев такого вмешательства. Особые проблемы возникают, когда речь идет о корреспонденции заключенных. Европейским судом по правам человека было рассмотрено много дел, когда данная свобода нарушалась совместно с правом на частную жизнь, или в случаях с заключенными – с правом на справедливое судебное разбирательство (доступ к юридической помощи).

Как и следует ожидать свобода выражения своих убеждений не является абсолютной. Основные документы по правам человека признают определенное количество легитимных ограничений использования данной свободы. Именно данные ограничения способствуют тому, что свобода убеждений и их выражения значит совершенно разные вещи для разных людей и конечно для того или иного государства в зависимости от ситуации в которой оно оказалось на данный момент. Общий Комментарий 10 Комитета по правам человека утверждает, что ограничение свободы выражения убеждений не должно ставить под угрозу само право как таковое. Соответственно ограничения на данную свободу должны устанавливаться в соответствии с законом. Основным ограничением является признание прав и свобод других. Некоторые другие ограничения относятся к национальной безопасности, и они также могут стать жертвами произвольного использования. Всеобщая декларация при этом позволяет ограничения данной свободы при условии, что ее использование не будет противоречить целям и принципам ООН. Чаще всего отклонения от данной свободы разрешаются в условиях войны и чрезвычайных ситуаций (статья 15 Европейской Конвенции) [2,306]. Более того МПГПП в статье 19(3) указывает, что свобода выражения мнения «налагает особые обязанности и особую ответственность». Поэтому оно может быть ограничено законом для уважения прав и репутации других

лиц и для охраны государственной безопасности, общественного порядка, здоровья или нравственности населения. Схожие положения можно найти в любых нормах о свободе убеждений как на международном и региональном уровнях, так и во многих национальных правовых системах.

Международное право прав человека прямо запрещает пропаганду войны или разжигание национальной, расовой или религиозной ненависти, что также является одним из ограничений рассматриваемой свободы. Подобные положения можно найти в Конвенциях о запрете на дискриминацию и в Конвенции о геноциде ООН.

Границы свободы убеждений и их выражения все еще остаются не четкими. В основном международные и региональные организации должны адаптироваться к новой технологической эре передачи и распространения информации, а также пересмотреть основные ограничения на свободу выражения мнения для того, чтобы они соответствовали новейшим требованиям международного сообщества.

Литература:

1. Общий комментарий 6, Комитет по правам человека ООН, 1982, параг. 1, <<http://www1.umn.edu/humanrts/russian/gencomm/Rhrcom6.html>>, 3 февраль 2009.
2. Права человека: сборник международных документов. – Варшава: Хельсинский фонд по правам человека, 2001.
3. *Akkoc v Turkey*, 2000, Nos. 22947 & 8/93, ECHR 2000-X, <http://www.iidh.ed.cr/comunidades/libertadexpresion/docs/le_europeo/akkoc%20v.%20turkey.htm>, 3 февраль 2009.
4. Общий комментарий 6, Комитет по правам человека ООН, 1982, <<http://www1.umn.edu/humanrts/russian/gencomm/Rhrcom6.html>>, 3 февраль 2009.
5. Права человека: сборник международных документов. – Варшава: Хельсинский фонд по правам человека, 2001, статьи 1 и 2.
6. *Commission Nationale des Droits de l'Homme et des Libertews v Chad*, Communication 74/92, 9th AAR, Annex (1995), <<http://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/74-92.html>>, 3 февраль 2009.
7. Общий комментарий 7, Комитет по правам человека ООН, 1982, параг. 2, <<http://www1.umn.edu/humanrts/russian/gencomm/Rhrcom7.html>>, 3 февраль 2009.
8. *Acosta v Uruguay*, UN Doc. CCPR/C/34/D/162/1983 (1988), <<http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/session39/110-1981.htm>>, 3 февраль 2009.
9. Межамериканская конвенция «О предупреждении и наказании пыток», ОАГ, 1985, ст. 2, <<http://www.oas.org/juridico/English/Treaties/a-51.html>>, 3 февраль 2009.
10. Права человека: сборник международных документов. – Варшава: Хельсинский фонд по правам человека, 2001, статья 3.
11. *Osbourne v Jamaica*, UN Doc. CCPR/C/68/D/759/1997 (2000), <<http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/session68/view759.htm>>, 3 февраль 2009.
12. Права человека: сборник международных документов. – Варшава: Хельсинский фонд по правам человека, 2001, статья 2(2).
13. Действующее международное право. Т. 3. – М.: Московский независимый институт международного права, 1997, статья 1(1).
14. См. там же, статья 1(2).
15. Конвенцию «О борьбе с торговлей людьми и с эксплуатацией проституции третьими лицами», ООН, 1949, <http://www.owl.ru/win/docum/un/traf_con.htm>, 3 февраль 2009.

16. Конвенция №29 «О принудительном труде», МОТ, 1930, статья 2(1), <<http://www.law.edu.ru/centers/labourlaw/norm/norm.asp?normID=1159111>>, 3 февраль 2009.
17. United Nations. Study on the Right of Everyone to be Free from Arbitrary Arrest, Detention and Exile. – New York: UN Publication, 1965.
18. См. ст. 6 Всеобщей Декларации; ст. 16 и 26 МПГПП; ст. 3 Американской Конвенции о Правах Человека, ст. 5 Африканской Хартии Прав Человека и Народов, и др.
19. Aumeeruddy-Cziffra v Mauritius, UN Doc. CCPR/C/12/D/35/1978 (1981), <<http://www.unhcr.org/refworld/category,LEGAL,,,MUS,3f520c562,0.html>>, 24 январь 2009.
20. См. ст. 11(2) Всеобщей Декларации, ст. 15 МПГПП, ст. 7 Европейской Конвенции по Правам Человека, статья 9 Американской Конвенции о Правах Человека, статья 7(2) Африканской Хартии Прав Человека и Народов, а также статьи 22-23 Римского Статута.
21. Приложение – найти дела.
22. См. Общий комментарий 13, Комитет по правам человека ООН, 1984, <<http://www1.umn.edu/humanrts/russian/gencomm/Rhrcom13.html>>, 3 февраль 2009.
23. См. Campbell and Fell v United Kingdom, Ser. A, No. 80 (1984), параг. 78, <<http://www.robin.no/~dadwatch/echr/fell.html>>, 3 февраль 2009.
24. См. Demicolo v Malta, Ser. A, No. 210 (1991).
25. Приложение – найти дела.
26. Права человека: сборник международных документов. – Варшава: Хельсинский фонд по правам человека, 2001, статья 63 (2).
27. См. там же, статья 14 (7).
28. См. Turk D., Joinet L. The Right to Freedom of Opinion and Expression, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1990/11, <[http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.Sub.2.1999.27.En](http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.Sub.2.1999.27.En)>, 3 февраль 2009.
29. Kivenmaa v Finland, UN Doc.CCPR/C/50/D/412/1990 (1994), <<http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/html/vws412.htm>>,3 февраль 2009.
30. Informationsverein Lentia & Ors. v Austria, Ser. A, No. 276 (1993), <<http://www.article19.org/pdfs/cases/echr-lentia-v.-austria.pdf>>, 3 февраль 2009.

Kamal Makili-Aliyev
The Institute of Civil and Political Human Rights
Summary

The right to life is undoubtedly the most important human right. All other rights affect the quality of life and during their functioning are dependent on the right to life. The Committee of Human Rights speaks of the given right as of an essential right. The scientists who acknowledge the rights hierarchy put the right to life in the first place. At the same time, the scientists who don't recognize the rights hierarchy also consider the right to life to be the most significant right, as in the case of infringement we receive the irrevocable results.

Notwithstanding the above, the right to life is one of the controversial rights because of the problems accompanying it from the very beginning to the very end of life. Moreover, the right to life is not absolute as it is exposed in the armed conflicts according to the effective laws.

ქემალ მაკილი-ალიევი
ადამიანის სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების ინსტიტუტი
რეზიუმე

ეჭვგარეშეა, რომ უფლება სიცოცხლეზე ადამიანის უმთავრეს უფლებას წარმოადგენს. სხვა დანარჩენი უფლებები გავლენას ახდენენ საკუთრივ ადამიანის სიცოცხლის ხარისხზე და თავიანთი ფუნქციონირებისას დამოკიდებულნი არიან მასზე. ადამიანის უფლებების კომიტეტი საუბრობს მოცემულ უფლებაზე, როგორც ფუნდამენტურ უფლებაზე. ის მეცნიერები, რომლებიც აღიარებენ უფლებების იერარქიას, ამ იერარქიის სათავეში ყოველთვის აყენებენ ადამიანის უფლებას სიცოცხლეზე. ამასთან, ის მეცნიერებიც, რომლებიც არ ეთანხმებიან უფლებების იერარქიულობას, ასევე მიიჩნევენ, რომ უფლება სიცოცხლეზე პირველხარისხოვანი უფლებაა, რადგან მისი დარღვევის შემთხვევაში გამოუსწორებელ შედეგებს ვღებულობთ.

მიუხედავად ზემოთ თქმულისა, უფლება სიცოცხლეზე წარმოადგენს ერთ-ერთ საკამათო უფლებას თანმდევი პრობლემების გამო – სიცოცხლის დასაწყისიდან დასასრულამდე. უფრო მეტიც, სიცოცხლის უფლება არ არის აბსოლუტური, როგორადაც ის წარმოდგენილია შეიარაღებული კონფლიქტების დროს მოქმედი კანონების მიხედვით.

ეკონომიკა და ტურიზმი **ECONOMICS AND TOURISM — ЭКОНОМИКА И ТУРИЗМ**

ავთანდილ გიორგობიანი გურამ მეტეხელი

(საქართველო)

ცოდნა, როგორც სპეციფიკური საქონელი და საზოგადოების განვითარების ფუნქციონალური სტრატეგიული საშუალება

ბოლო ათწლეულებში ცოდნა გახდა საზოგადოების განვითარების ფუნქციონალური სტრატეგიული საშუალება. დღეისთვის ეკონომიკურად მაღალ განვითარებულ ქვეყნებში რესურსების დიდი ნაწილი მართებულადაა მიმართული ცოდნის შექმნაზე და არატრადიციული კაპიტალის დასაგროვებლად. ამაზე მეტყველებს მეცნიერთა და ინჟინერთა რიცხოვნობის ზრდა სამეცნიერო-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოების სფეროში [1,308]. მაგრამ ისმის კითხვა, ნებისმიერი ცოდნა ფლობს გარდამქმნელ შესაძლებლობებს წარმოების მიმართ? როდის და როგორ ხდება იგი გარდამქმნელი ძალა, საზოგადოების განვითარების ფუნქციონალური სტრატეგიული საშუალება და რაში გამოიხატება ცოდნის, როგორც სპეციფიკური საქონლის, ბუნება?

ჩვენი აზრით, ნებისმიერ ცოდნას არ ახასიათებს გარდამქმნელი შესაძლებლობები წარმოების მიმართ. ცოდნა მაშინ ხდება ასეთი, როდესაც იძენს ინოვაციის ფორმას. ამ უკანასკნელს ძალუძს მწარმოებლური ძალების, მათ შორის, ძირითადი კაპიტალის განახლება, რის გარეშე შეუძლებელია საზოგადოების განვითარების ფუნქციონალური სტრატეგიის შემუშავება. ყოველივე ეს კი იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, თუ ცოდნას განვიხილავთ, როგორც სპეციფიკურ საქონელს. თუ განვიხილავთ საკითხს ამ ჭრილში და გავანალიზებთ საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში არსებულ რეალურ სიტუაციას, შეიძლება გავაკეთოთ ერთადერთი სწორი დასკვნა სწორედ იმასთან დაკავშირებით, რომ ჩვენ არ ვყიდით და, ბუნებრივია, სტუდენტობა ვერ იძენს ისეთ ცოდნას, რომელსაც შეუძლია მწარმოებლური ძალების, მათ შორის, ძირითადი კაპიტალის განახლება, ხოლო შექმნილ ცოდნას კი არ შეუძლია ინოვაციური ფორმის მიღება. ასეთ ვითარებაში რატომ გვიკვირს სტუდენტების ნიჰილისტური დამოკიდებულება სწავლის მიმართ? რატომ შეეწივით ხშირად ერთმანეთს, რომ სავაჭრო ცენტრში მისული მომხმარებელი ფულს იხდის, რათა ნივთობრივი საქონლის მფლობელი გახდეს, ხოლო უნივერსიტეტში სტუდენტი ფულს იხდის და ცოდნის, როგორც სპეციფიკური არანივთობრივი საქონლის, მფლობელი ზოგჯერ არ ხდება და არც აქვს ამის სურვილი, იმიტომ, რომ ნივთობრივ საქონელს აქვს სახმარი ღირებულება, ცოდნას კი – არა.

საქონლად, ანუ ყიდვა-გაყიდვის ობიექტად ცოდნის აღიარებას, ნივთობრივი სახით გამოხატულ საქონელთან შედარებით, არც თუ ხანგრძლივი ისტორია აქვს და ეს უნდა აიხსნას მისი სპეციფიკურობით. საქმე ის არის, რომ ცოდნის მფლობელი მისი გაყიდვის შემთხვევაში არ კარგავს მასზე მფლობელობის უფლებას, განსხვავებით ნივთობრივი ფორმით გამოსახული საქონლისა. პირიქით, ჯერ ერთი, ცოდნის რეალიზაციის პროცესი მის მფლობელს კიდევ უფრო უღრმავებს, უფართოებს ცოდნის არეალს; მეორე, რეკლამის ფორმით გამოსახული ცოდნა (ინფორ-

მაცია) არის ერთადერთი საქონელი, რომლის მფლობელი მისი გაყიდვის შემთხვევაში მყიდველს (ელექტრონულ და ბეჭვდით მედიას) ფულს უხდის ნაცვლად მიღებისა, ხოლო რეკლამის რეალიზაციით მიღებული შემოსავალი მთლიანად რჩება მედიის მფლობელობაში; მესამე, ცოდნის, როგორც სპეციფიკური საქონლის რაობაზე ისიც მეტყველებს, რომ მასზე ფასს აწესებს არა მისი გამყიდველი ანუ მფლობელი, არამედ მყიდველი; მეოთხე, გაცილებით მარტივია ნივთობრივი ფორმით გამოსახული საქონლის ერთეულის თვითღირებულების, ღირებულების და ფასის განსაზღვრა, თუმცა, ამ უკანასკნელს საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მთხოვნა-მიწოდების საფუძველზე ბაზარი არეგულირებს, რაც საშუალებას აძლევს მეწარმეს საჭიროების შემთხვევაში, მისი ინტერესებიდან გამომდინარე, შეცვალოს წარმოების პროფილი, მაშინ, როდესაც ეს ცოდნის, როგორც სპეციფიკური საქონლის მიმართ, როგორც თეორიულად, მით უფრო, პრაქტიკულად შეუძლებელია; მეხუთე, ნივთობრივი ფორმით გამოსახული საქონლის ფასი დამოკიდებულია მისი რეალიზაციის ფორმაზე (საცალო, საბითუმო), ხოლო მიღებული შემოსავლის სიდიდე კი – მის ასორტიმენტსა და მოცულობაზე. რაც შეეხება ცოდნის რეალიზაციით მიღებული შემოსავლის სიდიდეს, იგი დამოკიდებულია მყიდველთა რაოდენობაზე (გაყიდული წიგნებისა და მყიდველების რიცხოვნობა, როგორც წესი, ეკვივალენტურია). რატომ არ უნდა იყოს დამოკიდებული არანივთობრივი ფორმით გამოსახული იგივე მნიშვნელობისა და მოცულობის ცოდნის რეალიზაციით მიღებული შემოსავლის სიდიდე მყიდველთა რაოდენობაზე? (ლექციას ისმენს და იძენს ცოდნას 5 თუ 500 სტუდენტი, ლექტორის შემოსავლის სიდიდეზე ეს მაჩვენებელი გავლენას არ ახდენს, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იშვიათ გამონაკლისს – ცოდნის რეალიზაციის კერძო პრაქტიკას).

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ტექნიკურ-ტექნოლოგიური ინოვაციების გამოყენების კომერციულ ეფექტიანობაში ბევრი რამ დამოკიდებულია მოქმედი ძირითადი კაპიტალის მოთხოვნის მდგომარეობაზე, ინოვაციაში ცოდნის გარდაქმნის ორგანიზაციულ-მმართველობით გაძლიერებასა და სამეცნიერო-ტექნიკური და საწარმოო სისტემების ფუნქციონირების მიღწევისათვის ამ უკანასკნელთა გამოყენებაზე.

სამეცნიერო-ტექნიკურ და ინოვაციურ საქმიანობაში ორგანიზაციულ-მმართველობითი ასპექტი ხდება გადამწყვეტი ახალი ცოდნის შექმნისა და გამოყენების პროცესში. ყოველივე ეს წარმოადგენს ინოვაციური მენეჯმენტის ზრუნვის საგანს.

ინოვაციური მენეჯმენტის ძირითადი სტრატეგიული ამოცანაა სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის ეტაპობრივი გადასვლა განვითარების ინოვაციურ ტიპზე [2,67]. ეკონომიკურ ლიტერატურაში დიდი ყურადღება ეთმობა სხვადასხვა სამეურნეო წარმონაქმნის ეკონომიკის განვითარების ორი ძირითადი ტიპის ანალიზს -- ექსტენსიურს და ინტენსიურს, რაზეც პროფესიული მკითხველის ყურადღებას არ შეგაჩერებთ, ვინაიდან ისინი ყველასათვის დიდი ხანია ცნობილია. დავძენთ მხოლოდ ერთს, ეკონომიკის განვითარების ორივე ტიპის ყველა ფაქტორი ურთიერთკავშირშია, ურთიერთგანაპირობებენ, ანუ ისინი ქმნიან სისტემას, რომელშიც თითოეული ფაქტორი მკაცრად ასრულებს თავის როლს. ნათქვამიდან ჩანს, რომ ერთი ან რამდენიმე ფაქტორის განუვითარებლობის ან არასრული გამოყენების შემთხვევაში, მთელი სისტემა მკეთრად ამცირებს ეკონომიკის დინამიკაზე ზემოქმედების ეფექტიანობას. ამასთან, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ობიექტური ფაქტორების ერთობლიობით მთლიანობაში ხდება ე.წ. „ძალთა გადაჯგუფება“, რაც განპირობებულია სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის ლოგიკით, ეკონომიკური სისტემის განვითარების მიზნებითა და ამოცანებით.

მეცნიერებამ დაასაბუთა და ეკონომიკურმა პრაქტიკამ დაამტკიცა თანამედროვე პირობებში ახალი ინტენსიური ტიპის ფორმირებისათვის საჭირო სამეურნეო სისტემის განვითარების ისეთი ფაქტორები, როგორებიცაა: ინვესტიციები, ტექნიკური, ტექნოლოგიური, ორგანიზაციული, ინფორმაციული ფაქტორები [3,214]. ყველა ისინი შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც ინოვაციური რესურსები. ეს ახალი ტექნიკა და ტექნოლოგიებია, მეწარმეობაა, კომპლექსური ინოვაციური ინვესტიციებია, ინფორმაციული რესურსებია, ორგანიზაცია, მოტივაცია და მართვაა.

ამრიგად, ახალი სამეურნეო სისტემის განვითარების განსაკუთრებული ინტენსიური ტიპი მეტ-ნაკლებად ადეკვატურია საზოგადოების ჩამოყალიბების პოსტინდუსტრიული ეტაპისათვის, მისი ახალი ტექნოლოგიური ბაზისათვის, სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის თანამედროვე ეტაპისათვის, რასაც მრავალი სპეციალისტი ტექნოლოგიურ რევოლუციას უწოდებს. განვითარების მოცემულ ტიპს ინოვაციური ეწოდება და ინტენსიურისაგან განსხვავებით, ხასიათდება არა მხოლოდ უპირატესად გამოყენებული ინოვაციური ფაქტორებით, არამედ წარმოებული ინოვაციური საქონლითა და მომსახურებით და აგრეთვე პირობების ისეთი ერთობლიობებით, როგორებიცაა – წარმოების განსაკუთრებული სტრუქტურა, მისი აქტიური სარესურსო უზრუნველყოფა; სამეწარმეო-სამეურნეო ზონის ფორმირება, ახალი ურთიერთობა სამეცნიერო დაწესებულებებთან, განვითარების განსაკუთრებული სტრატეგია, განვითარებული ინოვაციური მენეჯმენტი, შრომითი მოტივაციის მიზანმიმართულობა და სხვ.

ლიტერატურა:

1. М.А. Разу, В.А. Денисов и др. Менеджмент. Под ред.Ф.И.Русинова,Фек-Пресс, 2000.
2. ლ. ჩიქავა, ინოვაციური ეკონომიკა, თბ., 2009.
3. Ансофф И. Стратегическое управление. Пер. с англ. научный редактор Л.И. Евенко, М., Экономик,1989.

Avtandil Giorgobiani, Guram Metekheli
Knowledge as a specific product and the basic strategic means
of the social development
Summary

In the last decade knowledge became the basic foundational strategic means of the social development. Nowadays, in the highly developed countries the big amount of resources refer to the gaining of knowledge and not to the collecting the traditional capital.

Автандил Гиоргобиани, Гурам Метехели
Знание как специфический товар и основополагающее
стратегическое средство общественного развития
Резюме

В последнее десятилетие знание стало стратегическим основополагающим средством общественного развития. На сегодняшний день в высокоразвитых странах большая доля ресурсов направлена на приобретение знаний, а не на собиране традиционного капитала.

კედაგოგია და ფსიქოლოგია — PEDAGOGICS AND PSYCHOLOGY — ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

თამარ გოგოლაძე

(საქართველო)

წ. სელინსკი და ბ. გუმბოში სსსრული სახელმძღვანელოებში

აღზრდისა და სწავლების არასწორი მეთოდებით, სოციალური გარემოს ზეგავლენით მოსწავლე-ახალგაზრდობაში ხშირად იბადება ჯერ ავადმჯობილი დამოკიდებულება, შემდგომ ნიჰილიზმი, და ბოლოს, საშინელი სექსუალური ციხე და ყველაფრის მიმართ, რაც ხშირად აგრესიისა და შურისძიების დასაბამად იქცევა. აღნიშნული პროცესები საუკუნეთა მანძილზე აისახებოდა კიდევ მხატვრულ ლიტერატურაში, რაც ხშირად ახალი მიმართულების დანერგვის ფორმით იხენს თავს („განმანათლებლები“, ჩ. დიკენსი). ნაწარმოების მიზანი ერთია, აჩვენოს რეალობა, დააფიქროს მკითხველი აღძრულ პრობლემებზე და, ზოგჯერ დასახოს კიდევაც აღნიშნული პროცესების ესკალაციის ამოცანებზე. მწერალთან აღწერილი აღზრდისა და სწავლების პროცესები ძირითადად და არაიშვიათად გამოხატულება საკუთარი განცდებისა, გადატანილი თუ მძიმე ჯვრად სატარებელი ბავშვობაში მის მიმართ დაშვებული შეცდომებისა. ნობელიანტი მწერალი ჟან-მარი-გუსტავ ლე კლეზიო ასე გამოხატავს ამ პროცესს: „...სწორედ ეს მამოძრავებს, რამდენადაც შესაძლებელია, მიუახლოვდეს საკუთარ თავს, ისეთს, როგორც ის იყო, სანამ ამ თავაშვებულობას წამოვიწყებდი, წერა რომ ჰქვია. თუ ამისათვის სხვადასხვა საშუალებას ეძებ, ეს ნიშნავს, რომ მიზანს ვერ მიაღწიე, რომ არის რაღაც პატარა საიდუმლო, რომელსაც ვერ ხვდები“ [3,54]. ქართველი მწერალი ვაჟა-ფშაველა კი ხაზგასმით აღნიშნავდა: „ჩვენთვის სკოლა საპრობილე იყო და ღმერთს იმას ვეხვეწებოდით, მთელი ჩვენის აზრებით, გათავებულები იქნათ სწავლა და დავლწეულიყავით ტანჯვა-წვალების ბრჯღალებიდან. დიდი უბედურია ის მასწავლებელი, რომელიც სკოლას საპრობილედ გადააქცევს, და მითუმეტეს უბედურები არიან ისინი, ვინც ამ საპრობილეში დაუმწყვდევიან აღზრდა-განათლების სახელით“ [1,32].

აქედან შედეგად: „რა გასაკვირველი იყო, მასწავლებლების ჯავრი სხვაზე ამოგვეყარა? ან იმათი ნაჩვენები მაგალითი ჩვენც გაგვემორებინა? ისინი კლასში იქნებდნენ მუშტებს თავის მოწაფეთა შორის, რომლებიც განსაკაცებლად მიაბარეს და არა გასამხეცებლად, რომ ჩვენც იმათ მაგალითისათვის მიგვებაძა და უცხოებისათვის თავ-პირი გვემტვრია?“ [1,32].

აღნიშნული პრობლემა ხშირად ვლინდებოდა სხვადასხვა დროში შექმნილ ლიტერატურულ ნაწარმოებებში (ჩ. დიკენსის „დევიდ კოპერფილდი“ – XIX ს.), მაგრამ საინტერესოა მისი, სწორედ რომ ორიგინალურად, სიმართლით, ტკივილის-მომგვრელი განცდით ასახვა XX საუკუნის ამერიკელი მწერლის ჯერომ სელინსკის (1919წ.) რომანში „თამაში ჭვავის ყანაში“, რომლის პირველი მონახაზები 40-იან წლებში დაიბადა, წიგნის სახით კი 50-იან წლებში გამოჩნდა და მაშინვე დაიმკვიდრა პოპულარობა მკითხველში. ამას კარგად ასახავს უფრო გვიანდელი გერმანელი ავტორის ულრიხ პლენცდორფის ნაწარმოები „ახალგაზრდა, ვ.ს. ახალი ვენბანი“, რომელშიაც მთავარი გმირი კვლავ სელინსკისა და მის რომანზე

ლაპარაკობს: „სელინჯერის რომანი სულ შემთხვევით ჩამივარდა ხელში. არავინ იცოდა ეს წიგნი, ესე იგი არავის ურჩევია, წაიკითხო. ჰოდა, ძალიანაც კარგი, თორემ ხელსაც არ მოვკიდებდი. ბევრჯერ შემრჩენია ვერე ნაქები წიგნიდან ნაგავი ხელში და მე ვიცოდი, ბოლოს ისე გამოვკრეტივდი, რომ სხვისი ნაქები წიგნი, კარგიც რომ ყოფილიყო, მაინც ნაგავი მქნევნებოდა. ახლაც მაქრუოლებს ტანში, რომ წარმოვიდგენ, რა მეშველებოდა, ის წიგნი რომ ხელში არ ჩამვარდნოდა. ის სელინჯერი მაგარი ვინმეა, დაეხეტება ამ გაღუმპულ ნიუ-იორკში და შინ მისვლა ვერ გაუბედია, იმიტომ რომ სკოლიდან აითესა, საიდანაც ისედაც უპირებდნენ გამოპანდურებას“ [4,125].

ჯ. სელინჯერის ბიოგრაფიაც მეტად ჩვეულებრივია. განათლება მიუღია ნიუ-იორკის სკოლებში, სამხედრო სასწავლებელსა და სამ კოლეჯში. პირველი მოთხრობა დაიბეჭდა 1940წ. ჟურნალში „სტორი“, მხოლოდ თერთმეტი წლის მერე იბეჭდება მისი გახმაურებული რომანი „თამაში ჭვავის ყანაში“.

ამერიკული ლიტერატურის პირველი აღზევების ხანას მეოცე საუკუნის 20-30-იან წლებში მოჰყვა თითქოს მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდის ერთგვარი კრიზისი. კრიტიკოსი მ. კლაინი წიგნში „გაუცხოების შემდგომ“ ამტკიცებს, რომ ამერიკის ლიტერატურა იქცაო კომფორმისტულად და დიდი ამერიკელი შემოქმედნი გარიგებაში შედიან ქვეყნის პატრონებთან [8,14].

კრიტიკოსი აღფრედ კეიზინი საერთოდ უარყოფს 60-იანი წლების ლიტერატურის ღირსებებს. მიუხედავად იმისა, რომ სწორედ ახალგაზრდა მწერლებთან ვხვდებით მნიშვნელოვან შედეგებს (სელინჯერი, ჯონსი, გინზბერგი, უილიამსი, მილერი) თავის სტატიაში „ჩვენი ბურჟუაზიული მოთხოვნები“ ა. კეიზინი აღნიშნავს, რომ ისეთი დიდი მწერლები, როგორებიცაა ჩივერი და სელინჯერი, უეჭველია ომისშემდგომ ამერიკულ ყოფას მეტად „სეპეტიკურად უყურებდნენ და, გამოხატავენ რა ამით „საშუალო კლასის“ შეხედულებებს, წერენ მხოლოდ მისთვისო. ამის შედეგად, ირწმუნება კრიტიკოსი, მწერალი „საშუალო კლასიდან“ ემსგავსება მსახიობს, რომლის მიზანია მკითხველის ყურადღების მიქცევა, დაუჯერონ აღწერილს“ [9,53]. ამას არ ეთანხმებოდნენ თვით საბჭოთა კრიტიკოსებიც, რაც ცხადყოფს მის პოპულარობას ყველა კლასის, ყველა ეროვნების მკითხველში. ხაზი სელინჯერის გმირისა გრძელდება 60-იანი წლების ამერიკულ თუ სხვადასხვა ქვეყნების ლიტერატურაში. ესაა სახე ინტერესდაკარგული ადამიანისა, რომელიც იზღუდება ერთგვარი კედლით გარშემომყოფებთან და უყურებს ყველას და ყველაფერს ხან გულგრილად, ხან დაცინვით, რათა მხოლოდ და მხოლოდ გაამართლოს ფრაზა: „ოდონდ მე კარგად ვიყო“.

ყოველივე ამის გამოძახილი უნდა იყოს ქართველი მწერლის გურამ გეგეშიძის მოზარდების თემაზე შექმნილი ნაწარმოებები, რომლებიც აჩვენებს ზოგჯერ უკიდურესობამდე მისულ ახალგაზრდებს. ისინი ასაკობრივად იქნებ განსხვავდებიან კიდევ ჯ. სელინჯერის გმირის კოლეჯიდან, მაგრამ უპატრონობის, მიუსაფრობის წყალობით ადვილად უძლიერდებათ აგრესია. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა მოთხრობა „შურისძიება“, რომელიც სელინჯერის რომანიდან 12 წლის შემდეგ იქმნება (1963წ.) და გამოხატავს დაობლებული, ბებიასა და უმცროსი ძმის ამარა დარჩენილი რეზიკოს ტრაგედიას. რეზიკო, ასე ცამეტი-თოთხმეტი წლისა თუ იქნება, მაგრამ მისთვის ქვეყანა უკვე უსიხარულოა. ეწევა, ბიჭებთან ჩხუბობს, აგრესიის მოძალებისას საკუთარ ძმასაც კი ტკივილს აყენებს, მისთვის რკინის კარი, სასაფლაოს, სიკვდილის ასოციაციას, ბოშა ქალი, რომელიც ძუძუს აწოვებს ბავშვს – უდროოდ დაკარგული დედისა:

„რეზიკოს მოაგონდა, რომ ამ ბავშვს დედა არ ჰყავდა, მოაგონდა, რომ თვითონაც არ ჰყავდა, ბუნდოვნად, ქვეცნობიერად იგრძნო, რომ აუტანლად ებრალება

ეს ბავშვი, რომელიც მისი ერთადერთი სისხლი და ხორცია და საშინლად ეტკინა რაღაცა, საშინლად შესძულდა რაღაც და მოულოდნელი ბრაზი ისე მწარედ მოაწვა ყელში, რომ სუნთქვა შეუკრა. მან არ იცოდა, რისკენ იყო მიმართული ეს სიძულვილი და ბრაზი, თავისი ძმისადმი, საკუთარი თავისადმი, თუ სულ სხვა რამისადმი, მას მთელი არსებით სძულდა რაღაც, სძულდა ეს სიბრაზე...“ [5,18].

„მწერლის პოზიცია ნათელია და თითქმის მარტივი: ნამდვილი ადამიანური არსებობა სიკეთის, ჭეშმარიტების, სამართლიანობის, სიყვარულის, თანაგრძნობის ნიჭია, და რომ ბრძოლა ყოველივე ამისათვის უნდა შეადგენდეს ადამიანის ბუნებრივ მოთხოვნილებას, ეს მორალური პრინციპებია გურამ გეგეშიძის მთელი შემოქმედებისა და ამ პატარა მოთხრობის ამოსავალი წერტილი“ [2,4].

რეზიკო შურს იძიებს თავისი პატარა ძმის დაჩაგვრისათვის, სცემს მასზე რამდენიმე წლით უფროს ომარას, დაამცირებს მას, მაგრამ ტკივილი უფრო უძლიერდება, მიუსაფარობისა და უაზრობის განცდა ღრმავდება. ამას ერთგვარი სენტენციაც მოსდევს, თუმცა, როგორც კრიტიკოსი როსტომ ჩხეიძე აღნიშნავს, „მოთხრობის ეს ფინალური ნაწილი რამდენადმე ჩამოგავს მორალისტის მსჯელობას, მაგრამ სინამდვილეში გურამ გეგეშიძის სტილური თავისებურებაა თხრობაში დროდადრო ჩართული მხატვრული განსჯანი, როგორც მწერლის ზნეობრივ-ფილოსოფიური მრწამსის ფრაგმენტები.

ამ მრწამსის მიხედვით, შურისძიება წარმოდგენელია მოჩვენებით და წარმატებულ განცდად ნამდვილ ადამიანურ ფასეულობებთან შედარებით; ესაა ის ბოლო საფეხური, რომლის ღრმა შეგრძნება მაინც მიახვედრებს პიროვნებას სიკეთის, სულგრძელობის, მიტევების აუცილებლობას, რადგან სხვა ვერაფერი დააცხრობს ათასგვარი უსამართლობისაგან გამოწვეულ ტკივილებს“ [7,170].

გ. გეგეშიძის მოთხრობა „შურისძიება“ პირველად 2007 წელს შეიტანეს ავტორებმა თამაზ ვასაძემ და ნინო შარაშენიძემ ქართული საჯარო სკოლის „ქართული ენისა და ლიტერატურის“ მე-11 კლასის სახელმძღვანელოში, თავში „ცხოვრების დასაწყისი“, მაგრამ მე-12 კლასის სახელმძღვანელოში (ავტორები თამაზ ვასაძე, ნუგზარ მუზაშვილი, ნიკოლოზ ჩუბინიძე) შედის უკვე ჯერომ სელინჯერის რომანის „თამაში ჭვავის ყანაში“ ნაწყვეტები (თავში „ბანალური კითხვები“), რომელსაც წინ უძღვის ამერიკელი მწერლის ბელ კაუფმანის (1911წ.) „წერილი ჩემს განსვენებულ მასწავლებელს“. წერილში ყურადღება კარგ მასწავლებელზეა გამახვილებული. §V-ში კი უკვე სელინჯერის რომანიდანაა ნაწყვეტები, რასაც მოსდევს „დეტალის ხელოვნება“, „პარალელები“, და „თვალსაზრისში“ კი წარმოდგენილია კრიტიკოსის როსტომ ჩხეიძის ესე „ნეტა ცოცხალია ჯერომ სელინჯერი?“ ავტორები წინამორბედ თავში „კითხვები“ გურამ გეგეშიძისა და მერაბ მამარლაშვილის ნააზრევის ნაწყვეტების ციტირებით ცდილობენ ყურადღება გაამახვილონ მწერლისა და მკითხველის დამოკიდებულებაზე. „ლიტერატურაში მთავარია დამაჯერებლობა, ლიტერატურული ფაქტი უნდა ემყარებოდეს სინამდვილეს და არ უნდა დაგვაიწყდეს, რომ მწერლის ფანტაზია სინამდვილეა. ყველაფერი დამოკიდებულია სინამდვილის გადმოცემის უნარზე“ [4,125]. გ. გეგეშიძის ეს ციტატა ერთგვარი პირველი წინამძღვარია ახალგაზრდა მკითხველისათვის, რათა აჩვენოს, როგორ ვგდება მწერალი სინამდვილეს, ბელ კაუფმანის წერილი აღზრდის პრობლემას ეძღვნება. ასე იქმნება ერთგვარი რკალი: მოზარდი, მისი განწყობილებანი, მწერალი და მისი ასახვის მანერა. რამდენად ახლოა მწერალი სინამდვილესთან, და, ამ კუთხით, რამდენად რეალური უნდა იყოს თავად ჯ. სელინჯერი ქართველი თანამედროვე მკითხველისათვის, ისევე, როგორც იყო იგი მთელი 40 წლის მანძილზე. მკითხველისათვის მეტი მისაწვდომობის თვალსაზრისით მოცემულია მისი ორი თარგმანის

ვახტანგ ჭელიძისა (XXს. 60-იანი წლები) და გია ჭუმბურიძის (ამ ორიოდ წლის წინ თარგმნილი) ნაწევრები ინგლისური ტექსტით და თარგმანის რჩევა.

მოგვიანებით ჟურნალ „ქართული სიტყვის“ 2008 წლის №1-ში ქვეყნდება თბილისის 21-ე სკოლის ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლის ქალბატონ რუსუდან მეგრელიშვილის წერილი „შორს კი მზე დარჩა და მშობლის კერა“ ანუ ფიქრები გ. გეგეშიძის მოთხრობაზე „შურისძება“ და, საერთოდ, ბავშვებზე. ავტორი ცდილობს გააკეთოს პარალელი ამ ორ ნაწარმოებს შორის: „გურამ გეგეშიძის მოთხრობა „შურისძების“ პერსონაჟი ძმები სულაც არ გახლავთ მილიონერთა ფუფუნების სამყაროდან, მაგრამ რაღაცით მოგვაგონებენ ამერიკელი მწერლის გმირს და მათი წანწალი ცხოვრების ველზე (ქუჩები, მდინარის ნაპირი...) მოგვაგონებს პოლდენის, ამ აწოწილი ამერიკელი ბიჭის, ძიებას თვითდამკვიდრებისათვის“ [6,29]. ეს უკვე მკითხველი მასწავლებლის პოზიციაა და ერთგვარი დასტურიც ამ ორი ნაწარმოების სიახლოვეზე, რაც ამართლებს სახელმძღვანელოების ავტორთა პოზიციასაც.

ამდენად, ქართული საჯარო სკოლის მე-11, მე-12 კლასების სახელმძღვანელოების ავტორებმა საინტერესო მიზანი დაისახეს:

1. აჩვენონ და წარმოუდგინონ მოზარდს მისთვის ასე ახლობელი და გასაგები განცდები ქართველი მწერლის (გ. გეგეშიძე) და ამერიკელი მწერლის (ჯ. სელინჯერი) ნაწარმოებების სახით;

2. გაუღვიძონ მოზარდ მკითხველს კითხვის სიყვარული და ინტერესი მისთვის ახლობელი თემებით;

3. ინგლისური ენის ცოდნის პრაქტიკული გამოყენების მცდელობაც ორი თარგმანის ნაწევრებისა და მითითებების მეშვეობით.

ჩვენი აზრით, სახელმძღვანელოების ავტორთა მიზანი მეტად საგულისხმოა და მისასაღებელი. იგი საშუალებას იძლევა ქართველ მოზარდს აჩვენოს სხვადასხვა თაობისათვის ასე ახლობელი და საინტერესო ამერიკელი მწერლის ჯ. სელინჯერის ნაწარმოები „თამაში ჭვავის ყანაში“ და, რ. ჩხეიძის ესე მეშვეობით, დააფიქროს თავად ავტორის გაუცხოების ფაქტზეც. თუმცა, ალბათ, სასურველი იქნებოდა, რომანიდან უფრო სხვა ნაწევრის შერჩევა, რაც გამოკვეთდა მისი სულიერი კრიზისისა და მოზარდი მკითხველისათვის მარადახლობელი პრობლემის გათავისებას. ამას რ. ჩხეიძის ესედანაც ასე აღვითქვამთ: „პოლდენი ხომ თვითონვეა: მასავით გულმართალი, წრფელი, ადამიანებში სიაღალისა და სიმართლის მძებნელი, თვალთმაქცსა და ყალბ გარემოს შეხლილი, იმედგაცრუებული და გულგატეხილი“ [4,125].

ლიტერატურა:

1. ვაჟა-ფშაველა ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ, თბ., 1967, თსუ.
2. მ. გიგაშილი, დარღვეული მორალის საზოგადოება, „მერანი“, თბ., 2001.
3. ლე კლეზიო უან-მარი-გუსტავ, ვწერ იმისთვის, რომ გავიგო, ვინ ვარ, ჟ. „ლიტერატურული პალიტრა“, 2009, №1.
4. ქართული ენა და ლიტერატურა, 12, „დიოგენე“, თბ., 2008.
5. ქართული ენა და ლიტერატურა, 11, „დიოგენე“, თბ., 2007.
6. ჟ. „ქართული სიტყვა“, 2008, №1.
7. რ. ჩხეიძე, შურისგება, „ლომისი“, თბ., 1996.
8. The American Novel ... 1969: The American Novel Since World War II”, N. Y., Fawcett, 1969.
9. Atlantic 1968: “Atlantic”, 1968, August.

Tamar Gogoladze
Jerome Salinger and Guram Gegeshidze in the School Works
Summary

“Thanks to” the wrong methods of bringing up and teaching, and influence of the social sphere on students, careless attitude towards everybody and everything appears first, then comes nihilism, and finally – terrible scepticism, that becomes basis for aggression and vengeance. The mentioned theme was often used in the world literature and each century it appeared, it was getting in the focus (Charles Dickens “David Copperfield”).

World War II children’s deep cordial character is shown in the best-seller novel of the American writer Jerome Salinger “Catcher in the Rye”. Many critics (M. Kline, A. Kazin) expressed their views about the novel. They tried to show the Jerome Salinger’s novel as an expression of Middle Classes Ideology. But the opened theme in the novel, that expresses deep cordial crisis of the young Holden Caulfield, incomprehensible methods of teaching, that are unacceptable for him, and generally, scepticism, made the novel so popular that it was translated into 30 languages.

Georgian reader accepted Jerome Salinger’s novel and it became reading literature for the youth of the 60s. Guram Gegeshidze’s story “Vengeance” was caused either by the influence of Jerome Salinger’s novel or the wish to go deeper in himself

Innovation methodology of practical assimilation in the life of teaching and knowledge, made necessary to put together Salinger’s and Guram Gegeshidze’s works in the textbook “Georgian” of the 12th grade (authors Tamaz Vasadze, Nugzar Muzashvili, Nikoloz Chubinidze). It was followed by the excerpts of G. Geshidze, M. Mamardashvili, Rostom Chkheidze’s “I wonder, is Jerome Salinger alive?” is also given here.

For school works and Georgian Youth, the acquaintance with the novel (episodes) of the well-known American writer Jerome Salinger and the presentation of translation of two different episodes and the story “Vengeance” of Georgian writer Guram Gegeshidze (that is taught in the 11th grade), together with its ideological context, create one chapter “Common Questions”, in the 12th grade literature textbook. It creates an interesting opening in deepening into one’s sincere world and it makes you get interested in the world literature masterpieces.

Тамара Гоголадзе
Дж. Селинджер и Г. Гегешидзе в школьных учебниках
Резюме

Обучение и воспитание молодого поколения неправильными, насильственными методами, испокон веков вызывали в подростках, нигилистическое отношение, скептицизм и, наконец, агрессию. Эта важная проблема нередко появлялась в литературных произведениях в разные эпохи. Особенно большую популярность приобрела благодаря появившемуся в 50-ых годах XX столетия произведению американского писателя Джерома Сэлинджера «Над пропастью во ржи». У Сэлинджера возникает портрет юноши, который с удивительной проницательностью видит сколько лжи, обмана окружают его в школах.

Как будто отзвуком сэлинджерского героя звучит рассказ грузинского писателя Гурама Гегешидзе (1963 г.) написавший на тему подростков рассказ «Возмездие», в

котором описана жизнь осиротевшего Резико. Обездоленного Резико с агрессией смотрит на жизнь, но возмездие не удовлетворяет ему больше охлаждает его душу.

Создатели новых учебников по родной литературе грузинских школах (XI-XII классах), внесли фрагмент с романа Дж. Сэлинджера и рассказ Г. Гегешидзе «Возмездие». Этим, надеемся, они вновь обратили внимания подростка XXI века, над общими во всем мире проблемами воспитания.

Мака Качарава

(Грузия)

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В MINOR ПРОГРАММЕ

Реформы, происходящие в сфере высшего образования, в последние годы приобрели более интенсивный и системный характер. Согласно Болонскому процессу и рамкам квалификаций высшего образования в Грузии в последние пять лет интенсивно внедряется ECTS – европейская система перезачета кредитов. Все эти реформы способствуют формированию системы образования, ориентированной на студента. В такой системе идентифицирующим и определяющим ядром являются результаты обучения, в процессе которого очень важным является выработка специфических (предметных), практических и общих навыков.

Согласно Европейской системе образования и исходя из сути образовательной программы выделяются два основных профиля: теоретический/научный и практический/профессиональный. Образовательные программы теоретического/научного направления осуществляются в основном в гуманитарной, точной и естественнонаучной сферах, и образовательная программа в данных сферах при получении академической степени бакалавра ориентирована на направление без специализации, что вызывает определенные затруднения в четком определении профессиональной сферы. Что касается практического/профессионального профиля образовательной программы, то он относится к сфере бизнес администрирования, инженерных наук, телекоммуникации, страхового дела, изобразительного искусства, сельского хозяйства и др., и, что самое главное, ориентирован на конкретную профессиональную сферу [4].

В своей работе мы не случайно коснулись вопроса профилей академических программ, так как в условиях теоретического/научного направления без конкретизации профессиональной сферы очень важным является наличие в современных бакалаврских программах гуманитарных направлений мажор-основной специализации и minor-дополнительной специализации. Согласно Толковому словарю терминов на английском языке [3], изданном в Санкт-Петербурге под редакцией Е. В. Шевченко, дается следующее толкование этих специализаций:

MAJOR – основная специализация. Группа предметов, которые учащийся выбирает для изучения с целью получения ученой степени (*Credit-based System*). Буквально – *более важные, главные, значительные (предметы)*.

MINOR – дополнительная специализация. Группа предметов, которые учащийся выбирает для изучения (*Credit-based System*) с целью получения дополнительных или смежных с основной специализацией знаний, и перечень которых должен быть официально признан образовательным учреждением. Буквально – *незначительный, менее важный из двух (предметов)*.

Существуют определенные различия между мажор-основной специализацией и minor-дополнительной специализацией как в количественном, так в качественном отношении. Количественное различие состоит в соотношении кредитов 180/60, а качественное – в том, что мажор-основная специализация присваивает академическую степень и квалификацию бакалавра, что исключается при minor-дополнительной специализации. Тем не менее, на данном этапе существование minor-дополнительной специализации является острой необходимостью. Об этом свидетельствуют статистические данные опросов популярного

интернет-сайта www.jobs.ge. Согласно опросам, работодатели в последнее время больше интересуются общими навыками бакалавров и дисциплинами из minor-дополнительной специализации, перечень которых приводится в приложении дипломов европейского стандарта.

Что касается актуальных проблем преподавания русского языка в minor-дополнительной специализации, необходимо отметить, что несмотря на образовательный стандарт бакалаврских программ, требующих наличия абсолютно одинаковых специальных и выборочных дисциплин в major-основной специализации и minor-дополнительной специализации, исходя из реальной ситуации и с учетом уровня знания русского языка среди студентов инациональной среды, необходимо изменить перечень тем и вопросов, входящих в конкретные учебные планы-силлабусы для minor-а. К примеру, если в major-основной специализации по русской филологии преподается современный русский язык, на изучение которого отводится 25-30 кредитов и преследует научно-теоретические и практические цели фундаментального и глубокого изучения всех разделов современного русского языка ориентировочно в русскоязычной аудитории, то в minor-дополнительной специализации, где встречается инациональный контингент, окончивший, условно, грузинские школы, изучение русского языка должно преследовать сугубо практические цели.

Примечательно, что методика преподавания русского языка в minor-дополнительной специализации почти аналогична методике преподавания РКИ (русского как иностранного). В последние годы по вопросам РКИ вышло огромное количество работ, учебников и методических пособий нового поколения, которые предлагают широкий выбор инновационных методик обучения иностранным языкам. Необходимо учитывать международный опыт преподавания иностранных языков и отбирать самые эффективные и апробированные методы преподавания иностранных языков в условиях ограниченного времени, кредит-часов, отведенных для изучения русского языка в minor-дополнительной специализации. Напомним, что из 60-и кредитов, 40 кредитов отводится на изучение основных дисциплин и 20 кредитов - на изучение выборочных дисциплин из дополнительной специализации.

Цель методики преподавания русского языка в minor-дополнительной специализации – научить в сжатые сроки русскому языку. В понятие «владеть современным русским языком» входят четыре умения: понимать смысл речи (адекватно реагировать), грамотно говорить (усвоив особенности русской фонетики и интонации), грамотно писать и уметь связно и быстро читать, понимая прочитанное [1].

Эти четыре умения являются результатом владения строем русского языка на подсознательном уровне. Перечислим особенности методики преподавания русского языка в minor-дополнительной специализации:

1. Изучение русского языка ведется на моделях, поскольку все отношения, выражаемые в языке, могут моделироваться. Модель – это предложение, образец, по которому, путем подстановки других слов создаются предложения, одинаковые по структуре. На модели-предложении преподаватель отрабатывает не только грамматику, но и фонетику и интонацию, поскольку это цельная структура.

2. Последовательность введения грамматики зависит от частотности употребления в языке тех или иных грамматических форм – это вторая особенность методики преподавания русского языка в minor-дополнительной специализации. Последовательность введения падежей продиктована тем, какие из падежных значений встречаются в языке чаще. Так, ничего не заучивая, а только заменяя существительные личными местоимениями, студенты знакомятся с категорией рода. Это – не изучение именительного падежа, а изучение модели с субъектом, выраженным именительным падежом существительного или личного

местоимения. Вслед за этим вводятся глаголы, сначала непереходные, на –ать (делать, читать, завтракать, обедать, играть и т.д.), лишь после этого мы подходим к выражению определительных отношений, т.е. даются прилагательные, которые легко усваиваются, поскольку уже введены (на моделях) притяжательные местоимения.

3. На занятиях у студента нет необходимости заучивать правила орфографии, склонений и спряжений и всякого рода иные филологические тонкости, т.е. все то, что составляет теоретические знания о языке. Эти с трудом выученные наизусть скучные грамматические правила забываются, как только прекращаются занятия, и не возникают в памяти в нужный момент для самоконтроля, и уж тем более не вспоминаются в будущем. Поэтому третья особенность методики преподавания русского языка в *minor*-дополнительной специализации – обучение коммуникации (что обычно называют коммуникативным принципом обучения).

4. Четвертая особенность методики преподавания русского языка в *minor*-дополнительной специализации. С первых лекций студент начинает говорить, читать и писать одновременно. Это ускоряет процесс освоения языка и создает правильное представление об особенностях и различиях русского произношения и правописания, а также приучает его правильно соотносить написанное и звучащее слово.

5. По мере введения новой грамматики модели постепенно усложняются и наполняются новой лексикой. Наполнение новыми словами происходит активно, но слова (лексика) должны быть тщательно отобраны в соответствии с частотностью их употребления в языке. В этом пятая особенность преподавания методики русского языка в *minor*-дополнительной специализации. Расширение словарного запаса идет и за счет внимания к словообразованию.

Кроме перечисленных выше особенностей методики преподавания русского языка в *minor*-дополнительной специализации, необходимо учитывать и другие, не менее важные факторы.

Основные задачи при изучении русского языка в *minor* дополнительной специализации заключаются в следующем: изучение языка на широком фоне социальной, культурной, политической жизни народа, говорящего на данном языке, т.е. в тесной связи с миром изучаемого языка; соизучение языка и культуры народа, который пользуется этим языком как средством общения; изучение русского языка и культуры через сопоставление с родным языком и культурой.

Таким образом, самые трудные проблемы обучения активным навыкам пользования языком-письму и говорению, т.е. собственно производству речи-становятся очевидными только с уровня двух или более языков. Это проблемы сочетаемости слов в речи и соответственно лексикографии, коммуникативного синтаксиса и многие другие.

Литература:

1. Н.С. Власова. Русский язык как иностранный, М. 2008.
2. Л. Н. Грядунова. Интенсивный метод преподавания русского языка как иностранного. М., 2008.
3. Толковый словарь терминов на английском языке в области международного образования. Под ред. Е. В Шевченко. Санкт-Петербург, Изд-во СПбГТУ, 1998.
4. «Тюнинг». Настройка образовательных структур в Европе. Финальный отчет. Пилотный проект – Фаза 1. М., 2008.

Maka Kacharava
Actual Problems of Teaching Russian in minor program
Summary

The paper deals with the necessity of existence of additional theoretical/scientific specialization in contemporary bachelor's minor programs in general. It also shows the problems of teaching Russian in minor program.

Methodology of Russian language teaching in minor program is almost identical to the methodology of the Russian language teaching as a foreign language.

The principal tasks on learning Russian in minor additional specialization is concluded in the following: the learning of a language on the broad background of social, cultural, political life of peoples speaking the given language, i.e. in close connection with the world of a learning language; at the same time the learning of the language and culture of people who use this language as means of communication; the learning of a language and culture via comparison of a native language and culture.

The most difficult problems of teaching of active skills using a language – writing and speaking, i.e. speech formation -become obvious only on the level of two or more languages. These are problems of word combination in speech and accordingly lexicography, communicative syntax and many others.

მაკა კაჭარავა
minor პროგრამაში რუსული ენის სწავლების
აქტუალური პრობლემები
რეზიუმე

სტატიაში ზოგადად საუბარია თანამედროვე საბაკალავრო პროგრამაში თეორიულ-მეცნიერული პროფილის მიმართულების minor დამატებითი სპეციალიზაციის არსებობის აუცილებლობაზე, კონკრეტულად კი – განხილულია minor პროგრამაში რუსული ენის სწავლების აქტუალური პრობლემები.

minor პროგრამაში რუსული ენის სწავლების მეთოდოლოგია თითქმის ანალოგიურია რუსულის, როგორც უცხო ენის სწავლების მეთოდოლოგიის.

minor დამატებით სპეციალიზაციაზე რუსული ენის სწავლებისას ძირითადი ამოცანებია: ენის შესწავლა ამ ენაზე მოლაპარაკე ხალხის სოციალური, კულტურული, პოლიტიკური ცხოვრების ფონზე, ე.ი. შესასწავლი ენის სამყაროსთან მჭიდრო კავშირში; იმ ხალხის ენისა და კულტურის შესწავლა, რომელიც რუსულ ენას იყენებს როგორც ურთიერთობის საშუალებას; რუსული ენისა და კულტურის შესწავლა მშობლიურ ენასა და კულტურასთან შეპირისპირებით.

ყველაზე რთული პრობლემები ენის ხმარების აქტიური ჩვევების – წერისა და მეტყველების – სწავლებისას ცხადი ხდება მხოლოდ ორი ან მეტი ენის დონიდან. ეს არის საუბრისას სიტყვათა შეხამების და, შესაბამისად, ლექსიკოგრაფიის, კომუნიკაციური სინტაქსის პრობლემები და მრავალი სხვა.

Кемалеттин Окай

(Турция)

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ РУССКОМУ, КАК ИНОСТРАННОМУ

Для развития гуманитарных наук конца XX – начала XXI века огромное значение имеет концептуальное осмысление проблемы соотношения языка и культуры. Данное положение распространяется не только на филологию и лингвистику, но и на лингводидактику. Об этом свидетельствует как значительное число публикаций на названную тему, появившихся в конце 80-х – в 90-х гг., так и то, что два последних конгресса МАПРЯЛ [Регенсбург 1994; Братислава 1999] были посвящены именно ей.

В методике обучения русскому языку как иностранному тема язык и культура первоначально нашла отражение в теории лингвострановедения. Её основы были заложены работами Е.М. Верещагина и В.Г. Костомарова. Вместе с тем лингвострановедение ассоциировалось с целым рядом негативных моментов, наиболее существенным из них следует признать излишнюю идеологизацию, освобождение от которой характеризует современное состояние данного аспекта лингводидактики. «Смена парадигмы ценностей в России» [2,79] оказала влияние и на понимании лингвострановедения. В русле этого направления сложился культурологический подход к обучению, понимаемый как приобщение учащихся к культуре народа, отразившейся и закрепившейся в языке.

Культурологический подход к обучению предполагает формирование у учащихся умений понимать и использовать при общении с людьми, носителями другого языка, особенности их культуры, традиции, обычаи и нормы поведения. Его высшая цель состоит в том, чтобы интегрировать личность ученика в мировую и национальную культуру. Это оказывается созвучным основным положениям языковой и культурной политики Совета Европы, способствующей развитию обмена идеями как через личные контакты, так и при помощи средств массовой информации. Современную ситуацию в Турции характеризуют стремление органично войти в общеевропейское пространство. Именно поэтому основная цель обучения русскому языку как иностранному турецких учащихся состоит в формировании у учащихся способности использовать русский язык как средство межкультурного общения в условиях языкового и культурного многообразия.

Установление связей в различных сферах экономической, общественно-политической, социальной и культурной жизни на международном, межличностном и индивидуально-групповом уровнях обуславливают необходимость гармонизации отношений между людьми разных национальностей. Обучение русскому языку как средству межкультурной коммуникации может и должно способствовать развитию мультикультурализма в обществе, т. е. освоения турками культуры русского народа, наряду с сохранением собственной национальной идентичности.

Освоение иностранного языка в наши дни, или «иноязычное коммуникативное образование» [4], связано с воспитанием личности, вобравшей в себя положительный опыт иноязычной и собственной культуры. В современной дидактике всё чаще ставится вопрос о путях развития школы в мультикультурном обществе. Педагогам и методистам необходимо разработать концепцию школьного образования как организованного и

осмысленного взаимодействия культурных традиций, направленного на формирование социокультурной компетенции, т.е. развития способности учащихся видеть, понимать и принимать различия и общность в разных моделях действительности, в мироощущениях, системе ценностей, специфике поведения, в том числе и речевого носителей разных культур.

При разработке этой концепции следует учесть когнитивный, поведенческий и эмоциональный принципы [Платонов 1993: 44-47]. В когнитивном принципе можно выделить такие составляющие, как знание и понимание коммуникативной символики своего народа, своей культуры; знание и понимание коммуникативной символики чужого народа, чужой культуры; понимание того факта, что все народы и их культуры равноценны, равнозначны. Применение поведенческого принципа разделяется на этапы: наблюдение за поступками, словами, жестами, целостным поведением других людей; интерпретация поведения; выводы и оценка. Реализация эмоционального принципа предполагает открытость и естественность своего собственного поведения, информирование партнёра о своих интересах, нормах, обычаях, традициях; искренний интерес к чужой культуре, ценностям и стереотипам поведения. Высшей формой следует признать эмоциональное принятие, когда происходит переход от сопереживания к сочувствию и восприятию мира с позиции представителя другой этнической группы.

Формирование социокультурной компетенции учащихся представляется чрезвычайно важной задачей. При этом изучающие русский язык латышские турецкие учащиеся должны не только усвоить определенную сумму знаний по специфике культурной жизни другой страны, но и овладеть опытом межкультурного общения.

Выход в межкультурную коммуникацию требует, по мнению исследователей (Ю.Е. Прохоров, Ю.А. Сорокин, В.П. Фурманова, Л.И. Харченкова и др.) теоретического переосмысления функций иностранного языка в обществе из-за того, что «язык выступает как форма культурного поведения, а культура влияет на процесс понимания коммуникантов, выступая при этом важным средством как общения, так и разобщения» [6,2]. Последнее, по мнению исследователей, наблюдается тогда, когда партнеры по коммуникации не понимают специфических особенностей вербального и невербального поведения друг друга.

Общаясь на родном языке, участники коммуникации не только передают друг другу информацию, но также оценивают вербальное и невербальное поведение партнёров по общению. Социальный опыт и уровень когнитивного развития партнёров может быть различным, поэтому мнения и представления коммуникантов не всегда совпадают. Однако, поскольку они прошли процесс социализации в одной культуре, их связывает общий культурный фон, носителями которого они являются.

Участвуя в коммуникации на родном языке, мы учитываем фактор собеседника и условий общения, составляем представление о социальных качествах партнёра по общению, учёт которых необходим при организации воздействия на него с определёнными целями и о социальных правилах, которыми следует руководствоваться в данной ситуации. Следовательно, полноценное общение на родном языке подразумевает обязательное владение коммуникативными стереотипами: вербальными, паравербальными и невербальными средствами общения.

Стереотип – это «инвариантный образ фрагмента мира, присущий определённому этносу» [5,55], а также это «некий инвариант поведения, инвариант деятельности» [Красных 1999: 266]. Такие стереотипы поведения определяют, что делать и что не делать, что уместно и что неуместно в данной коммуникативной ситуации, т.е. они

определяют коммуникативное поведение в целом, в том числе и речевое поведение личности. Они усваиваются в процессе социализации, когда человек начинает осознавать свою этническую идентичность.

В том случае, когда в коммуникации участвуют представители двух различных культур, в контакт вступают два видения мира, два ментальных образования. И речевое общение этих людей «включает в себя не только обмен информацией, но и выработку единой стратегии взаимодействия, восприятия и понимания другого человека» [3,354].

Поэтому наряду с коммуникативной функцией иностранного языка особое значение в современных условиях приобретают культурно-прагматическая и ценностно-ориентационная функции, поскольку при контактах с представителями иных культур, происходит соприкосновение и с теми общественно- и личностно-значимыми смыслами, которые выработаны и приемлемы в другой культуре [6].

Указанные функции иностранного языка должны быть учтены при разработке содержания обучения этому предмету в школе. Учебник как важнейший элемент системы средств обучения должен представлять собой модель межкультурной коммуникации : в нём находит отражение фрагмент общения между двумя народами, их стремление выработать, несмотря на лингвокультурные отличия, коммуникативную общность, которая даёт основания собеседникам понимать друг друга [Дешериева 1984].

Литература:

1. Красных В.В., Стереотипы: необходимая реальность или мнимая необходимость.// Доклады и сообщения российских учёных. Материалы IX конгресса МАПРЯЛ. – М., 1999.
2. Костомаров В. Г., Русский язык в современном диалоге культур.//Русский язык за рубежом, 1999, № 3.
3. Митрофанова О. Д., Лингводидактические уроки и прогнозы конца XX века. .// Доклады и сообщения российских учёных. Материалы IX конгресса МАПРЯЛ. – М., 1999.
4. Пассов Е. И., Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур. – Липецк, 1991.
5. Уфимцева Н. В., Этнические и культурные стереотипы: кросс-культурное исследование. //Известия академии наук. Серия литературы и языка. Т.54, 1955.
6. Фурманова В.П. Межкультурная коммуникация и культурно-языковая прагматика в теории и практике преподавания иностранных языков. – Автореферат дис. на соиск. уч. степени доктора пед. наук. – М., 1994.

Kemalettin Okay ***Cultural Approach to Teaching Russian as a Foreign Language*** **Summary**

Modern society needs to catch up with the communication process that takes place in this globalized era. On the one hand, it is necessary to explore trends that contribute to the unification of civilizations, but on the other hand, we must think about the facts that contribute to the preservation of national cultural identity in terms of their close interaction. Culture and language are in equal measure of two tendencies: to isolate and unify, and both are equally relevant for the study.

The interests of researchers to the problems of intercultural communication, linguistics, national mentality and communicative behavior naturally increased recently, as other aspects of the dyad “language and culture”. “Language does not exist outside of culture... As one of the types of human activity, language is an integral part of a culture, defined as the totality of the results of human activities in different shapes of the human life: productive, social, spiritual.” The reason of it is that language is an integral part of a culture. Issues related to cultural and linguistic communication caused by laws fall within the scope of linguistics, which in turn, is a part of cultural studies.

Cultural approach to learning involves the formation of student’s abilities to understand and use the language while communicating with people, speakers of the other languages, to understand their culture, traditions, customs and norms of behavior. Its ultimate goal is to integrate the identity of the student in the global and national culture.

Key Words: Language and culture, teaching of Russian language as a foreign, cultural approach.

კემალეთინ ოკაი
რუსულის, როგორც უცხო ენის სწავლების კულტუროლოგიური მიდგომა
რეზიუმე

თანამედროვე საზოგადოების მიზანია ფეხი აუწყოს მსოფლიოში მიმდინარე გლობალურ პროცესებს, რისი ერთ-ერთი აუცილებელი ასპექტია კომუნიკაციის პროცესის განვითარება. ერთი მხრივ, საჭიროა გზების მოძიება, რათა ხელი შევუწყოთ კულტურათა გაერთიანების პროცესს, მაგრამ, ამავე დროს, უნდა ვეცადოთ ისეთი ფაქტორების განვითარებას, რომლებიც ხელს შეუწყობენ კონკრეტული ერის ნაციონალური კულტურის იდენტობის აღქმას. ენასა და კულტურას ეკისრება ორი კონტრასტული როლი კულტურათა გაერთიანებისა და იზოლაციისა.

ბოლო დროს მკვლევართა დაინტერესება გაიზარდა ინტერკულტურულ კომუნიკაციათა, ლინგვისტიკის, ნაციონალური მენტალიტეტისა და საკომუნიკაციო ქცევის კულტურის მიმართ. ენა არ არსებობს კულტურის გარეშე... როგორც ადამიანთა აქტივობის ერთ-ერთი ტიპი, ენა არის კულტურის განუყოფელი ნაწილი, რომელიც განისაზღვრება როგორც ადამიანის ქმედებების ერთობა სხვადასხვა სფეროში. იგი გავლენას ახდენს ადამიანის ქმედების პროდუქტიულობაზე, სოციალურ და სუფერ სტატუსზე. სწორედ ამის გამოა, რომ ენა კულტურის განუყოფელი ნაწილია. ლინგვისტიკის ჭრილში განხილული იურიდიული გამოცემები კულტურისა და კომუნიკაციების შესახებ კულტურული სწავლების ნაწილი გახდა.

სწავლების კულტუროლოგიური მიდგომა მიზნად ისახავს სტუდენტთა იმ შესაძლებლობების ჩამოყალიბებას, რომლებიც ხელს შეუწყობს მათ შეისწავლონ არა მარტო უცხო ენა, არამედ უცხო ქვეყნების კულტურა, ტრადიციები, წეს-ჩვეულებები და ქცევის ნორმები. მისი საბოლოო მიზანია სტუდენტების იდენტობის წარმატებული ინტეგრაცია გლობალურ და ნაციონალურ კულტურაში.

ლელა რეხვიაშვილი

(საქართველო)

მსკურსია. მისი მომზადებისა და ჩატარების სპეციფიკა

კლასგარეშე მუშაობა ხელს უწყობს პიროვნების განვითარებასა და ფორმირებას. სწორად ორგანიზებული კლასგარეშე მუშაობა შეიძლება გავხადოთ სწავლების ხარისხის გაუმჯობესების საუკეთესო წყაროდ, რადგან იქმნება ისეთი პირობები, რომლის დროსაც უკეთ შეიძლება დავინახოთ მოსწავლის ინდივიდუალური თვისებები. არავითარი გამართლება არ მოეპოვებათ იმ მასწავლებლებს, რომლებიც აკადემიურად ჩამორჩენილ მოსწავლეს გამოთიშავენ ამგვარი ღონისძიებებიდან, რადგან მიაჩნიათ, რომ ეს მათთვის დროის დაკარგვაა. სწორედ კლასგარეშე ღონისძიებებით უკეთ ვლინდება მოსწავლის შინაგანი სამყარო: კლასში მორიდებული ან ანცი მოსწავლე სულ სხვა პიროვნებად გვევლინება და, აქედან გამომდინარე, მასწავლებელი ვალდებულია განსაკუთრებული როლი მიაკუთვნოს მათ ჩატარებას.

კლასგარეშე სასწავლო მუშაობის განსაკუთრებულ ფორმას წარმოადგენს *ექსკურსია*.

ექსკურსიები თავისი ამოცანებით და მონაწილეებზე ზემოქმედებით წარმოადგენს პედაგოგიურ პროცესს. როგორც ყველა პედაგოგიურ პროცესში, ექსკურსიაშიც მონაწილეობს ორი მხარე: მასწავლებელი (ექსკურსიამძღოლი), რომელიც ასწავლის და ექსკურსანტები, რომლებიც სწავლობენ. მასწავლებელი-ექსკურსიამძღოლი გადასცემს ცოდნას განსაზღვრულ თემაზე, ექსკურსანტები კი ამ ცოდნას ითვისებენ. ამ ორი მხარის ურთიერთქმედება არის პედაგოგიური პროცესის საფუძველი.

ნებისმიერი ექსკურსია აძლევს ადამიანს ახალ ცოდნას ბუნებაზე, საზოგადოებაზე, ისტორიულ მოვლენებზე, ე.ი. წარმოადგენს სწავლის პროცესის ნაწილს. ურთიერთობა მასწავლებელთან, მისი რეკომენდაციები, შენიშვნები ახდენენ აღმზრდელობით ზეგავლენას ექსკურსანტებზე. თვით შესასწავლი მასალა ზნეობრივად და ესთეტიკურად მოქმედებს ბავშვების ცნობიერებაზე. აქედან გამომდინარე, ექსკურსია ხდება პედაგოგიური პროცესის ნაწილი, რომელიც იღებს თავის თავზე ადამიანის განათლებისა და აღზრდის ფუნქციებს, მისი მსოფლმხედველობის ფორმირებას.

პედაგოგიური საექსკურსიო პროცესი დაფუძნებულია დიდაქტიკურ პრინციპებზე, რომლებიც განსაზღვრავენ შინაარსს, ექსკურსანტების სწავლების მეთოდოკასა და ორგანიზაციას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის დიდაქტიკური ფუნქცია, რომლის დროსაც ხორციელდება სწავლების თვალსაჩინოების პრინციპი და მოსწავლე ეცნობა საგანს ან მოვლენას. არანაკლებ მნიშვნელოვანია პრინციპები, რომლებიც სწავლების მეცნიერული დონის ამაღლებას ემსახურება და მიღებულ ცოდნას უკავშირებს ცხოვრებისეულ პრაქტიკას.

მასწავლებელმა მეტი ყურადღება უნდა დაუთმოს ექსკურსიის აღმზრდელობით ასპექტს და შეუხამოს ის საგანმანათლებლოს. საექსკურსიო მასალა ისე უნდა იყოს შერჩეული და გამოყენებული, რომ მან განავითაროს ექსკურსიის მონაწილეთა შემეცნებითი შესაძლებლობები, აღზარდოს მათში მაღალი მორალური ღირსებები – სამშობლოს სიყვარული, სხვა ხალხთა დაფასება, კოლექტივიზმის სული და ა. შ.

ექსკურსიის, როგორც პედაგოგიური პროცესის, მეორე ამოცანაა აღჭურვოს ექსკურსანტები პრაქტიკული ჩვევებით ობიექტზე დამოუკიდებელი დაკვირვებისათვის. ექსკურსია თავისი თვალსაჩინოებით, მეთოდური ხერხების ჩვენებით, თხრობის ფორმებით ხელს უწყობს მოსწავლეთა გააქტიურებას. ამ ამოცანის გადასაწყვეტად მასწავლებელი მიისწრაფვის ჩაუნერგოს ბავშვებს განსაზღვრული „საექსკურსიო წიგნიერება“, პირველ ყოვლისა, უნარი, დაინახოს ობიექტი.

მასწავლებელი განახორციელებს ორ პედაგოგიურ ამოცანას: დიდაქტიკურს – ექსკურსანტების შეიარაღება ცოდნით და აღმზრდელობითს – მსოფლმხედველობის და ქცევის ნორმების ჩამოყალიბება.

ჩატარების ფორმის მიხედვით ექსკურსია შეიძლება იყოს:

- მასობრივი (მისი მონაწილეები გადაადგილდებიან რამდენიმე ავტობუსით);
- ექსკურსია-გასეირნება (აერთიანებს შემეცნების და დასვენების ელემენტებს, ტარდება ტყეში, პარკში, ზღვაზე და ა. შ.);
- ექსკურსია-ლექცია (თხრობა ჭარბობს ჩვენებას);
- ექსკურსია-კონცერტი (ეძღვნება მუსიკალურ თემას);
- ექსკურსია-სპექტაკლი (ლიტერატურულ-მხატვრული ექსკურსიის ფორმა, მომზადებული მხატვრული ლიტერატურის კონკრეტული ნაწარმოების საფუძველზე) და სხვა.

ექსკურსია შეიძლება განიხილოს როგორც სასწავლო მუშაობის ფორმა:

- ექსკურსია-კონსულტაცია, რომელიც აძლევს ექსკურსანტებს თვალსაჩინო პასუხებს კითხვებზე;
- ექსკურსია-დემონსტრაცია – ყველაზე გავრცელებული ფორმაა ბუნებრივი მოვლენების, საწარმოო პროცესების და ა. შ. გასაცნობად;
- ექსკურსია-გაკვეთილი, რომელიც წარმოადგენს ცოდნის გადაცემის ფორმას სასწავლო პროგრამის შესაბამისად.

ვინაიდან ჩვენი კვლევის ობიექტი სკოლაში კლასგარეშე მუშაობაა, შევჩერდეთ ექსკურსიის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფორმაზე – **სასწავლო ექსკურსიებზე**.

სიტყვა „ექსკურსია“ ლათინური წარმოშობისაა და გასვლას, გასეირნებას, რომელიმე კონკრეტული ადგილის დათვალიერებას ნიშნავს. სასწავლო ექსკურსია კი მის შესწავლას ან შესწავლილის თვალნათლივ მონახულებას გულისხმობს. სასწავლო ექსკურსია განიხილება სასწავლო-სააღმზრდელო პროცესის უკეთ წარმართვის ფორმად, რომლის საშუალებითაც მოსწავლე აკვირდება სხვადასხვა საგანს და მოვლენას, რის შედეგად იძენს ახალ ცოდნას. სასწავლო ექსკურსიების ჩატარება ისეთ ადგილებში, როგორებიცაა: მუზეუმი, ისტორიული ძეგლი, წარმოება, ბუნების რაიმე განსაკუთრებული ადგილი და სხვა, ყოველთვის ასრულებენ ისეთ დიდაქტიკურ ფუნქციებს, რომელთა მეშვეობითაც მასწავლებელს შეუძლია საგანგებო კორექტივი შეიტანოს თავის მუშაობაში. ასეთი ექსკურსიები საჭიროდობით და დანიშნულებით შეტანილია სასწავლო პროგრამებში, როგორც სწავლების სისტემის გარკვეული და სავალდებულო ნაწილი.

სასწავლო ექსკურსიები თავისი დანიშნულებითა და შინაარსით პირობითად შეიძლება დაიყოს რამდენიმე სახეობად, კერძოდ: საბუნებისმეტყველო, საწარმოო, ისტორიულ-ლიტერატურული, სამხარეთმცოდნეო და ზოგადი.

სასწავლო ექსკურსიების კლასიფიკაციას საფუძვლად ისიც უდევს, თუ რა დიდაქტიკური მიზნის გადაწყვეტას ემსახურება მისი ჩატარება: ახალი მასალის გაცნობას თუ უკვე შესწავლილის განმტკიცებას. ორივე შემთხვევაში მასწავლე-

ბელი ისახავს და წყვეტს კონკრეტულ ამოცანას, რომლის გადაჭრისას გათვალისწინებული უნდა იყოს მოსწავლეთა ასაკი და ინდივიდუალური თავისებურებები.

მასწავლებლის, როგორც ექსკურსიამძღოლის, პედაგოგიურ საქმიანობაში განსხვავებენ შემდეგ ეტაპებს:

1. მასწავლებლის და ჯგუფის მომზადება ექსკურსიისათვის;
2. თვით ექსკურსიის ჩატარება;
3. ექსკურსიის შემდგომი სამუშაო, რომელიც განამტკიცებს საექსკურსიო მასალას.

სასწავლო ექსკურსიის ჩატარების წარმატება დამოკიდებულია მისი წინა სამზადისის სწორ გააზრებაზე, საექსკურსიო ადგილის შერჩევასა და დაგეგმვაზე, თვით მასწავლებლის კომპეტენტურობაზე, იქ დამხვდურთა მომზადებაზე და სხვა ცნობილი თუ მოულოდნელი ვითარების სწორ მართვაზე.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია მოსწავლეთა სურვილისა და განწყობის გათვალისწინება, სასწავლო ექსკურსიის ჩატარება და შედეგების შეჯამება.

სამივე დასახელებული ეტაპი განაპირობებს ურთიერთწარმატებას. თუ ექსკურსია სწორად მომზადდა და ჩატარდა, მაშინ წარმატებაც მისი შედეგების შეჯამების დროს იჩენს თავს. თვით შეჯამება შეიძლება ჩატარდეს წერიტი სამუშაოს შესრულებით, გამოფენის მოწყობით, დისკუსიით, კონფერენციით და სხვა.

სკოლაში ექსკურსიების ფართოდ გავრცელებულ სახეს წარმოადგენს მიმოხილვითი ექსკურსია, რომელსაც აქვს დიდი შემეცნებითი და აღმზრდელობითი მნიშვნელობა. ის იყოფა ორ ტიპად: მრავალჯერად და ერთჯერად ექსკურსიად. თითოეულ ტიპს აქვს მომზადების და ჩატარების თავისი სპეციფიკა.

საერთო მიზნის გარდა, მიმოხილვით ექსკურსიებს აქვთ თავისი კონკრეტული მიზნები. მაგ.: მრავალჯერადი დამათვალიერებელი ექსკურსიის მიზანია მისცეს ექსკურსანტებს წარმოდგენა ქალაქზე, მის ღირშესანიშნაობებზე, გააცნოს ქალაქის ისტორია, არქიტექტურა, კულტურის, მეცნიერების, ხელოვნების განვითარება. როგორც წესი, პატარა ქალაქებისათვის საკმარისია ერთჯერადი ექსკურსიის მოწყობა, დიდი ქალაქებისათვის კი – მრავალჯერადი.

ერთჯერადი ექსკურსიები აცნობენ მოსწავლეებს ინფორმაციას ქალაქის ისტორიიდან ან თანამედროვეობიდან. მაგ.: „მუსიკალური თბილისი“, „ლიტერატურული ქუთაისი“, „თბილისი – სიმტკიცის და სიმამაცის ქალაქი“, „სიღნაღი – სიყვარულის ქალაქი“ და სხვა.

გვსურს შევჩერდეთ *ლიტერატურული ექსკურსიის* ჩატარების სპეციფიკაზე, რომელიც წარმოადგენს მოსწავლეთა მხატვრულ ლიტერატურასთან ზიარების, გამოჩენილი ქართველი მწერლებისა და პოეტების შემოქმედების პოპულარიზაციის ეფექტურ ფორმას.

ამ ექსკურსიებზე მსმენელები იღრმავებენ ცოდნას მხატვრული სიტყვისა და მათი შემქმნელების შესახებ. აქედან გამომდინარე, ლიტერატურულ ექსკურსიებს აქვთ შემეცნებითი მნიშვნელობა.

ამასთან ერთად, მხატვრულ ნაწარმოებს აქვს უდიდესი აღმზრდელობითი შესაძლებლობა, რადგან მხატვრული სახის აღქმის პროცესში წარმოიქმნება განსაზღვრული დამოკიდებულება და მორალური შეფასება, რომელსაც ბევრად მეტი ძალა აქვს, ვიდრე უბრალოდ ცოდნის შეთვისებას.

ლიტერატურულმა ექსკურსიამ უნდა მოახდინოს ზემოქმედება მოსწავლეთა ესთეტიკურ შეხედულებაზე, არსებითი როლი უნდა შეასრულოს მხატვრული გემოვნების ფორმირებასა და განვითარებაზე, გაააქტიუროს ექსკურსანტების შემოქმედებითი წარმოსახვა.

ამ სახის ექსკურსიებზე ხშირად გამოიყენება მხატვრული ნაწარმოების ანალიზის ისეთი სახე, როგორცაა გამომეტყველებითი კითხვა. ნაწარმოების წაკითხვას ექსკურსიაზე წინ უსწრებს ტექსტის ღრმა ანალიზი ექსკურსიის მომზადების პროცესში.

მოსწავლის ან მასწავლებლის მიერ მხატვრულად წაკითხული ტექსტი განსაკუთრებული ემოციით აღიქმება და წარუშლელ შთაბეჭდილებას დატოვებს კლასელებში.

პედაგოგმა შეიძლება გამოიყენოს პოეტური ნაწარმოების ტექსტუალური ანალიზის მეთოდი: გაარჩევს რა ერთ ლექსს, ის აძლევს ნიმუშს ამ ავტორის სხვა ლექსების გასააზრებლად.

ლიტერატურული ექსკურსია იყოფა შემდეგ ტიპებად:

- ლიტერატურულ-ბიოგრაფიული (ადგილები, სადაც ცხოვრობდნენ და მუშაობდნენ მწერლები და პოეტები);
- ისტორიულ-ლიტერატურული (რომელიც ეძღვნება ამა თუ იმ მხარის ლიტერატურის განვითარებას, მაგ.: „ლიტერატურული აფხაზეთი“);
- ლიტერატურულ-მხატვრული (ექსკურსიები იმ ადგილებში, რომელმაც ასახვა პოვა მწერლებისა და პოეტების შემოქმედებაში).

ლიტერატურულ-ბიოგრაფიული ექსკურსიები დიდ შესაძლებლობებს ფლობენ არჩეული მწერლის ან პოეტის შეხედულებების განსახილველად.

ლიტერატურულ-მხატვრულ ექსკურსიებზე მასწავლებლები იძლევიან სხვადასხვა ავტორის პოეტური ნაწარმოებების შედარებით ანალიზს, აქედან გამომდინარე, ანალიზის სახე დამოკიდებულია ლიტერატურული ექსკურსიის ტიპზე.

მასწავლებელი კარგად უნდა მოემზადოს ექსკურსიის ჩასატარებლად. თემასთან დაკავშირებით გაეცნოს სათანადო ლიტერატურას, გამოიყენოს საგანთაშორისი კავშირები, რათა მეტი ემოციური დატვირთვა მოახდინოს მსმენელზე.

ლიტერატურული ექსკურსია იძლევა ფართო შესაძლებლობას გამოყენებული იქნეს ხელოვნების სხვა სახეებიც: ფერწერა, გრაფიკა, მუსიკა, ქანდაკება. მათი გამოყენების წინაპირობაა ლიტერატურის განხილვის აუცილებლობა ეპოქის მხატვრული ცხოვრების კონტექსტში. გარდა ამისა, გასათვალისწინებელია, რომ თანამედროვე ახალგაზრდობის შეგნებაში მხატვრული ლიტერატურა, მისი სახეები და პრობლემები ორგანულად არიან დაკავშირებული ხელოვნების სხვა სახეებთან.

ამა თუ იმ პოეტის, მწერლის ცხოვრების და მოღვაწეობის განხილვისას საჭიროა ნაჩვენები იყოს მისი პორტრეტი, გრაფიკული გამოსახულება. მაგ., ბევრი მათგანი კარგად ხატავდა ან წერდა მუსიკას. მათზე საუბრისას ეს ფაქტი აუცილებლად აღსანიშნავია, რათა დამყარდეს ხელოვნებათშორისი კავშირები.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ექსკურსიების ჩატარებას სკოლაში აქვს უდიდესი მნიშვნელობა მოსწავლეთა განათლებისა და მსოფლმხედველობის ფორმირებისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ სასკოლო პრაქტიკაში კლასგარეშე მუშაობის ეს ფორმა ხშირად გამოიყენება, მასწავლებელთა უმეტესობა ვერ ფლობს მათი მომზადებისა და ჩატარების მეთოდებს. ღონისძიების მოწყობისას ისინი, ძირითადად, გამგზავრების ორგანიზაციით შემოიფარგლებიან და გიდის მომსახურებას ეყრდნობიან. ვფიქრობთ, სტატიაში განხილული ექსკურსიის მომზადების და ჩატარების ეტაპები ხელს შეუწყობენ მასწავლებელთა პრაქტიკული უნარ-ჩვევების გამოუმუშავებას.

ლიტერატურა:

1. ბერიშვილი ჯ., კარანაძე თ., პედაგოგიკა, თბ., 1998.
2. მაღაზონია შ., პედაგოგიკა, თბ., 1997.
3. Б.В. Емельянов, Экскурсоведение. М., 2007.

Lela Rekhviashvili
Excursion. The specification of preparation and organization
Summary

Excursion with its goals and impacts on its participants is a pedagogical process based on deductive principles.

During the organization of the arrangements of such type it is very important for the pedagogical activities to combine educational and pedagogic aspects, that will contribute to the development of cognitive capabilities of students, the raising of high moral qualities – a fondness for motherland, respect towards other people, the feeling of collectivism, etc.

The author of the article considers different types and kinds of excursion, the levels of literary excursions organization and specification in the context of synthesis of different fields of art.

Лела Рехвиашвили
Экскурсия. Специфика ее подготовки и проведения
Резюме

Экскурсии своими задачами и воздействием на ее участников, представляют собой педагогический процесс, который основан на дидактических принципах.

В педагогической деятельности учителя при проведении такого рода мероприятий, особенно важно совмещение воспитательного и образовательного аспектов, что способствует развитию познавательных возможностей учащихся, воспитанию высоких моральных качеств – любовь к Родине, уважение к другим народам, чувства коллективизма и т. д.

Автор статьи рассматривает виды и типы экскурсий, этапы ее проведения и специфику проведения литературной экскурсии в контексте синтеза разных видов искусств.

ლია სვანიძე

(საქართველო)

ნებისყოფისა და ცნობიერების როლი მართვის პროცესში

ნებისმიერი მოქმედების უნარი – ნებისყოფა, ადამიანის ერთ-ერთი განსაკუთრებით დამახასიათებელი ნიშან-თვისებაა. ნებისმიერი მოქმედება გაცნობიერებული, ობიექტივაციკმნილი და განზრახული მოქმედებაა. სუბიექტი წინასწარ ისახავს მოქმედების მიზანს, აწონ-დაწონის შესაძლო მოქმედებებს, შეაფასებს მათ ღირებულებას თავისი მიზნებისათვის, ამ შეფასების საფუძველზე გადაწყვეტს გარკვეული მოქმედების შესრულებას და გამოტანილი გადაწყვეტილების თანახმად იმოქმედებს.

ამგვარად, ნებისმიერი მოქმედება გაშუალებულია სუბიექტის მსჯელობით, შეფასებით, გადაწყვეტილების გამოტანით, იგი ობიექტივაციის პლანში მიმდინარე მოქმედებაა. ნებისყოფის აქტის შესასრულებლად ადამიანი უნდა გამოიყოს თავისი თავი გარე სამყაროდან, ბუნებიდან და გარკვეული აზრით დაუპირისპიროს იგი თავის თავს – მოახდინოს მისი ობიექტივაცია და უშუალოდ მოცემული სიტუაციის მიმართ გარკვეულ თავისუფლებას მიაღწიოს, ე.ი. დაეუფლოს თავის მოქმედებას, განახორციელოს მოქმედება, რომელიც ამ სიტუაციით არ არის ნაკარნახევი, მიაღწიოს უნარს, შეცვალოს ეს სიტუაცია, შეცვალოს გარემო, ბუნება. ასეთი მოქმედება პიროვნების ცნობიერების პროცესით არის გაშუალებული. ნებისყოფის აქტი სუბიექტის მიერ რეგულირებული პროცესია. ამ მოქმედებით ადამიანი, როგორც პიროვნება, ავლენს თავის თავს.

ცნობილია, რომ რეცეპტორების გაღიზიანების დროს, ცხოვრების ნებისმიერ შემთხვევაში, ყოველთვის მკაცრად გამოკვეთილი რეფლექტორული მოქმედება ვითარდება. ბუნებამ თითქოს იწინასწარმეტყველა, მოამზადა და ჩააშენა ჩვენში მიზანშეწონილი რეაქციების კრებული ხშირად არსებულ, ხშირად შემხვედრ გამაღიზიანებლებზე, რითაც ადამიანი გაათავისუფლა შეგნებული და გააზრებული მოქმედებისაგან განსაკუთრებულ, ავარიულ, ექსტრემალურ სიტუაციებში, რომლებიც სწრაფი, დაუყოვნებლივი გადაწყვეტილების მიღებას მოითხოვენ. თუ ადამიანს ხელი დაეწვა, იგი მანამ გასწევს მთელი სისწრაფით ხელს, სანამ იგი ამას გაიზრებდეს. მაგრამ ადამიანს ეტკინა კბილი, ტკივილმა ცნობიერებაშიც შეაღწია, ტკივილი თავის დანებებას არ აპირებს, იგი კატეგორიულად მოითხოვს გადაწყვეტილების მიღებას. ჯერჯერობით ობიექტივაციის პროცესი მიმდინარეობს: „მე მტკივა კბილი“. აუცილებელი ხდება ქცევის მართვა ცნობიერების დონეზე გადაართოს, წახვიდე სტომატოლოგიურ კაბინეტში და მომთმენი პაციენტის როლი ითამაშო, ე.ი. შეიკავო შენი რეფლექტორული რეაქციები, იპოვნო შენში ვაჟკაცობა, მადლობაც კი გამოხატო სათანადო ღიმილით. სწორედ ნებისყოფის წყალობით ხდება ასეთი მოქმედების შესრულება.

ორგანიზმი არ არის უჯრედების უბრალო გროვა, რომელიც გაფანტულია სხეულის სივრცეში, იგი არ არის მისი შემადგენელი ნაწილებისა და ელემენტების უბრალო ჯამი. უჯრედებს შორის სხვადასხვაგვარი ურთიერთშემოქმედი კავშირები არსებობს, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავებულ ფუნქციებს ასრულებენ და უაღრესად ორგანიზებულ სახეს ატარებენ. თითოეულ უჯრედს სასწაულად შესწევს უნარი დათმოს თავისი „დამოუკიდებლობა“ მთლიანი ორგანიზმისათვის. ამავე დროს, თვით მთლიანი ორგანიზმი მზრუნველობას და მფარველობას არ აკ-

ლებს თითოეულ უჯრედს: აწვდის მათ უანგბადს, საკვებ ნივთიერებებს და სხვა. არ შეიძლება არსებობდეს უფლება მოვალეობის გარეშე, უჯრედი თავის თავზე იღებს, შეიძლებისდაგვარ (მაგრამ აქტიურ), მონაწილეობას იმ ქვესისტემის ფუნქციონირებაში, რომელსაც იგი მიეკუთვნება.

ორგანიზმი, როგორც სისტემა, ზემოქმედებას ახდენს უჯრედზე – ზოგჯერ წახალისებს, ზოგჯერ შეზღუდავს მას. უჯრედების საქმიანობა, ისევე როგორც მთლიანად ორგანიზმისა და ფუნქციონალური ქვესისტემებისა, რომლებსაც ისინი ქმნიან (სასუნთქი, საკვების გადამამუშავებელი, გამომყოფი და ა.შ.), ავტომატურად რეგულირდება ჩვენი ჩარევის გარეშე. მათ „ვევლავთ იციან“, ჩვენმა ჩარევამ კი შეიძლება რაიმე დაახიანოს კიდევ. კუჭის მიერ გამოყოფილი წვენის რაოდენობა, სისხლის წნევა და შაქრის დონე სისხლში, თვალის გუგის გაფართოების სიდიდე, გულის კუნთების შეკუმშვის სიხშირე ჩვენთვის შეიძლება უცნობიც იყოს, ჩვენ მათზე არ ვზრუნავთ, მაგრამ ისინი უმაღლესი ორგანიზებულიობით აკეთებენ თავიანთ საქმეს. მთელი რიგი ფუნქციები და პროცესები იმთავითვე, დაბადებიდანვეა „ჩაშენებული“ ჩვენს ორგანიზმში.

თქვენ გადაუდებელ საქმეზე მიგეჩქარებათ, მოულოდნელად სული შეგეხუთათ, გულმა ძლიერ გიხვლიტათ, თქვენ მაინც მიიჩქართ, სიტყვის გატეხვას არ კადრულობთ, არ დაემორჩილეთ „რადაც“ ქვესისტემას, ნებისყოფა გამოიჩინეთ. თქვენ გტკიოდათ სტომატოლოგიურ სკამზე, მაგრამ მოითმინეთ; თქვენ ძალზე გცხელათ, ნაყინი სულს მოგათქმევინებთ, მაგრამ პატარა ბავშვი ან გაციებული მეგობარი გახლავთ და თქვენ სტოიციზმს ავლენთ. უფრო მაღალი და შორეული მიზნებისათვის თქვენ მსხვერპლად სწირავთ უახლოეს „ცხოველურს“. თქვენ თავს იკავებთ უძლიერესი ემოციური განტვირთვისაგან, თუმცა, სიტყვა ყელში გებჯინებათ, ლამის დაიხრჩოთ, თქვენ თავს იკავებთ უძლიერესი ვნებებისაგან, თუნდაც შეეწიროთ მათ და ა.შ.

როდესაც უდაბნოში მძიმე გადასვლის დროს დაქანცულ და მწყურვალე ალექსანდრე მაკედონელს მუზარადით მიაართვეს წყალი, მან მაღლა ასწია მუზარადი და ჯარის თვალწინ, ესოდენ ძნელად ნაშოვნი წყალი, მიწაზე გადააქცია. ეს ნებისმიერი ქცევაა.

ცხადია, რომ ამ შემთხვევაში ალექსანდრე მაკედონელს წყლის დაღვევის ძლიერი სურვილი ექნებოდა, მაგრამ იგი ამ მოთხოვნის საფუძველზე იმპულსურად კი არ მოიქცა, არამედ ჯერ აწონ-დაწონა სიტუაცია და გადაწყვიტა, რომ დაღლილ-დაქანცული ჯარის გამხნევებისათვის უფრო მიზანშეწონილია ისე მოიქცეს, როგორც მოიქცა: დაანახოს ჯარს, რომ მათი იმპერატორი თავის პრივილეგიაზე უარს ამბობს და ჯართან ერთად იტანს ლაშქრობის ყველა სიძნელეს. წყურვილის დაკმაყოფილებას მან ჯარისათვის ერთგულების ჩვენება არჩია.

ქცევის, მოქმედების არჩევის დროს განსაკუთრებულ (ექსტრემალურ) სიტუაციაში, ჩვენ ხშირად მაღალ (ზოგჯერ უმაღლეს-სოციალურ) და შორეულ მიზნებს ვანიჭებთ უპირატესობას. სწორედ ეს გახლავთ ნებისყოფის გამოვლენა, როდესაც ჩვენი ცნობიერება მართვის ფუნქციების ქვემდებარე დონეების – რეფლექტორული-სა და აფექტორულის დროებით უზურპირებას ახდენს, ამასთან, თავის თავზე იღებს მთელს პასუხისმგებლობას შესაძლო შედეგებზე.

ადამიანი ყოველთვის როდი ცხოვრობს ისე, როგორც მას სურს. იგი ხშირად უპირატესობას სრულიად სხვა რამეს ანიჭებს – მაღალს, იდეალურს, სხვებისათვის სასარგებლოს. მაშასადამე, ადამიანისათვის სწორედ ის არის დამახასიათებელი, რომ მას აქტუალურად მოქმედი მომენტის მოთხოვნილებათა გარდა გააჩნია ე.წ. „მაღალი“, პიროვნების „მე“-ს ზოგადი მოთხოვნილებები – მორალური, ინტელექტუალური, ესთეტიკური მოთხოვნილებები, რომლებიც კაცობრიობის საზოგა-

დღებრივ-ისტორიული განვითარების შედეგად ჩამოყალიბდნენ და თანამედროვე ადამიანის ცხოვრებაში დიდ როლს თამაშობენ.

ნებისმიერ მოქმედებას, იმპულსურისაგან განსხვავებით, სწორედ ეს, პიროვნების ზოგადი მოთხოვნილებები უდევს საფუძვლად და არა მოცემულ მომენტში მოქმედი აქტუალური მოთხოვნილებები. ადამიანები შრომობენ, ქმნიან მატერიალურ და სულიერ ღირებულებებს არა მხოლოდ მაშინ, როდესაც ეს ღირებულებები აქტუალურ მოთხოვნილებებად გვევლინებიან, არამედ მაშინაც, თუკი ის შემდგომში აუცილებელია ადამიანთა არსებობისათვის.

ნებისმიერ მოქმედებაში უდიდესი როლი მიეკუთვნება სუბიექტის ტემპერამენტს და, კერძოდ, სურვილის სიძლიერის ფაქტორს. ეჭვს არ იწვევს, რომ გულცივი ადამიანი, რომელიც არ „იწვევს“ დასახული მიზნების მიღწევისაკენ, ვერ განავითარებს ისეთ ენერგიას, ვერ გადალახავს ისეთ სიძნელებებს მიზნის მისაღწევად, როგორსაც ადამიანი, რომელიც ვნებით აენტება ამ შეგნებულად დასახული მიზნების მიმართ და სავსებით აქტუალურად მოქმედი მოთხოვნილება აღმოუჩნდება ამ მიზნის მიღწევისა.

მაგალითად, თავისუფლებისა და სამართლიანობისათვის ბრძოლის იდეით აღტყინებული პიროვნება, რომელთანაც ამ მაღალმა მორალურმა მოთხოვნილებამ ვნების ინტენსივობას მიაღწია, თავის ქცევაში ნებისყოფის გაცილებით მეტ სიძლიერესა და სიმტკიცეს გამოიჩინდა, ვიდრე ის პიროვნება, რომელსაც მხოლოდ შეგნებული ჰქონდა ასეთი ბრძოლის საჭიროება – მასში მონაწილეობის მიღებას მოვალეობად თვლიდა და მძაფრად არ განიცდიდა ამ ბრძოლის მაღალ მორალურ მოთხოვნილებას. ობიექტურად, უდავოდ უფრო ძლიერი ნებისყოფის მქონეა ის ადამიანი, რომელმაც არ იცის ყოყმანი და მთელი თავისი არსებით აენტება მისწრაფებით, შეგნებულად დასახული მიზნის მიმართ ისე, რომ მას არც სჭირდება ყოველი მოქმედების შესასრულებლად გადაწყვეტილების გამოტანა და სხვა მოტივებთან შებრძოლება, ვიდრე ის, ვინც მუდამ ყოყმანობს, მუდამ ახშობს მოქმედების სხვა მოტივებს (მოტივი არის ის რეალური ფსიქოლოგიური საფუძველი, რომლის ნიადაგზე ადამიანი ნებისმიერ განზრახულ საქციელს ჩაიდენს) და მოქმედებს ყოველთვის საგანგებოდ გამოტანილი გადაწყვეტილების საფუძველზე, მიზნის მიღწევის ქმედითი მოთხოვნილების გარეშე.

ნებისმიერი ქცევა არ წარმოადგენს რაღაც წამიერ მოქმედებას, მას თავისი პერიოდები გააჩნია. ცნობილია სამი ასეთი პერიოდი: 1. სუბიექტი შესასრულებელ მოქმედებას მსჯელობის საგნად აქცევს – მსჯელობს იმის შესახებ, თუ როგორ მოიქცეს, რა მოქმედებაა უფრო მიზანშეწონილი, უფრო ღირსეული მისთვის, ითვალისწინებს მოცემულ სიტუაციას, შესაძლო მოქმედებათა უპირატესობებს და ნაკლებობებს, ე.ი. სანამ ადამიანი განიზრახავდეს გარკვეული მოქმედების შესრულებას, ხდება შესაძლო მოქმედებათა ობიექტივაცია და მათი აწონ-დაწონა, მათი შეფასება. სუბიექტი მსჯელობს თითოეულის შესაძლებლობაზე – ითვალისწინებს ყველა საბუთს თითოეული მათგანის სასარგებლოდ და საწინააღმდეგოდ. მაგალითად, შეიქმნა ფასიანი უმაღლესი სასწავლებლები, რა ქნას, როგორ მოიქცეს – იმ თანხით, რომელიც უნდა შეიტანოს ფასიანი სწავლების დროს, ხომ არ მოემზადოს კარგ სპეციალისტებთან და შემდეგ უნივერსიტეტში ჩააბაროს სასურველ ფაკულტეტზე? მაგრამ რომ ვერ გაიმარჯვოს კონკურსში? – აქ კი შედარებით ადვილად ხდება მიღება და ა.შ. ეს პირველი პერიოდი მხოლოდ მომზადებაა მეორე პერიოდისათვის. იგი ინტელექტუალურ პროცესს (შეფასებას) წარმოადგენს, რომელსაც არ შეუძლია აამოქმედოს სუბიექტი. 2. იმისათვის რომ ადამიანმა იმოქმედოს, გადაწყვეტილების გამოტანაა საჭირო, ანუ როგორ მოიქცეს. ეს მეორე მომენტი – გადაწყვეტილების გამოტანა – ნებისმიერი მოქმედების მეორე პერიოდს წარმოად-

გენს. თავისი გადაწყვეტილების თანახმად მოქმედება, თავისი ქცევის დაუფლებას ნიშნავს, იგი განზრახული, ნებისყოფით მოქმედების ძირითად არსს შეადგენს. მართალია, ამ მეორე ეტაპს - გადაწყვეტილების მიღებას - საფუძვლად უდევს პირველი ეტაპი, მაგრამ ისეთი შემთხვევებიც არის, როდესაც ადამიანს მეორე ეტაპზე გადასვლა უჭირს, ან საერთოდ არ შეუძლია. არსებობენ სუსტი ნებისყოფის ადამიანები, რომელთაც მერყეობა და ყოყმანი ახასიათებთ, რის გამოც ისინი უმოქმედოდ რჩებიან. შეიძლება ადამიანი ჭკვიანი იყოს, გონივრულად აფასებდეს შესაძლო მოქმედებათა ღირებულებას, მაგრამ, ამავე დროს, უმოქმედო, უნებისყოფო იყოს, ვერ ახერხებდეს გადაწყვეტილების მიღებას.

გადაწყვეტილების გამოტანა სპეციფიკური ფსიქოლოგიური აქტია, რომელიც შეფასების მსჯელობაზე ვერ დაიყვანება. ცნობილია ნებისყოფის დაავადება - აბუღია, რომლის დროსაც ადამიანი მოკლებულია გადაწყვეტილების გამოტანის უნარს. მაგალითად, ვერაფრით ვერ გადაწყვიტა, ისწავლოს ფასიან უმაღლეს სასწავლებელში თუ მოემზადოს და ჩააბაროს გამოცდები უნივერსიტეტში. ამ ყოყმანში მისი უმოქმედობა ხშირად მისივე საზიანო შედეგს იძლევა. 3. ნებისყოფის, ნებისმიერი მოქმედების მესამე პერიოდს გადაწყვეტილების შესრულება, ე.ი. თვით მოქმედების განხორციელება წარმოადგენს.

გადაწყვეტილების გამოტანით ნებისყოფით მოქმედება არ მთავრდება. გადაწყვეტილებას შესრულება უნდა. ადამიანი ბევრ რამეს გადაწყვეტს, მაგრამ ამ გადაწყვეტილებას ზოგჯერ ვერ ასრულებს. ნებისყოფის სისუსტე არა მხოლოდ გადაწყვეტილების გამოტანის სიძნელეში, არამედ გადაწყვეტილების შესრულების უნარმოკლებულობაშიც ვლინდება. სუსტი ნების ადამიანი, ჩვეულებრივ, გადაწყვეტილებას ვერ ახორციელებს. შეიძლება მან კარგად იცოდეს, სათანადო შეფასებაც მისცეს რაიმე მოქმედებას, გადაწყვეტილებაც გამოიტანოს, მაგრამ თავისი უნებისყოფობის გამო იგი ვერ შეასრულოს. არსებობს ნებისყოფის უმძიმესი დაავადება აპრაქსიის (უმოქმედობის) სახელწოდებით ცნობილი, როდესაც ადამიანს უნარი არ შესწევს გამოჰყოს თავისი თავი გარე სამყაროდან, ე.ი. განახორციელოს ისეთ მოქმედება, რომელიც ამ სიტუაციით არ არის ნაკარნახევი, გამოიჩინოს უნარი, შეცვალოს ეს სიტუაცია. ასეთი ადამიანები ძირითადად მოქმედებენ იმპულსურად, იმ წამში არსებული მოთხოვნილებებისა და გამღიზიანებლის საფუძველზე. ნებისმიერი მოქმედების უნარის დაკარგვის გამო სუბიექტი ამჟამად მოცემული სიტუაციის მონად იქცევა.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ნებისყოფა ვარჯიშობადია და პათოლოგიური სიტუაციის გარდა, ადამიანს ძალა შესწევს მოაწესრიგოს თავისი ნებისყოფა. ამავე დროს, მხედველობაშია მისაღები ის გარემოება, რომ ცნობიერების (ნებისყოფა ხომ გაცნობიერებული მოქმედებაა!) შესაძლებლობანი უსაზღვრო არ არის. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ქვემდებარე დონეებსაც გააჩნიათ თავისი „ინტერესები“. ორგანიზმის მთლიანობის უზრუნველყოფა, შენარჩუნება, მისი ცალკეული ქვესისტემების ფუნქციონირების სინქრონიულობა და ჰარმონიულობა. ცნობიერება ყოვლისშემძლე როდია. არ შეიძლება რეგულირების შედარებით ავტონომიურ დონეებში შეჭრის ბოროტად გამოყენება, რომელიც ბუნებამ შექმნა. არ შეიძლება ვაიძულოთ ცნობიერება „ორ ფრონტზე“ - შინაგანსა და გარეგანზე ერთდროულად იბრძოლოს. მის შესაძლებლობებს თავისი საზღვრები გააჩნია, მათი გამოყენება საჭიროა ეკონომიურად და მიზანშეწონილად. მაგალითად, სპეციალისტთა დაკვირვებამ დაადასტურა, რომ იმ ადამიანთა ფსიქიკური სახე, რომლებიც გატაცებულნი არიან „ხატხა-იოგით“, თანდათან იცვლება, მათ ეკარგებათ ინეტერესი საერთო-საკაცობრიო ცხოვრებისეული პრობლემების მიმართ, სიხარულის მიმართ, მათში წარმოიშობა განურჩევლობა სხვათა მწუხარების მიმართ, ისინი კარგავენ მისწრა-

ფებას ადამიანებთან ურთიერთობებისადმი, უქრებათ აქტიურობა. ერთი ნაბიჯიღარ რჩება უკიდურეს ინტრავერტამდე - ეს კი უკვე ფსიქოლოგიური პათოლოგიაა!

მაშასადამე, ნებისყოფის ვარჯიშის დროს ადამიანმა უნდა გაითვალისწინოს, რომ ცნობიერებას თავისი, ბუნებისაგან ნაბოძები საზღვრები და შესაძლებლობები გააჩნია.

ერთი რამ ცხადია, ნებისყოფის სიმტკიცის მოწყვეტა პიროვნების ზოგად ფსიქოლოგიური ბუნებისაგან და ზოგად პიროვნულ მოთხოვნილებათა თავისებურებისაგან, პიროვნების ხასიათისაგან, მისი ინტერესების მიმართულებებისაგან და ემოციური ცხოვრებისაგან, დაუშვებელია.

ყველაფერი, რაც ფსიქიკურია, ცნობიერი არ არის, ფსიქიკა და ცნობიერება სინონიმურ ცნებებს არ წარმოადგენენ, რადგან ფსიქიკაში შედის ქვეცნობიერიც. ყველა იმ პროცესზე, რომელთაც ფსიქიკურ მოქმედებასთან აქვთ უშუალო კავშირი, ადამიანს არ შესწევს უნარი შეგნებული კონტროლი აწარმოოს, ადამიანისათვის ყოველთვის არ არის ცნობილი, თუ რატომ ღებულობს სწორედ ამ გადაწყვეტილებას და არა სხვას, რატომ მოსწონს მას შავგრემანი და არა ქერა, ან პირიქით. ზოგიერთი ცნობა, რომელიც ჩვენს ფსიქიკაშია შემონახული, ჩვენთვის სრულიად მოულოდნელია. სიზმარი, ჰიპნოზური მდგომარეობა, ინტუიცია ჩვენი ცნობიერებისათვის ჯერ კიდევ ამოუცნობ ამოცანად რჩება. აქ საქმე სახელგანთქმულ ქვეცნობიერებასთან გვაქვს, რომელიც ცნობიერებასთან შერწყმით ადამიანის ფსიქიკის საფუძვლად გვევლინება. ქვეცნობიერება მოქმედების მართვის გარკვეულ საფეხურს, დონეს წარმოადგენს. რიგ შემთხვევებში იგი, თითქოსდა, ცნობიერების დაუბლირებას ახდენს. მაგრამ, ყველაზე საინტერესო ის გახლავთ, რომ ის, რაც წინათ ცნობიერი იყო, განმეორების შედეგად ავტომატურ ხასიათს ატარებს და ქვეცნობიერებაში გადაინაცვლებს. ცნობიერება თითქოს ცდილობს განმეორებადი ფუნქციების გარკვეული ნაწილი ქვეცნობიერებას გადასცეს. მაგალითად, საუკეთესო პიანისტი ასრულებს რა ნაცნობ პასაჟს, ერთდროულად შეუძლია ისაუბროს ან გამოიყვანოს ამოცანა, მაშინ როდესაც დამწყები ვერ შეძლებს პარალელურად რამე სხვა საქმიანობის შესრულებას.

სხვადასხვა მოქმედებათა სრულყოფა ავტომატიზირების წყალობით, ცნობიერების ველს ტაქტიკური პრობლემების გადასაწყვეტად ათავისუფლებს. მაგრამ ცნობიერება მთლიანად არ თავისუფლდება, იგი მოქმედების ოპტიმალურად განხორციელებისათვის მინიმალურ კონტროლს გამუდმებით აწარმოებს.

მთელი ჩვენი ავტომატიზირებული მოძრაობები და მოქმედებანი - სიარულითა და მიმიკებით დაწყებული, შრომითი საქმიანობითა და სპორტული ტექნიკით დამთავრებული, ოდესღაც არაავტომატური იყო, იგი მართვის უმაღლესი დონის - ცნობიერების მეშვეობით იმართებოდა. მხოლოდ მათ ხშირ განმეორებას, ვარჯიშს მივყავართ მათ ავტომატიზირებამდე, ე.ი. ქვეცნობიერებისათვის მათი რეგულირების ფუნქციების გადაცემამდე.

როგორც ცნობილია, მოსალოდნელი პროგნოზისათვის არსებობს ქვეცნობიერი მექანიზმები. ასეთი პროგნოზის შედეგად მოქმედებაში მოდიან ინდივიდუალური განვითარებისა და სწავლა-აღზრდის შედეგად შექმნილი ესა თუ ის ჩვეული მოძრაობითი ავტომატიზმები. თუ მიღწეული შედეგები არ ემთხვევიან პროგნოზირებულს, ეს კი აღმოჩნდება უკუკავშირის გზით, მაშინ, ან მოძრაობითი ავტომატიზმები, ე.ი. ქვეცნობიერი მექანიზმები აგრძელებენ მუშაობას/ ან როდესაც სიტუაცია საკმაოდ ახალია და იგი თავს ვერ ართმევს მას, მართვა მაღალ კონტურს - ცნობიერებას გადაეცემა.

გავისხენოთ ცნობილი ფეხბურთელი პედე, რომელიც არც კი უცქერის, ისე იჭერს გაფრენილ ბურთს, პიანისტი, რომელიც ვირტუოზულად ასრულებს ურთუ-

ლეს პასაჟს... როგორ საოცრად სწრაფად გადაამუშავებენ ინფორმაციას და ღებულობენ გადაწყვეტილებას ურთულესი ობიექტების მართვის შესახებ! როგორ ახერხებს ადამიანი ამას? - სრულიად მარტივად. ეს პროცესები მათთან ავტომატიზირებულია, ქვეცნობიერების დონეზე მიმდინარეობენ, ხოლო მართვის ეს კონტური სწრაფმოქმედებით გამოირჩევა - არავითარ ეჭვის შეპარვას და „ტანჯვას“ არა აქვს ადგილი გადაწყვეტილების მიღებისას, ვინაიდან ყოველივე ეს მათი ცნობიერების მიღმა მიმდინარეობს. ამასთან, არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ ესოდენ მაღალი ეფექტის მიღწევა შესაძლებელია მხოლოდ და მხოლოდ მეტად ხანგრძლივი და შრომატევადი სწავლის პროცესის შედეგად. რაიმეს ღრმად, საფუძვლიანად და კარგად შესწავლა მის ავტომატიზირებას ნიშნავს, რაც ადამიანის ჩვევად იქცევა. ჩვევები კი, გარკვეულწილად, ფიქრის გარეშე გადაიმალება ხოლმე ქვეცნობიერებაში, რის შედეგადაც მიღწეულია სწრაფმოქმედება. მომენტალური, სწრაფი მოქმედება მხოლოდ ქვეცნობიერებისათვის არის დამახასიათებელი, გაცნობიერებულ აზრს კი კუს სიჩქარე გააჩნია. რომ არა ჩვენი ქვეცნობიერება, რომელიც სისტემატურად „გვკარნახობს“ სწრაფი გადაწყვეტილებების გამოტანის გარდუვალობას, ადამიანი ღრმა ფიქრებში მყოფი ეპილეფტიკის მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა.

მაგრამ მხოლოდ ქვეცნობიერების იმედით ხომ არ ცხოვრობს ადამიანი, განსაკუთრებით ჩვენს ინფორმაციულად დატვირთულ საუკუნესა და დინამიურ სიტუაციებში? როგორღა ახერხებს ადამიანი ამ ზღვა და ურთიერთსაწინააღმდეგო ინფორმაციასთან გამკლავებას ქრონიკული ცაიტნოტის პირობებში? ვახერხებთ კი? ხშირ შემთხვევაში ვერც ვახერხებთ. ადამიანის მიერ გამოტანილ ბევრ გადაწყვეტილებას მოუფიქრებლობის, ან სრულყოფილი ანალიზის უქონლობის, აჩქარების ბეჭედი აზის. ადამიანი მისი სწრაფის დროის მოგებით მიაღწიოს შედეგს, მას უამრავი პრობლემის გადაჭრა და ამოცანის გადაწყვეტა უწევს მისი ხარისხის საზიანოდ და ა.შ. პრობლემები, რომელთა გადაწყვეტა მაქსიმალური რაოდენობის ინფორმაციის მოპოვებასა და გადაამუშავებას საჭიროებს ცნობიერების მთელი ინტელექტუალური შესაძლებლობის გამოყენების გზით, „გადამისამართებელია“ დაბლა მდგომი მართვის დონეზე - ქვეცნობიერებაზე, რომელიც პასუხისმგებელია ყოველდღიურობის ეფექტებზე. ეს გარემოება, გარკვეულწილად, ხელს უშლის პრობლემების გამოვლენასა და შესაბამისი ამოცანების დასახვას.

ადამიანი, იყენებს რა მომავლის ექსტრაპოლირების განუზომელ უნარს, თავისი ქცევის რამდენიმე შესაძლო ვარიანტს აზრობრივად უპირისპირებს ერთმანეთს და ქმნის მისთვის სასურველი მომავლის რამდენიმე მოდელს და შეჩერდება შედარებით უფრო მისაღებ (მისი თვალსაზრისით ოპტიმალურ) მოდელზე. მაშასადამე, რომელიმე გადაწყვეტილების მიღებისათვის განკუთვნილი დრო ოპტიმალური უნდა იყოს, ამასთან, ასეთი ოპტიმალურობა შესაძლო შეცდომებისაგან თავის დაზღვევის გარანტიას არ იძლევა. მართლაც, შეუცდომელი გადაწყვეტილების მიღება, რომელიც დიდ დროს, დაფიქრებას, ღრმად, ყოველმხრივ ანალიზს მოითხოვს, მას არაოპტიმალურ ხასიათს ანიჭებს.

აქედან გამომდინარე, უადრესად მნიშვნელოვანი და მოულოდნელი დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობა მოგვეცა: ოპტიმალური გადაწყვეტილება, ჩვეულებრივ, უფრო მიახლოებით ხასიათს ატარებენ და ცდომილების ალბათობაც შედარებით დიდია, მაგრამ იგი - ეს ოპტიმალური გადაწყვეტილება, მაინც ყველაზე მისაღებია, განსაკუთრებით დროის თვალსაზრისით (რა ვქნათ, ადამიანის სიცოცხლე ძალზე ხანმოკლეა და ყოველთვის გვიჭირს დრო, „დრო არ ითმენს“).

ეს შედეგი მეტად პარადოქსულად ჟღერს. მართლაც, განა ოპტიმალური გადაწყვეტილება შეიძლება მცდარი იყოს? შეცდომა ხომ არ არის თვით ეს დასკვნა?

- არა, არ არის შეცდომა. შეცდომისაგან არავინ არ არის დაზღვეული, მაგრამ ადამიანები უნდა ცდილობდნენ მიღებულ იქნეს გადაწყვეტილების მიღების მაქსიმალური ეფექტიანობა, შეცდომების გასწორების გზით მინიმუმამდე უნდა იქნეს დაყვანილი გადაწყვეტილების გამოტანის პროცესში უნებლიედ დაშვებული შეცდომები. ხალხური სიბრძნე მეტყველებს: „ის არ ცდება, ვინც არაფერს არ აკეთებს“. როგორც ვხედავთ, უაღრესად მოსწრებულად არის ერთმანეთთან დაკავშირებული შრომა და შეცდომები. გადაწყვეტილების გამოტანის დროს დიდ როლს თამაშობს რისკის ელემენტებიც, რომლებიც ექსტრემალურ სიტუაციებში აუცილებელიც კი ხდება.

ერთუღესი სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების მართვის დროს აუცილებლად უნდა იქნეს გათვალისწინებული ადამიანის, როგორც მართვის პროცესის ცენტრალური ფიგურის, ფსიქიკური შესაძლებლობები, მისი ფსიქოლოგიური თავისებურებანი და რეზერვები.

ლიტერატურა:

1. ლ. სვანიძე, ლექციები ეკონომიკურ ფსიქოლოგიაში. შემეცნებითი სწავლება. თბ., 2009.

Lia Svanidze
The Role of Will and the Subconscious
in the Process of Administration
Summary

Any kind of action is determined by the judgement, estimation, decision making and by fulfilling this decision. It is an activity going on in the plane of objectification. To realize an act of will a person has to master his activity, perform the act which is not dictated by the given situation, attain the ability to change the situation, the environment and the nature. Such an activity is mediated by the subconscious of an individual.

The article gives a profound and thorough analysis of the role of will in the process of administration.

The greatest importance of subconscious (which merged with consciousness is the basis of a person's psychology) has been studied and substantiated.

Лия Сванидзе
Роль воли и подсознания в процессе управления
Резюме

В статье глубоко, основательно и ясно представлена роль воли в процессе управления. Изучено и обосновано огромное значение подсознания (которое в сочетании с сознанием составляет основу человеческой психики) в управлении.

Шабнам Нуриева

(Азербайджан)

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКТОР МЕЖЭТНИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Проблема защиты человечества от опасностей в различных условиях его обитания возникла одновременно с появлением на Земле наших далеких предков. Развитие цивилизации имеет как положительные, так и отрицательные моменты. К положительным явлениям можно отнести развитие науки, производства, благосостояние людей и т.д. К отрицательным, прежде всего, изменение и усложнение общественных и производственных отношений, которые неизменно ведут к увеличению числа опасностей и чрезвычайных ситуаций, связанных с деятельностью людей. Таким образом, демографические, социальные и политические кризисы являются благоприятной почвой для возникновения межгосударственных и внутривластных конфликтов, социальной напряженности, увеличения опасности для жизни и здоровья человека [1]

Само слово «конфликт» происходит от латинского *conflictus* – столкновение и практически в неизменном виде входит в другие языки (*conflict* – англ., *konflikt* – нем., *conflit* – франц.). В современной науке под конфликтом понимается столкновение несовпадающих, порой противоположных интересов, действий, взглядов отдельных личностей, политических партий, общественных организаций, социально-политических и социально-экономических систем [2]. Конфликты различаются по субъектам, по уровням конфликтных отношений и по объекту. Они могут быть межэтническими, экономическими, социальными, внешне и внутривластными, территориальными, языковыми, межконфессиональными и др. С психологической точки зрения конфликт не только не начинается с началом конфликтных действий, но и не заканчивается с их окончанием. После завершения прямого противодействия – на этапе зализывания ран – конфликт может сохраняться в форме социальной конкуренции и проявляться в создании образа врага и предубеждений.

Как известно, поведение представителей того или иного народа характеризуется национально-этническими стереотипами, которые человек усваивает с детства и которые в дальнейшем функционируют преимущественно на подсознании. Отсюда этническим конфликтам свойственны такие особенности бессознательного поведения, как эмоциональность, алогичность, символизм и слабая обоснованность рациональными доводами совершаемых действий. В силу этих особенностей возникновение, развитие и разрешение межэтнических конфликтов в любой сфере жизнедеятельности общества и на любом уровне имеет свою специфику. В зарождении и развитии межэтнического конфликта значительную роль играет завышенная самооценка «своих» и необъективно заниженная самооценка «чужих», а также «мифологическое мышление», суть которого заключается в том, что память сохраняет различные факты прошлого (победы и поражения, обиды и образы врага), а интеллект «дорабатывает» возможные варианты успешных деталей: в результате создается модель того, что могло бы быть, а, возможно, и было (Например, идеология армян о «Великой Армении от моря до моря») [3].

Созданная таким образом "фантомная модель" может превратиться в программу действий для разжигания ненависти в межэтническом противостоянии. В силу перечисленных особенностей межэтнические конфликты отличаются остротой противоборства

и жестокостью форм ведения борьбы. Какие же психологические факторы лежат в основе межэтнических конфликтов? К ним относят прежде всего характер семейного воспитания, ложная агитация, характер межгруппового взаимодействия и социальную категоризацию. Разделяя взгляды Т. Адорно, Д. Левинсона, Р. Санфорда, Э. Френкель-Брунсвика, полагаем, что отношение к чужим группам (этносам) находится в прямой зависимости от амбивалентности эмоциональных отношений в семье. У человека, воспитанного в семье, где царят формальные, жестко регламентированные отношения, часть агрессивности выплескивается на тех, с кем индивид себя не идентифицирует, т.е. на внешние группы. Заменителем ненавидимого отца часто становится представитель другой национальности, отношение к которому проявляется как в предрассудках, так и в действиях вплоть до геноцида. Результаты отдельных психологических исследований показали, что у людей, придерживающихся антисемитских взглядов, ярко выражены предубеждения и против других этнических общностей: когда испытуемых просили высказать свое отношение к двум не существующим в реальности народам, именно антисемитам не нравились эти группы-химеры. Для них была характерна общая тенденция неприятия всех чужих групп и завышение оценки собственной группы. Что касается следующего выделенного фактора (характера межгруппового взаимодействия), то, раскрывая его, следует выделить, прежде всего несовместимость групповых интересов, когда только одна из взаимодействующих групп может стать победительницей, причем в ущерб интересам другой. Конкуренция, возникающая между этническими группами на почве несовместимых интересов, непосредственно ведет к враждебности, которая проявляется в негативных стереотипах и социальных установках, а также в росте сплоченности внутри своей группы. А все вместе приводит к враждебным действиям против другой группы.

В 60-е годы были опубликованы работы американского психотерапевта Эрика Берна, который на основе синтеза идей психоанализа и интеракционизма создал теорию транзактного анализа. По Э. Берну, структура личности («Я») включает в себя три компонента-состояния: «ребенок» (источник спонтанных эмоций, побуждений и переживаний), «родитель» (тяготение к стереотипам, предрассудкам, обобщениям, поучениям) и «взрослый» (рациональное и ситуативное отношение к жизни). В ходе взаимодействия людей осуществляются транзакции. Если реализуется непересекающаяся транзакция, то она обеспечивает бесконфликтные отношения. Если возникает пересекающаяся транзакция, то это сигнализирует о нарушении процесса общения, что может привести к конфликтам [4].

Социальная категоризация как психологический фактор межэтнического конфликта связана с обеспечением индивидов системой ориентаций в мире, определением их места в обществе. Она проявляется, во-первых, в том, что члены одной группы воспринимаются как более похожие, чем они есть на самом деле, что приводит к деиндивидуализации, выражающейся в чувстве собственной анонимности и недифференцированном отношении к отдельным представителям чужой группы. Деиндивидуализация же облегчает осуществление агрессивных действий по отношению к «врагам». При исследовании традиционных культур было обнаружено, что чем больше сходных элементов оформления внешности (одежда, прическа, раскраска лица и тела), способствующих деиндивидуализации у членов племени, тем более оно агрессивно. Отсюда и сегодня единая форма в армиях как элемент, увеличивающий деиндивидуализацию, безусловно, облегчает проявление агрессивности по отношению враждующих сил.

Во-вторых, социальная категоризация может проявляться и тогда, когда члены двух групп воспринимаются как более отличающиеся друг от друга, чем они есть на самом деле, т.е. речь идет о межгрупповой дифференциации, протекающей в форме противопоставления своей и чужой групп: большинство противопоставляется меньшинству, христиане - мусульманам, коренное население - чужакам и т. п. [5].

Межэтнические конфликты - одни из самых остро протекающих конфликтов, их полное разрешение психологическими методами, конечно же, невозможно. Однако учет вышеназванных психологических факторов, а также установление эмоциональных связей между людьми через идентификацию как достижение общности чувств, личное знакомство людей разных национальностей, доброжелательность отношений между родителями и детьми в семье, выработка общих целей, имеющих равную привлекательность для разных этносов в какой-то мере могут способствовать снижению агрессии против другого народа, а значит, предупреждению или локализации межэтнического конфликта [6].

Причинами конфликта могут стать различия, обнаруживаемые на более глубоком уровне психологического анализа. При анализе причин толерантного-интолерантного межличностного общения в целом и в конфликтной ситуации в частности указывается, как люди разных культур судят о степени связанности себя с другими (истолкование «Я» как «независимого – взаимозависимого»). Это один из наиболее общих стереотипов. Он организует более специфические стереотипы, в том числе – толерантно-интолерантного общения. Отмечается ряд параметров поведения, позволяющих определить, какой стереотип преобладает в данной этнокультурной группе. Для «взаимозависимого Я» чрезвычайно важно разграничение людей по линии «свой-чужой». Наряду с преимуществами данного типа общения, у представителей такой общности высоко развита способность противостоять влиянию воздействий, разрушающих этническую идентичность. Вместе с тем у них высоко развиты интолерантные формы поведения по отношению к «чужому». Если субъекты с этим стереотипом проявляют толерантность и конформизм в отношении человека из одной группы, то это рассматривается как традиционная ценность. В ситуациях взаимодействия представителей различных культур, в частности, с различным истолкованием «Я», чаще будут возникать противоречия и интолерантные формы общения. Исследователи приходят к выводу, что именно культурно-исторические факторы для представителей разных этносов сужают спектр допустимых способов общения [7]. Сложившаяся система ценностей, социальные нормы и традиции ограничивают общение и тем самым становятся фактором возникновения интолерантного межличностного взаимодействия.

Все эти факторы необходимо учитывать в процессе разрешения конфликтов, причинами (или мнимыми причинами) в которых служит этническая принадлежность группы или отдельного ее представителя. В конфликтных ситуациях известны случаи, когда этническая принадлежность одного из субъектов конфликта была ложной причиной конфликта, в то время как истинные причины могут быть другими [8].

Литература:

1. Афанасьев В.В., Курс лекций по дисциплине, «Политология», 2005.
2. Control Systems // Encyclopedia Britannica. Vol. 6. Enc. Brit., 2003.
3. Аббасбейли А.Н., Дарабади П.Г., Ибрагимов А.Г. Конфликтология. Б., 2006.
4. Козырев Г.И., Политическая конфликтология. М., 2008.

5. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию: Учебник для студентов вузов – 4-е изд. – М.: Аспект Пресс, 2005.
6. Aron R. Paix et Guerre entre les nations. P.,2004.
7. Гришина Н.В. Психология конфликта. М., 2008.
8. http://www.uvauga.ru/HSD_chair/Political_science/ - электронное учебное пособие «Политология».

Shabnam Nuriyeva

The psychological factor of the inter-ethnic conflicts in the modern conditions.

Summary

The article covers to the level of psychological factors that lead to the emergence of conflicts, including ethnic and political. On the whole the problem of national security is an interdisciplinary problem, subject to consideration in micro and macro social scale with attraction of conceptual apparatus and scientific toolbox of various sciences.

Researching of psychological aspects of inter-ethnic conflicts has not only theoretic but also particularly practical concernment; inasmuch as only in the Caucasus has more than 10 hot spots of conflict.

შაბნამ ნურიევა

ეთნიკური კონფლიქტების ფსიქოლოგიური ფაქტორი

თანამედროვე პირობებში

რეზიუმე

სტატიაში საუბარია ფსიქოლოგიურ ფაქტორებზე, რომლებიც განაპირობებენ კონფლიქტების, მათ შორის, ეთნიკურის და პოლიტიკურის, წარმოშობას.

ეროვნული უსაფრთხოების პრობლემა მთლიანობაში დისციპლინათაშორისი პრობლემაა, რომელიც მოითხოვს განხილვას მიკრო და მაკრო სოციალურ მასშტაბში. ეთნიკური კონფლიქტების ფსიქოლოგიური ასპექტების კვლევას არა მხოლოდ თეორიული, არამედ ღრმად პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს, იმდენად, რამდენადაც კავკასიაში ათზე მეტი კონფლიქტის კერა არსებობს.

Лида Ланчава

(Грузия)

ВАЖНЕЙШИЕ ЭЛЕМЕНТЫ ПСИХО-ФИЗИОЛОГИЧЕСКИХ РАЗЛИЧИЙ МЕЖДУ МУЖЧИНОЙ И ЖЕНЩИНОЙ

На пороге третьего тысячелетия мы всё так же пребываем в неведении о взаимоотношениях полов, как и в начале времен, и поэтому продолжаем добывать крупницы знаний на полях семейных сражений.

Мужчины и женщины отличаются друг от друга. Они не хуже, не лучше друг друга – они разные, на всякое явление смотрят совершенно по-разному. У них различные системы ценностей, идеалы, мораль и язык. Ничто не уничтожит психических различий мужчины и женщины, заложенных в генах. Сосуществуют на земле, как бы две цивилизации, остываясь каждая сама собой и плохо понимая природу друг друга.

Последствия этого недопонимания удручают. Половина семей распадается, а многие из уцелевших трудно назвать счастливыми. Разочарование, разбитые судьбы, одиночество, неврозы. Винят другого, винят себя. Первопричина же большинства драм кроется в непонимании природы пола – своего, а тем более – противоположного.

Эволюция мужчин и женщин протекала по-разному, поскольку разными были обстоятельства.

Мужчина охотился, женщина собирала. Мужчина защищал. Женщина нянчила. В результате эволюция как тело, так и мышление шло разными путями. По мере того, как тело совершенствовалось, чтобы с наибольшей эффективностью выполнять поставленные задачи, изменилось и мышление. Мужчины становились преимущественно выше и сильнее, чем женщины, при развитии мозга в соответствии с возложенными функциями. Миллионы лет структура мозга мужчин и женщин изменялась под давлением отличающихся друг от друга требований.

На манеру мышления и поведения женщин и мужчин также оказывают влияние гормоны. Нам известно, что гормоны программируют наш мозг еще до рождения.

Тестостерона у юношей в 15 – 20 раз больше, чем у девушек, и у юношей его количество регулируется мозгом в зависимости от потребности тела. В момент полового созревания количество тестостерона в теле подростка стремительно нарастает, и в теле складывается соотношение в размере 15% жира и 40% протеина. В этот период тело претерпевает физические изменения, превращаясь в поджарую, целеустремлённую машину для добывания пищи. Мальчики преуспевают в спорте, поскольку их тела гормонально сконструированы для эффективного дыхания с относительным распределением кислорода через красные кровяные клетки, что позволяет бегать, прыгать и бороться друг с другом.

Стероиды – это мужские гормоны, вызывающие увеличение мышечной массы, дающие атлетам возможность приобрести «сверхспособности» к охоте, определяющие их несправедливое преимущество перед теми, кто их не принимает.

Мужские гормоны, в частности тестостерон, и есть те самые гормоны агрессии, которые заставляют его охотиться и убивать добычу.

Тестостерон несёт основную ответственность за выживание людей, поскольку вынуждает мужчину добывать пищу и отражать нападение со стороны. С наличием этого гормона связан рост бороды, облысение, низкий голос и способность ориентироваться в пространстве.

Тестостерон имеет и отрицательные последствия: если не разрядить насыщенность тестостерона в крови путём физических нагрузок, то повышается вероятность возрастания агрессивности и склонность к асоциальным поступкам.

По достижении пятидесяти или шестидесяти лет уровень тестостерона снижается, мужчина становится менее агрессивным и склонным нянчиться.

Женские гормоны оказывают на девочек совершенно другое действие. Они не регулируются мозгом, как у мальчиков, но поступают волнами с 28 – дневной периодичностью и могут вызвать ураган чувств из-за попеременного подъема и падения эмоций, которыми эти волны сопровождаются. Женские гормоны приводят к изменению тела, в котором складывается следующая пропорция: 26% жира и 20% протеина.

В период с 21-го до 28-й день месячного цикла уровень женских гормонов в крови резко падает, что приводит к появлению острых симптомов подавленности, известных под названием «менструальная напряжённость». Для многих женщин этими симптомами могут оказаться депрессия, тоска и даже тяга к самоубийству. В этот период резко возрастает число визитов женщин к врачам, к психотерапевтам, астрологам, поскольку многие чувствуют, что теряют контроль над собой или «сходят с ума». Как известно, в состоянии менструальной напряженности у женщин в 4-5 раз возрастает вероятность попасть в аварию, сидя за рулём автомашины, а двадцать один день после менструации гормон эстроген создает чувство благополучия, счастья и вызывает в женщинах, в общем случае положительную реакцию на окружающих, и стимул к сексуальным действиям постепенно усиливается.

Приведём сравнительные данные многочисленных исследований, касающихся различий мужчины и женщины [2].

Различия в устной речи

Различия в устной речи мужчины и женщины были замечены лингвистами довольно давно. Еще в XIX столетии они обратили внимание на то, что во многих случаях женщины и мужчины говорят по-разному, а в отдельных ситуациях их речь может различаться значительно.

Мужчины восприимчивее к новому в языке. В их речи больше неологизмов и терминов. Речь женщины обычно эмоциональнее речи мужчины, это проявляется в большем употреблении аффективной и эмоциональной окрашенной лексики, междометий, метафор, сравнений, эпитетов. Женщины употребляют больше слов, описывающих чувства, эмоции, психофизиологические состояния.

Одной из наиболее характерных черт речи женщины является её стремление к употреблению «престижных» (то есть, ориентированный на установленный обществом образец) языковых правил и норм, тогда как речь мужчины более небрежна и раскрепощена.

С социальной престижностью связан и тот факт, что женщины в своей речи больше, чем мужчины используют литературные формы слов и образцы речи. Женщина ориентируется на «открытый» социальный престиж, т. е. на общепризнанные нормы

социального и речевого поведения, в то время, как мужчина тяготеет к фрондированию – отклонению от установленных норм и правил общения.

С понятием «социальной престижности» тесно связано понятие «стереотипа пола». Это система обусловленных предписаний того, что должна делать и какой быть в обществе женщина, а каким – мужчина: в поведении, навыках, помыслах, устремлениях, характере, внешнем виде и пр.

Отклонения от нормативных образцов поведения (в том числе и речевого) для женщины в гораздо большей степени грозят опасностью общественного отторжения, чем для мужчины. Отсюда и более вежливый, «предупредительный» характер разговора у женщины.

Влияют на степень проявления различии в речевом поведении и такие социальные факторы, как уровень образования, социальное окружение, профессиональная деятельность. С повышением уровня образования несколько уменьшаются различия в речи мужчины и женщины. Характерно, что у представителей средних слоев наблюдается самая высокая степень различий в речи мужчины и женщины, а также самая высокая ориентация женщины на «корректные», «престижные» формы речи.

Разные решения вопросов

Одно из важнейших различий между мужчинами и женщинами состоит в манере поведения в стрессовых ситуациях.

Мужчина эволюционировал как воин, защитник, на которого возложена обязанность решать проблемы. По складу ума и в силу требования социальной среды он не мог проявлять страха или нерешительности. Вот почему мужчинам свойственно замыкаться в себе, чтобы в одиночку переварить проблему и связанные с ней переживания. Он ни за что не станет приставать с этой темой к другому мужчине, разве только почувствует, что без помощи друга ему своих проблем не решить.

Оказавшись в стрессовой ситуации, мужчина уединяется в пещере своего разума и сосредотачивается на решении возникшей проблемы. И до такой степени концентрируется на ней, что временно «отключается» от всех остальных забот и обязанностей, отодвигая их на задний план.

В такие моменты мужчина всё более отдаляется, становится забывчивым, бесчувственным, к нему, что называется, не подступишься. Чтобы отвлечься, мужчина хватается за проблемы помельче: читает колонки новостей в газете, смотрит телевизор, гоняет на машине, идёт в спортзал, на футбольный матч и т. д. Вызов, заключенный в каждом из этих видов деятельности, понемногу притягивает к ним всё больший процент мыслей, отрывая их от тех девяносто пяти, что первоначально были заняты работой, и в конце концов, мужчине удается выбраться из пещеры.

В стрессовой ситуации мужчина бессилён уделить своей партнерше полноценное внимание, какого она заслуживает. И в такие минуты ей, естественно, становится трудно с ним, поскольку она не знает, в каком состоянии он находится. Начни он, придя домой, говорить с ней обо всех мучающих его проблемах, это нашло бы куда более сочувственный отклик в её душе. А он вместо этого молчит и ей начинает казаться, что она перестала играть какую-либо роль в его жизни.

Женщины, как правило, не понимают, что это просто мужской способ преодолевать стрессы. И своим, соответствующим обстоятельствам поведением,

подстраиваясь под партнёра, женщина может добиться гораздо большего, чем бурным неприятием его позиции.

Оказавшись в стрессовой ситуации, женщина инстинктивно видит необходимость поговорить о своих чувствах и обо всех возможных проблемах, так или иначе связанных с этими чувствами.

Начиная говорить, она не отдаёт приоритета ни одной из проблем. Уж если она расстроена, то по поводу всех проблем разом – и больших, и маленьких.

Женщина не столько озабочена тем, чтобы поскорее найти решение, сколько нуждается в разрядке и находит облегчение, когда выговорится и почувствует, что её понимают. В процессе этого «выплёскивания» женщина приходит к более точному пониманию того, что же, собственно является причиной ее переживаний, и тогда внезапно наступает момент, когда она успокаивается.

В поисках душевного равновесия женщины говорят о проблемах, которые уже остались в прошлом, о проблемах, которые могут возникнуть в будущем, о потенциальных проблемах, о проблемах, вовсе не имеющих решения. Чем больше они говорят, тем подробнее рассматривают проблему со всех сторон, там легче им становится. Таковы уж женщины, и ожидать от них чего-либо иного – значит отрицать самую суть женской природы.

По мнению мужчины, если женщина обсуждает с ним свои проблемы, значит она возлагает на него ответственность за них. Чем больше проблем, тем больший укор слышится ему в её словах. Он не понимает, что она говорит просто для того, чтобы развеяться. Ему и невдомёк, насколько ей важно, чтобы он выслушал её, чтобы он понял её чувства и тем самым дал ей возможность переключиться на другие проблемы. Однако, узнав, что подобные разговоры необходимы ей, чтобы реализовать себя и ощутить поддержку с его стороны, он обнаружит, что слушать, оказывается, не так уж и трудно. Важная деталь: если женщина напомнит мужчине, что не требует от него решения её проблем, а просто хочет поговорить о них, это очень поможет ему расслабиться и слушать спокойно.

Разница в эмоциях

Канадская исследовательница Сандра Уилстон [7] провела тестирование мужчин и женщин для определения области мозга, отвечающей за эмоции. С помощью картинок, вызывающих определенные эмоции, которые демонстрировались перед левым глазом при сканировании правого полушария и перед правым глазом при сканировании левого, она установила, что у мужчин область эмоции обычно располагается в правом полушарии, что означает возможность её функционирования в отрыве от других функций мозга.

Например, мужчина в споре может оперировать логикой и словами (левое полушарие), затем переключится на пространственные решения (фронтальная часть правого полушария), не испытывая эмоции по существу вопроса. Выглядит это так, как будто у эмоции есть своя отдельная комната, связь с которой идёт через не слишком мощный у мужчин канал – мазолистое тело.

У женщин эмоции связаны с обширной областью обоих полушарий, и их функционирование может происходить одновременно с действием других функций. Женщина может испытывать эмоции, обсуждая вопрос, вызывающий эмоциональную

реакцию, в то время, как для мужчины такая ситуация маловероятна, или он просто откажется обсуждать этот вопрос. Таким способом мужчина избегает внешнего проявления эмоций, не желая показывать, что он не владеет собой. В общем случае женские эмоции могут функционировать одновременно с большинством других функций мозга, что означает: она может плача, менять колесо с проколотой шиной. Мужчина смотрит на операцию по замене колеса, как на испытание его способности решать проблемы. Глаза у него останутся сухими даже в том случае, если он обнаружит в проливной дождь на пустынной дороге, что проколото и запасное колесо, а домкрат он вынул из багажника на прошлой неделе.

Когда женщина эмоционально говорит, она использует выразительные мимические сигналы, жесты и широкий диапазон речевых пртемов.

Мужчина, включивший свои эмоции, вероятнее всего, будет действовать, как крокодил, то есть словестно нападёт или станет агрессивным.

Несходство эмоциональных потребностей

Мужчины и женщины, как правило, не сознают, что их эмоциональные потребности различны. В результате инстинкт не подсказывает им, как поддерживать друг-друга. Обычно, мужчины вкладывают в отношения с партнёршей то, что нужно и чего хочется мужчинам, а женщины - то, что нужно и чего хочется женщинам. Каждый из них совершает ошибку, полагая, будто и у другого те же самые желания и потребности. Вот и получается, что оба не удовлетворены у каждого накопилось целая куча обид.

Например, женщина думает, что делает это, когда задает партнеру миллион заботливых вопросов или смотрит на него с обеспокоенным выражением на лице, это может оказаться достаточно неприятным для мужчины. Он почувствует себя «под колпачком» и отдалится. Женщина же не понимает, в чём дело: ведь, если бы о ней самой так же заботились, она была бы просто счастлива. Её усилия, продемонстрировать свою любовь, в лучшем случае, игнорируются, а в худшем – вызывают раздражение.

Когда за дело берутся мужчины, они тоже думают, что проявляют свою любовь, но от подобных проявлений женщина чувствует себя одинокой, брошенной на произвол судьбы. Например, когда женщина расстроена, проявление любви и заботы со стороны партнера сводится к комментариям, призванным свести к нулю важность беспокоящих ее проблем. Он может сказать «Да не переживай ты, это такая чепуха». Или даже совершенно проигнорировать ее, полагая, что тем самым предоставляет партнерше возможность посетить её «пещеру» и там прийти в себя. То, что мужчина считает поддержкой, оказывается для женщины пренебрежением, неуважением, нелюбовью.

Более широкое понимание различий между нами помогает избежать многих разочарований в общении и взаимоотношениях с представителем противоположного пола. Благодаря ему мы можем не допускать возникновения недоразумений или быстро разрешать их.

Каждый из нас ожидает чего-то от своего партнёра. Ожидания эти нередко неправомерны, но их можно легко скорректировать.

Нужно только помнить, что ваш партнер – существо совсем иного склада. Тогда вы сможете расслабить натянутые нервы и постараться извлечь из этих различии пользу и

удовольствие вместо того, чтобы упорно игнорировать их или пытаться переделать партнера «под себя».

Литература:

1. Агеев В. С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. М. 1990.
2. Клизовский А. И. Мужчина и женщина. Минск, 1996.
3. Шуман С. Г. Шуман В. П. Конфликты в молодой семье: причины, пути устранения. Минск, 1989.
4. Шеинов В. П. Конфликты в нашей жизни и их разрешение. Минск, 1989.
5. А. Пиз, Б. Пиз. Язык взаимоотношений. М., 2001.
6. Шаинов В. П. Женщина плюс мужчина. М., 2006.
7. Аллан и Барбара Пиз. «Язык взаимоотношений». «ЭКСМО-Пресс», 2000 .

Lida Lanchava

***The most important elements of psycho-physiological differences
of a woman and a man***

Summary

The difference of a woman and a man's character that is caused by a lot of psycho-physiological factors has been discussed in the article.

Women and men perceive, cognize and act in different ways and knowledge of these factors will give all of us possibility of harmonic relations.

ლიდა ლანჩავა

***ქალისა და მამაკაცის ფსიქო-ფიზიოლოგიური განსხვავებების
უმნიშვნელოვანესი ელემენტები
რეზიუმე***

სტატიაში განხილულია ქალისა და მამაკაცის ხასიათის სხვაობა, რომელიც გამოწვეულია მთელი რიგი ფსიქო-ფიზიოლოგიური ფაქტორებით.

ქალები და მამაკაცები აღვიქვამთ, შევიცნობთ და ვმოქმედებთ სხვადასხვანაირად და სწორედ ამიტომ, ამ ფაქტორების ცოდნა თითოეულ ჩვენგანს ჰარმონიული ურთიერთობის საშუალებას მოგვცემს.

ენათმეცნიერება – LINGUISTICS – ЯЗЫКОЗНАНИЕ

1. ასმათ არძენაძე.....	3
<i>გენდერი და ენობრივი მანიპულირება</i>	
<i>Asmat Ardzenadze</i>	
<i>Gender and Language Manipulation</i>	
<i>Асма́т Ардзена́дзе</i>	
<i>Гендер и языковое манипулирование</i>	
2. სალომე ჯინჯარაძე.....	7
<i>სატირული კრეოლიზებული ტექსტის სემიოტიკური ბუნება</i>	
<i>Salome Jincharadze</i>	
<i>The Semiotic Nature of Satiric Creolized Text</i>	
<i>Саломе Джинчара́дзе</i>	
<i>Семиотическая природа сатирических креолизованных текстов</i>	
3. იგორ კეკელია.....	12
<i>„ტკაჩირის“ ისტორია-ეტიმოლოგიისათვის</i>	
<i>Igor Kekelia</i>	
<i>The question of “Tkachiri” ethymology</i>	
<i>Игорь Кекелия</i>	
<i>К вопросу истории – этимологии «Ткачири»</i>	
4. ქეთევან სვანიძე.....	15
<i>სამეტყველო ურთიერთობა, როგორც ენობრივი ეტიკეტის ფორმა</i>	
<i>Ketevan Svanidze</i>	
<i>Verbal Communication as a Form of Linguistic Etiquette</i>	
<i>Кетеван Свани́дзе</i>	
<i>Речевое общение, как форма языкового этикета</i>	
5. თამარ დიასამიძე.....	23
<i>კომუნიკაციის ვერბალური და არავერბალური ასპექტები</i>	
<i>Tamar Diasamidze</i>	
<i>The aspects of verbal and nonverbal communication</i>	
<i>Тамар Диаса́мидзе</i>	
<i>Вербальный и невербальный аспекты коммуникации</i>	
6. სოფიკო თავარტილაძე.....	27
<i>პუბლიცისტური ტექსტების პრესკრიპტიული ფუნქცია</i>	
<i>Sofiko Tavartkiladze</i>	
<i>Prescriptive function of the publicistic texts</i>	
<i>Софи́ко Тавартки́ладзе</i>	
<i>Прескриптивная функция публицистических текстов</i>	

7. ხათუნა ბერიძე..... 30
მეტყველების ვარიაცია: წყარო და სამიზნე ტექსტების კორპუსის ანალიზი
Khatuna Beridze
Corpus analysis of speech variation in SL and TL textx
Хатуна Беридзе
Вариации речи: анализ корпуса исходного и переводящего текстов

8. ზოია ადამია 37
დიალექტური, სალაპარაკო და მდაბიური ლექსიკის გამიჯვნა
Zoia Adamia
Differentiation of Dialectical, Popular Speech and Colloquial Vocabulary
Зоя Адамия
К вопросу о разграничении диалектной, просторечной и разговорной лексики

9. ბიბატპა კოშიმოვა..... 47
მანგისტაუს ტოპონიმი და სოციალური ასოციაცია ენობრივ სივრცეში
Bibatpa Koshimova
MANGISTAU place name and social association in the language
Бибатпа Кошимова
Мангистауский топоним и социальная ассоциация в языковой среде

**ლიტერატურათმცოდნეობა –
 STUDY OF LITERATURE – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ**

10. ნანა კუცია 54
ისტორიის მხატვრული ანარეკლი (აკაკი წერეთელი, „თორნიკე ერისთავი“)
Nana Kutsia
Reflection of Historical Events in the Poem of Akaki Tsereteli “Tornike Eristavi”
Нана Куция
Рефлексия исторических событий в поэме А. Церетели «Торнике Эристави»

11. თამარ პაიჭაძე..... 75
ჩერუბინა დე გაბრიაკისა და ელენე დარიანის ლიტერატურული მისტიფიკაცია, როგორც სიმბოლური პარადიგმა
Tamar Paichadze
Literary mystification of Cherubina de Gabriak and Elene Dariani as a Symbolic Paradigm
Тамара Пайчадзе
Литературная мистификация, как символная парадигма Черубины де Габряк и Елены Дариани

12. ნინო მინდიაშვილი..... 82
იდეოლოგიური წნეხი და შემოქმედებითი პოზიცია
Nino Mindiashvili
Ideological press and creative position
Нино Миндиашвили
Идеологический пресс и творческая позиция

13. ნანა ქაჯაია	89
<i>სამყაროს სურათი ზამიატინის პეტერბურგულ მოთხრობებში</i>	
Nana Kajaia	
<i>Language Picture of the World in Zamyatin's St. Peterburg Stories</i>	
Нана Каджая	
<i>Картина мира в петербургских рассказах Замятина</i>	
14. დალი დობორჯინიძე.....	92
<i>„ქაღალდის სამეფო“ ბულგაკოვის ნაწარმოებებში</i>	
Dali Doborjginidze	
<i>The “Paper Kingdom” in Bulgakov’s Stories</i>	
Дали Доборджинидзе	
<i>«Бумажное царство» в произведениях Булгакова</i>	
15. ირმა შარაძე.....	96
<i>რუსულ ლიტერატურაში ქართული თემის გააზრების შესახებ</i>	
Irma Sharadze	
<i>Perception of Georgian Themes in Russian Literature</i>	
Ирма Шарадзе	
<i>Об осмыслении грузинской темы в русской литературе</i>	

კულტუროლოგია – CULTUROLOGY – КУЛЬТУРОЛОГИЯ

16. იეჟი უსტინოვიჩი.....	99
<i>საზღვრისპირა ტაძრები – თანამედროვე საკულტო არქიტექტურა პოლონეთში</i>	
Jerzy Uscinowicz	
<i>Frontier Temples – Modern Cultic Architecture in Poland</i>	
Ежи Устинович	
<i>Храмы пограничья – современная культовая архитектура в Польше</i>	
17. ჟანა ტოლისბაევა.....	111
<i>კულტურა: დღევანდელი და მომავალი</i>	
Zhana Tolysbaeva	
<i>Culture: present and future</i>	
Жанна Толысбаева	
<i>Культура: настоящее и будущее</i>	
18. აკილბეკ ახმეტოვი.....	115
<i>ეკონომიკური კულტურის ჩამოყალიბების პრობლემები მომავალ პეციალისტებში</i>	
Akilbek Akhmetov	
<i>The problems of the economical culture formation in the future specialists</i>	
Акылбек Ахметов	
<i>Проблемы формирования экономической культуры будущих специалистов</i>	

**ისტორია და პოლიტოლოგია –
HISTORY AND POLITOLOGY – ИСТОРИЯ И ПОЛИТОЛОГИЯ**

19. ოთარ ჯორდანია 122
ფალერისტიკის ისტორიის ზოგიერთი საკითხისათვის საქართველოში (1918 წელი)
Otar Zhordania
for Some Questions History of Faleristics in Georgia in 1918
Отар Жордания
О некоторых вопросах истории фалеристики в Грузии в 1918 году
20. მანსურ ზეინალოვი 129
ეთნო-ტერიტორიული კონფლიქტები: არსი და ტიპები
Mansur Zeinalov
Ethno-territorial conflicts: the essence and types
Мансур Зейналов
Этно-территориальные конфликты: сущность и типы
21. ელმან გურბანოვი 135
რელიგიის როლი საზოგადოების განვითარებაში
Elman Gurbanov
Role of Religion in the Development of Society
Эльман Гурбанов
Роль религии в развитии общества
(научно-теоретический, политический анализ)
22. ალმაზ ალექპეროვა 140
სახელმწიფო სამსახურის ადგილი პოლიტიკურ ხელისუფლებაში
Almaz Alekperova
Go of The State Service in The Political Authority
Алмаз Алекперова
Место государственной службы в политической власти
23. სახიბ კარაევი 146
პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში ინფორმაციული უსაფრთხოების საშიშროების შედარებითი ანალიზი
Sakhib Karaev
The comparative analysis of threats to informational security in the post-Soviet states space
Сахиб Караев
Сравнительный анализ угроз информационной безопасности в странах постсоветского пространства
- სამართალმცოდნეობა – JURISPRUDENCE – ПРАВОВЕДЕНИЕ**
24. ქემალ მაკილი-ალიევი 155
ადამიანის სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების ინსტიტუტი
Kamal Makili-Aliyev
The Institute of Civil and Political Human Rights
Кямал Макили-Алиев
Институт гражданских и политических прав человека

ეკონომიკა და ტურიზმი
ECONOMICS AND TOURISM — ЭКОНОМИКА И ТУРИЗМ

25. ავთანდილ გიორგობიანი, გურამ მეტეხელი 168
ცოდნა, როგორც სპეციფიკური საქონელი და საზოგადოების განვითარების ფუძემდებლური სტრატეგიული საშუალება
Avtandil Giorgobiani, Guram Metekheli
Knowledge as a specific product and the basic strategic means of the social development
Автандил Гиоргобиани, Гурам Метехели
Знание как специфический товар и основополагающее стратегическое средство общественного развития

პედაგოგიკა და ფსიქოლოგია —
PEDAGOGICS AND PSYCHOLOGY — ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

26. თამარ გოგოლაძე..... 171
ჯ. სელენჯერი და გ. გეგეშიძე სასკოლო სახელმძღვანელოებში
Tamar Gogoladze
Jerome Salinger and Guram Gegeshidze in the School Works
Тамара Гоголадзе
Дж. Селинджер и Г. Гегешидзе в школьных учебниках
27. მაკა კაჭარავა..... 177
minor პროგრამაში რუსული ენის სწავლების აქტუალური პრობლემები
Мака Качаравა
Actual Problems of Teaching Russian in minor program
Мака Качаравა
Актуальные проблемы преподавания русского языка в minor программе
28. კემალეთინ ოკაი..... 181
რუსულის, როგორც უცხო ენის სწავლების კულტურული მიდგომა
Kemalettin Okay
Cultural Approach to Teaching Russian as a Foreign Language
Кемалеттин Окай
Культурологический подход к обучению русскому, как иностранному
29. ლელა რეხვიაშვილი..... 185
ექსკურსია. მისი მომზადებისა და ჩატარების სპეციფიკა
Lela Rekhviashvili
Excursion. The specification of preparation and organization
Лела Рехвиашвили
Экскурсия. Специфика ее подготовки и проведения

30. ლია სვანიძე	190
<i>ნებისყოფისა და ქვეცნობიერების როლი მართვის პროცესში</i>	
Lia Svanidze	
<i>The Role of Will and the Subconscious in the Process of Administration</i>	
Лия Сванидзе	
<i>Роль воли и подсознания в процессе управления</i>	
31. შაბნამ ნურიევა.....	197
<i>ეთნიკური კონფლიქტების ფსიქოლოგიური ფაქტორი თანამედროვე პირობებში</i>	
Shabnam Nuriyeva	
<i>The psychological factor of the inter-ethnic conflicts in the modern conditions</i>	
Шабнам Нуриева	
<i>Психологический фактор межэтнических конфликтов в современных условиях</i>	
32. ლიდა ლანჩავა.....	201
<i>ქალისა და მამაკაცის ფსიქო-ფიზიოლოგიური განსხვავებების უმნიშვნელოვანესი ელემენტები</i>	
Lida Lanchava	
<i>The most important elements of psycho-physiological differences of a woman and a man</i>	
Лида Ланчава	
<i>Важнейшие элементы психо-физиологических различий между женщиной и мужчиной</i>	

ჟურნალის ელექტრონული ვერსია:
<http://www.nplg.gov.ge>

E-mail:
indira@dzagania.com
irsociety@rambler.ru

Tel.: (+ 995 32) 30 25 48; (+ 995 32) 54 14 49
Mob.: (+995 93) 93 20 91

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge

9 771512 436007